

55-річчю факультету іноземної філології присвячується

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
“Ужгородський національний університет”
Факультет іноземної філології**

ISSN 2617-3921

**СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
З ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 2(20)

Видавничий дім
“Гельветика”
2021

DOI 10.24144/2617-3921.2021.19
УДК 81 (081)+372. 8
С 91

*Видання включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
у галузі філологічних та педагогічних наук (спеціальності 014 «Середня освіта
(за предметними спеціальностями)», 035 «Філологія»)
відповідно до Наказу МОН України від 26.11.2020 № 1471 (додаток 3).
Журнал індексується в міжнародній наукометричній базі даних
Index Copernicus (Польща).*

Редакційна колегія:

Головний редактор:

Фабіан Мирослава Петрівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3351-1275>

Члени редакційної колегії:

Голік Сніжана Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1278-3383>; **Бенцеш Рийко** – доктор філологічних наук, професор Інституту науки про поведінку та теорії комунікації університету Корвінус у Будапешті, Угорщина, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3481-8279>; **Гвоздяк Ольга Михайлівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5760-576X>; **Корольов Ігор Русланович** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри полоністики Інституту філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-0436-5923>; **Корольова Алла Валер'янівна** – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри загального мовознавства і германістики Інституту філології, Київський національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Україна, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5541-5914>; **Лизанець Петро Миколайович** – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри угорської філології, директор Центру гунгарології, заслужений діяч науки і техніки України, почесний член редколегії, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5663-7057>; **Рогач Леся Валер'янівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7709-017X>; **Томашікова Славка** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри англістики та американістики Університету П.Й. Шафаріка в Кошице, Словаччина, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5877-9158>; **Фаркаш Іоан-Мірча** – кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету літератури Північного центрального університету Бая Маре та Технічного університету Клуж Напока, Румунія, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8113-1237>; **Чендей Наталія Василівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4065-5119>

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (протокол № 12 від 21 грудня 2021 р.)

*Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.
Електронна версія: <http://philol-zbirnyk.uzhnu.uz.ua>*

**Dedicated to the 55th anniversary
of the Faculty of Foreign Philology**

**Ministry of Education and Science of Ukraine
State University “Uzhhorod National University”
Faculty of Foreign Philology**

ISSN 2617-3921

**CONTEMPORARY STUDIES
IN FOREIGN PHILOLOGY**

Research Paper Collection

ISSUE 2(20)

DOI 10.24144/2617-3921.2021.19
UDC 81 (081)+372. 8
C 91

The journal is included in the List of scientific professional publications of Ukraine of category B in the field of philological and pedagogical sciences (specialty 014 "Secondary education (by subject specialties)", 035 "Philology") according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 26.11.2020 № 1471 (Annex 3). The journal is indexed in the international scientometric database Index Copernicus (Poland).

Editorial Board:

Editor-in-Chief:

Fabian Myroslava Petrivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of English Philology Department, Uzhhorod National University, Ukraine, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3351-1275>

Members of the Editorial Board:

Holyk Snizhana Vasylivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of English Philology Department, Uzhhorod National University, Ukraine, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1278-3383>; **Réka Benczes** – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Institute of Communication and Sociology, Corvinus University of Budapest, Hungary, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3481-8279>; **Hvozdiak Olha Mykhailivna** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of German Philology Department, Uzhhorod National University, Ukraine, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5760-576X>; **Korolyov Ihor Ruslanovych** – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor of Polish Studies Department, Institute of Philology, Kyiv Taras Shevchenko National University, Ukraine, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-0436-5923>; **Korolyova Alla Valerianivna** – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of General Linguistics and Germanic Philology Department, Institute of Philology, National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5541-5914>; **Lyzanets Petro Mykolaiovych** – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of Hungarian Philology Department, Director of the Center of Hungaryology, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Honorary Member of the Editorial Board, Uzhhorod National University, Ukraine, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5663-7057>; **Rohach Lesya Valerianivna** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of English Philology Department, Uzhhorod National University, Ukraine, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7709-017X>; **Slávka Tomaščíková** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of British and American Studies, Pavol Jozsef Šafárik University in Košice, Slovak Republic, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5877-9158>; **Ioan-Mircea Farcas** – PhD, Associate Professor, Dean of the Faculty of Letters, North University Centre of Baia Mare, Technical University of Cluj – Napoca, Romania, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8113-1237>; **Chendei Nataliia Vasylivna** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of English Philology Department, Uzhhorod National University, Ukraine, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4065-5119>

*Recommended for publication by the Academic Council
of Uzhhorod National University (protocol № 12 dated December 21, 2021)*

*The articles were checked for plagiarism using the software Plagiarism.com
developed by the Polish company Plagiat.pl.*

E-version: <http://philol-zbirnyk.uzhnu.uz.ua>

© Uzhhorod National University, 2021

MOB03HABCTBO
LANGUAGE STUDIES
SPRACHWISSENSCHAFT
LINGUISTIQUE

Ольга Алієва,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів,
Львівський національний університет імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0003-4449-9205>
м. Львів, Україна

Семантичне ядро полісемічної структури, реалізація його внутрішніх резервів у процесі функціонування терміносистем

Semantic core of polysemic structure, its internal sources realization in terminological systems functioning

***Анотація.** У пропонованому дослідженні розглянуто феномен семантичного ядра полісемічного слова і терміна. Структурі зазначеного феномена притаманна концептуальна складність, багаторівневість і синтез експліцитних і імпліцитних диференційних семантичних ознак. Системі конотативних семантичних ознак інваріанта притаманна градація ступенів насиченості. Ця структура складається з багатьох семантичних рівнів, і функціонування інваріантного ядра зумовлено реалізацією впливу як окремих семантичних компонентів, так і усієї інваріантної моделі, яка розглядається як єдиний семантичний комплекс. Функціонування семантичного інваріантного ядра розглянуто у взаємозв'язку процесів зміни різних семантичних у тому числі термінологічних полів, а також, відповідно, у зміні семантичних основ і компонентів семантичних опозицій. Розглянуто процес виникнення, актуалізації і зміни семантичних категорій у складі семантичної структури полісемічного слова-терміна; процес взаємодії категоріальних і інтегральних ознак і роль семантичного інваріанта. Аналіз цих процесів потребує, на нашу думку, також поєднання дослідження діахронного і синхронного аспектів функціонування слова. Концептуальна структура семантичних інваріантів зумовлює їх функціонування як у всіх видах дискурсу, так і у внутрішньолінгвістичних явищах і процесах (зокрема, семантико-лінгвістичних явищах конверсії, метафоризації, транстермінологізації). Динамізм можна охарактеризувати як одну з ключових властивостей внутрішніх резервів функціонування інваріанта. Семантично-концептуальну варіабельність парадигматичних відносин у структурі інваріанта виявлено як необхідну передумову існування і розвитку як загальноживованої, так і термінологічної лексики і полісемії як явища. Аналізуються особливості функціонування терміна в різних видах фахового і загальномовного дискурсу. Глибинний інваріантний характер реалізації в поєднанні з потенційною властивістю постійного розвитку є однією із*

ключових характеристик семантичного ядра і є однією з основ процесів розвитку мови і термінотворення.

Ключові слова: семантична структура, смисл, семантична диференційна ознака, конотація, термін, концепт.

Summary. *The phenomenon of polysemic word and term core semantic invariant is investigated in the article. The structure of the mentioned phenomenon features conceptional complicity, multiple levels along with explicit and implicit distinctive semantic components synthesis. One of the distinctive features of semantic invariant core is its connection with the system of connotative semantic components. One of the attributes of this system is complex gradation of connotative intensity degrees. This structure consists of many semantic levels while invariant core functioning depends on the influence of not only separate semantic components but also the entire invariant model. The model is considered to be an integrated semantic complex. Semantic invariant core functioning has been analyzed with regard to the changing of different semantic, including terminological, fields processes. Changing of semantic bases as well as semantic opposition components has also been examined. Moreover, we have researched the processes of semantic categories emergence, actualization and alternation in the polysemic word semantic structure. Furthermore, the phenomenon of categorial and integral features interconnection in semantic invariant structure has been observed. We believe that such processes analysis requires research of diachronic along with synchronic word functioning aspects. Semantic invariants' conceptual structure causes semantic cores functioning both in all discourse types and interlinguistic phenomena as well as processes, including semantic linguistic conversion phenomema, metaphorical processes, transterminologisation. Semantic and conceptional variability of paradigmatic relations in the invariant structure has been revealed. This variability is an essential condition for existence of common, terminological lexis and polysemy. Dynamism is one of the key peculiarities of semantic invariant potential. One of the semantic invariant main features is the unity of invariability and potential possibility of constant development.*

Key words: *semantic structure, sense, semantic distinctive feature, connotation, term, concept.*

Вступ. Вивчення семантичних процесів і явищ, законів їх розвитку і функціонування як у межах мовної системи в цілому, так і в різних термінологічних полях є одним із важливих аспектів сучасного мовознавства. Темпи розвитку окремих терміносистем, транстермінологічний зв'язок між ними і загальноживаною лексикою є предметом дослідження як сучасної теоретичної лінгвістики, так і загальної і галузевої термінології. Актуальність обраної теми зумовлена постійним розвитком напрямів сучасних семантико-когнітивних досліджень і необхідністю вивчення глибинних механізмів розвитку мови.

Сфера семантико-лінгвістичних досліджень поєднує різні наукові напрями і підходи. Складні взаємозв'язки між когнітивними

концептуальними моделями і системою мови, мовною категоризацією вивчаються А. Вежбицькою, Р. Джекендоффом, Р. Ленекером, Дж. Лакоффом, М. Джонсоном та ін. [28; 16; 15]. Семантико-когнітивний і філософський напрям «філософії імені», який є синтезом наукових підходів до вивчення мови в глобальному сенсі протягом різних епох, розвинутий у працях О.Ф. Лосева, С.М. Булгакова, П.О. Флоренського [3; 1; 12]. Розвиток окремих терміносистем, їх характеристики і структура, процеси термінотворення вивчаються Е.Ф. Скороходько, Л.В. Туровською, В.Л. Іващенко, А. Кондамін, Г. Вельфліном, Е. Панофським, С. Стааб [4; 2; 29; 23].

Мета пропонованого дослідження – вивчення полісемічної структури термінів, аналіз процесів, які формують їх концептуально-лінгвістичну єдність, і ролі семантичного інваріантного ядра, його потенціалу і глибинних основ функціонування.

Методологія та методи дослідження. Методологічна основа дослідження ґрунтується на комплексі як загальнонаукових, так і конкретно-наукових методів, прийомів і підходів: підходів когнітивної лінгвістики, лексичної семантики, методів диференційного і компонентного аналізу, аналізу лексикографічних дефініцій, прототипової і категоріальної семантики, контекстуального аналізу. Матеріалом дослідження слугували полісемічні терміни, відібрані із лексикографічних джерел, англomовної фахової літератури, електронних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження семантичних процесів, які є підґрунтям формування смислової структури слова, що охоплює як термінологію, так і смисли загальнонавжivanoї лексики, передбачає вивчення характеристик і закономірностей розвитку семантичного ядра, що безпосередньо пов'язано з формуванням і розвитком, зокрема, семантичних інваріантів кореневих морфем. Вивчення цих процесів потребує, на нашу думку, також поєднання дослідження діахронного і синхронного аспектів функціонування слова. Проведемо дослідження зазначених лексико-семантичних явищ на прикладі слів (і, зокрема, термінів) із семантичним ядром кореневої морфеми *«medi-»*. Вивчення діахронного аспекту дозволяє виокремити спільне для слів цієї групи прото-індоєвропейське джерело *«*medhyo-»*, яке, зі свого боку, пов'язане із *«*me-»*. Досліджувані в цій статті терміни і слова загальнонавжivanoї лексики з зазначеної групи виявляють інваріантне ядро, до складу якого входить синтез експліцитних семантичних компонентів *«середина, середня (серединна) точка, серединність»* і *«результат (процес) вимірювання»*. Виокремлені семантичні компоненти мають, зі свого боку, складну концептуальну структуру, що доповнюється

імпліцитною частиною (сукупністю ознак) семантичного ядра, і все це створює потенційні можливості для розвитку структури смислів слова-терміна.

Багатоаспектність семантичного процесу концептуально-образного злиття семантичних інваріантів розглянемо на прикладі досліджуваного слова-терміна *meridian* (злиття інваріантів кореневих морфем «*medi-* (*medius*)» і «*dies*» («*день*»)) [8]). У цьому терміні семантичне інваріантне ядро слова функціонує, реалізуючись у різних семантичних у тому числі термінологічних полях, що знаходить свій вираз у зміні семантичних основ і компонентів семантичних опозицій. Так, у терміносистемі географії, коли основою семантичних опозицій є категорія і образ «*земна поверхня у її фізичному і картографічному проявах*», виникає термінологічний смисл «*меридіан*» («*In 1884 the Prime Meridian (Greenwich Meridian) was defined by Transit Circle telescope at the Royal Observatory which was built by Sir George Biddell Airy, the 7th Astronomer Royal, in 1850.*» [26]).

Під час актуалізації основи семантичних опозицій – астрономічної категорії та образу «*небесна сфера*», виникає термінологічний смисл «*зеніт*» («*The little band, drawn up in the rear, watched his proceedings in profound silence. At this moment the sun passed the meridian.*» [27, с. 64]). До того ж, нелінійність цього семантичного процесу знаходить свій вираз і в тому, що ці дві основи семантичних опозицій (та, відповідно, категорії і образи) – «*земна поверхня...*» і «*небесна сфера*» – синхронізуються, функціонують паралельно, і актуалізація однієї з них не передбачає нейтралізації іншої.

Виникнення і актуалізація основи семантичних опозицій і категорії «*людське тіло*» у складі інваріантного ядра дозволяє семантичному інваріанту реалізуватись у новому термінологічному смислі, в іншій терміносистемі – в медицині (області акупунктури) і китайській медицині. Цей смисл позначає «*кожну з ліній провідних шляхів у тілі, по яким, як вважають, тече життєва енергія*» («*Modern acupuncture charts indicate 12 principal meridians “connecting” the limbs to the trunk and head.*» [17, с. 257]).

Маємо можливість спостерігати функціонування семантичного інваріантного ядра у створенні різних ступенів метафоризації (що знаходить свій вираз, зокрема, і у зміні категоріальної семантичної ознаки). У досліджуваному семантичному процесі формально відбувається нейтралізація досить суттєвих категоріальних семантичних ознак – «*уявна, але фізично реально обумовлена точка на небесній сфері*» перетворюється на «*такої ж подвійної природи лінію на фізичній поверхні земної кулі*», що знову змінюється на іншу семантичну категорію «*часовий інтервал у житті живої істоти*»

та інший семантичний кластер «часовий момент на протязі доби». У цей семантичний процес виявляється залученим і конверсивний аспект зміни категоріальних сем – семантична ознака (категорія) «процес, явище», морфологічно позначувана іменником, змінюється на семантичну ознаку «характеристика, властивість, якість», морфологічно позначувану прикметником (у смислах «полуденний», «такий, що є у зеніті», «найвищий, кульмінаційний», «південний»).

У семантичній структурі смислів можна виокремити і розглянути розвиток різних ступенів і напрямів метафоризації, які реалізуються семантичним інваріантом. Так, інваріантний комплекс семантичних ознак – концепт «середина дня, полудень» – корелює із системами семантичних ознак – концептами «земна куля (поверхня)», «небесна сфера», і результатом цього є смисл (і відповідний денотат, і семантична категорія) «зеніт – фізичне явище, точка на небесній сфері, яка спостерігається в цей (полуденний) час доби» («*Astronomical Time (UT1) is an hour representation of the angle between the Greenwich zenith meridian and the location of the “computed mean sun.”*» [22, с. 6]). У структурі семантичного ядра актуалізується нова основа семантичних опозицій (і концепт) – «життя (і, зокрема, людське)», і одночасно підсилюється позитивна конотація, що утворює новий смисл «період розквіту, найбільшого успіху в числусь житті» («*What sort of a man was Wakefield? ... He was now in the meridian of life; his matrimonial affections, never violent, were sobered into a calm, habitual sentiment...*» [13, с. 74–75]). Подальше підсилення персоніфікації утворює новий смисл «кульмінаційний, найвищий (той, що знаходиться у зеніті)» (семантично концепт «життя» переноситься на будь-який (живий чи неживий) об'єкт, явище чи процес) («*We think our civilization near its meridian, but we are yet only at the cock-crowing and the morning star. In our barbarous society the influence of character is in its infancy*» [10, с. 292]).

Наступним ступенем семантичного розвитку і метафоризації є результат симбіозу категорій фізичного явища і уявної сутності («земна поверхня, куля», «небесна сфера», «уявний малюнок на них», «точка зеніту») – створюється термінологічний смисл «meridian (лінія, яка проходить через зеніт, північний і південний полюси)» («*No sooner had it reached meridian than it began its slant back beneath the horizon, and at quarter past twelve the earth threw its shadow again over the land.*» [18, с. 34]). Продовження розвитку семантичного процесу метафоризації в термінологічному полі «медицина» створює смисл «лінії у людському тілі» – вищезазначений симбіоз концептів «земна куля, поверхня», «небесна сфера» корелює із новим концептом «людина і її тіло», і, таким чином, з'являється нова основа для

семантичних опозицій («*One meridian named Triple Heater is thought to be related to temperature balance between different parts of the body.*» [17, с. 257–258]).

Семантичне інваріантне ядро своєю системою ознак «*середина дня, полудень*» реалізується в новому «відгалуженні» семантичної структури слова-терміна, утворюючи смисл – прикметник «*південний*» (тобто семантично реалізацію в ньому семантичного інваріанта можна пояснити як характеристику місцевості, в якій комплекс семантичних ознак (і увесь концепт) «*полудень*» реалізуються максимально («*Heuward watched the sun, as he darted his meridian rays through the branches of the trees...*» [9, с. 188], «*They ...are far up in Heaven – the stars..., silent watches of my night; While even in the meridian glare of day I see them still – two sweetly scintillant Venuses, unextinguished by the sun!*» [24, с. 58]). Спостерігаємо цікаве семантичне явище, коли зміна ступенів метафоризації утворює не тільки нові «відгалуження» смислової структури слова і терміна, але може розвиватись і в межах вже утвореного напрямку. Так, смисл – прикметник «*південний*» функціонує на одному рівні метафоризації (у суто фізичному аспекті – семантична ознака «*розташований на півдні*») і переходить на наступний рівень метафоризації під час виникнення нової семантичної основи – концепту «*людина*» і актуалізації емоційного аспекту та притаманних йому конотацій – смисл «*південний*» (*meridian*) починає містити сукупність ознак характеру людей, які живуть у цій місцевості («*My blood is all meridian; were it not, I had not left my clime, nor should I be, In spite of tortures, ne'er to be forgot, A slave again of love, –at least of thee.*» [7]).

Семантичне інваріантне ядро кореневої морфеми зберігає свою концептуальну цілісність і багаторівневість, зокрема і екстралінвістичну, на будь-якому етапі розвитку структури смислів лексеми. Доходимо висновку, що під час цього семантичного процесу як терміни, так і загальні імена і власні назви підпорядковані всеохоплюючому впливу семантичного інваріанта. Семантичне явище конверсії також зумовлене його впливом. Наприклад, розглянемо *median* – термін із різних терміносистем, а також прикметник із загальноживаної і термінологічної лексики; прикметник іншого типу *Median*; і власне ім'я *Media*.

Так, термін *median*, морфологічно виражений іменником, функціонує в терміносистемах математики, геометрії, медицини, статистики, як комп'ютерний, радіо- і автодорожній термін, а також як іменник загальноживаної лексики. В анатомії – це смисл «*серединна артерія*», в геометрії – смисл «*відрізок, який сполучає вершину трикутника з серединою протилежної сторони*» («*The geometric median*

is a classic robust estimator of centrality for data in Euclidean spaces.» [11]), як автодорожній термін (також *median strip*) – *смісл «розділювальна смуга на шосе» («Medians may be depressed, raised, or flush with the road surface. They can provide traffic calming and aesthetic benefit, but the addition of medians alone may also cause an increase in vehicle speeds by reducing friction between opposing directions of traffic.»* [20]). Прикметник *median* у своїй семантичній структурі має як загальноживаний, так і термінологічні смисли. Так, у загальноживаній мові це смисл – *«такий, який займає середннє положення» («...median home prices in the first quarter of 2019 were not affordable for average wage earners in 335 of 473 U.S. counties analyzed in the report (71 percent)»* [19]), у терміносистемі медицини – *«розташований всередині тіла»*, в біології – *смісл «належний до площини, яка ділить організм чи орган на симетричні частини» (стосовно окремого органу – «Normally, the thenar motor branch arises from the radial or palmar side of the median nerve»* [14]; стосовно живого тіла як цілісної одиниці – *«The body must be «correctly arranged» to create the median plane, where: all midline anatomy is fully extended and arranged on the straight line of the median plane, left and right sides are in equilibrium either side of the median plane...»* [6]; в радіоелектроніці і фізиці стосовно окремого об'єкта, приладу, установки (за метафоричною персоніфікованою аналогією з людським тілом, як алюзія медичного і біологічного терміна) – *«The magnetic median plane in the cyclotron does not generally coincide with the geometrical mid-plane of magnetic system.»* [25]). Доходимо висновку, що концептуальна система семантичних ознак інваріантного ядра зберігається незалежно від морфологічного вираження, яке в такій проекції дослідження можна охарактеризувати як вторинне, похідне явище у процесі функціонування семантичного інваріанта.

Розглянемо власне ім'я *Media* (*«Polydamas was eleven days on his journey into Media. He had letters to Cleander, the governor of the province of Media...»* [5, с. 99]) і відповідну йому посесивну форму *Median* (*«High he sits, supreme in favour both with prince and people, where is the spirit of our Median lords, tamely to crouch and bend the supple knee to this new god?»* [21]). У семантичній структурі своїх інваріантів вони зберігають, зокрема, і експліцитно, морфематично основну інтегральну інваріантну ознаку-концепт *«середина»*, до того ж, зазначені приклади демонструють здатність семантичного інваріанта до потенційно нескінченної зміни основ опозицій, в які вступають його семантичні ознаки. У нашому прикладі цією основою опозицій стає концепт *«географічний і, відповідно, фізичний протіп»*, і вищезазначена семантична інваріантна ознака *«середина»*,

серединність», змінюючи категоріальну сему, бере участь у виникненні власної назви стародавньої країни Мідії (*Media*) (яка мала серединне, майже центральне географічне розташування у складі стародавньої Перської держави). Цікавим буде також спостерігати, що структура семантичного інваріанта зберігає свою багатовимірність – «*близьке до центру, до середини*» розташування країни було не тільки географічним (суто фізичним), але і довгий час (за різними непрямими джерелами) розповсюджувалось на інші аспекти – високий рівень розвитку країни, військової майстерності і т.п., що підтверджує концептуальну єдність структури семантичного інваріантного ядра.

Висновки з дослідження. Дослідження семантичного ядра полісемічних слів-термінів і загальноживаної лексики дає змогу поглибити уявлення про багаторівневність його структури і складну концептуальну інваріантність, яка має багатовимірну природу. Функціонування феномена семантичного інваріанта створює можливість для утворення і розвитку розгалуженої смислової семантичної структури лексеми і є однією з глобальних основ термінологічних процесів. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні рівнів структури семантичного інваріантного ядра і принципів їх взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булгаков С.Н. *Философия имени*. Париж, 1953. 279 с.
2. Іващенко В.Л. Фреймове і комунікативне термінознавство в зарубіжній лінгвістиці. *Мовознавство*. 2013. Вип 1. С. 51–58.
3. Лосев А.Ф. *Сочинения*: в 9 т. Т. 1. Мысль, 1993. 959 с.
4. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). Київ, 2006. 99 с.
5. Abbott J. Alexander the great. URL : <https://www.globalgreybooks.com/alexander-the-great-ebook.html> (дата звернення: 25.08.2021).
6. Anatomy of Alignment: the median plane. URL : <https://www.baselinehealing.com/anatomy/median-plane-body-alignment-Base-Line.php> (дата звернення: 11.09.2021).
7. Byron G.G. Stanzas to the Po. URL : [https://en.wikisource.org/wiki/The_Works_of_Lord_Byron_\(ed._Coleridge,_Prothero\)/Poetry/Volume_4/Stanzas_to_the_Po](https://en.wikisource.org/wiki/The_Works_of_Lord_Byron_(ed._Coleridge,_Prothero)/Poetry/Volume_4/Stanzas_to_the_Po) (дата звернення: 18.09.2021).
8. Collins English Dictionary. New York, 2006. URL : https://www.abbyy.com/en-ee/translation_dictionary (дата звернення 01.06.2018).
9. Cooper J. F. The Last of The Mohicans. URL : http://www.ompersonal.com.ar/omlibrary/BOOKS/JamesFenimoreCooper-The_Last_of_the_Mohicans.pdf (дата звернення: 15.09.2021).
10. Emerson R. W. *Essays, Second Series*. URL : <https://www.globalgreybooks.com/essays-ebook.htmlfile:///D:/Downloads/essays.pdf> (дата звернення: 18.09.2021).

11. Fletcher P., Venkatasubramanian S., Joshi S. Robust statistics on Riemannian manifolds via the geometric median. URL : <https://openreview.net/forum?id=rkNYVvpubS> (дата звернення: 11.09.2021)
12. Florensky P. Beyond Vision: Essays on the Perception of Art. London, 2002. 320 p.
13. Hawthorne N. Twice Told Tales. URL : [https:// file:///D:/Downloads/twice_told_tales.pdf](https://file:///D:/Downloads/twice_told_tales.pdf) (дата звернення: 15.09.2021).
14. Henry B.M., Zwinczewska H., Roy J., Vikse J., Ramakrishnan P.K., Walocha J.A., Tomaszewski K.A. The Prevalence of Anatomical Variations of the Median Nerve in the Carpal Tunnel: A Systematic Review and Meta-Analysis. URL : <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0136477> (дата звернення: 12.09.2021).
15. Lakoff G., Johnsen M. Metaphors we live by. London, 2003. 256 p.
16. Langacker R. Cognitive Grammar: A Basic Introduction. New York, 2008. 584 p.
17. Langevin H.M, Yandow J.A. Relationship of acupuncture points and meridians to connective tissue planes. *The Anatomical Record*.2002. Vol. 269. P. 257-265.
18. London J. Burning Daylight. URL : <https://www.globalgreyebooks.com/alexander-the-great-ebook.html> (дата звернення: 25.08.2021).
19. Median-Priced Homes Not Affordable For Average Wage Earners In 71 Percent Of U.S. Housing Markets. URL : <https://mecktimes.com/news/2019/05/10/median-priced-homes-not-affordable-for-average-wage-earners-in-71-percent-of-u-s-housing-markets/> (дата звернення: 17.09.2021).
20. Medians and Islands. URL : <https://www.sfbetterstreets.org/find-project-types/pedestrian-safety-and-traffic-calming/traffic-calming-overview/medians-and-islands/> (дата звернення: 18.09.2021).
21. More H. To Daniel – A Sacred Drama. URL : <https://allpoetry.com/Daniel.-A-Sacred-Drama> (дата звернення: 22.08.2021).
22. Navigation and Ancillary Information Facility. Fundamental Concepts – 2020. URL : https://naif.jpl.nasa.gov/pub/naif/toolkit_docs/Tutorials/pdf/individual_docs/04_concepts.pdf (дата звернення: 11.09.2021).
23. Panofsky E. Studies in Iconology: Humanistic Themes in the Art of the Renaissance. New York, 1972. 263 p.
24. Poe E.A. Edgar Allan Poe's Complete Poetical Works. URL : <https://freeclassicbooks.com/Edgar%20Poe/Edgar%20Allan%20Poe's%20Complete%20Poetical%20Works.pdf> (дата звернення: 17.09.2021).
25. Pradhan J., Duttagupta A., Smirnov V., Debnath J., Roy S., Chaddha N., Dey M., Bandyopadhyay A. Median plane and beam diagnosis in the central region for compact superconducting cyclotron. URL : <https://ui.adsabs.harvard.edu/abs/2021NIMPA.99365084P/abstract> (дата звернення: 17.09.2021).
26. The Prime Meridian. URL : <https://www.rmg.co.uk/royal-observatory/attractions/stand-on-prime-meridian-line> (дата звернення: 15.09.2021).
27. Verne J. From the earth to the moon. URL : <https://www.globalgreyebooks.com/from-the-earth-to-the-moon-ebook.html> (дата звернення: 12.09.2021).
28. Wierzbicka A. Two levels of verbal communication, universal and culture-specific. *Verbal Communication*. Berlin, 2016. P. 447–481.
29. Wölfflin H. Principles of Art History. New York, 2012. 253 p.

Маргарита Бережна,
кандидатка філологічних наук,
докторантка кафедри теорії та практики
перекладу з англійської мови,
Запорізький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-3345-256X>
м. Запоріжжя, Україна

Психолінгвістичний образ Ельзи (у фільмі *Frozen*)

Psycholinguistic image of Elsa (in the film *Frozen*)

Анотація. У статті розглянуто особливості створення психолінгвістичного образу кіноперсонажа за психологічним архетипом «Містик» (*the Mystic*). Робота є частиною дослідження системи психолінгвістичних кінообразів англomовних фільмів масової культури XXI сторіччя. Роботу виконано на матеріалі фентезі-фільму К. Бака та Дж. Лі “*Frozen*” (2013 рік). Діалогічне мовлення персонажів уважаємо універсальним засобом розкриття психотипу персонажа. За класифікацією психологічних архетипів В. Шмідт (2007 рік) відносимо Ельзу до архетипу «Містик», для якої визначальними рисами є такі: 1) вона відчуває зв'язок із чимось надприродним, більшим за неї. Риса актуалізована метафорами та лексико-семантичними групами *POWER* та *STORM* для зображення магічних здібностей Ельзи створювати сніг та лід; 2) вона знаходить розраду в самотності. Риса реалізована лексико-семантичною групою *ISOLATION*; 3) вона здатна чинити опір, коли нею маніпулюють. Риса актуалізована конфронтативним стилем спілкування з антагоністом принцом Гансом; 4) її не цікавлять ні матеріальні цінності, ні ідея заміжжя. Її сім'я – сестра Анна, що реалізується частотними аплелятивами “*Anna*”, займенниками другої особи однини, лексико-семантичною групою *CARE*; 5) вона намагається зберегти мир у стосунках за будь-яку ціну. Риса актуалізована частотним використанням лексеми “*please*” і реквестивів, тактикою уникнення конфлікту; 6) їй не завжди вдається подолати свої страхи. Риса актуалізована окличними реченнями в поєднанні з одиницями лексико-семантичної групи *ANXIETY* для вираження страху, жалю, занепокоєння, а також частотним використанням займенника першої особи однини для демонстрації сконцентрованості на власних переживаннях; 7) їй потрібне місце, до якого можна втекти від реальності. Риса актуалізується використанням метафор та елементами лексико-семантичної групи *ESCAPE*; 8) вона нечасто посіпає. Риса реалізована на контрасті з мовленням Анни, через небагатослівність і нижчу швидкість мовлення; 9) її вважають дивною чи небезпечною, тому спершу Ельза намагається приховати свої здібності, що реалізовано лексико-семантичною групою *CONCEAL*.

Ключові слова: мовленнєвий портрет, мовна особистість, кіноархетип, архетип «Містик», кінодіалог, «Крижане серце».

Summary. *The article considers the peculiarities of creating a psycholinguistic image of a film character belonging to “the Mystic” psychological archetype. The work contributes to the study of a comprehensive system of psycholinguistic images of the mass culture English-language films in XXI century. The paper regards the fantasy film by C. Buck and J. Lee “Frozen” (2013). Dialogic speech of the characters is a universal means to reveal the psychological type of a character. According to the classification of psychological archetypes by V. Schmidt (2007), the queen Elsa belongs to “the Mystic” archetype, with the following distinguishing features. She feels a connection with something supernatural, with something greater than herself. The feature is revealed by metaphors and lexico-semantic groups POWER and STORM to depict Elsa’s magical abilities to create snow and ice. She finds solace in loneliness, which is demonstrated by the lexico-semantic group ISOLATION. She is able to resist when her opinion is manipulated, which we see in the confrontational style of communication with the antagonist Prince Hans. Neither the idea of marriage nor material possessions interest her. Elsa’s family is her sister Anna, which is depicted by frequent appellatives “Anna”, pronouns of the second person singular to define Anna and the lexico-semantic group CARE. She tries to keep the peace in the relationship at any cost, thus frequenting the token “please” and requesting speech acts in her speech and using the verbal tactics to avoid conflict. She tries to overcome her fears but sometimes she fails, which is disclosed by exclamatory sentences in combination with the tokens of the group ANXIETY to express fear, sorrow and anxiety. Frequent use of the first-person singular pronoun demonstrates her concentration on herself, her feelings and emotions. She needs a place to escape from reality, which is depicted by metaphors and tokens of the group ESCAPE. She is rarely in a hurry, thus her shorter than Anna’s sentences and lower speech rate. Others see her as either weird or dangerous, bringing Elsa to hide her abilities, which is displayed by the lexico-semantic group CONCEAL.*

Key words: *speech portrait, linguistic personality, film archetype, Mystic’ archetype, film dialogue, “Frozen”.*

Вступ. Мистецтво кіно є невіддільною частиною культури і потужним чинником змін у мові. За допомогою фільмів формуються нові зв’язки між візуальними образами та символами в уяві аудиторії. Фільми не лише мають силу відбивати та популяризувати лінгвістичні моделі своєї епохи, але й відтворювати соціальне значення цих моделей та персонажів, які їх використовують, таким чином активно формують домінуючі лінгвістичні ідеології свого часу [7, с. 263]. Персонажне мовлення, з одного боку, має сприйматися глядачем як максимально наближене до природного, а з іншого – відображати задум режисера та сценариста, формувати нові шаблони для подальшого наслідування та використання.

Не новою є думка про те, що мова – найбільш звичний та надійний засіб, за допомогою якого люди транслюють свої внутрішні думки й емоції у формі, зрозумілій іншим. Слова та мова, таким чином, становлять основу психології та комунікації [12, с. 25].

Персонажне мовлення є відбитком внутрішнього світу героїв, їхніх емоцій, системи стимулів та психологічних комплексів, а отже, має відповідати підсвідомим шаблонам глядача, щоб справляти необхідне враження.

Діалогічне мовлення є одним з основних у прозі й основним у драматургії засобом непрямой характеристики персонажів. Для діалогу у прозі типовим є більш розгорнутий характер висловлювань, ніж у драмі. Окрім того, у драмі діалог за своїм характером є ближчим до розмовного спілкування, ніж у прозі [2, с. 8]. Отже, кінодіалог, який є різновидом драматичного діалогу, підпорядковується загальним правилам діалогічного мовлення, має свої характерні особливості.

За визначенням дослідників, створення образу персонажа або його характеристика – це формування в уяві реципієнта загального враження про персонажа, його особисті якості, а також інші аспекти, як-от його соціальні та фізичні характеристики [9, с. 149]. Як зазначає Ю.М. Караулов, персонажі – це моделі мовної особистості, що існують в уявному світі, створеному автором тексту [4, с. 24]. Можна припустити, що ці моделі, особливо за умови їх використання в текстах одного жанру, одного порівняно невеликого часового проміжку, створених однією мовою для гомогенної цільової аудиторії, відрізняються значною кількістю однакових рис, які можна класифікувати на основі отриманих статистичних даних.

Конкретного персонажа в такому творі вважаємо мовленнєвою особистістю, тобто особистістю, яка реалізується у спілкуванні, у виборі стратегій і тактик та під час використання лінгвістичних і екстралінгвістичних засобів [5, с. 87]. Мовленнєвій особистості притаманна мовленнєва поведінка – сукупність свідомих та несвідомих дій, через які розкриваються характер і спосіб життя людини [3, с. 99].

Методологія та методи дослідження. Роботу над практичним матеріалом проводимо в декілька етапів: 1) отримуємо англomовні субтитри з онлайн-ресурсу *Yify Subtitles*, які далі перевіряємо на відповідність досліджуваному аудіовізуальному тексту, у разі необхідності вносимо правки; 2) розбиваємо отриманий текст на репліки та поєднуємо фрази окремих персонажів в один документ (наприклад, *Elsa_Frozen.doc* містить усі репліки Ельзи з фільму *Frozen*); 3) проводимо психолінгвістичний, лексико-семантичний, стилістичний, контекстуальний, прагматичний, статистичний аналізи реплік із метою встановлення кореляції між психологічними особливостями персонажа та лінгвістичними одиницями, які є прямим/непрямим проявом цих особливостей у мовленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роботу присвячено особливостям створення психолінгвістичного образу кіноперсонажа за психологічним архетипом «Містик» (*the Mystic*). Основою визначення психологічних рис персонажів групи є типологія В. Шмідт (2007 р.), яка складається із сорока п'яти базових архетипів кіноперсонажів. Стаття є частиною комплексного дослідження цілісної системи психолінгвістичних кінообразів англомовних фільмів масової культури ХХІ ст.

Роботу виконано на матеріалі фентезі-фільму К. Бака та Дж. Лі *Frozen* (2013 р.) за мотивами казки Г.К. Андерсена «Снігова королева». Матеріал становить інтерес для дослідження, оскільки дилогія *Frozen* та *Frozen II* входить до списку п'ятнадцяти найбільш прибуткових англомовних фільмів, а також посідає перші дві сходинки в переліку фільмів, у яких головні ролі належать жіночим персонажам – сестрам Анні й Ельзі (детальний розгляд психолінгвістичного образу Анни див. [1]). У цій роботі проаналізовано особливості мовлення королеви Ельзи загальним обсягом 105 реплік. За класифікацією В. Шмідт [1, с. 91–96] відносимо Ельзу до архетипу «Містик», оскільки визначальними рисами для неї є такі:

1. «Містик» відчуває зв'язок із чимось надприродним, чимось більшим за нього. За сюжетом Ельза народилася з магічними здібностями створювати сніг та лід. У дитинстві вона використовує магію для розваг та ігор із молодшою сестрою Анною, поки пустоші не закінчуються нещасним випадком. Відтоді Ельза починає боятися своїх здібностей, магія виходить з-під контролю тоді, коли вона налякана. Риса актуалізована лексико-семантичними групами *POWER* та *STORM* для зображення магічних здібностей Ельзи, а також групою *ELEMENTS* для демонстрації зв'язку із природними стихіями. Лексичні одиниці цих груп продуктивні для створення метафор у мовленні персонажа.

Лексико-семантична група *POWER* складається з іменника *power* (3), прикметника *capable* (1), дієслова *control* (3): *ELSA: But she won't remember I have powers?* [8, 00:07:25] / *Thank you. I never knew what I was capable of* [8, 00:54:29].

Найбільшою та відповідно найбільш ваговою для сюжету є лексико-семантична група *STORM*, яка складається з іменників *storm* (5), *winter* (1), *snow* (1), *blast* (1), дієслів *rage on* (3), *flurry* (1), прикметників *cold* (2), *icy* (1), *frozen* (1). Наведемо такі приклади групи: *ELSA: Let the storm rage on!* / *The cold never bothered me anyway* [8, 00:34:34] / *And one thought crystallizes like an icy blast* [8, 00:33:56].

Група *ELEMENTS* складається з іменників *wind* (2), *sky* (1), *air* (1), *ground* (1): *ELSA: My power flurries through the air / Into the ground* [8, 00:33:43].

Можемо також бачити певний паралелізм у символічних порівняннях. Ельза асоціює сестру Анну із сонцем, а себе – із зимою: *ELSA: Please go back home / Your life awaits / Go enjoy the sun / And open up the gates* [8, 00:56:18] / *How? What power do you have to stop this winter? To stop me?* [8, 00:58:07].

2. Вона любить бути наодинці зі своїми думками та знаходить розраду в самотності. Ця риса є настільки визначальною, що, за спостереженнями В. Шмідт, «Містик» навіть тюремне ув'язнення сприймає спокійно. За сюжетом спершу Ельзу замикають у замок, у своїй кімнаті, де вона має навчитися контролювати свої магічні здібності. На відміну від Анни, цю примусову ізоляцію Ельза сприймає як необхідність. Далі Ельза сама зачинається у створеному нею льодовому палаці, щоб не становити загрози для інших: *ELSA: No, Anna, I belong here. Alone. Where I can be who I am without hurting anybody* [8, 00:54:47]. Далі вона опиняється у в'язниці, але її хвилює тільки загроза, яку вона становить для королівства: *ELSA: Why did you bring me here? HANS: I couldn't just let them kill you. ELSA: But I'm a danger to Arendelle* [8, 01:12:51].

Для неї самотність нерозривно пов'язана з можливістю відкинути обмеження, нав'язані оточенням, та бути собою: *ELSA: A kingdom of isolation / And it looks like I'm the queen [Frozen, 00:31:30] / You mean well / But leave me be / Yes, I'm alone / But I'm alone and free* [8, 00:56:27]. Риса реалізована використанням лексико-семантичної групи *ISOLATION*, до якої входять іменники *isolation* (1), *distance* (2) прислівник *away* (6) та прикметник *alone* (6).

3. Вона здатна чинити опір, коли нею маніпулюють. Риса актуалізована конфронтативним стилем спілкування з головним антагоністом історії. За сюжетом принц Ганс, користуючись з наївності Анни, планує одружитися з нею. Для Анни це можливість отримати увагу та спілкування, якого їй бракувало декілька років після відчуження сестри та загибелі батьків. Анна з ентузіазмом сприймає цю ідею, але Ельза, як старша та більш розважлива із сестер, відмовляється благословити такий покvapливий союз. Ні благання сестри, ні вмовляння Ганса не змінюють її рішення: *HANS: Your Majesty, if I may ease your <...> ELSA: No, you may not. And I think you should go. The party is over. Close the gates* [8, 00:26:54]. За термінологією Дж. Калпепера [6, с. 41] цей випадок можна віднести до стратегії усунення співрозмовника від спільної дії шляхом дозволу/наказу залишити мовця. Стратегія реалізується як демонстрація позитивної неввічливості.

4. Її не цікавлять ні матеріальні цінності, ні приземлене бажання мати чоловіка й дітей. Її сім'я – сестра Анна, що реалізується через

частотне використання апелятивів (18) та займенників (25) другої особи (на позначення Анни), використання лексико-семантичної групи *CARE* в діалогах, коли Анна є об'єктом спілкування, для зображення турботи, любові, бажання захистити сестру: *ELSA: You're okay, Anna. I got you* [8, 00:05:35] / *Just stay away* / *And you'll be safe from me* [8, 00:56:36] / *No, I'm just trying to protect you* [8, 00:55:40] / *Just take care of my sister* [8, 01:25:10]. Лексико-семантична група *CARE* в репліках Ельзи складається з дієслів *sacrifice* (1), *protect* (1), *care* (1), іменника *love* (4) та прикметника *safe* (2).

5. Вона намагається зберегти мир у стосунках. Риса актуалізована частотним використанням лексеми *please* і реквестивів у рамках загальної тактики уникнення конфлікту: *ELSA: No! Don't touch me! Please, I don't want to hurt you* [8, 00:09:43]. У спілкуванні з батьками, вкотре втративши контроль над своєю магією, Ельза використовує лексему та раціоналізацію для пом'якшення попереднього висловлювання. Після конфронтації з Анною знаходимо подібний приклад: *ELSA: Please, just stay away from me. Stay away* [8, 00:28:18]. Вона часто бачить єдиний вихід у таких ситуаціях – залишити співрозмовника, ухилитися від обговорення. Навіть коли в її власному замку, у якому вона добровільно зачинилася від інших людей, на неї нападають двоє озброєних найманців, Ельза спочатку намагається вирішити конфлікт мирним шляхом: *ELSA: No. Please. Stay away!* [8, 01:10:39].

6. Вона може відчувати емоції інших, що надає їй великої здатності до співчуття, але також змушує її триматися осторонь. «Містик» намагається подолати свої страхи, але це їй не завжди вдається. За сюжетом Ельза переймається, що її магія може завдати шкоди іншим. Риса актуалізована окличними реченнями в поєднанні з одиницями лексико-семантичної групи *ANXIETY* для вираження страху, хвилювання, скорботи, жалю, занепокоєння; частотним використанням займенника першої особи однини для демонстрації сконцентрованої на власних переживаннях. *ELSA: I'm scared. It's getting stronger!* [8, 00:09:37] / *I can't control the curse!* [8, 00:57:20] / *No! Don't touch me! Please, I don't want to hurt you* [8, 00:09:43].

Зауважимо, що коли вона знаходить своє місце і приймає свою магію, їй вдається перемогти свої страхи: *ELSA: And the fears that once controlled me / Can't get to me at all* [8, 00:32:47]. Загалом лексико-семантичну групу *ANXIETY* у мовленні Ельзи формують дієслова *feel* (8), *cry* (1), *hurt* (2), прикметники *sorry* (3), *scared* (1), іменники *fear* (2), *curse* (1), *agony* (1), *danger* (1).

Існує багато робіт, у яких зазначається, що для інтровертів характерні замкнутість та закритість від світу навколо, а для екстравертів,

навпаки, – відкритість до спілкування і світу, тому екстраверти обирають розумовий підхід до обробки інформації, а інтроверти – чуттєвий [10, с. 116]. За сюжетом дві головні героїні фільму, сестри Ельза й Анна, належать до різних психотипів: Ельза – інтроверт, Анна – екстраверт. Несхожість сестер часто відбивається в мовленні. У репліках Анни переважають дієслова розумового сприйняття реальності: *know* (23), *mean* (9), *think* (7), *understand* (2), *wonder* (1), *suppose* (1), і майже відсутні дієслова чуттєвого сприйняття *feel* (1). У репліках Ельзи, навпаки, менше дієслів розумового сприйняття: *know* (10), *mean* (2), *think* (2), більше чуттєвого (*feel* (8)).

7. Їй потрібно мати власний простір, де вона може бути собою, може творити. Це місце, до якого вона зможе втекти від реальності. Для Ельзи таким особливим місце стає льодовий палац, побудований силами її магії. У цій сцені бачимо Ельзу на піку емоцій, коли в її мовленні частотні окличні речення і метафори для демонстрації протилежних емоцій від страху до радості, від розпачу до захоплення: *ELSA: The wind is howling / Like this swirling storm inside / Couldn't keep it in / Heaven knows I tried* [8, 00:31:38] / *It's time to see what I can do / To test the limits and break through / No right, no wrong / No rules for me / I'm free!* [8, 00:32:55] / *Let it go! / Turn away and slam the door* [8, 00:32:19] / *Let it go! And I'll rise like the break of dawn* [8, 00:34:15]. Риса актуалізується використанням лексико-семантичної групи *ESCAPE*, яку формують дієслова *let go* (13), *break through* (1), *leave* (1), *escape* (1) та прикметник *free* (3).

Як зазначає М. Жданович, частотні повтори, лексико-семантичний паралелізм утворюють емоційну напругу [2, с. 16]. Бачимо в цій сцені множинні анафори та редуплікації на синтаксичному рівні для передачі найвищого ступеня складних емоцій персонажа: *ELSA: Let it go! / I am one with the wind and sky / Let it go! Let it go! / You'll never see me cry* [8, 00:33:11].

8. Усе, що вона робить, вона робить неквапно, максимально концентруючись і насолоджуючись своєю роботою. Риса реалізована на контрасті з Анною, через небагатослівність і нижчу швидкість мовлення, незначну кількість вигуків, порожніх епітетів, розмовної лексики, гри слів. Усе зазначене створює стриману манеру спілкування. Так, середня кількість речень у репліці в мовленні Анни становить 1,9 речення, а в мовленні Ельзи – 1,5; середня кількість слів у реченні Анни – 3,6 слова, а в Ельзи – 3,4 слова.

9. «Містика» уважають інакшим, ексцентричним чи небезпечним. Ця риса актуалізується в мовленні герцога Візальтона щодо Ельзи: *DUKE: Sorcery. I knew there was something dubious going on here.* [8, 00:27:35] / *Monster. Monster!* [8, 00:28:23]. Звернімо тут увагу

спочатку на майже нейтральне *sorcery*, оцінну лексику *dubious* і далі редуплікацію з підвищеною інтонацією для демонстрації страху і ненависті.

На початку історії таке ставлення до неї бентежить і непокоїть Ельзу, тому вона понад усе намагається приховати свої здібності, що реалізується лексико-семантичною групою *CONCEAL*. Група складається з дієслів *keep in* (1), *conceal* (4), *show* (1), *see* (8), *know* (10), *hold back* (1). *ELSA: Conceal, don't feel / Don't let them know* [8, 00:16:37] / *Conceal / Don't feel / Put on a show* [8, 00:15:53].

Висновки з дослідження. Загалом для мовлення Ельзи характерне частотне використання апелятива *Anna*, займенника другої особи *you* та одиниць лексико-семантичної групи *CARE* в діалогах з Анною, як прояв сестринської турботи та любові. Лексико-семантичні одиниці груп *POWER*, *STORM* та *ELEMENTS* демонструють зв'язок персонажа з надприродними силами, а метафори на основі цих елементів – образне мислення. Через частотне використання лексеми *please* і реквестивів реалізується тактика уникнення конфлікту. Лексико-семантична група *ISOLATION* актуалізує схильність персонажа до самотності. Конфронтативний стиль спілкування з головним антагоністом історії у вигляді позитивної неввічливості є проявом опору психологічним маніпуляціям. Лексико-семантичні одиниці групи *ESCAPE* демонструють потребу у власному просторі, куди можна втекти від реальності і бути собою. Лексико-семантична група *CONCEAL* для актуалізації спроби приховати свою відмінність від інших персонажів. Незначна кількість вигуків (наявні тільки в ситуаціях підвищеної емоційності), порожніх епітетів, розмовної лексики, небагатослівність і порівняно нижча швидкість мовлення формують стриману манеру спілкування. Частотне використання займенника першої особи однини, одиниць лексико-семантичної групи *ANXIETY*, повторів демонструє сконцентрованість на власних переживаннях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережна М.В. Психолінгвістичний образ Анни (у фільмі К. Бака та Дж. Лі «Крижане серце»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса, 2021. № 51 (у друці).
2. Жданович М.А. Лингвистические средства создания образа персонажа в художественном диалоге : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Самара, 2009. 22 с.
3. Карасик В.И. Модельная личность как лингвокультурный концепт. *Филология и культура* : материалы III-й Международной научной конференции. Тамбов, 2001. Ч. 2. С. 98–101.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Издательство ЛКИ, 2007. 264 с.

5. Красных В.В. О чем говорит «человек говорящий»? (к вопросу о некоторых лингвокогнитивных аспектах коммуникации). *Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации*. Москва : Филология, 1997. С. 81–91.
6. Culpeper J. Impoliteness and entertainment in the television quiz show: The Weakest Link. *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture*. 2005. № 1. P. 35–72.
7. Dimensions of Iconicity. Edited by Angelika Zirker, Matthias Bauer, Olga Fischer and Christina Ljungberg. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2017. 351 p.
8. Frozen. Directed by Chris Buck & Jennifer Lee, Walt Disney Animation Studios, 2013.
9. McIntyre Dan. Characterisation. *The Cambridge Handbook in Stylistics* / Eds. Peter Stockwell & Sara Whiteley. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. P. 149–164.
10. Sadowsky P. Psychological Configurations and Literary Characters: A Systems View. *Journal of Literary Semantics*. 2008. Vol. 29. № 2. P. 105–122.
11. Schmidt V. The 45 Master characters. Cincinnati, Ohio : Writers Digest Books, 2007. 338 p.
12. Tausczik Yla R., Pennebaker James W. The Psychological Meaning of Words: LIWC and Computerized Text Analysis Methods. *Journal of Language and Social Psychology*. Vol. 29. Issue 129 (1). P. 24–54. DOI: 10.1177/0261927X09351676.

*Андріана Воробель,
магістр кафедри прикладної лінгвістики,
Національний університет «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-0183-1821>
м. Львів, Україна*

Корпусний підхід до аналізу артефактних метафор у циклі творів Террі Пратчетта «Дисковсвіт»

Corpus approach to analysis of artefact metaphors in Terry Pratchett's "Discworld" series

***Анотація.** Наразі корпусна лінгвістика розширює наше розуміння різних явищ у мовознавстві та літературі, оскільки за допомогою схеми комп'ютерної автоматизації зазвичай велика кількість слів аналізується з великою ефективною та точністю. Корпусний підхід розкрив безліч захопливих фактів про концептуальні схеми, які заздалегідь не були відомими, про які неможливо було б дізнатись за допомогою традиційного, інтроспективного підходу. Метафори відіграють важливу роль у нашому пізнанні та спілкуванні, а тлумачення метафори має велике значення для обробки природної мови. З вищого теоретичного погляду ми спираємось на тезу про те, що людська поведінка та міркування якимось чином опосередковуються метафорами, що метафори, які використовують люди, можуть відображати їхній світогляд. Наприклад, артефактні метафори демонструють сприйняття людиною певного абстрактного поняття в образі конкретного предмета. Загалом концептуальні метафори дозволяють зрозуміти вихідний домен крізь призму цільового. Раніше приклади метафор, які досліджували в теоретичній літературі, були літературними або вигаданими, проте із часом когнітивний підхід спричинив перехід до використання корпусної лінгвістики, а її дослідницькі методи дозволяють робити аналіз на матеріалі літературних творів. Вивчення метафори на основі корпусу відрізняється від традиційного дослідження метафори тим, що воно може бути як якісним, так і кількісним. Але якісний аспект усе ще вимагає уважного читання уривків тексту, іноді повних текстів, і без належного виявлення метафоричних виразів частоти залишаються лише цифрами. Напевно, можна з точністю сказати, що за останні кілька десятиліть корпусні методи зарекомендували себе як основна емпірична парадигма в лінгвістиці. Вони були глибоко застосовані для дослідницьких питань, що стосуються всіх рівнів мовної структури та багатьох аспектів використання мови. Область досліджень метафори децю відстає стосовно цієї динаміки, але останнім часом низка дослідників почали виправляти цю ситуацію, заклали методологічні основи акценту на вірогідних даних.*

***Ключові слова:** когнітивна лінгвістика, концепт, лексична база даних, художня література, семантичне роззначення, контекст.*

Summary. Today, corpus linguistics expands our understanding of various phenomena in linguistics and literature, because with the help of a computer automation scheme, as a rule, numerous words are analysed with great efficiency and accuracy. The corpus-based approach revealed many fascinating facts about conceptual schemes that were not known in advance and, in fact, that would be impossible to learn with a traditional, introspective approach. Metaphors play an important role in our cognition and communication, and the interpretation of metaphors is important for the processing of natural language. From a higher theoretical point of view, we rely on the thesis that human behaviour and reasoning are somehow mediated by metaphors and that metaphors used by people may in some ways reflect their world view. For example, artefact metaphors demonstrate a person's perception of a certain abstract concept in the image of a particular object. In general, conceptual metaphors allow us to understand the source domain through the prism of the target one. Previously, examples of metaphors studied in the theoretical literature were literary or fictional, but over time the cognitive approach led to the transition to the use of corpus linguistics, and its research methods allow analysis on the basis of literary works. The study of metaphor on the basis of corpus differs from the traditional study of metaphor in that it can be both qualitative and quantitative. But the qualitative aspect still requires careful reading of passages of text, sometimes full texts, and without proper detection of metaphorical expressions frequencies remain only numbers. Probably, it is possible to tell with accuracy that for the last some decades corpus methods have proved as the basic empirical paradigm in linguistics. They have been deeply applied to research questions concerning all levels of language structure and many aspects of language use. The field of metaphor research lags behind this dynamic, but recently a number of researchers have begun to correct this situation by laying the methodological foundations for a strong emphasis on reliable data.

Key words: cognitive linguistics, concept, lexical database, fiction, semantic annotation, context.

Вступ. Здатність відрізнати пряме значення від переносного є важливою віхою в розумінні природної мови, оскільки вищі рівні людського мислення передбачають використання метафор, а метафори можуть певним чином зображати спосіб мислення людей. Ця теза виникла в когнітивній лінгвістиці, де класичне поняття метафори як риторичної прикраси замінено на ідею того, що метафора – це психолінгвістичний засіб для розуміння однієї концептуальної області з погляду іншої. Артефактна метафора передбачає зображення ознак одного об'єкта, створеного людиною, через другий об'єкт чи явище, приписування характеристик одних предметів іншим. Ми даємо людям чи предметам назви, що стосуються неживих предметів, спираючись на подібності в зовнішньому вигляді, внутрішніх характеристиках, віці, увлєненнях про функції тощо. Розрізнення прямого та переносного застосування мови може бути надзвичайно важливим для різноманітних програм, що базуються на розумінні природної

мови. Наприклад, команда для робота: «Дай мені чашку» цілком відрізняється від команди: «Дай мені відпочити». Щоб виконувати команду, робот повинен володіти модулем розуміння природної мови, щоб розрізнити пряме та переносне значення.

До 1980 р. чи приблизно до того метафори досліджували науковці, які цікавились романними метафорами з літературних текстів, або філософи, критики та когнітивні психологи, які були зацікавлені в поділі на пряме та переносне значення, що в основному зображується за допомогою аналізу окремих деконтекстуалізованих речень. Незважаючи на те, що приклади метафор були вірогідними та характерними для окремого жанру, багатого на вирази в переносному значенні й інші засоби поетичної фантазії, вони зазвичай включали стереотипи. Корпусний тип досліджень за цілою низкою аспектів призвів до переоцінки дослідницьких традицій, оскільки він може сприяти дуже детальному стилістичному опису літературних текстів, що дасть можливість зрозуміти те, що неможливо за допомогою лише інтуїції [1; 10]. Серед прикладів прямого застосування можемо зазначити вивчення на основі даних (батьком такого вивчення вважають Джона Сінклера), що вимагає від студентів звернення до корпусів для того, щоб самостійно робити відкриття про мову [7, с. 78].

Перша проблема, з якою стикається будь-який аналіз на основі корпусу, – це виявлення та витягування відповідних даних із корпусу. Це є простим завданням під час дослідження лексичних одиниць або сталих виразів, але складнішим, коли маємо справу з низкою граматичних явищ. Однак що стосується метафори, то отримання відповідних даних на перший погляд практично неможливо здійснити через те, що концептуальна модель не пов'язана з конкретними мовними формами. Існують різні типи семантичного роззначення, що можуть допомогти розв'язати цю проблему, але жоден із наявних на цей момент великих корпусів не містить семантичного роззначення (і особливо це стосується корпусів, які зібрали науковці в контексті конкретних дослідницьких питань). Отже, більшість концептуальних моделей не можуть покладатися на роззначені корпуси. А. Стефанович запропонував низку стратегій для знаходження в корпусах лінгвістичних виразів, що становлять собою концептуальну модель:

1. Пошук вручну. Найдавніший спосіб текстового дослідження метафори полягає в тому, що коли дослідник уважно читає корпус, він вибирає всі метафори, на які натрапляє. Ручне витягування метафор має низку проблем, одну з яких пояснюємо тим, що воно категорично обмежує потенційний розмір корпусу.

2. Пошук лексики вихідного домену. Метафоричні вирази завжди містять лексичні одиниці з певної вихідної області, тому логічною

стратегією буде розпочати дослідження вибором потенційного джерела домену (тобто семантичного домену чи галузі, що, як відомо, відіграє роль у певних метафоричних виразах). На другому етапі дослідник визначає цільові області, у яких ці елементи трапляються, отже, метафоричні моделі, у яких вони беруть участь.

3. Пошук словника цільового домену. Часто дослідження концептуальних моделей пов'язане з конкретними цільовими доменами та концептуальними моделями, які його структурують. У такому разі підхід, що орієнтований на домен джерела, описаний у попередньому розділі, не може бути плідно застосований, оскільки він вимагає апріорного знання вихідних доменів, які, імовірно, знайдуться в домені цілі.

4. Пошук речень, що містять лексичні одиниці як із вихідного, так і із цільового домену. Два описані вище методи можна поєднати, тобто дослідник може шукати речення (або інші одиниці синтаксичного розбору, які підійдуть), що містять лексику як вихідного, так і цільового домену; це особливо корисно для автоматичного роззначення або витягування. Цей метод передбачає наявність усеосяжних списків лексики вихідного та цільового доменів, а також корпусів, які розмічуються для меж речення / його частин (альтернативно, вони повинні бути заздалегідь відповідно обробленими). Зважаючи на ці передумови, роззначення та витягування є відносно легкими завданнями.

5. Пошук метафор на основі «маркерів метафори». Існують мовні засоби, які можуть сигналізувати про наявність метафори, включати, наприклад, метамовні вирази, що пов'язані з метафоричністю, наприклад, загальна метамова про семантику або більше, ніж одне значення; пунктуаційні знаки, як-от лапки тощо. Хоч стратегія витягування метафор на основі таких маркерів, звичайно, виглядає перспективною, жодне широкомасштабне дослідження досі не застосувало цей метод систематично [9, с. 2–5].

Методологія та методи дослідження. Існують різні підходи до ідентифікації метафор, від корпусного до використання категоризації слів і кластеризації. За допомогою корпусних методів ми можемо більше дізнатись про метафоричне значення в контексті, як воно виражається в оригінальних реченнях чи висловлюваннях. Також можна вивчити колокативний характер метафоричних виразів – і загалом – взаємозалежність предметів, що мають спільний контекст. Поєднуючи концептуальну теорію метафори та когнітивну семантику з корпусними дослідженнями, ми тепер можемо дослідити, як метафори використовуються в конкретних областях і як основні концептуальні метафори представлені в різноманітних жанрах та

піджанрах. Усі ці речі були б неможливими без доступу до електронних корпусів чи текстів та відповідних інструментів для аналізу. Як варіант, дослідник може просто засвоїти принцип Дж. Сінклера «довіряти тексту» [8, с. 109] і робити все можливе з отриманими даними. У даному дослідженні ми можемо застосувати категоризацію слів, що передбачає класифікацію слів на семантичні групи, а саме – нам необхідно звернути увагу на метафоричні категорії з вихідним доменом у групі Артефакти.

Повертаючись до можливостей, які потенційно пропонують семантично роззначені корпуси, визначимо мету нашого дослідження – аналіз артефактних метафор у циклі творів Террі Пратчетта «Дискосвіт» за допомогою пошуку необхідних категорій метафор у корпусах даного типу та створення власного корпусу текстів для пошуку конкордансів, за допомогою інструменту Sketch Engine. Такий аналіз вимагає наявності даних, що сприяє розумінню суті концептуальної метафори, наприклад, система MetaNet надасть нам додаткову інформацію про цільові та вихідні домени, що знадобляться нам під час аналізу. За допомогою Python-бібліотек NLTK (Natural Language Toolkit) ми зможемо отримати додаткові ряди синонімів із лексичної бази даних WordNet.

Виклад основного матеріалу дослідження.

ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ – ЗДОБУТТЯ БАЖАНОГО ПРЕДМЕТА

Рис. 1

They had tested strengths many a time, had tasted defeat and victory, had contested turf.

У цьому разі мета сформульована як бажаний об'єкт. Метафора підлягає не лише досягненню задовільних трактувань мовних форм, а й будь-яким спробам досягти мети. Вона мотивована величезним досвідом, у якому наша мета – буквально отримати якийсь предмет і акт його здобуття.

```

from nltk.corpus import wordnet
syns = wordnet.synsets("purpose")
print (syns)
[Synset('purpose.n.01'), Synset('function.n.02'), Synset('determination.n.02'),
Synset('aim.v.02'), Synset('purpose.v.02')]

```

Рис. 2

У разі потреби звернення до синонімів слова «мета» застосуємо код, що виводить синонімічний ряд, зокрема й слова в різних частинах мови. Незважаючи на те, що слово “aim” наведено як дієслово, ми можемо пошукати в нашому корпусі відповідні метафори з іменником “aim”, що належать даній категорії.

He did manage to say, “Er, Miss Aching <...> I mean, Tiffany, my fiancée assures me that we are all the victim of a magical plot aimed at your good self”.

ТІЛО – КОНТЕЙНЕР ДЛЯ ЕМОЦІЙ

Acting-Constable Detritus, his chest so swollen with pride and pomposity that his knuckles barely touched the ground, reviewed his troops.

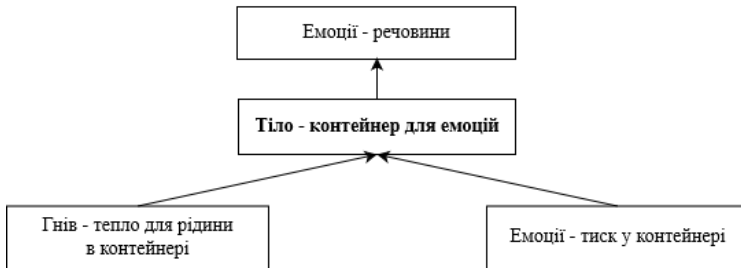

Рис. 3

There was about the seamen – every nerve in Blind Hugh’s body, which tended to vibrate in the presence of even a small amount of impure gold at fifty paces, screamed into his brain – the air of one anticipating imminent enrichment.

У попередніх когнітивних лінгвістичних дослідженнях було встановлено, що багато метафор, пов’язаних з емоціями, демонструють тіло та його частини як контейнери, а самі емоції як речовини, що містяться в цих контейнерах. Тому вони можуть мати певний рівень, переповерхувати вмістилище або від них можна позбутися.

ЗАКОН – ПРЕДМЕТ

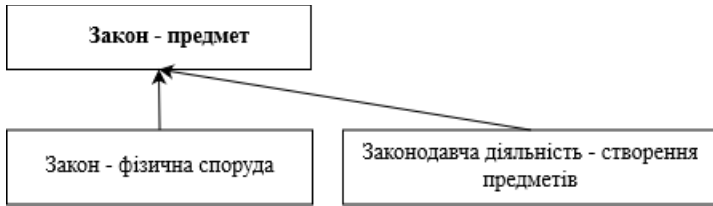

Рис. 4

*Everyone should occasionally **break the law** in some small and delightful way, Drumknott.*

Артефактні метафори на тему права слугують мостом між семіотичним і матеріальним, прокладають таким чином шлях для нової концептуалізації справедливості. Це не абстрактне, дослівне або правосуддя майбутнього, воно іманентне, утілене та просторово вбудоване.

КАР'ЄРА – БУДІВЛЯ

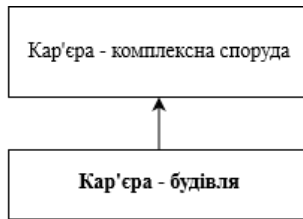

Рис. 5

*But his thoughts continued: you have partaken in what is, I strongly suggest, a cynical attempt **to ruin the career** of a very good man.*

Ця метафора пов'язана з теоріями кар'єри, які підкреслюють роль особистості у створенні власної кар'єри та відповідні психологічні та поведінкові процеси. Внутрішній розвиток кар'єри має низку будівельних характеристик. Це безперервний процес будівництва, що передбачає постійне заглядання «усередину себе», назовні заради того, щоб переконатися в «міцності» єднання своєї особистості та роботи.

СКЛАД РОЗУМУ – КОМП'ЮТЕР

Рис. 6

*A lot of Sam Vimes's **brain had shut down**, although the **bits** relaying the twinges of pain from his legs **were operating** with distressing efficiency. But there were still some **thoughts operating** down around the core, and they delivered for his consideration the insight: <...> tough-looking cloth <...>*

Насправді ведуться численні суперечки щодо доречності цієї метафори, оскільки, зважаючи на обчислювальні здібності нашого мозку, ми можемо погодитися з фактом його досконалості в порівнянні з комп'ютером.

ЧАС – ПРЕДМЕТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ

Рис. 7

*Until she was about eleven – and I say about because she was never quite certain about **the passage of time** – she pretty much thought and acted like a goblin and picked up their language, which is insanely difficult to learn if you're not brought up to it.*

Метафора ототожнює події, впорядковані в межах часового проміжку з іншими подіями, які проходять через точку відліку від минулого до майбутнього.

Висновки з дослідження. Метафори стали важливим об'єктом дослідження в галузях, пов'язаних з обробкою природної мови. Даний аналіз дає змогу дійти висновку, що мінімальною умовою автоматизованого розуміння метафоричної мови є здатність до диференціації між метафоричним та неметафоричним використанням

мови. Корпусні дослідження лінгвістичного та когнітивного характеру концептуальних схем усе ще перебувають на початкових етапах свого розвитку. Під час пошуку артефактних метафор у циклі творів Террі Пратчетта «Дискосвіт» вдалося з'ясувати, що натепер метафори залишаються досить стійкими до розначень семантичного роду, проте невеличкі корпуси даного типу поступово здобувають популярність у науковій практиці. Варто розібрати ще багато методологічних проблем і розв'язувати проблеми систематично та всебічно. Попри це, результати нинішніх досліджень вражають, а наступне десятиліття, без сумніву, продовжить цей епохальний процес відкриттів. З кожним роком корпусно-лінгвістичне товариство усвідомлює важливість створення великих семантично роззначених корпусів, а корпусно орієнтовані дослідники зазвичай дуже впевнені у своїх методах. Їм варто дедалі більше проявляти однакову впевненість щодо успішних результатів своїх майбутніх відкриттів із предмета корпусної лінгвістики, які стануть важливим інструментом для аналізу літературних текстів і зроблять процес пошуку й обробки необхідних мовних одиниць значно простішим та зручнішим для майбутніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Adolphs Svenja. *Introducing Electronic Text Analysis*. London ; New York : Routledge, 2006.
2. Berber Sardinha Tony. *Metaphor and Corpus Linguistics*. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada*. 2010. № 11. P. 329–360.
3. Halmari Helena. *Variation in death metaphors in the last statements by Texas death row inmates*. *Corpus-based approaches to figurative language: A corpus linguistics 2009 colloquium* / J. Barnden et al. (eds). Birmingham : The University of Birmingham, 2009. P. 85–92.
4. Hao Yanfen, Veale Tony. *Understanding Metaphor Using a Corpus-trained Fluid Category System*. 2021.
5. Lakoff George, Johnson Mark. *Metaphors, we live*. 1982.
6. Philip Gill. Chapter 4. *Locating metaphor candidates in specialized corpora using raw frequency and keyword lists*. 2012.
7. Sinclair J. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford : Oxford University Press, 1991.
8. Sinclair J., Carter R. *Trust the Text: Language, Corpus and Discourse*. 2004.
9. Stefanowitsch Anatol, Gries Stefan Th. *Corpus-Based Approaches to Metaphor and Metonymy*. Berlin ; New York : De Gruyter Mouton, 2008.
10. Stubbs Michael. "Conrad in the Computer: Examples of Quantitative Stylistic Techniques". *Language and Literature*. 2005. № 14.1. P. 5–24.
11. *A Corpus of Rich Metaphor Annotation* / Suzanne Wertheim et al. 2015.
12. Wikberg Kay. *The Role of Corpus Studies in Metaphor Research*. 2021.

Natalia Holowtschak,

PhD in Philology,

Senior Lecturer at the Department of German Philology,

Uzhhorod National University

<https://orcid.org/0000-0003-1137-609X>

Uzhhorod, Ukraine

Olena Kuschnirtschuk,

Assistant Professor at the Department of German Philology

Uzhhorod National University

<https://orcid.org/0000-0002-1968-513X>

Uzhhorod, Ukraine

Phraseologismen in der deutschen Publizistik: Rolle und Funktionen

Фразеологізми у німецькій публіцистиці: їхня роль та функції

Zusammenfassung. Dieser Beitrag setzt sich zum Ziel, die Besonderheiten des phraseologischen Gebrauchs in den deutschen Presstexten zu verfolgen, ihre kommunikativ-pragmatischen Funktionen im Text zu bestimmen und ihre Rolle für die effektive Enthüllung des Textes und für die Möglichkeit die Einstellungen, Bewertungen und Ideen des Autors auszudrücken festzustellen. Die Phraseologismen werden in Bezug auf den funktional-stilistischen Gebrauchsaspekt analysiert: sie werden als eines der expressiven und bildhaften Ausdrucksmittel betrachtet. Die besondere Aufmerksamkeit wird dabei der kontextuellen Bedeutung der Phraseologismen gewidmet und deren veränderten Formen (wie Erweiterung oder Abkürzung), was, seinerseits der besseren Adaptation des Phraseologismus in den Textinhalt dient und Expressivität und Bildhaftigkeit diesem verleiht. An Hand der recherchierten Beispiele wurde die Hauptfunktion der Phraseologismen in den publizistischen Texten verfolgt – funktional-pragmatische.

Schlüsselwörter: Phraseologismus, Zeitungstext, funktional-pragmatische Funktion, Expressivität des Ausdrucks.

Анотація. Метою наукової статті є визначення специфіки вживання фразеологізмів у газетних текстах, визначення їх комунікативно-прагматичних функцій, насамперед експресивно-оціночної, інформативної та апелятивної, для змісту газетного повідомлення і, зокрема, функції експресивності та конкретизації змісту. Окрему увагу приділено контекстуальному значенню фразеологізмів, проаналізовано їх видозмінені форми, завдяки яким досягається основна мета: адаптуватися до змісту повідомлення та викликати у читачів необхідний ефект його сприйняття. У газетних

текстах часто вживаються фразеологічні звороти з розмовної мови, що надає тексту ефективнішої змістової завершеності, допомагає розкрити тему повідомлення в ракурсі точки зору автора. За допомогою фразеологізмів автору вдається не тільки підвищити експресивність змісту, але й передати свої емоції, свою позицію, своє ставлення до того, про що повідомляється. Для максимально ефективного підсилення змісту публіцистичного тексту фразеологізми зазнають різних змін, які водночас не змінюють їхню семантичну структуру. Зокрема, спостерігається доповнення лексичними елементами, які надають конкретному тексту більшої виразності, усічення фразеологічного звороту та порушення синтаксичної цілісності фразеологізму. Ці зміни мають за мету найкращу адаптацію фразеологізму до змісту тексту та підсилення їх функцій у тексті. Основною функцією фразеологізмів у газетному тексті є функціонально-прагматична.

Ключові слова: фразеологізм, газетний текст, функціонально-прагматичні функції, експресивність висловлювання.

Summary. *The purpose of the scientific article is to determine the specifics of the usage of phraseologisms in newspaper texts, their communicative-pragmatic functions, primarily their expressive-evaluative, informative and appealing ones for the content of the newspaper message, in particular, the function of expressiveness and specification of the content. Particular attention is paid to the contextual meaning of phraseologisms, the analysis of their modified forms, by virtue of which the main goal is achieved: to adapt to the content of the message and to evoke the necessary effect of its perception in readers. Phraseological units from colloquial language are often used in newspaper texts. It provides for more effective semantic completeness of the text and helps to reveal the topic of the message from the perspective of the author's point of view. With the help of phraseologisms the author manages not only to increase the expressiveness of the content, but also to convey his/her emotions and attitude to what is reported. To maximize the effectiveness of the publicistic text content, phraseological units undergo various changes, which, at the same time, do not alter their semantic structure. In particular, it is the addition of lexical elements which provide a particular text with expressiveness, truncation of phraseological units and violation of the syntactic integrity of the phraseologism. These changes are aimed at the best adaptation of the phraseological unit to the content of the text as well as the reinforcement of its functions in the text. The main function of phraseological units in a newspaper text is the functional pragmatic one.*

Key words: *phraseological units, newspaper text, functional-pragmatic functions, expressiveness.*

Einleitung. Die Sprache der Zeitungsartikel widerspiegelt die immer fortwährenden Sprachprozesse, deswegen sind die Presstexte eine bedeutende und objektive linguistische Untersuchungsquelle und der phraseologische Gebrauch in diesen ruft immer mehr reges Interesse hervor. Diese Tatsache erklärt auch die Aktualität solcher Erforschung.

Den phraseologischen Wendungen gehört eine wichtige Rolle in jedem funktionalen Stil, weil die Phraseologismen eine Reihe der wichtigen Aufgaben beim Textbau erfüllen, darunter ist ihre nominierende, emotionale und künstlerische Rolle zu nennen. Deswegen wird in der Presse nach Phraseologismen oft gegriffen. Der aktive Gebrauch der Phraseologismen in den Presstexten lässt sich vor allem durch deren Hauptziele erklären: die informativen Presstexte streben die Aufmerksamkeit zu erregen, was, seinerseits, das Streben nach der Originalität und nach der Neuartigkeit verursacht. Mit Hilfe der phraseologischen Wendungen wird das erfolgreich erzielt, weil der Gebrauch der Phraseologismen die Abweichung von der Standardwortwahl ermöglicht. In diesem Zusammenhang wird es klar, dass den Phraseologismen in den gegenwärtigen deutschen Presstexten wichtige pragmatische Funktionen zuzuschreiben sind.

Die Phraseologismen erfüllen beim Enthüllen des Textinhalts die funktional-pragmatische Funktionen. Im Allgemeinen wird die linguistische Pragmatik als Lehre vom Gebrauch der sprachlichen Zeichen und Sprachhandlungen in konkreten Situationen und zu Kommunikationszwecken verstanden [5, S. 132]. Deren Analyse in diesem Textstil ermöglicht die wertend-modale Einstellung des Journalisten zum dargelegten Inhalt zu verfolgen und ihre kommunikativ-pragmatischen Leistungen zu bestimmen. Im Mittelpunkt der pragmatischen Aspekte stehen vor allem die Funktionen von Phraseologismen, die sich einerseits aus ihrer formalen und semantischen Beschaffenheit ergeben und die andererseits in der kontextabhängigen Entfaltung sichtbar zur Geltung kommen.

Das Ziel dieses Beitrags ist den Gebrauch der Phraseologismen in den aktuellen deutschen Presstexten zu verfolgen, ihre kommunikativ-pragmatischen Funktionen festzustellen. Es werden in Bezug auf den funktional-stilistischen Aspekt Rolle und Bedeutung der Phraseologismen als eines der Ausdrucksmittel von Expressivität und Bildhaftigkeit in den Zeitungstexten aus der „Frankfurter Allgemeinen Zeitung“ und „Süddeutscher Zeitung“ (Online-Versionen) betrachtet.

Forschungsverfahren. Bei der Analyse der funktional-pragmatischen Funktionen der Phraseologismen geht man davon aus, dass die Presstexte sich durch ihre Spezifik kennzeichnen und der Status der Phraseologismen aufs Engste mit dieser verbunden ist, d.h. die phraseologischen Potenzen ergeben in einem konkreten Text konkrete funktional-pragmatische Möglichkeiten. Unter der Textsortenspezifität des phraseologischen Gebrauchs ist zu verstehen, dass die Phraseologismen in bestimmten Texten besonderen Anteil an der Textkonstitution haben. Diese Eigenschaft wird in erster Linie auf Grund der Häufigkeit ihres Vorkommens in einer Textsorte, aber auch auf Grund der Art und Weise der Verwendung und ferner – der kommunikativen Funktion von Phraseologismen in

dem jeweiligen Text bestimmt. H. Burger [4, S. 152] hat auf Grund der Verwendungsweise und Bevorzugung bestimmter phraseologischer Einheiten auf ein klares differenziertes Merkmal von Texttypen hingewiesen. Die textsortentypische Frequenz und die Art der Verwendung von festen Phrasen unterschiedlicher Typen können den Rezipienten als einer der Indikatoren für journalistische Textsorten dienen. In der Publizistik unterscheidet man solche Textklassen wie: informationsbetonte, meinungsbetonte, auffordernde, instruierend-anweisende und kontaktorientierte Texte. Zu den häufigsten journalistischen Textsorten gehören Meldungen, Berichte, Reportagen (informierende Darstellungsformen) und Kommentare und Glossen (meinungsausßernde PRESSEDTEXTE). Und von der Art des Zeitungstextes hängt auch der Gebrauch von den Phraseologismen ab.

Mit den Fragen des phraseologischen Gebrauchs in den Medientexten haben sich viele Forscher befasst, wie, z.B., H. Schypulina, L. Parchonjuk, W. Abaschyna, L. Solhanyk, I. Medwid, A. Konowalenko, L. Majboroda und viele mehr. Den großen Beitrag in die Erforschung der Besonderheiten der Mediensprache haben M. Zhouobryuch, O. Serbenska, O. Ponomariw, S. Konowez, T. Swerdan, S. Ptaschnyk, N. Skyba geleistet. Ihre wissenschaftlichen Beiträge zeugen davon, dass die Presse eine interessante und wichtige Forschungsquelle ist. Sie betrachten den Phraseologismus als expressives Mittel, das die Effektivität des kommunikativen Eindrucksmodells im Text erhöht. Sie helfen auch die emotionelle Verbindung zwischen dem Journalisten (Textautor) und dem Leser anzuknüpfen. In diesem Zusammenhang hat A. Hryhorasch betont, dass die Zeitungssprache zwei Funktionen besitzt: die informative und expressive. Zu den Ausdrucksmitteln der expressiven Funktion gehören auch die Phraseologismen, die ihrerseits die positive oder negative Bewertung anbieten [1, S. 56]. Die Phraseologismen helfen dem Autor auf den Leser einen nötigen Einfluss ausüben, sie verleihen dem Text Klarheit, Scharfsinn und Ausdrucksstärke [2, S. 110]. „Die Journalisten benutzen die satirischen, ironischen und humorvollen Redewendungen, um bildhaft-kräftig und z.T. engagiert Stellung zu nehmen und Kritik zu üben. Die Idiome wirken lesemotivierend und fordern Zustimmung oder Gegenpositionen heraus“ [3, S. 110]. In diesem Zusammenhang verweist W. Fleischer auf solche Eigenschaften fester Phrasen wie semantische und syntaktische Teilbarkeit und Expressivität, Anschaulichkeit und Bildlichkeit“ [6, S. 223]. In der Sprachwissenschaft werden vor allem solche Funktionen der Phraseologismen im Text ausgesondert: die Nuancierung der Bedeutung, Ironisierung, Distanzierung und Motivierungseffekt.

Obwohl dem phraseologischen Gebrauch in den Zeitungstexten schon mehrere Veröffentlichungen gewidmet sind, bleibt solche Untersuchung immer weiter aktuell, weil die Frage danach, wie die

Phraseologismen helfen, die maximale Informativität mit der emotionalen, expressiven Ausdrucksform zu verbinden, interessant und wichtig bleibt. Eine besondere Bedeutung für die Erschließung des phraseologischen Gebrauchs in den Presstexten hat die synchrone Untersuchung, weil solcherweise der gegenwärtige Sprachstand zu beschreiben ist, seine Besonderheiten und Entwicklungstendenzen zu erklären sind, was seinerseits die Sprachentwicklung in diesem Zeitraum verfolgen lässt. Um das skizzierte Ziel zu erreichen, wurden die funktional-pragmatische, beschreibend-analytische, lexikalisch-semantiche und kontextuelle Methoden verwendet.

Forschungsverlauf- und Ergebnisse. Ein auffällig häufiges Vorkommen der Phraseologismen verschiedener Klassen in der Presse ist schon lange zu beobachten, auch diese Untersuchung bestätigt dieses sprachliche Phänomen. Eine ganze Reihe der bearbeiteten Zeitungstexte weisen hohe Gebrauchshäufigkeit der Phraseologismen auf. Z.B., die aktuellen Presseberichte über die Bundestagswahl beinhalten folgende phraseologische Ausdrücke:

Themen taktisch abzubügeln, weil sie angeblich andere Parteien stark machen, gehört ab sofort in die Mottenkiste. Der Phraseologismus „*in die Mottenkiste gehören*“ hat die Bedeutung „*veraltet sein*“ und wird abwertend umgangssprachlich gebraucht. In diesem Kontext deutet der Phraseologismus auf die veralteten Ideen einiger deutscher Parteien, die die Bundestagswahl verloren haben. Mit *Mottenkiste* wird scherzhaft in der Theatersprache der Garderobenschatz bezeichnet, weil die Kostüme stark mit Mottenpulver durchsetzt sind, um sie vor der Zerstörung durch Mottenfraß zu bewahren.

„Ich habe nie einen Hehl daraus gemacht, wer im Osten besser ankommt“, sagte Haseloff der Rheinischen Post. Der Phraseologismus „*einen Hehl aus etwas machen*“ drückt die Bedeutung „*etwas verheimlichen, verbergen*“ aus. Der Autor verwendet diesen Ausdruck, um seine Offenheit und Ehrlichkeit zu betonen und um überzeugender zu wirken.

Eigentlich sitzen CDU und CSU gerade im selben Boot. Der Phraseologismus „*im selben Boot sitzen*“ wird hier in der Bedeutung „*in derselben schlechten Lage sein, gleiche Interessen haben*“ gebraucht und weist darauf hin, dass die beiden Parteien nach dem Wahlergebnis die gleichen Interessen an der Koalition im Bundestag haben.

Der Steuermann ist der CDU-Chef und er hält Kurs aufs Kanzleramt. Schwieriges Wetter, Wind, Wellen, manche haben schon nasse Füße. Die Stimmung ist mies. Aber statt einig und mit voller Kraft zu rudern, so wie der Steuermann es will, machen manche ihr eigenes Ding. Der Phraseologismus „*ihr eigenes Ding machen*“ kommt hier in der Bedeutung „*sein Ziel verfolgen, seinen eigenen Interessen nachgehen*“ vor. Der Ausdruck

betont besonderer Weise, dass zwischen den Personen keine Einigung wegen der Gesamtsache besteht.

Wie die angeführten Beispiele beweisen, ermöglicht die Anwendung der Phraseologismen auch dem Journalisten seine Meinung zu betonen, sie zu verdeutlichen und nötige emotional-wertende Darstellung der zu informierenden Ereignisse zu bilden. Diese Beispiele des phraseologischen Gebrauchs beweisen, welche wichtige Rolle die Phraseologismen im Text spielen: sie verleihen diesem eine besondere Anziehungskraft, motivieren zum Nachdenken, der umgangssprachliche Phraseologismus hier übt eine ironisierende Wirkung aus. Z.B.:

Während es in Deutschland noch keine explizite Impfpflicht für Jugendliche gibt, sind in den USA bereits acht Millionen der zwölf- bis 18-Jährigen geimpft. Doch der Fortschritt ist ins Stocken geraten. Der Phraseologismus „ins Stocken geraten“ wird in der Bedeutung „stecken bleiben, einsinken, hängen bleiben, sich verstricken“ gebraucht.

„So eine Wahl ist ja kein Hexenwerk“, sagte Müller. Die phraseologische Wendung „kein Hexenwerk sein“ weist darauf hin, dass „etwas ist nicht kompliziert, nicht schwierig, etwas kann sich jeder aneignen“.

Das Verflechten des Phraseologismus in den Text verfolgt das Ziel, eine besondere Eindruckskraft dem Inhalt zu verleihen und dem nach unterliegen die Phraseologismen auch einigen strukturellen Veränderungen. Das bedeutet, dass die im Text vorkommende Form von der Standardform des Ausdrucks abweicht. Diese Abweichungen können unterschiedlich sein, z.B.:

Zum neuen Jahr kommt mehr Ethanol ins Benzin, wenn auch nicht sofort, sondern erst im Lauf des ersten Quartals müsste die Stadt in die Bresche springen. In diesem Fall handelt es sich um das Weglassen einiger Komponente, weil die Standardform dieses Phraseologismus „für jemanden in die Bresche springen“ belegt ist. Dasselbe betrifft auch das nächste Beispiel mit demselben Element:

Über das Ob und Wie von Zusatzbeiträgen in der gesetzlichen Krankenversicherung müssen wir dafür eine Bresche schlagen. Statt der Standardform „für jemanden eine Bresche schlagen“ wird nur „eine Bresche schlagen“ verwendet.

Heimlich, still und leise erobert der German Supermarkt Amerika – dort reibt man sich verblüfft die Augen. Hier handelt es sich um den Ersatz des Wortes *verwundert* – *sich verwundert die Augen reiben*.

Diese kontextuellen Veränderungen der Standardform vom Phraseologismus haben vielfältige textkonstitutive und pragmatische Funktionen. Die Veränderungen treten mit dem Ziel ein, zusätzliche Informationen einzubringen. Solche textuellen Varianten der Phraseologismen tragen zur Verstärkung des Eindrucksmodells, also formieren das erzielte

Verstehen des Textes. Der Journalist strebt solcherweise eine emotionalisierende Wirkung auszuüben und sprachliche Bildlichkeit dem Text zu verleihen.

Im Textauszug *„Nicht, dass sie Laschet von Bord stießen, nein, sie vermasseln nur mal hier das Timing, da die Balance, lassen da das eine Ruder schleifen, hier einen Schlag aus, tun dann wieder so, als habe der Wind den Ruf des Steuermanns verweht“* kommen mehrere Phraseologismen vor, deren Analyse höchst interessant ist. Und zwar: der Phraseologismus *„von Bord stoßen“* ist eine Variante des Phraseologismus *„von Bord gehen“* in der Bedeutung *„seine Stellung verlassen, sein Arbeitsverhältnis beenden“*. Die veränderte Variante *„ein Ruder schleifen lassen“* stammt aus der Redewendung *„etwas schleifen lassen“*, die *„eine Sache zögerlich behandeln, sich nicht darum kümmern, einer Aufgabe nicht die notwendige Aufmerksamkeit schenken“* bedeutet. Der Phraseologismus *„einen Schlag aus“* ist die Variante von der Standardform der Redewendung *„einen Schlag weg haben“*. Der Phraseologismus gehört zum umgangssprachlichen Gebrauch und hat die Bedeutungen: *„1. defekt sein (Gegenstände), 2. nicht recht bei Verstand sein(Personen)“*.

Die Veränderung geschieht nicht nur durch den Ersatz einer Komponente, wie aus den beschriebenen Beispielen ersichtlich wird, sondern auch durch Erweiterung einiger Elemente, z.B.:

Christoph Neumeier hat innerhalb weniger Monate mit Corona-Tests Millionen verdient. Jetzt will der Bund den Geldhahn zudreihen. Der Phraseologismus *„den Geldhahn zudreihen“* in der Bedeutung *„jemandem kein Geld mehr geben, keine finanzielle Unterstützung mehr leisten“* ist eine erweiterte Form von der standardsprachlichen *„einen Hahn zudreihen“*. Die Komponente *Hahn* wird durch *Geldhahn* erweitert, um den Inhalt zu konkretisieren.

Manchmal kommen die Gebrauchsfälle vor, wenn der Phraseologismus durch den Zwischensatz geteilt ist und wie einen inhaltlichen Rahmen bildet, z.B.: *Merkel deutete zugleich aber an, dass die Förderbank trotz einer Kapitalüberdeckung von inzwischen 7 Milliarden Euro nicht einfach den Hahn – etwa zur weiteren Förderung von Gebäudesanierungen – aufdreihen will.* Solche veränderte Formen der Phraseologismen, wobei einige Komponenten ersetzt oder erweitert sind, entstehen als Streben den Phraseologismen an den Textinhalt anzupassen. Der phraseologische Sinn bleibt erhalten aber wird zusätzlich um neue kontextrelevante Wörter bereichert.

Selbstverständlich helfen die Phraseologismen den Zeitungstexten ihre Informationsfunktion erfolgreicher und optimal erfüllen. Die Rolle der Phraseologismen ist dabei sehr wichtig, sogar entscheidend: mit ihrer Hilfe gelingt es dem Autor oft seine emotionell-wertende, positive oder

negative Einstellung zur Information auszudrücken. Folgende angeführte Beispiele gelten als guter Beweis dafür:

Ist das für eine mit 7 000 Studenten relativ kleine und junge Hochschule nicht eine Nummer zu groß? Der Phraseologismus „eine Nummer zu groß sein“ hat hier die Bedeutung „zu schwierig, zu aufwendig für jmds. Fähigkeiten oder Verhältnisse sein“. Es handelt sich um den Bau des Zentralgebäudes mit einer Aula in einer Universität. Mit dieser phraseologischen Wendung wird darauf hingewiesen, dass ein solcher Bau zu groß und zu teuer für die relativ kleine Universität ist. Mit dem phraseologischen Gebrauch wird die Notwendigkeit einer richtigen Entscheidung bei diesem Bau und realistische Bewertung der Situation betont.

Wer die Scheibe mit der Münze bekommt, steht im nächsten Jahr auf der Sonnenseite des Lebens. Der Phraseologismus „auf der Sonnenseite des Lebens stehen“ bedeutet „in günstigen Lebensbedingungen sein“. Hier wird das Thema der weltweiten Traditionen zum Jahreswechsel behandelt. In verschiedenen Ländern gibt es viele interessante Sitten und Bräuche zum Neujahr und man glaubt an sie. Die phraseologische Wendung ermöglicht dem Leser freudige Hoffnung auf die Erfüllung der Wünsche zu bekommen.

Immer wieder stehen Länder wie Dänemark oder die Schweiz an der Spitze weltweiter Glücks-Ranglisten, sagt der Bremer Professor, der zusammen mit weiteren Wissenschaftlern eine – bundesweit angeblich einmalige – „Happines Research Group“ gebildet hat und damit dem Glück anderer wissenschaftlich auf der Spur ist. Die phraseologische Wortverbindung „auf der Spur sein“ hat die Bedeutung „Anhaltspunkte zur Aufdeckung von jmds. Tun, einer Angelegenheit haben“. Die Rede ist davon, dass die Bedeutung des Geldes vom allgemeinen Wohlstand einer Gesellschaft abhängt. Diese Konsequenz wird anhand der Erforschungen in den erfolgreichen und auch in den armen Ländern gezogen. Der Phraseologismus ist bildhaft und steigert die Informativität.

In den letzten zwei Jahren kehrten etwa 10.000 Ukrainer ihrer Heimat den Rücken. Der Phraseologismus „den Rücken kehren“ hat die Bedeutung „jmdn. / etw. verlassen; sich abwenden“. In diesem Kontext kann man die Wortverbindung im Sinne, „etw. verlassen“ verstehen. In dem analysierten Artikel wird über eine Studie berichtet, die zur Problematik der Migration von den ukrainischen Studenten und hochqualifizierten Arbeitskräften aus der Ukraine durchgeführt wurde. Aus der Statistik geht hervor, dass die Ukraine kein optimistisches Land für die zukunftsorientierte Menschen ist. Dieser Phraseologismus wird mit dem Ziel gebraucht, um auf diese Situation aufmerksam zu machen. Mit der Wendung *der Heimat den Rücken kehren* wird der Leitgedanke ironisch

ausgedrückt, dass die ausgebildeten Menschen im Ausland bessere Chancen und Bedingungen als in ihrem Heimatland haben.

Er erzählt, wie geschockt auch erfahrene Journalisten waren, die viele Gefahren erlebt und schon dem Tod ins Auge geblickt hatten. Der Phraseologismus „*dem Tod ins Auge blicken*“ hat hier die Bedeutung „*in Lebensgefahr sein*“. Es wird im Artikel die Rückkehr der im Iran inhaftierten Journalisten nach Deutschland beschrieben. Es handelt sich um erfahrene Journalisten, die im iranischen Gefängnis Angst um ihre Leben hatten, also *dem Tod ins Auge geschaut haben*. So wird hier das Angstgefühl, die Furcht vor dem Angst dargestellt. Die Bewertung der zu gefährlichen Situation mit der phraseologischen Hilfe ermöglicht hier den wahren Stand der Dinge im Nahen Osten einzuschätzen.

Wenn die Europäische Zentralbank die Zinsen erhöht, wird auch den Kollegen von der Schweizerischen Nationalbank (SNB) ein Stein vom Herzen fallen. Der Phraseologismus „*jmdm. fällt ein Stein vom Herzen*“ hat die Bedeutung „*jmd. ist von einer Sorge befreit; jmd. ist sehr erleichtert über etw.*“. Das Hauptthema des Artikels ist der starke Schweizer Franken und seine Auswirkung im Bankensektor, im Einzelhandel und beim privaten Konsum. Der Phraseologismus drückt die Erleichterung aus, die dabei die Bankexperten erleben. Dank der Verwendung vom Phraseologismus wird vielmehr über die Situation ausgesagt.

Allerdings mehr zu Lasten des Güterverkehrs, damit uns die Reisen nicht vorwerfen können, dass wir das nur auf ihrem Rücken austragen. Der Phraseologismus „*etw. auf dem Rücken anderer austragen*“ drückt die Bedeutung „*einen Konflikt auf Kosten anderer austragen; etwas tun, worunter andere leiden müssen*“ aus. Das Thema des Artikels ist der Streik der Lokführer bei den Privatbahnen. Der Phraseologismus ist ein Teil des Interviews mit einem DB-Beamten. Es wird von ihm mitgeteilt, dass der Streik nicht nur bei dem öffentlichen Verkehr bleibt, sondern weiter auf den Güterverkehr ausgedehnt wird und somit wollen sie „*Rücksicht*“ auf die Passagiere nehmen.

Europäischen Politikern, die sich im Moment mit großen Haushaltslöchern konfrontiert sehen, ist die Krisensituation in Griechenland zunehmend ein Dorn im Auge. Der Phraseologismus „*jmdm. ein Dorn im Auge sein*“ bedeutet „*jmdm. ein Ärgernis sein; jmdm. missfallen*“. Es wird im Artikel über die Wirtschaftskrise in Griechenland informiert, die durch die Massenproteste erschwert wird. Diese Situation ist für die EU peinlich, manchmal auch ärgerlich. Der Autor drückt das Verhalten der EU zur griechischen Regierung mit dieser phraseologischen Redewendung aus.

Die E10-Verweigerung bringt das Misstrauen der Bürger gegenüber den Bio-Technokraten ans Licht. Der Phraseologismus „*etwas ans Licht*“

bringen/holen“ drückt die Bedeutung „*etwas öffentlich bekannt machen*“ aus. Es wird die Situation mit der Einführung des neuen Bio-Benzins in Deutschland kommentiert. Es ist allgemein bekannt, dass der Kraftstoff in der Praxis kaum erprobt ist und die Frage danach, ob sich die Herstellung dieses Kraftstoffes wirklich nach den Prinzipien des Klimaschutzes richtet, ist auch umstritten. Mit diesem Phraseologismus wird bildhaft ausgedrückt, dass die Verbraucher den Gesetzgebern und Herstellern nicht vertrauen, was die Herstellung und Verwendung des neuen Bio-Kraftstoffes betrifft. Sie zeigen es, indem sie den Sprit nicht tanken. Das Symbol des Lichts soll das Misstrauen verdeutlichen, weil, wenn etwas am Licht ist, ist es gut sichtbar und deutlich.

Es war die Ruhe vor dem Sturm: als unlängst General Motors erstmals seit Jahren wieder einen Gewinn meldete, blieb ein dunkler Fleck – Europa. Die phraseologische Wendung „*die Ruhe vor dem Sturm*“ weist auf das Schweigen vor einer Auseinandersetzung hin; die letzte ruhige Zeit unmittelbar vor einer größeren Aufregung. Der Phraseologismus ist dem Artikel entnommen, in dem über Probleme berichtet wird, die der Autohersteller Opel lösen muss. Er ist mit seinem Mutterkonzern General Motors in eine schwere Wirtschaftskrise geraten und obwohl GM einen Gewinn im vergangenen Jahr gemeldet hat, hatte Opel einen hohen Verlust. Aus diesem Grund kam der Opel-Chef um seinen Posten und aus Sanierungsgründen werden auch tausende Arbeitsplätze abgeschafft. In diesem Phraseologismus stellt das Wort „*Ruhe*“ die positiven Wirtschaftsergebnisse des GM-Konzerns vor. Das Wort „*Sturm*“ ist ein metaphorischer Ausdruck für die Kündigungen vieler Arbeitnehmer.

In der Schweiz, vor Deutschland der zweitgrößte Nespresso-Markt und zu rund 65 Prozent von dieser Marke dominiert, herrscht nunmehr ebenfalls dicke Luft. Der Phraseologismus „*es ist / herrscht dicke Luft*“ drückt die Bedeutung „*es ist eine gespannte Atmosphäre; es droht Gefahr*“ aus. Der Artikel „*Der Dunst der Kaffeeküche*“ behandelt das Thema über die Firma Nestlé und ihre erfolgreiche Marke Nespresso. Vor allem wird hier das Produkt – die Kaffeekapseln – thematisiert. Die Firma kämpft mit der Konkurrenz, die auch Kaffeekapseln produziert. Diese passen ebenfalls in die Nespresso-Maschinen und sind deutlich billiger. Der Phraseologismus beschreibt die gespannte Atmosphäre, die zwischen den Konkurrenten herrscht und ruft die Aufmerksamkeit des Lesers auf.

Die Manager wollen offenbar kein Öl ins Feuer gießen. Die phraseologische Wendung „*Öl ins Feuer gießen / schütten*“ bedeutet „*etw. noch schlimmer machen; jmdn. noch mehr reizen*“. In dem Text „*Schnelle Hilfe. Schnelle Rückzahlung*“ wird die Situation in der Wirtschaft nach der Einführung der Strafsanktionen gegen Russland beschrieben. Die Wirtschaftsvertreter haben Angst vor relativ großen Verlusten, die schon

gut zu verfolgen sind. Die Unternehmer hoffen, dass die EU die wirtschaftliche Realität kennt und akzeptiert. Der Phraseologismus beschreibt bildhaft diese Situation, es wird damit ausgedrückt, dass die Lage nicht günstig für die Unternehmer ist, aber die EU-Regierung handelt diplomatisch und möchte keinen Streit hervorrufen. Der Phraseologismus bezieht sich auf Streitsituationen und bedeutet, dass wenn man ein Feuer macht und dann noch Öl hineingießt, das Feuer noch mehr angefacht wird.

Die seit längerem angekündigte Verlängerung der Laufzeit für die Hilfskredite der Euro-Staaten an Griechenland liegt weiterhin auf Eis. Der Phraseologismus „*etw. liegt auf Eis*“ hat hier die Bedeutung „*etw. wird vorläufig verschoben; man lässt etw. ruhen*“. Der Phraseologismus erscheint im Text „In Griechenland geht die Angst um“, der sich mit der Laufzeitverlängerung für die Hilfskredite, die Griechenland von EU erhalten hat, beschäftigt. Die phraseologische Einheit soll betonen, dass auf dem Treffen der Finanzminister aus der EU keine Laufzeitverlängerung beschlossen wird. Der Beschluss über die Verlängerung liegt also *auf Eis* und niemand weiß, wann er gefasst wird.

„Es ist schon problematisch, wenn ein so großes Unternehmen zum Spielball von Interessen wird“, heißt es im Konzern. Der phraseologische Ausdruck „*zum Spielball werden*“ bedeutet „*willenloses Objekt werden; für die Zwecke anderer missbraucht werden*“. Der Presstext „Trübe Wirtschaftsbilanz“ berichtet über die Übernahme der Firma MAN durch VW-Tochter Scania. Es kommt aber zur Verzögerung der Übernahme, da erstens zurzeit bei VW andere Prioritäten im Vordergrund stehen und zweitens es einige Unklarheiten mit einer einstigen Tochtergesellschaft des Unternehmens MAN gibt. Diese Situation bringt aber bei MAN Unsicherheit und mit diesem Phraseologismus drücken sie ihre Unzufriedenheit und Nervosität aus.

Schließlich wäre es das Eingeständnis, dass all die Hilfen nichts genützt haben, dass Griechenland einfach nicht auf die Beine kommt, dass es pleite ist. Der Phraseologismus „*wieder auf die Beine kommen*“ bedeutet „*wirtschaftlich erstarken / wieder Erfolg haben; wieder gesund werden*“. Im Zeitungsartikel „Keine Stolpersteine auf dem Genesungsweg“ ist die Rede von einer möglichen Umschuldung Griechenlands. Laut Experten ist das eine Lösung, wie das Land aus der Krise kommen kann, also wie es „wirtschaftlich erstarken“ kann. Die Umschuldung vor dem Jahr 2016 haben aber die Vertreter der EU-Länder strikt ausgeschlossen. Wenn sie also jetzt mit der Umschuldung beginnen, machen sie das Eingeständnis, dass durch die bisherige Hilfe die griechische Wirtschaft nicht erstarkt ist. Der Phraseologismus drückt das bildhaft aus.

Die Phraseologismen helfen dem Textinhalt auch die Appelfunktion erfüllen, das bedeutet, mit dem Text konkrete Meinung, Einstellung oder

ihre Veränderung hervorzurufen. In unserem Fall handelt es sich um die Textüberschriften, wie, z.B.:

Von Milch bis Käse, alles erste Sahne.

Er soll zu kurz bekommen.

Die Menschen sollen sich in Schutz nehmen.

Und wir müssen noch sehr viel mehr machen an Entwicklungshilfe, an legaler Migration. “ Schlepper und Schleuser hätten „immer noch die Oberhand“.

Diese Phraseologismen rufen zu konkreten Handlungen auf, die aus dem Textinhalt bekannt gegeben werden. In diesem Fall spielen die Phraseologismen die Appellfunktion, sie werden mit Absicht gebraucht, zu diesen Handlungen zu motivieren.

Schlussfolgerungen. Also, der Gebrauch der Phraseologismen in den Presstexten wird dadurch begründet, dass diese die Information einflussreicher und eindrucksvoller ausdrücken, sie lockern die Textinformationen auf und verleihen dem Inhalt Bildhaftigkeit, Expressivität, üben eine erfolgreiche Wirkung auf den Leser aus. Solcherweise wird ihre Funktion der Intensivierung und Emotionalisierung der Ausdrucksweise erfüllt, aber auch die Informierungsfunktion und die Appelfunktion. Die von der Standardform abweichende Variante des Phraseologismus ist eine relativ häufige Erscheinung in den Presstexten, dabei erfährt der Phraseologismus einige Veränderungen in seiner Struktur, um das Thema tiefer und erfolgreicher darzustellen.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Григораш А.М. Трансформація складу фразеологізмів у газетних текстах. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ, 1997. С. 48–57.
2. Иванов В.Ф. Техніка оформлення газети. Київ, 2000. 164 с.
3. Ковальчук М. Перетворення фразеологізмів у газетних заголовках. URL : http://dspu.edu.ua/native_word/wp-content/uploads/2016/04/2013-20.pdf (дата звернення: 21.09.2021).
4. Burger H. Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin : E. Schmidt, 1998. 224 S.
5. Filatkina N. Pragmatische Beschreibungsansätze. *Phraseologie/Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Berlin/New York, 2007. S. 132–158.
6. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Berlin : Max Niemeyer Verlag, 1997. 299 S.

Артур Гудманян,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови,
Національний технічний університет України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
<https://orcid.org/0000-0002-4196-2279>
м. Київ, Україна

Галина Єнчева,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу,
Національний авіаційний університет
<https://orcid.org/0000-0003-2002-6761>
м. Київ, Україна

Структурні особливості авіаційних полілексемних термінів та їх переклад

Structural features of the aviation polylexem terms and their translation

Анотація. У статті представлено основні структурні моделі англійських авіаційних полілексемних термінів у документації ІКАО та особливості їх українського перекладу. Дослідження ґрунтується на джерелах, вибраних з оригінальної та перекладеної літератури в галузі авіації.

Встановлено, що за спрямованістю залежностей елементів більшість трикомпонентних термінів досліджуваного корпусу є регресивними, окрім моделей, що представлені невеликою кількістю одиниць. Чотирикомпонентні авіаційні терміни – це загалом одиниці з ядерним компонентом-іменником або словосполученням субстантивного характеру, адже лише іменник з його здатністю передавати всі можливі семантичні відношення термінів у терміносистемі може бути основою такої полікомпонентної номінативної одиниці. Поширення елементів чотирикомпонентних термінів відбувається шляхом регресії і прогресії залежних компонентів словосполучення.

Увагу зосереджено на вивченні головних шляхів та способів україномовного перекладу англійських багатокомпонентних авіаційних термінів. Під час дослідження було виявлено, що найбільш численною з перекладацьких трансформацій, що застосовуються в процесі перекладу авіаційних багатокомпонентних термінів нормативно-технічної документації ІКАО, є перестановка компонентів словосполучення. Як підсумок, щодо особливостей структури та перекладу авіаційних багатокомпонентних термінів у документації ІКАО слід зазначити, що вибір способу, а зазвичай комбіна-

ції способів перекладу, залежить від кількох чинників: уміння аналізувати структурно-семантичні характеристики цієї групи, визначаючи смислові зв'язки між її компонентами та враховуючи контекст, володіння перекладачем прийомами, що традиційно існують у теорії та практиці перекладу, загальнолінгвістичної компетенції та досвіду автора перекладу, які дають йому змогу знаходити та використовувати нові прийоми перекладу, прагнучи до адекватного відтворення оригіналу в перекладі.

Ключові слова: термінологія, авіаційний термін, багатокomпонентний термін, адекватний переклад, нормативно-технічна документація ICAO.

Summary. *The paper presents the main structural models of the English-language aviation multicomponent terms in ICAO documents and specificities of their translation into Ukrainian. The study is based on sources selected from the authentic and translated literature in the aviation industry.*

It is established that most of the three-component terms of the studied corpus are regressive in the direction of the elements dependencies, except for the models represented by a small number of units. Four-component aviation terms are mainly units with a nuclear component-noun or a noun phrase, because only a noun with its ability to convey all possible semantic relations of terms in the terminological system can be the basis for such multicomponent nominative units. The spread of the elements of four-component terms is due to the regression and progression of the dependent components of the phrase.

It is found that according to the direction of the elements dependencies, the study is primarily focused on the main ways and methods of translating English multicomponent aviation terms into Ukrainian. The research proved that most often applied translation transformation for rendering aviation multicomponent terms of ICAO regulatory and technical documents is the permutation of the phrase components. As a result of the specificities of the structure and translation of aviation multicomponent terms in the ICAO documents, the choice of the method, or usually the combination of translation methods, depends on several factors: the ability to structurally analyze the semantic characteristics of the group, defining the relationship between its components and taking into account the context, on the translator's knowledge of the techniques traditionally applicable in the theory and practice of translation and on the general linguistic competence and experience of the author of a translation, which enable them to find and apply new methods of translation, aiming at adequate reproduction of the authentic text in translation.

Key words: *terminology, aviation term, multicomponent term, adequate translation, ICAO regulatory and technical documents.*

Вступ. Будь-яке наукове поняття може бути репрезентоване одним словом чи кількома. У першому випадку йдеться про так звані синтетичні терміни, або терміни-однослови, у другому – про аналітичні терміни. Дані багатьох вітчизняних досліджень свідчать про переважання в сучасних терміносистемах саме аналітичних термінологічних конструкцій, що пояснюється як лінгвальними, так і екстралінгвальними причинами.

Тенденція до утворення полілексемних одиниць в англomовній термінології зазначається дослідниками різних терміносистем – наукових, технічних, гуманітарних, суспільно-економічних, усталених галузей знання і таких, що розвиваються. Термінологічне словосполучення (ТС), як і монолексемний термін, виражає єдине наукове або спеціальне поняття; співвіднесеність ТС із поняттям спеціальної галузі знання і наявність дефініції для його розкриття є основним критерієм виділення такого словосполучення з фахових текстів як терміна. Унаслідок збільшення загальної кількості семантичних компонентів терміна збільшується і його інформативна місткість [4, с. 6].

Термінологічні моделі виникають як результат прагнення системи мови типізувати, узагальнити свої одиниці, забезпечити регулярність їх відтворення й одночасно гарантувати вірне розуміння в процесі спілкування. Терміноутворення ведеться на базі порівняно стійких моделей, що можна класифікувати за кількома рисами. Хоча класифікацію термінологічної лексики можна здійснювати за моделями утворення термінологічних інновацій за семантичними групами тощо, в роботі пропонуємо розглянути класифікацію моделей багатокomпонентних англomовних термінів авіаційної галузі за кількістю компонентів, адже вона, на відміну від інших, охоплює всі термінологічні моделі.

Аналіз доробків лінгвістів та перекладознавців останнього десятиріччя свідчить про те, що авіаційна термінологія не посідає провідного місця в колі їхніх інтересів. Окремо або ж разом з іншими мовознавчими проблемами різні аспекти перекладу термінів висвітлювалися в працях таких відомих учених, як Л.С. Бархударов, М.М. Бондарчук, В.Г. Гак, С.В. Гриньов, Т.Р. Кияк, В.Н. Комісаров, В.М. Лейчик, Д.С. Лотте, Р.К. Міньяр-Белоручев, Л.Л. Нелюбін, А.Л. Пумпянський, Я.І. Рецкер, Є.Ф. Скороходько, А.В. Суперанська, А.В. Федоров, Ф.А. Циткіна, О.Д. Швейцер.

Метою статті є дослідження структури авіаційних полілексемних термінів (три та більше компонентів), які функціонують у нормативно-технічній документації ІСАО, та опис особливостей їх перекладу.

Методи та методологія дослідження. Вивчення структурних особливостей авіаційних полілексемних термінів здійснювалося шляхом використання таких методів і прийомів аналізу, які забезпечують комплексний аналіз матеріалу та об'єктивність отриманих результатів, зокрема: методика безпосередніх складників, метод структурно-словотвірного аналізу, метод дистрибутивного аналізу, метод аналізу дефініцій, елементи кількісно-статистичних методів. Застосовано також методологічний апарат класичної теорії перекладу для виявлення відмінностей мови оригіналу (МО) та мови

перекладу (МП) – зіставний аналіз, для пошуку відповідників у МП використовується лексикографічний та компонентний аналізи, а для встановлення адекватності – трансформаційний аналіз як складові елементи перекладацького методу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Полілексемні терміни є зручним засобом систематизації спеціальних понять, що здійснюється через експлікацію родо-видових та інших відношень логіко-семантичного характеру в зовнішній формі термінів та пояснюється властивою для термінотворення загалом тенденцією семантичної регулярності [5]. Полілексемним термінам притаманний різний ступінь смислової стійкості, але загалом їх вважають більш стійкими, ніж словосполучення загальнонаціональної мови. Термінологічні ряди, які створюються термінологічними словосполученнями, характеризуються системністю і регулярністю, наприклад:

– **accident** – *air accident, airplane accident, airport-related accident, aviation accident, dangerous goods accident, domestic accident, fatal flight accident, landing accident, operational accident, take-off accident, weather-related accident;*

– **control** – *aerodynamic control, aerodrome control, aileron control, air traffic control, altitude control, approach control, autopilot control, constant-speed control, digital engine control, directional control, elevator control, engine control, flight control, ground control, longitudinal control, rudder control, single-level control, speed control, throttle control, trim control, wheel control.*

– **landing** – *accuracy landing, aircraft landing, approach landing, automatic landing, belly landing, crash landing, forced landing landing, ground-controlled landing, hard landing, instrument landing, off-runway landing, powered landing, runway landing, straight-in landing, tail-down landing, three-point landing, vertical landing, zero-zero landing, Happy landing.*

Полілексемні авіаційні терміни становлять більшу частину корпусу досліджуваних одиниць – 2582 (69,45%).

Трикомпонентні ТС авіаційної термінології становлять вагому частку корпусу досліджуваних одиниць – 24,26% від загальної кількості досліджуваних ТС. Моделі трикомпонентних авіаційних ТС наведені нижче.

$N_1 + N_2 + N_3$. Така модель перекладається українською:

1) шляхом поширення іменником двокомпонентної терміносполуки, побудованої за моделлю «прикметник + іменник», причому бінарна сполука стоїть у формі родового відмінка: *aerodrome identification sign* – пізнавальний знак аеродрому, *taxi channel light* – вогні рулильної смуги, *passenger load factor* – коефіцієнт

пасажирського завантаження, *aerodrome traffic zone* – зона аеродромного руху;

2) моделлю «іменник + прикметник + іменник» із додаванням прийменника: *instrument ground time* – час наземного тренування за приладами.

Instrument ground time during which a person is receiving flight instruction from a properly authorised instructor. – Час наземного тренування за приладами, під час якого особа отримує підготовку з інструктором, який затверджений належним чином і для цієї мети.

3) моделлю «іменник + іменник + іменник» *control surface balance* – балансування поверхні керування, *engine pressure ratio* – ступінь підвищення тиску у двигуні, *flight progress display* – індикація ходу польоту;

Adj+N₁+N₂ перекладається українською мовою: 1) моделлю «Прикметник + іменник + іменник» з атрибутивним поширенням двокомпонентних субстантивно-субстантивних ТС: *aeronautical route chart* – авіаційна маршрутна карта, *vertical wind shear* – вертикальний зсув вітру; 2) моделлю «прикметник + прикметник + іменник», наприклад: *international air route* – міжнародний повітряний маршрут, *microwave search radar* – мікрохвильовий пошуковий радіолокатор; 3) моделлю «іменник + прикметник + прикметник», наприклад: *aeronautical information circular* – циркуляр аеронавігаційної інформації; 4) моделлю «іменник + прикметник + іменник», наприклад: *direct transit area* – зона прямого транзиту, *direct drive propeller* – гвинт прямої тяги, 5) іншими багатоконпонентними прийменниковими ТС: *adjustable pitch propeller* – повітряний гвинт з переставними лопатями, *dangerous goods incident* – інцидент, пов'язаний із небезпечним вантажем, *final approach segment* – кінцева ділянка заходження на посадку;

Adj₁+Adj₂+N перекладається українською моделлю «прикметник + прикметник + іменник». Дери́ваційною базою для творення таких ТС є сполука прикметника з іменником, яка уточнюється, конкретизується за допомогою ще одного прикметника або діеприкметника, напр.: *aerodrome + control tower* – аеродромний диспетчерський пункт, *operational meteorological information* – оперативна метеорологічна інформація.

Інші трикомпонентні авіаційні терміни представлено такими моделями:

N₁+N₂+N_{ing}: *flight instructor rating* – кваліфікаційна позначка «пілот-інструктор», *taxiway intersection marking* – маркування місць перетину рулильної доріжки, *runway edge marking* – маркування меж ЗПС;

$N_{ing}+N_1+N_2$: – *lighting system reliability* – надійність системи вогнів, *landing direction indicator* – покажчик напрямку посадки;

$Adj+N+N_{ing}$: *composite noise rating* – комплексний показник шуму, *international frequency monitoring* – міжнародний контроль частот, *standard altimeter setting* – стандартна установка шкали висотоміра;

$Adj+N_{ing}+N$: *aeronautical broadcasting service* – служба авіаційного радіомовлення, *allowable landing mass* – допустима посадкова маса;

$N_1+N_{ing}+N_2$: *approach idling conditions* – режим малого газу при заходженні на посадку, *aircraft operating agency* – льотно-експлуатаційне агентство, *instrument landing system* – система посадки за приладами, *racetrack holding pattern* – схема польоту в зоні чекання типу «іподром».

Наприклад, *Training aids other than flight simulators, flight training devices which provide means for training where a complete flight deck environment is not necessary.* – Навчальні засоби, інші ніж пілотажні тренажери, **комплексні навчальні пристрої**, які забезпечують засоби для навчання, де не обов'язкове повне відтворення кабіни екіпажу.

$P_{II}+N_1+N_2$: *blocked space agreement* – домовленість про блокування місць(я), *extended runway centerline* – продовження осьової лінії ЗПС, *fixed pitch propeller* – повітряний гвинт фіксованого кроку, *indicated course line* – лінія приладового курсу, *indicated flight path* – приладна траєкторія польоту, *inverted gull wing* – крило типу «чайка»;

N_1+of+N_2 : означальні усталені термінологічні сполуки, в яких означення, оформлене граматично у вигляді конструкцій із прийменником **of**, що позначають відношення приналежності: *certificate of airworthiness* – свідоцтво придатності до польотів, *rate of turn* – швидкість розвороту, *rate of climb* – швидкість набирання висоти. У таких словосполучах смислове навантаження розподіляється між усіма повнозначними компонентами. Терміни типу N_1+of+N_2 , як правило, перекладаються термінами зі структурою «іменник + іменник у родовому відмінку»: *allocation of frequencies (to services)* – розподіл частот (між службами), *top of descent* – початок зниження (кінець крейсерського режиму).

$N_1+Adj+N_2$: *obstacle free zone* – зона, вільна від перешкод, *flight technical error* – похибка, зумовлена технікою пілотування;

$P_{II}+Adj+N$: *accredited medical conclusion* – офіційний медичний висновок, *coordinated universal time* – координований всесвітній час;

$P_{II}+N_{ing}+N$: *agreed reporting point* – погоджений контрольний пункт, *anticipated operating conditions* – очікувані умови експлуатації;

abbr+N₁+N₂: *AFTN destination station* – станція-отримувач стаціонарної мережі авіаційного далекого зв'язку, *IFR departure procedures* – процедури польоту за ППП, *ILS reference datum* – опорна точка ILS (точка “Т”);

N₁+N₂+abbr: *pulse amplitude A* – амплітуда пульсу А (амплітуда пікової напруги обвідної імпульсу);

Adj+abbr+N: *special VTR operations* – спеціальні польоти за ПВП (польоти ПС, які виконуються відповідно до диспетчерських дозволів), *standart DME arrival* – стандартний маршрут прибуття за DME;

Adj+N+abbr: *direct route D* – прямий маршрут D: маршрут, який опублікований на маршрутній карті.

За спрямованістю залежностей елементів більшість трикомпонентних ТС досліджуваного корпусу є регресивними, окрім моделей, що представлені невеликою кількістю одиниць. Необхідно підкреслити, що ядерний елемент трикомпонентних ТС може складатися як з одного слова: *control surface deflection* – відхилення площини керування, *air intake diffuser* – дифузор повітрозабирача, *aircraft maintenance division* – цех технічного обслуговування повітряних суден.

На відміну від двоконпонентних, переклад яких, як правило, не викликає особливих труднощів, словосполучення, що складаються із трьох компонентів, мають певні особливості, пов'язані, перш за все, з більшою складністю структури та міжкомпонентних зв'язків. Як свідчить аналіз перекладів, визначенню прийому перекладу завжди мають передувати саме морфологічний та семантико-синтаксичний аналізи.

Чотирикомпонентні авіаційні ТС становлять 14,34% корпусу ТС. Це загалом одиниці з ядерним компонентом-іменником або словосполученням субстантивного характеру. Тільки іменник із його здатністю передавати всі можливі семантичні відношення термінів у терміносистемі може бути основою такої полікомпонентної номінативної одиниці. Поширення елементів чотирикомпонентних ТС відбувається завдяки регресії і прогресії залежних компонентів словосполучення. Продуктивними моделями таких ТС у досліджуваній термінології є такі:

Adj+N₁+N₂+N₃: *automatic flight control system* – автоматична система керування польотом, *basic instrument flight trainer* – тренажер для основної підготовки до польотів за приладами, *long range search aircraft* – пошукове повітряне судно дальньої дії;

N₁+N₂+N₃+N₄: *aerodrome flight information service* – аеродромна служба польотної інформації, *aeroplane reference field length* – розрахункова для типу літака довжина льотної смуги;

$N+N+N_{ing}+N$: *aeroplane performance operating limitations* – експлуатаційні обмеження льотно-технічних характеристик літаків, *ground proximity warning system* – система попередження про небезпеку зближення з землею;

$N_1+and+N_2+N_3$: *amendment and coordination message* – повідомлення стосовно зміни та координації, *fares and rates agreement* – домовленість щодо пасажирських та вантажних тарифів;

$P_{II}+N_1+N_2+N_3$: *indicated glide path curvature* – приладне скривлення глісади, *scheduled international air service* – регулярне міжнародне повітряне сполучення;

$abbr+N_1+N_2+N_3$: *AFTN entry exit points* – вхідні й вихідні пункти стаціонарної мережі авіаційного далекого зв'язку;

Решта чотирикомпонентних ТС представлені невеликою кількістю одиниць. Це такі моделі, як $N_1+N_2+prep+N$: *radar transfer of control* – передавання радіолокаційного диспетчерського керування; $N_1+N_2+N_3+N_{ing}$: *runway side stripe marking* – маркування країв ЗПС; $N_{ing}+N_1+N_2+N_3$: *landing gear retraction lock* – замок забирання шасі; $N_1+P_{II}+N_2+N_3$: *aircraft integrated data system* – комплексна бортова система збирання й накопичення даних; $P_{II}+Adj+N_1+N_2$: *selected special weather report* – вибіркове спеціальне метеорологічне зведення; $Adj+N+N_{ing}+N$: *simple approach lighting system* – спрощена система вогнів наближення; $Adj+P_{II}+N_1+N_2$: *aeronautical fixed telecommunication network* – мережа авіаційного фіксованого електрозв'язку. Чотирикомпонентні ТС є, загалом, регресивними ядерними сполученнями.

П'ятикомпонентні та шестикомпонентні авіаційні ТС становлять 3,82% від загальної кількості авіаційних ТС. Чим складніша структура терміна, тим більше його прагнення до однозначності й точності, наприклад:

$N_1+N_2+N_3+N_4+N_5$: *approach reference noise measurement point* – контрольна точка вимірювання шуму при заходженні на посадку, *glide path sector obstacle clearance* – висота прольоту перешкод у секторі глісади;

$Adj+N_1+N_2+N_3+N_4$: *visual approach slope indicator system* – система візуальної індикації глісади.

Решта моделей ТС представлені невеликою кількістю одиниць. Це такі моделі як $Adj+conj+Adj+N_1+N_2$: *administrative and operational services costs* – адміністративні та експлуатаційні витрати; $N+conj+N_1+N_2+N_3$: *search and rescue services unit* – орган пошуково-рятувальної служби; $P_{II}+N_1+N_2+N_3+N_4$: *abbreviated precision approach path indicator* – спрощений показчик траєкторії точного заходу (заходження) на посадку; $N_1+N_2+N_3+N_{ing}+N$: *air traffic*

services reporting office – пункт збирання повідомлень, що стосуються обслуговування повітряного руху; **Adj+conj+Adj+N₁+N₂+N₃**: *regional and domestic air route area* – район регіональних і внутрішніх авіаліній; **N₁+N₂+prep+N₁+N₂+N₃**: *design speed for maximum gust intensity* – розрахункова швидкість при максимальних поривах вітру; **P_{II}+N₁+N₂+P_{II}+N₃+N₄**: *weighted equivalent continuous perceived noise level* – скорегований еквівалентний рівень безперервно сприйманого шуму; **P_{II}+Adj+N₁+N₂+N₃+N₄**: *abbreviated visual approach slope indicator system* – спрощена система візуальної індикації глісади.

Як засвідчив аналіз, авіаційні багатокомпонентні ТС, репрезентовані в нормативно-технічній документації ІКАО характеризуються різноманітністю структурних моделей та особливостями перекладу.

Під час дослідження було виявлено, що найбільш численною (42,3%) з перекладацьких трансформацій, що застосовуються в процесі перекладу авіаційних ТС нормативно-технічної документації ІКАО, є перестановка компонентів словосполучення: *automated data interchange system* – система автоматизованого обліку даних, у словосполученні відбувається перестановка в порядку 4-1-3-2.

Висновки з дослідження. Переклад полілексемних авіаційних термінологічних словосполучень становить значні труднощі, зумовлені надзвичайною складністю їх синтаксичної структури та міжкомпонентних зв'язків. Як підсумок щодо особливостей структури та перекладу авіаційних багатокомпонентних термінів-словосполучень у документації ІКАО, слід зазначити, що вибір способу, а зазвичай комбінації способів, перекладу залежить від кількох чинників: уміння перекладача ідентифікувати термін-словосполучення, правильно зарахувавши його до класу три-, чотири- або багатокомпонентних груп, уміння аналізувати структурно-семантичні характеристики такої групи, визначаючи смислові зв'язки між її компонентами та враховуючи контекст, від володіння перекладачем прийомами, що традиційно існують у теорії та практиці перекладу та від загальнолінгвістичної компетенції та досвіду автора перекладу, які дозволяють йому знаходити та використовувати нові прийоми перекладу, прагнучи до найадекватнішого відтворення оригіналу в перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-російсько-український тлумачний словник до МЕГАмодульного навчального комплексу «Аеронавігація» / Уклад.: В.П. Бабак, В.П. Харченко, Ю.В. Зайцев. Київ : НАУ, 2007. 328 с.
2. Безпека авіації / В.П. Бабак, В.П. Харченко, В.О. Максимов та ін.; За ред. В.П. Бабака. Київ : Техніка, 2004. 584 с.
3. Єнчева Г.Г. Лінгвокогнітивне моделювання процесу перекладу авіаційних термінів: (на матеріалі англо-українських версій нормативно-технічної

- документації ІСАО) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 «Перекладознавство». Одеса, 2011. 20 с.
4. Скопюк Т.Г. Термін у семантичній структурі англomовного наукового тексту (на матеріалі текстів з обчислювальної техніки) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Київ, 1997. 20 с.
 5. Скороходько Э.Ф. Вопросы перевода английской технической литературы (перевод терминов). Киев : Изд-во Киевского университета, 1963. 91 с.
 6. JAR-21. Certification Procedures for Aircraft / 01.05.2002.
 7. JAR-VLA. Very Light Aeroplanes / 26.04.1990.
 8. JAR-66. Certifying Staff Maintenance / 03.04.1998.
 9. JAR-147. Approved Maintenance Training/Examinations / 03.04.1998.
 10. JAR-STD 1A. Aeroplane Flight Simulators / 01.06.1999.
 11. JAR-25. Large Aeroplanes / 01.01.2001.
 12. JAR-STD 1H. Helicopter Flight Simulators / 01.04.2001.
 13. JAR 11. JAA Regulatory and Related Procedures / 01.06.2001.
 14. JAR-FCL-1. Flight Crew Lisensing (Aeroplane) / 01.08.2002.
 15. JAR-FCL-4. Flight Crew Lisensing (Flight Engineers) / 01.11.2002.
 16. JAR-145. Approved Maintenance Organisations / 01.01.2003.

Iryna Humeniuk,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Foreign Languages Department,
State Agrarian and Engineering University in Podilya
<https://orcid.org/0000-0002-7905-9771>
Kamianets-Podilskyi, Ukraine*

Phraseological units with color names by types of idiomaticity

Фразеологічні одиниці із кольороназвами за ступенями переосмислення

Summary. *In this article, we suggest to consider the phraseological units of modern English, which contain color names, in order to determine the function and role of color names in the formation of connotative meanings of English phraseology. Despite the fact that the vocabulary to denote colors, and their shades is a constant object of experimentation in various linguistic theories, the peculiarities of its use in the phraseological units of the English language are incompletely studied. At the same time, the study of color symbols through the prism of phraseology helps to obtain thorough information about the holistic picture of the world, stereotypes, and values that characterize a particular ethnic group, which in turn helps to clarify linguistic phenomena, their etymology, and semantics.*

The object of this study are the types of phraseological idiomaticity with an element to denote colors in modern English. The subject of the research is phraseological units with a component for color designation (11 basic color names) in modern English.

Since the de-actualization of a word in a phraseological unit is directly related to the idiomaticity of the expression itself, phraseology, which includes the name of the color, should be classified by types of idiomaticity, namely: phraseology-comparison, phraseology-metaphor, and phraseology-metonymy.

In the course of the research we established that the composition of metonymic, periphrastic and euphemistic phraseology includes color names with their primary (color designation) semantics. As a rule, color names carry an attributive content. They not only affect the overall value of idioms, but also perform a semantic function. Also on the material of the research it is established that depending on the type of reinterpretation tokens for color designation have a different degree of deactivation. Thus, in phraseological comparisons, color designations necessarily denote color, in metonymies this component also has a color feature, but in metaphors, where the highest level of reinterpretation, the degree of deactivation of the word is the highest one.

Key words: *phraseological unit, color names, types of idiomaticity, phraseological units-comparison, phraseological units-metonymy, phraseological units-metaphors.*

Анотація. У цій статті ми пропонуємо розглянути фразеологічні одиниці сучасної англійської мови, які містять у своєму складі колороніми, з метою визначення функції та ролі саме назв кольорів у формуванні конотативних значень фразеологізмів англійської мови. Незважаючи на те, що лексика на позначення кольорів та їх відтінків є постійним об'єктом експериментування в різноманітних лінгвістичних теоріях, особливості її вживання у складі фразеологічних одиниць англійської мови досліджені неповністю. У той же час вивчення кольоросимволів крізь призму фразеології допомагає отримувати ґрунтовну інформацію про цілісну картину світу, про стереотипи і цінності, які характеризують той чи інший етнос, що своєю чергою допомагає пряснити мовні явища, їх етимологію та семантику.

Об'єктом цього дослідження є типи переосмислення фразеологізмів з елементом на позначення кольорів у сучасній англійській мові. Предметом дослідження є фразеологічні одиниці з компонентом на позначення кольорів (11 базових кольоропозначень) у сучасній англійській мові.

Оскільки деактуалізація слова у складі фразеологічної одиниці безпосередньо пов'язана з переосмисленням значення самого виразу, фразеологізми, до складу яких входить назва кольору, доцільно класифікувати за типами переосмислення, а саме: фразеологізми-порівняння, фразеологізми-метафори та фразеологізми-метонімії.

У процесі дослідження нами встановлено, що до складу метонімічних, перифразистичних та евфемістичних фразеологізмів кольоропозначення входять зі своєю первинною (на позначення кольору) семантикою. Як правило, назви кольорів несуть атрибутивне навантаження. Вони не лише впливають на загальне значення ФО, а й виконують смислорозрізнавальну функцію. Також на матеріалі дослідження встановлено, що залежно від типу переосмислення лексеми на позначення кольору мають різний ступінь деактуалізації. Так, у фразеологізмах-порівняннях кольоропозначення обов'язково позначають колір, у метоніміях цей компонент також має кольорову ознаку, а ось у метафорах, де найвищий рівень переосмислення, ступінь деактуалізації слова найвищий.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, колоронім, типи переосмислення, фразеологізми-порівняння, фразеологізми-метонімії, фразеологізми-метафори.

Introduction. Researchers today pay special attention to one of the important “components” of the linguistic picture of the world – phraseological one. Phraseological level is a rather complex language formation. Its place in the system of language levels (between lexical and syntactic ones) demonstrates this complexity and specificity. The complexity of the semantics of phraseological units and the specificity of phraseological meaning are associated with the peculiar nature of the designation of reality, which lies in the fact that the phraseological unit conveys a particular concept through a specific image using semantic mechanisms of rethinking, that is, through a metaphor, simile, metonymy, etc.

Thus, if we consider language as a semiotic system, which includes a system of symbols and syntax, then we must take into account both

symbolism and complexity in phraseology. It should be noted that we consider the division of the linguistic picture of the world, and accordingly the conceptual one, into components (lexical, phraseological, etc.) to be rather conditional.

The unresolved issues of modern phraseological science include the uncertainty of the term “phraseological unit” itself and the subject of phraseology. The theory of equivalence, the problem of component confluence, and the like remain unclear. Therefore, the scientific search in these areas continues.

Our attention will be focused on the components of phraseological units, namely those lexemes for which the denotative meaning is a sign of color. We will stick to the term “color name” in the research.

The perception of color by different peoples and its interpretation is not the same. Therefore, the richness of the colors of the surrounding world is reflected in a peculiar way in different languages. This means that the attitude to colors is entirely determined by the cultural and historical traditions and customs of a nation, that is, its history, culture, way of life, etc. [4, p. 28].

It is the study of phraseological units with a component for designating colors, covering a significant layer in the phraseology of the English language, that allows you to study the language most deeply and comprehensively and get acquainted with the culture, traditions and mentality of the native people.

The urgency of the research is stipulated by the need to determine the theoretical and practical significance of phraseological units with color names that reflect the characteristics of national apperception, and the study of their place in the linguistic picture of the world.

The scientific novelty of the paper is based on the fact that the lexical and semantic (including conotative) features of phraseological units with color names in the English language are comprehensively studied; the types of idiomaticity are described and analysed. The paper is based on the original glossary of phraseological units with color names which had been compiled by the author.

Methods. The main research methods are determined by the purpose, objectives and material of the study. To establish the semantics of the units of analysis, the method of dictionary definitions was used. In order to inventory and classify the units of analysis, as well as to interpret the results of this analysis, a descriptive method was used.

Results and Discussions. Phraseology is a fairly young linguistic science, which is the subject of scientific research of many modern linguists both in Ukraine and abroad. So, the study of the etymology of phraseological units was covered by C. Bally, V. Kunin, K. Barantsev; the

functions of phraseological units was studied by V. Kunin, V. Vynogradov, N. Amosov, Z. Zagirov; the phraseological meaning was analyzed by V. Lebedynska, S. Heorhieva, D. Maltseva; the structure of phraseological units was described in the papers of N. Amosov, V. Vynogradov; the issues of pragmatics were studied by A. Koroliiov, etc.

Linguists who deal with the problems of modern English phraseology (for example, A.M. Baranov, D.O. Dobrovolskyi, V.A. Maslova [2; 4; 6]) are increasingly emphasizing the national and cultural specifics of phraseological units of a particular languages, as they reflect the traditions, customs, realities associated with legends, historical facts, literary sources, and so on.

Many researchers of phraseology distinguish three aspects of phraseological meaning: significant (information about the denoted object of reality), denotative (correlation of phraseology with the denoted object of reality) and connotative (attitude to the denoted, its subjective assessment) [5]. We share the opinion of O.V. Kunin that the ratio of components of phraseological meaning (significant, denotative and connotative) may diverse in different phraseological units [6, c. 219].

In linguistics, the problem of color names is considered in several aspects. The names of colors are the subject of scientific studies in the field of comparative linguistics (O. Koval-Kostynska, N. Pelevina), ethnolinguistics (A. Verbytska, H. Yavorska), psycholinguistics (L. Lysychenko, T. Kovaliova, S. Hryhoruk, R. Frumkina, I. Humeniuk), translation studies (R. Zorivchak, I. Kovalska), historical and descriptive lexicology (M. Chikalo, N. Bahilina, O. Panchenko, V. Murianov), semasiology (R. Alimpiyeva, O. Verbytska, A. Vysotskyi, L. Hrybova, O. Dziwak, A. Kyrychenko, V. Moskvych, Zh. Sokolovska, V. Frydrak), etc.

However, phraseological units of which color designation is an integral part, the topic is little known, and in our opinion it requires detailed study.

The purpose of the article is to identify and analyze certain patterns within the same type of phraseme, with a structural component of color name.

The research material was obtained by the method of continuous sampling from phraseological dictionaries of the English language.

The relevance of our research is due to the fact that, within the framework of modern linguistic science, the theoretical and practical meaning of phraseological units from color names, which reflect the peculiarities of national consciousness, has not yet been determined, and their place in the linguistic picture of the world has not been studied properly.

Color names, expressing vital concepts, play an important role in the emergence of phraseological units, and, consequently, in the development of the entire phraseological system of any language. Having significant

aesthetic capabilities (semantic richness and the ability to form new, expressive-figurative meanings), color names are actively used in the process of phraseological nomination.

Since the deactualization of the word in the composition of the phraseological units is directly related to the rethinking of the meaning of the expression itself, it is advisable to classify the phraseological units that include the name of the color according to the types of idiomaticity. We highlight phraseological units-simile, phraseological units-metaphors and phraseological units-metonymy.

Phraseological units-simile. In our work, we add 96 phraseological units-simile, which is 8% of the entire sample.

As noted by A.V. Kunin, in the sphere of phraseology, structural and semantic models of phraseological units can be used. This type of simulation is available in set comparisons, also called comparative revolutions. Adjective comparatives with the following structure “*as + adjective + as + noun (or phrase)*” are one of the most essential for the English language [6, p. 76–77].

Phraseologisms-simile include those based on partial idiomaticity. As V.M. Mokienko notes, the content of phraseological units is expressed almost explicitly in simile [10, p. 167].

This group contains such phraseological units as *as black as night, as black as a crow, as green as a grass, as blue as a badger, as red as a rose, as red as a lobster, as white as snow, as white as sheet, as white as death, as yellow as gold* etc.

As for such phraseological units, the first significant component (color name), as a rule, is used in the literal sense. According to the classification of types of lexemes proposed by A.V. Kunin, the name of the color in this case refers to real words [6, p. 71]. In phraseological units-simile, it is possible to single out the direct meaning of each component. For example:

Black: 1) black color – *as black as a crow’s wing, as black as a raven, as black as a coal, as black as ink*; 2) dark color – *as black as hell, as black as my hat, as black as pitch*; 3) gloomy, sad (about a man) – *as black as a thunder cloud, as black as sin, as black as thunder* – *хмара – хмарю* etc.

Among phraseological units-simile with the constituent *black* there is an expression *to work like a black* – *to work very hard*. Here the component *black* emphasizes the literal meaning of the first component.

Blue: Although the number of phrasemes that include the *blue* component is quite significant, there are only two phraseological simile with this component: *as blue as a badger* – *very blue* та *like blue murder* – *very fast*.

We can distinguish the meaning of *blue* color in the phraseological unit *as blue as a badger*. The component *blue* became part of this phrase due to the similarity of *blue* and *gray* colors.

But in the simile *like blue murder*, it is impossible to distinguish the semantics of any component. The general meaning of a phraseological unit has an emotional and intensifying connotation (compare: *to cry blue murder* – *to shout, to cry violently*).

White: 1) white color – *as white as a lily, as white as chalk, as white as ivory, as white as milk, as white as wool*; 2) pale – *as white as a ghost, as white as ashes*.

Phraseological units with the first meaning of the component *white* are positively colored. This is evidenced by another component (*a lily, ivory, milk*). The same phrases, which include the color name *white* in the meaning of “pale” have a negative connotation, which is also due to the comparative token (*ghost, ashes*).

Red: 1) red color – *as red as a poppy, as red as a beetroot, as red as a turkey-cock, as red as a lobster, as red as fire, as red as blood*; 2) red-faced, bluishful – *as red as a cherry, as red as a rose, milk and rose*.

Green: phrasemes *as green as a gooseberry* and *as green as grass* have the meaning “inexperienced”, “fresher”, due to the metaphoric use of the component *green*. If in the above-mentioned idioms one of the meanings necessarily indicated the color, then in the case of *green* in English it is not observed.

Brown: with this color name, there are only two phraseological simile recorded in phraseological dictionaries. *As brown as a berry* – *very dark, very tanned, of chocolate color* and *no such things as good small beer, good brown bread*. In the first example, the word *brown* from the etymological point of view retains its old meaning – “dark”.

The lexemes for designating color in comparative expressions necessarily have their original meaning (color). Only in two cases (*green, brown*) color names are used in a figurative sense. Comparative expressions are motivated idioms. They have a connection with the semantics of prototypes.

As for the structure of comparative idioms, as we see, it can be different. The most common is usually the pattern «*as + adjective + as + noun (or phrase)*», also such expressions can be used with a token *like*, there is a negative expression with the structure *neither ... nor (neither fish, nor a red herring)* and the degrees of comparison of adjectives are also used, which is especially interesting in the case of primary colors (*blue and better blue, grass is greener on the other side of the fence*), which, as is well known, are not used in English in degrees of comparison.

Phraseologisms-metaphors. According to many phraseologists, the most common type of phraseological reinterpretation is metaphorical. According to O. V. Kunin, this type of reinterpretation is “the transfer of a name from one denotation to another, which is associated with it on the basis of real or imaginary similarity.” [6, p. 124]. Phraseologisms-metaphors

are quite figurative, and due to V. M. Mokienko, the metaphor is “the factor of creating imagery” [10, p. 167]. This group of idioms is the largest in the English language. In our study, there are 834 phraseological units-metaphors, accounting for 78% of the entire card index.

In order to clarify the meaning of color in the composition of metaphorical phraseological units, it is worth considering these phrasemes as free phrases. After all, “most of the phraseological units were at first free phrases, the replacement of components was natural for them” [10, p. 16].

Black: *black year, black books, the black dog is on one's back, there's a black sheep in every flock, black frost, black in the face, black will take no other hue etc.*

The lexeme *black* was included in some free phrases in a figurative sense. In the reinterpreted sense of phraseology, this semantics of the component was taken as a basis. The following values of the lexeme *black* are clearly visible: 1) bad, horrible – *to depict in black colours – to present in a bad light, to paint smth. black – show in the worst tones*; 2) unhappy, complicated – *a black year – unhappy year, a black day – complicated, hard day*; 3) gloomy, bad – *black looks – gloomy, disapproving looks, to look black – have a gloomy, evil look etc.*

There is a group of idioms, which are united by the meanings “fall out of favor”. The phrase *the black book – the book where the names of persons subject to punishment are listed*. Such phrases as *black books – disfavor, to be in one's black books – to be despised by someone* connected to it. The negative value of this idiom is produced by the color *black* itself.

This color name in some phrases can mean «dishonesty», for example: *black conscience – unclean conscience, black market – unfair, speculative market*.

In the indicated phraseological units, the lexeme *black* provides expressions of negative connotation. In this case, the psychological interpretation of *black* plays a role, which always bears the imprint of death, grief, destruction.

In some set expressions, *black* is reduced to the meaning of “melancholy”. For example: *the black dog – melancholy, boredom and the black dog is on one's back – to be bored*.

The name of the color expresses something sinister associated with the dark forces in such phrasemes as *black art, black magic – diabolism, witchery and black sheep – villain, idler etc.* With the similar meaning the phrase *a black sheep* becomes a component of the following proverbs: *it is not a small flock that has not a black sheep and there is a black sheep in every flock*, which means “not without a freak in the family”. Due to O. V. Kunin, according to the old English belief, a black sheep is marked with the seal of the devil [6, p. 184].

Other phraseological units-metaphors with the component *black* will also contain “dark”, “sad” origin in their meanings. For example: *black beast – hated man*, *black ox has trod on his foot – he was in trouble*, *to look at the black side of things – look pessimistic*, etc. The metaphorical idiomaticity of some other phraseological units is based on the similarity both in color and in the characteristic feature of another component. The semantics of such idioms will not necessarily have a negative connotation. In the idiom *black eye – niðbume oko* the lexeme *eye* means not the eye itself, but some place around it, and *black* specifies its colouring (the area around the eye becomes dark). The phraseological unit *black wax* is similarly formed (the earth that becomes sticky after rain). The component *wax* means “sticky thing”, while the color name specifies the coloring of this substance.

Such phrasemes as *black-letter day – weekday*, *ordinary, unremarkable day*, *black flag – pirate flag*, *black in the face – crimson from anger*, *tension* got the color lexeme in its original meaning, however, the statements were figurative in general.

In phrasemes *black lie – deliberate lie* and *black ingratitude – complete ungratefulness* the color name brings some emotional touch to the meaning.

In the considered idioms there is a phraseological figurativeness, but this phenomenon is not characteristic of all phrases. For example, in the phrase *a black cap – a court cap worn by a judge at the time of sentencing* not figurate semantic transformation occurs by narrowing the value of the prototype [6, p. 133]. Narrowing of semantics is also observed in the phrase *a black swan – a rare phenomenon*, so the idiom indicates an anomaly. Thus, phraseological metaphors, which include the color name *black*, are mostly negative in their semantics. This token is meaningful for these phraseological units.

There is a certain percentage of idioms that contain two or more color names. The most common colors that occur simultaneously in phraseological metaphors are *black* and *white*.

Most often you can find such phrases in which color names came in their original meaning, denoting color. For example: *black hen lays a white egg*, *black and white*, *in black and white*, *to call white black; to beat somebody black and blue*, *the Red, White and Blue – English official flag* (due to its colors).

We can observe psychological interpretation of color names in the following phraseme *every white has its black, and every sweet sour – everything has its downside* (one can find some kind of evil (black) in everything that is pure, unblemished (white)).

Thus, in metaphorical phraseology, due to the highest degree of idiomaticity of the components, the meaning is expressed implicitly. But

there are trends in the use of color in both direct and figurative (including psychological) meanings.

The semantics of color names is either meaningful, or significantly affects the general interpretation of idioms in all cases of the formation of the meanings of phraseological units. The exception is single phrasemes with the component *blue*.

Among all groups of phraseological metaphors with tokens denoting color, the largest number are those in which the name of the color is included in the literal sense. The meanings associated with the interpretation of color are found in the idioms with the following color names: *black, green, rosy (pink), brown, purple, partially white*. And the phrasemes with the lexemes *blue, yellow* and *gray* do not contain psychological semantics. As for *red*, its psychological interpretation is directly related to the color feature.

Phraseological units-metonymy. Phrases of this type are based on metonymic interpretation, which according to O.V. Kunin is the transfer of “a name from one denotation to another, which is associated with it by contiguity” [6, p. 124]. Since metonymy is based on the real connection of the object of nomination with the object it denotes, the reinterpreted meaning of such phraseologies is associatively connected with the literal meaning of the components. Within metonymy, we will consider periphrases and euphemisms. Although the boundary between them is quite blurred. Thus, in our card index there are 150 phraseologies-metonymies, which is 14% of the whole sample.

Several groups can be distinguished among the actual phrasemes-metonymy:

1) phraseological units for denoting persons through the element of clothing:

– outerwear (coat, jacket, shirt): *black coat – priest, red coat English soldier, blue-coat boy – student of a noble school, black shirt – fascist, blue jacket – sailor of the British Navy, black gown – Catholic priest;*

– hats: *red hat – cardinal, blue bonnet, blue cap – Scotsman;*

– accessories: *red tab – staff officer.*

All of these expressions are related to the wearer of a particular garment. Clothing in this case is an element that stands for the whole.

Color names here act as meaning-forming components, due to which the semantics of these idioms is distinguished (compare: *black coat, red coat* – both idioms possess the lexeme *coat*, therefore, it is the token to denote color that is semantic).

2) idioms denoting people, which include color, which means the color of clothing in general: *the light blues – Cambridge students at sports competitions, the dark blues – Oxford students at sports competitions, gray friar – Franciscan monk, black friar – Dominican monk* etc.

Like the previous group, the names of colors have their original meaning here and are used as an integral part of a holistic concept.

3) expressions that denote non-beings; their components are part of the object that, as a result of idiomaticity, has become in the center of the semantic core of this phraseological unit: *the green cloth – billiard table, green room – artistic dressing room – their walls used to be green, black bottle – poison – the name of the vessel is used instead of the contents, black letter – Old English Gothic font, black letter book – books with Gothic font, white letter – Latin font* etc.

Periphrasis is a stylistic figure that consists in replacing the name of an object (or phenomenon) with a description of its most essential features or pointing to their characteristics [9, p. 455]. Color name, as an integral part of the phraseology, mostly indicates a characteristic feature of the subject and is therefore used literally. The following paraphrases occur with the names of colors: *yellow metal – gold, white fuel – hydro-power, black gold – oil, black diamonds – coal, grey matter – brain* etc. These expressions mean substances. There are also those that mean the animal world: *the little gentleman in black velvet – mole, the gentleman in brown – bug*. There are also periphrases to denote objects and phenomena: *the long green – money, green stuff, green meat – vegetables, greenery, the blue blanket – sky*. Some idioms denote people *priest of the blue bag – attorney, knight of the green cloth – gamester, black-coated workers, white-collared workers – labor intelligentsia, the red-coated gentry – British soldiers* etc.

We came across the Shakespeare's own periphrasis – *green-eyed monster – jealousy*.

As for euphemisms, it is a linguosocial phenomenon due to the conditions and nature of communication. They can be considered from a psychological point of view. Such phrasemes as *the black man* and *the gentleman in black* name the devil. In such idioms, *black* symbolizes the world of darkness, where Satan reigns.

So, color names are included to the composition of metonymy, periphrastic and euphemistic phraseological units with their primary (denoting color) semantics. As a rule, color names are attributive. They not only affect the overall meaning of idioms, but also perform a semantic differentiating function.

Conclusions. The analysis of phraseological units by types of idiomaticity allowed to reveal certain regularities of semantics of color names within one type. They are as follows:

1) to the vast majority of phrases with tokens to denote colors, these tokens came in their original meaning, denoting color;

2) a certain percentage is made up of such phraseological units containing the color names that have a psychological sense. But in some

cases, the psychological interpretation is not taken into account at all, the color name can have a literal or figurative meaning;

3) depending on the type of idiomaticity, lexemes for denoting color have a different degree of deactualization. In phraseological units-simile, color names necessarily denote color, in metonymy this component also has a color feature, but in metaphors, where the highest level of idiomaticity is observed, the degree of deactualization of the word is the highest;

4) the names of colors not only affect the general meaning of the idiom, which is quite natural, but also in some cases perform a semantic differentiating function.

The problem of studying the features of phraseological units with color names remains relevant. We see prospects for further research in comparative and cognitive-lexicographic studies of phraseological units with color names in several unrelated languages; individual-authorial and gender peculiarities of coloured idioms, etc.

REFERENCES

1. Англо-український фразеологічний словник / за ред. К.Т. Баранцева. Київ : Радянська школа, 1069. 1052 с.
2. Баранов А.Н. Аспекты теории фразеологии. Москва : Знак, 2008. 656 с.
3. Большой англо-русский фразеологический словарь : около 20,000 фразеологических единиц / под ред. А.В. Кунина. Москва : Живой язык, 1998. 944 с.
4. Добровольский Д.О. Факторы сочетаемости: семантика, прагматика, узус. *Русский язык в научном освещении*. 2002. № 2. С. 43–86.
5. Жуков В.П. Русская фразеология. Москва : Высшая школа, 1986. 312 с.
6. Кунин А.В. Курс фразеологии русского языка. Дубна : Феникс+, 2005. 488 с.
7. Кушнерик В.І., Філіпчук Ю.С. Особливості сприйняття фразеологізмів з колоронімами. *Наука та освіта 2005* : матеріали VIII міжнар. конф., м. Дніпропетровськ, 21-22 травня 2005р. Дніпропетровськ, 2005. Том 3. С. 28–31.
8. Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва : Академия, 2001. 208 с.
9. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови : підручник для філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Вища школа, 2003. 431–453.
10. Мокієнко В.М. Славянская фразеология. Москва, 1989. 216 с.
11. Longman American Idioms Dictionary. London : Longman Publishing, 1999. 402 p.
12. Longman Dictionary of English Idioms. London : Longman Publishing, 1996. 388 p.
13. The Oxford Dictionary of English Proverbs / Ed. W.G. Smith. Oxford : Oxford University Press, 1963. 740 p.

*Дишлева Ганна,
викладач кафедри іноземних мов за фахом,
Національний авіаційний університет
<https://orcid.org/0000-0003-0586-330X>
м. Київ, Україна*

Своєрідність семантичної структури фразеологізмів з антропонімічним компонентом «ім'я людини»

The peculiarity of the semantic structure of phraseological units with the anthroponymic component “human name”

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню семантичних особливостей фразеологізмів, які позначають ім'я людини, у складі лексичної системи української мови. У роботі обґрунтовано визначальні чинники фразеологічних одиниць із цим антропонімічним компонентом, що зумовлює специфіку їх функціонування, здійснено поділ на семантичні групи, виокремлено найважливіші характеристики зазначених фразеологізмів, проаналізовано полісемію фразеологічних одиниць, виявлено механізми представлення характеристик людини та соціуму антропонімічним компонентом, що позначає ім'я людини, у складі фразеологізмів.*

Кожна сфера життя й діяльності людини представлена кількома семантичними темами, за допомогою яких можна з'ясувати характер структуризації всієї системи фразеологізмів з антропонімічним компонентом. Семантична структура фразеологізмів може бути простою, однозначною, і складною, багатозначною. Саме тому важливим для багатоаспектного дослідження фразеологізмів з антропонімічним компонентом «ім'я людини» є завдання зі встановлення системних зв'язків усередині виділеного масиву одиниць. Виділення матеріалу за семантичними підгрупами дасть змогу показати багатство й розмаїття цього потужного фразеологічного шару в українській мові та розкрити найбільшу репрезентованість у тому чи тому концепті аналізованих одиниць.

Фразеологічна семантика зумовлюється характером участі та взаємодії компонентів у створенні цілісного узагальнено-образного значення, його можна уявити у вигляді сукупності впорядкованих смислових елементів – сем, співвідносних із певними властивостями предметів і явищ, хоч прямої відповідності між елементами означуваного і означувача не існує, оскільки утворення фраземного знака відзначається асиметричністю його експонентної і змістової структури. Таким чином, фразеологізм має невлівиму множинну додаткову семантику, що віддаляє його значення від первинного. У процесі семантичної трансформації фразеологічних одиниць відбувається символізація їхніх компонентів, які вичерпують свої функції, перестають бути вираженням абсолютної одиничності, набувають конотативного

значення. Ця особливість притаманна більшості фразеологічних одиниць, які входять до складу виділених підгруп і будуть розглянуті нижче.

Ключові слова: фразеологізми з антропонімічним компонентом, семантичні характеристики фразеологічних одиниць, власні назви як компонент фразеологічних одиниць, позитивні й негативні конотації фразеологізмів, полісемія фразеологізмів.

Summary. *The article is devoted to the study of semantic features of phraseological units that denote a person's name in the lexical system of the Ukrainian language. The paper substantiates the determining factors of phraseological units with this anthroponymic component, which determines the specifics of their functioning, the division into semantic groups, highlights the most important characteristics of these phraseologies, analyzes the polysemy of phraseological units, identifies mechanisms for representing human characteristics and human, as part of phraseology.*

Each sphere of human life and activity is represented by several semantic themes, which can be used to determine the nature of the structuring of the whole system of phraseological units with an anthroponymic component. The semantic structure of these units can be simple, unambiguous and complex, ambiguous. That is why the task of establishing systemic connections within a selected array of units is important for the multifaceted study of phraseological units with the anthroponymic component «Human name». The selection of material by semantic subgroups will allow to show the richness and diversity of this powerful phraseological layer in the Ukrainian language and to reveal the greatest representation in a particular concept of the analyzed units.

Phraseological semantics is determined by the nature of participation and interaction of components in creating a holistic generalized-figurative meaning, it can be represented as a set of ordered semantic elements – seven, correlated with certain properties of objects and phenomena, although there is no direct correspondence between the elements of denoted and denominator; the sign is marked by the asymmetry of its exponential and semantic structure. Thus, phraseological unit has an elusive plural of additional semantics, which distances its meaning from the primary. In the semantic transformation of phraseological units there is a symbolization of their components, which exhaust their functions, cease to be an expression of absolute singularity and acquire connotative meaning. This feature is inherent in most phraseological units, which are part of the selected subgroups and will be discussed below.

Key words: *phraseological units with anthroponymic component, semantic characteristics of phraseological units, proper names as a component of phraseological units, positive and negative connotations of phraseological units, polysemy of phraseological units.*

Вступ. Фразеологічні одиниці на позначення імені людини будь-якої мови є фундаментальним матеріалом для пізнання, розкриття самосвідомості народу, для розуміння психології й характерів людей, які є представниками певної національності або регіону; у них акумулюється інформація про історію, міфологію, літературу, звичаї,

спосіб мислення, специфіку словотворчості народу, тому більшість зворотів, до складу яких входять такі назви, національно марковані. Імена людей є чи не найуживанішою лексикою в усі епохи й усіх народів. Саме тому їх часто сприймають як звичне мовне явище, необхідність наявності якого не викликає жодного сумніву. Однак, попри свою буденність, імена людей – це цілий Всесвіт, у якому віддзеркалюються й хронологізуються усі аспекти існування людства. Тому дослідження фразеологічних одиниць на позначення імені людини є важливим для розвитку лінгвістики, історії, антропології та інших наук, адже ґрунтовний аналіз цих фразеологізмів досі не проведений, що дозволяє говорити про недостатній рівень опрацювання цього питання в українському мовознавстві.

Власні назви специфічно проявляють себе у складі фразеологічних одиниць (ФО). Досліджуючи їхню природу та функції у складі фразеологізмів, мовознавці звертали увагу на різноманітні, притаманні лише цим ФО, особливості. В. І. Даль у «Напутнім» до збірника «Пословицы русского народа» [1862] обстоював думку про те, що власні назви треба зараховувати «до зовнішнього одягу прислів'я», оскільки «вони здебільшого взяті навмання або для рими, співзвучності, міри» [8, с. 25]. І. І. Вознесенський у своїх дослідженнях звернув увагу на те, що власні назви в народних висловах трапляються досить часто і вживаються як назви осіб, що характеризують групи людей. «Ці імена, мабуть, спочатку запозичені з народних переказів про реальних осіб, а потім стали загальними» [5, с. 22]. Подібна думка підкреслюється й у праці Д. Зеленіна «О личных собственных именах в функции нарицательных в русском народном языке» [1903]. Вчений пояснює, що традиційно «старий погляд на власну назву як на прізвисько зберігся в народі: разом з цим збереглася й подібність власної назви до загальної за функцією» [9, с. 23]. На функційній подібності власних і загальних назв наголошував також Ж. Вандріес: кожен народ у власній назві шукає осмислення, часто перетворюючи її в символ [2, с. 179]. Натомість О. В. Суперанська чітко відмежовує власні назви від загальних, уважаючи, що у перших основною є «функція номінативна, щоб відрізнити однотипні об'єкти один від одного, на противагу апелюванню, основна функція яких – назвати, щоб повідомити значення, конотувати» [15, с. 3].

Питання про структурну наповненість власних назв як компонентів ФО також викликало жваві дискусії у мовознавчому середовищі. Зокрема, Т. М. Кондратьєва зводить мотивування вжитих у фразеологізмах імен людей до конкретних осіб, що колись мали нагоду чимось відзначитися [11, с. 117]. Однак, на нашу думку, таке тлумачення походження власних назв не завжди є виправданим, адже в

українській мові стійких одиниць із такими компонентами не дуже багато, а в деяких випадках під впливом випробувань часом символіка імен змінилася, тепер їхній зміст сприймається відповідно до сучасних реалій ФО. В. О. Никонов та Є. С. Отін обстоюють думку про розвиток у складі фразеологізмів на позначення імен людей значень ідеологічного та соціального характеру [12, с. 151; 13, с. 46]. Л. В. Бабаєва не надає переваги якомусь одному фактору, що став визначальним в утворенні цих фразеологізмів. Дослідниця акцентує, що у кожному окремому випадку діяли специфічні, притаманні саме йому чинники, виділяючи такі головні з них: 1) ситуація, іноді анекдотична, пов'язана з конкретною особою; 2) готова раніше визначена характеристика імені, на яку спирається вислів; 3) рима; 4) гра на етимологічному значенні імені [1, с. 405-406]. На основі зазначеного можна зробити висновок про те, що, незважаючи на специфічні прояви імен людей як частин ФО, вони «з'явившись у мові, починають асимілюватися й адаптуватися, оскільки, як і всі інші слова в мові, вони повинні підкорятися правилам системи для того, щоб функціонувати в ній» [7, с. 81].

Крім розмаїття поглядів на роль і місце власних назв у структурі фразеологізмів, є різні думки щодо змістового наповнення цих елементів ФО. Дослідниця ономастики Н. М. Пасік у своїй дисертації «Власні назви в українській фразеології та пареміології» [2000] відносить до власних назв не лише імена людей, а й зооніми (Сірко, Рябко), топоніми (Київ, Вінниця), міфоніми (Марена, Див), біблеїзми (Содом і Гоморра, Каїн і Авель), назви античного походження (два Аякси), псевдооніми (Брехунівка, Буваличі), хоча, на нашу думку, це окремі, самостійні, зовсім інші групи фразеологізмів. Г. В. Ходоренко [2011] зараховує до власних імен імена людини, по батькові, прізвища, прізвиська, псевдоніми, інтернетівські імена індивідуумів. У своєму дослідженні ми дотримуємося поглядів О. П. Горенко [2007], яка вивчала імена особи, і серед усього масиву власних імен розглядаємо лише імена людей як частину фразеологічних одиниць. Мета дослідження полягає у визначенні структурно-семантичних і когнітивних особливостей фразеологічних одиниць на позначення імені людини як виразників аксіологічних характеристик.

Методологія та методи дослідження. Усебічне дослідження зазначених фразеологічних одиниць передбачає застосування методів структурно-граматичного, семантико-синтаксичного та функціонально-комунікативного аналізу з урахуванням органічної єдності семасіологічного та ономасіологічного принципів інтерпретації мовних і мовленнєвих явищ.

Вклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом оцінки досліджуваних одиниць є людина в її різноманітних відношеннях до інших людей, до суспільства, до окремих сфер розумової діяльності, до предметів і явищ реального світу, яка характеризується з погляду психічних і фізичних властивостей, етичних і моральних норм [6, с. 98]. Найчисленнішою та найбільш розгалуженою є група фразеологізмів, які створюють психологічний портрет людини; вона була докладно розглянута в одній із попередніх публікацій.

Значно меншою кількістю одиниць представлена семантична група **«фізичний та фізіологічний стани людини»**, ФО якої характеризують особу за зовнішністю, фізичними та фізіологічними ознаками. Вони виражають позитивну й негативну емоційно-естетичну оцінку (переважає остання), із відтінком іронії або насмішки, підкреслюючи такі окремі характеристики станів:

- а) красива, приваблива особа (*Нашій Гортині гарно і в хустині*);
- б) неохайна, брудна людина (*Чотирьох свічок спалила, закім Гриця умила, а п'ятий каганець – такий Грицько поганець*);
- в) особа, яка не привертає уваги своєю зовнішністю (*Вбери й пенька, то стане за Панька; Не кожна ж Ганна гарна*);
- г) фразеологічні одиниці цієї підгрупи акцентують увагу на негативних властивостях поведінки людини, а саме на схильності до пияцтва, причому обох статей (*Празник – Іван Бражник!; Парася, Парася, медку натилася*).

Семантика фразеологізмів на позначення імені людини є широкою за своїм діапазоном. На різноплановість їхньої семантичної організації вказує О. П. Горенко: «Власні імена людей мають такі основні характеристики, як гендерні та національні, до яких можуть додаватися й інші ознаки: релігійні, соціальні, культурні тощо» [7, с. 81].

У складі виявлених ФО можна виділити ще одну, різноманітну за змістовим наповненням групу, а саме – характеристика **буття людини** (взаємин із навколишнім світом). Вона поділяється на такі підгрупи:

- 1) доля людини:
 - а) несподівані зміни (*от тобі, бабо, й Юра*);
 - б) негативні події (*бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці (на печі печуть, а на лавці січуть)*);
 - в) сукупність негативних подій, що швидко змінюють одна одну (*на бідного Макара всі шишки летять*);
 - г) безвихідне становище (*ні сюди Микита, ні туди Микита*)
- 2) родинне життя:
 - а) стосунки між парубком та дівчиною. У цих фразеологізмах засуджується:

– дошлюбне статеве життя (*Господи, допоможи Марині перше на хрестини, як на коровай*);

– перебірливість дівчини у виборі пари (*Наш Гнат десяту вже свата*);

підкреслюються фізичні вади або негативні риси характеру одного із майбутнього подружжя (*Йде гнида за Деміда, світилкою жаба, сваха черепаха; Не плач, Явдоху, що йдеш за нього: нехай плаче він, що бере лиху в двір*).

б) між чоловіком та дружиною:

– негативне ставлення до подружжя (*Зібрав Бог пару – Карпа і Хвиську*);

– засудження головування дружини у родині (*Іван носить плахту, а Настя булаву*).

в) між усіма членами родини (*Савка не дурак: не б'є жінку, та б'є мачуху*);

г) виховання дітей (*Чого Івась не навчиться, того і Іван не буде вміти*).

3) соціальний стан. Підкреслюється розшарування суспільства, перебування на певних соціальних щаблях (*Пан з паном, а Іван з Іваном*).

4) майновий стан людини у ФО оцінюється зазвичай негативно (*Навряд чи є в Кузьми гроші – хіба який чорт підкинув*).

5) перебування в соціумі. У цій підгрупі переважає така тематична спрямованість змісту:

а) ворожість соціуму до людини: почуття самотності і байдужості (*Робінзон на безлюдному острові; про мене й Семене*);

б) стосунки між членами суспільства (*як (той) Тарас Бульба з Андрієм*);

в) оцінка поведінки або дій (зазвичай негативна) іншими членами соціуму (*вискочити, як Пилип з конопель; як Кузьма з маку вискочити*).

7) номінації потойбічного світу, який є частиною буття людини (*Гнат безп'ятий, Гнат безп'ятко; Марко Проклятий*);

8) історичні події (*Мамаєве побоїще*);

Група на позначення **кількісної характеристики суб'єкта чи об'єкта** є досить обмеженою за складом ФО, проте важливою, адже визначає потенційні можливості фразеологізмів. Часто конкретизація, поглиблення якісної визначеності речі здійснюється через розгляд її в кількісному відношенні. Таким чином, якісний аналіз тісно пов'язаний з кількісним, якість становить внутрішню межу об'єкта, кількість – зовнішню. Категорія кількості у філософському розумінні виступає ступенем визначеності якості як міри й

дає конкретніше знання об'єктивної якісної визначеності предмета мовлення [3, с. 123]. Отже, фразеологічні звороти, що стосуються цієї групи, передають:

1) узагальнено-образну назву точної кількості, об'єму, міри (*по Марусин поясок*);

2) узагальнено-образну назву необмежено великої кількості істот, предметів, явищ зовнішнього світу, певних показників (*Мамаєве нашестя і Мамаєва навала*).

3) узагальнено-образну назву незначної, малої кількості (*з Антонову сльозу; Тільки й людей, що Хома в церкві*).

4) відсутність чогось або когось (*на безлюдді і Хома чоловік*).

Дії, процеси та стани характеризуються у фразеології не лише через квалітативну оцінку, а й через **темпоральну та локативну**. Лінгвістичні характеристики часу представлені невеликою у кількісному плані групою ФО. При загальному вираженні темпорального значення ФО характеризуються глибшою диференціацією значень [14, с. 128]. Належність до певної підгрупи визначається цілісною семантикою та граматичним значенням звороту. За цими показниками можна виділити кілька підгруп:

1) ФО, що позначають календарну дату, з якою пов'язані певні зміни природи (*Після Івана (Купала) вже не треба жупана; По Петру, то й по теплу; Варвара ніч увірвала; До Миколи не сій гречки, не стрижи овечки; Юрійв день*).

2) ФО характеризують процес виявлення дії як тривалий, необмежений, хоч вихідні значення вказують на межу, термін дії, визначають її в часі:

а) нескоро, не дуже швидко (*від Явдохи за три роки*);

б) ніколи, ні за яких обставин (*на Миколи, та й ніколи*);

в) образно передають поняття «давно, колись, раніше», визначають подію моменту, що передує моменту мовлення (*за царя Гороха (Панька, Тимка, Хмеля)*);

Максимально близькою до часової характеристики фразеологічної системи мови є група «локативна характеристика», до якої входить обмежена кількість українських ФО, що функціонують у мовній системі як образні позначення реального та ірреального простору, де щось розміщене або відбувається. ФО зі значенням «далеко, на великій відстані» (*куди Макар телят не ганяв; де Сидір козам роги править*) вказують на практично необмежений просторовий вияв ознаки дії.

Отже, семантична класифікація дала змогу оцінити тематичне розмаїття фразеологічних одиниць на позначення імен людей, провести їх детальну систематизацію відповідно до змістової спрямованості.

Досліджувані фразеологізми диференційовано на окремі групи, що характеризуються внутрішньою єдністю: одиниці, які належать до однієї групи, мають спільні смислові ознаки. Найчисельнішою за кількістю підгруп виявилась група на позначення буття людини, оскільки у ній представлені складники матеріального й суспільного життя особи. Окремі фразеологізми відзначилися полісемією значень, що дозволило віднести їх до різних підгруп. Підкреслюючи специфіку сфери застосування цих фразеологізмів, необхідно наголосити на їхній здатності розвивати переносні значення, набувати експресивних конотацій у мовленні, переходячи до розряду загальних назв. Ця особливість фразеологічних одиниць, що позначають імена людей, може бути розглянута і досліджена більш ґрунтовно у подальших розвідках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабаева Л. В. Имена собственные в пословицах и поговорках. *Ономастика Поволжья*. Уфа : Башкир. ГУ, 1973. № 3. С. 402-406.
2. Вандриес. Ж. Язык. Москва : Соцэкгиз, 1937. 410 с.
3. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) : уч. пос. для вузов. 3-е изд., испр. Москва : Высшая школа, 1958. 639 с.
4. Вирган І. О., Пилинська М. М. Російсько-український словник сталих виразів. Харків : ВП, 2000. 864 с.
5. Вознесенский И. И. О складе или ритме и метре кратких изречений русского народа: пословиц, поговорок, загадок, присказок и др. Кострома, 1908. 23 с.
6. Гальперин И. Р. Информативность единиц языка : пособие по курсу общего языкознания. Москва : Высшая школа, 1974. 175 с.
7. Горенко О. П. Специфіка українських антропонімів. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Київ: Логос, 2007. Вип. 72. С. 80-85.
8. Даль В. И. Пословицы русского народа : в 2-х т. Москва : Наука, 1984. Т. 1. 440 с.
9. Зеленин Д. К. Этимологические заметки. Часть 3. О личных собственных именах в функции нарицательных в русском народном языке. Филологические записки. Воронеж, 1903. Вып. 2. С. 19-32.
10. Єрмоленко С. Я. Стилїстика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилістик. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С. 25-36.
11. Кондратьева Т. Н. Метаморфозы собственного имени: Опыт словаря. Казань : Изд.-во Казан. ун-та, 1983. 110 с.
12. Никонов В. А. Имя и общество. Москва : Наука, 1974. 278 с.
13. Отин Е. С. Материалы к коннотационному словарю русских онимов. Номинация в ономастике. Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1991. С. 41-48.
14. Пасік. Н. М. Власні назви в українській фразеології та пареміології : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Ніжин, 2000. 202 с.
15. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 366 с.

Валентина Діброва,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування,
Національний технічний університет України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
<https://orcid.org/0000-0002-4542-0098>
м. Київ, Україна

Категорія заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі в діловій комунікації

The category of negation in the English and Ukrainian official business discourse in business communication

***Анотація.** У цій статті досліджується заперечення в комунікативній ситуації конфлікту, де заперечення належить до тих мовленнєвих актів, реалізація яких спричиняє виникнення ситуації конфлікту чи ворожнечі в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі. Це дослідження є нині актуальним. Особливість його полягає в жорсткій регламентації і стандартності мовленнєвих засобів у діловій комунікації. Розглядаються також вимоги толерантності та засоби пом'якшення мови. Мотивація конфлікту, будучи інтегрованою в комунікативну ситуацію, що потенційно модифікує установки мовця, та одержуючи певну – релевантну для цієї ситуації спілкування – інтенцію, спрямовується на установки комунікативного партнера та реакції реципієнта, що впливають із них. Установка конфлікту реалізується висловлюванням непогодження одного з учасників із певним аспектом епізоду та виходом його зі спілкування або ж спробою зміни структури епізоду. Вербально непогодження втілюється в заперечних мовленнєвих діях, до яких належить і відмова, що цілеспрямовано виражає заперечно-негативну реакцію мовця. Важливим компонентом ділового спілкування є проблема конфлікту. Успішне розв'язання будь-якої конфліктної ситуації вимагає знань щодо природи, сутності, шляхів подолання кризових ситуацій, вміти застосовувати на практиці дієві способи поведінки, відповідні технології дій. Конфлікт як вузол проблем, що потребують нагального вирішення, власне, і є тією основою, на якій шляхом розв'язання конфліктних ситуацій відбувається розвиток і вдосконалення взаємостосунків. Отже, конфлікт проявляється у формі гострих суперечностей між комунікантами, для якого характерне пряме, нерідко агресивне спростування істинності змісту пропозицій протилежної сторони.*

***Ключові слова:** толерантність, конфлікт, ділова комунікація, імперативність, ініціальне висловлювання.*

Summary. *The negation is investigated in communicative situation of conflict in this article, where negation relates to those speech acts and their realization entails to the emergence of conflictive situation or hostility in English and Ukrainian official-business discourse. Nowadays this investigation is actual. Its peculiarity is in tight regulation and standardization of speech ways in business communication. The demands of tolerance and means of mitigation refusal are considered. Conflict motivation, being integrated into a communicative situation that potentially modifies the speaker's attitudes, and obtaining a certain – relevant to the given communication situation – intention, is aimed at the attitudes of the communicative partner and the recipient's reactions arising from them. Conflict setting is realized by expressing disagreement of one of the participants with a certain aspect of the episode and his withdrawal from communication or an attempt to change the episode structure. Verbal disagreement is embodied in negative speech actions, which include refusal, which purposefully expresses the negative-negative reaction of the speaker. An important component of business communication is the problem of conflict. Successful resolution of any conflict situation requires knowledge of the nature, nature, ways to overcome crisis situations, be able to apply in practice effective behaviors, appropriate technologies of action. Conflict, as a node of problems that need to be resolved urgently, is, in fact, the basis on which to resolve conflict situations, there is a development and improvement of relations. Thus, the conflict manifests itself in the form of sharp contradictions between communicators, which is characterized by a direct, often aggressive refutation of the truth of the content of the proposals of the opposite party.*

Key words: *tolerance, conflict, business communication, imperative, initial statement.*

Методологія та методи дослідження. Дібрано методи лінгвістичного дослідження для проведення комплексного опису мовних засобів вираження заперечення в системі англійської та української мов та структур тексту. Використовується метод лінгвістичного спостереження й опису, а також метод контекстуального аналізу. У процесі семантичного аналізу компонентів стійких словосполучень використовується метод компонентного аналізу, а також кількісний метод для підрахунку аналізованих мовних одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативна зумовленість як основа заперечних процесів, в яких втілюється комунікативно-семантична категорія заперечення, може характеризуватися істотними відмінностями щодо інтерпретації комунікантами денотативної ситуації. Унаслідок цього виникають опозитивні відношення «ствердження-заперечення», що реалізуються установкою *конфліктного* непогодження. Когнітивна установка конфлікту виступає як полярність до форми погодження, що разом представляють «категорію прийняття» [4], яка характеризує комунікативний епізод із позиції прагматичної когерентності. Загалом непогодження можна розглядати в рамках логіко-граматичної категорії заперечення, яка з допомогою мовних одиниць актуалізує негативні зв'язки

між поняттями. Отже, акт відмови сам по собі становить реагування мовця, що відбувається не просто у вигляді механічної реакції, а функціонує через складні процеси у свідомості, результатом яких є актуальні конфліктні установки мовця як «порівняно сталі, специфічно спрямовані позиції людської поведінки».

Лексема «конфлікт» (від лат. *conflictus* – зіткнення) на загал використовується на позначення зіткнення протилежних тенденцій у психіці окремої людини або у відносинах двох і більше людей, а також різних груп, соціальних об'єднань, зумовлене розбіжностями в поглядах, позиціях, інтересах.

Оскільки уже за самою своєю природою конфлікт передбачає зіткнення різних (найчастіше – прямо протилежних) поглядів, світоглядних позицій, відмінних уявлень, ціннісних преференцій, естетичних уподобань тощо, цілком природною видається актуалізація в процесі конфліктного мовленнєвого (в тому числі й як діалогічного) спілкування семантики згоди-незгоди, прийняття-заперечення, схвалення-спростування, що найчастіше набуває форми неприймання одним учасником спілкування пропозиції іншої сторони.

Найбільш прямо, яскраво й емоційно заперечення проявляється на рівні особистісно орієнтованого, буденного спілкування (за класифікацією В.І. Карасика) [3]. При цьому прямі категоричні заперечення на кшталт *Ні!*; *Аж ніяк!*; *У жодному випадку!*; *Ні в якому разі!*; *Ніколи!*; *Категорично ні!*; *Ніколи в світі!* і т.п., які зазвичай використовуються в повсякденному спілкуванні, демонструють рольову перевагу мовця над співрозмовником, що – за умови впливу певних психологічних чи інших чинників – може спричинити конфліктний мовленнєвий акт.

Однак в умовах ділової комунікації з характерними для неї жорсткою регламентацією і стандартизованістю мовленнєвих засобів, пряме, відкрите, тим паче домінантно-агресивне вираження заперечення є невласливим з огляду на вимоги толерантності, дотримання якої має «принципове значення і своєрідну цінність цього виміру людського спілкування» [2, с. 328].

У зв'язку з цим зазначимо, що категорія *толерантності* на загал становить одну з універсальних категорій людської культури. Як така, толерантність є передусім лінгвістичною категорією, оскільки вона прямо пов'язана з мовним спілкуванням членів людського соціуму, із способом словесного вираження думок, оцінок, суджень у певних ситуаціях суспільного життя.

Водночас толерантність – це і психолінгвістична категорія, яка передбачає терпиме ставлення до співрозмовника з метою не заподіяти йому моральної чи психологічної шкоди, не образити його, не

принизити. Психологи пояснюють толерантність як «вміння релевантно увійти до феноменологічного поля іншої людини» [6, с. 209]. Толерантність несумісна з категоричністю вимоги (відмови, заборони, заперечення тощо).

Отже, етика толерантності – це передусім мовна етика. Як така, мовна толерантність становить своєрідний «комунікативний кодекс», який Ф. Бацевич визначає як систему принципів, правил і конвенцій спілкування, котрі регулюють поведінку учасників комунікації [1, с. 126].

Толерантне ставлення до партнера по комунікації визначає також принципи відмінності заперечення в діалозі і конфлікті. Конфлікт, як ми вже зазначали, завжди супроводжується неприховуваною імперативністю, тоді як діалог може бути як конфліктним, так і безконфліктним, тобто виявляти тяжіння до зняття конфліктогенного фактора, пом'якшення ситуації шляхом використання відповідних мовленнєвих форм. Пор.:

англ. *no shipment of samples*

We are unable to send an offer with samples of our goods.

We are sorry not to be in a position to send samples to you. However, if you wish to obtain a general view of our production program, quality, and packing, please contact Mr. ... at..., who carries a complete line of our samples.

We are not able to produce samples because of the expenses (technical problems) involved.

We regret to inform you that we don't carry any samples of our products.

We regret that we cannot send you any samples. However, we enclose clippings from trade magazines concerning the quality and good packing of our products.

We are unable to send any samples to you, but we assure you that so far we have been able to satisfy all special wishes of our customers. Our line of samples is not suited for shipping (too voluminous). However, you are welcome at any time to see our display of samples at our branch in...

укр. *ми не можемо відправити Вам пропозицію із зразками наших товарів.*

На жаль, ми не маємо можливості вислати Вам зразки. Однак, якщо Ви бажаєте мати загальне уявлення про нашу виробничу програму і упаковку, просимо зв'язатися з паном... (прізвище) в ... (місто) – він має повний комплект зразків.

Ми не можемо виробити зразки з фінансових (технічних) причин.

На жаль, повинні Вам повідомити, що не маємо зразків нашої продукції на складі.

Нам дуже прикро, що не можемо послати Вам жодних зразків. Однак ми додаємо вирізку з торгових журналів.

Матеріали, які опубліковані, свідчать про високу якість і хорошу упаковку наших товарів. На жаль, ми не можемо надіслати Вам зразки, але бажаємо Вас запевнити, що до сьогоднішнього часу ми мали змогу задовольнити всі особливі вимоги наших покупців.

Наш набір зразків не придатний до відправки (дуже великий). Однак ми запрошуємо Вас подивитися їх у нашому філіалі в місті... у будь-який час.

Зняття конфліктності спілкування сприяє їй, як зазначала, зокрема, І.М. Осовська, застосування непрямих, прихованих (імпліцитних) засобів вираження заперечення [9]. Непряма форма заперечення не викликає різкої реакції, несприйняття чи супротиву. За допомогою імпліцитного заперечення адресант дотримується принципу увічливості, яку в межах імпліцитного заперечення визначаємо як відсутність імперативності чи категоричності висловлювання, як толерантну форму спілкування.

Однак в умовах ділової комунікації з характерними для неї жорсткою регламентацією та стандартизованістю мовленнєвих засобів пряме, відкрите, а особливо домінантно-агресивне вираження заперечення є невластивим з огляду на вимоги толерантності, дотримання якої має принципове значення та своєрідну цінність для цього виміру людського життя, якою внаслідок своєї сутності є заперечення, завуальювання, пом'якшення та послаблення негативної оцінки. Декодування слухачем значення непрямого способу мовленнєвого акту відбувається конвенційно під час сприйняття почутого з врахуванням усіх можливих складників ситуативного контексту.

Засобом пом'якшення заперечення/неприймання/відмови можуть виступати вставні конструкції: в англійській мові це такі лексичні одиниці, як англ. *I believe, I'm afraid, I wish*; укр. – *на мою думку, даруйте, шкода*, які пом'якшують заперечення і знімають конфлікт.

Толерантності комунікативного спілкування можна досягти за умови єдності часових, просторових, психологічних, культурних орієнтирів, спрямованих на повну довіру і повагу до співрозмовника, усвідомлення спільного “МИ”, не ускладненого з опозицією до “ВІН”, “ВОНА” чи “ВОНИ”.

Толерантна поступливість ґрунтується на взаємній повазі і доброзичливості. З метою пом'якшення заперечені судження доречно супроводжувати такими підтримуючими висловлюваннями, як подяка, вибачення, жалкування, аргументація, підкреслення мовцем важливості пропозиції на кшталт: *маєто рацію (вибачте, перепрошуємо, шкодуємо), але повинні з вами не погодитись (але обставини вимагають; але маємо іншу думку тощо).*

Толерантне розв'язання критичної ситуації можливе за умови використання у висловлюванні концептів толерантності. Інгерентно ввічливе метакомунікативне висловлювання подяки базується на вираженні позитивної оцінки дій адресата. Заперечення разом із подякою функціонує як заперечення пропозиційного змісту, поєднане з визнанням певного внеску партнера по комунікації.

Метакомунікативне висловлювання вибачення супроводжує заперечення, оформлюючи висловлювання мовцем жалю з приводу наступної або попередньої висловленої негативної реакції на запропоновану пропозицію, а також наявність певної зацікавленості адресанта у висловлюванні позитивного ставлення до адресата. Внутрішнім механізмом функціонування супутнього запереченню вибачення є розуміння адресатом «шкоди», якої він завдає «обличчю» партнера здійсненням негативної ілюквативної сили відмови, а стратегією – прагнення не зачіпати «негативне обличчя» адресата за рахунок здійснення якоїсь шкоди своєму «обличчю».

Висловлюючи супутнє запереченню вибачення, мовець дає зрозуміти, що він інтерпретує свою дію як образу ідеальної сфери слухача, вважає себе відповідальним за неї та жалкує про це, однак не готовий відновити заподіяну шкоду. Здійснюючи вибачення в контексті заперечення, мовець репрезентує себе таким, що визнає ідеальну сферу іншого та знає, як треба правильно поводитись. Зазначене метакомунікативне висловлювання не може однозначно вважатися вибаченням, а фіксує, насамперед, лише перший крок до відновлення інтерактивної рівноваги співрозмовників, вимагаючи певної реакції з боку комунікативного партнера.

Висловлювання жалкування, що підтримує принцип кооперації у спілкуванні, реалізує інтенцію висловлювання жалю з приводу здійснення негативного по суті мовленнєвого акту.

Об'єктивна аргументація причин заперечення, тобто та, яка апелює до розуму, здійснена у вигляді фактів із метою підтримки власної або послаблення протилежної установки в ситуації конфронтації установок. В аргументації підкреслюється важливість для мовця пропозиції партнера, яка є незмінним атрибутом ввічливого кооперативного заперечення.

Толерантність у таких ситуаціях, на нашу думку, – це форма непрямих комунікативних актів, тобто непрямого заперечення, несхвалення, намір пом'якшити негативність, виявляти терпимість, поблажливість тощо.

Способи уникнення непорозумінь на культурному ґрунті у спілкуванні з іноземцями досліджує **міжкультурна комунікація**. Успішність міжкультурного спілкування залежить не лише від знання мов і

національних особливостей. Мова є тільки необхідною передумовою комунікації, важливу роль у якій відіграє відчуття стилю, загального настрою спілкування, що притаманні певній культурі. Ще більшою мірою це стосується відчуття стилю комунікації. Знання особливостей і навіть стилів комунікації, притаманних різним національним спільнотам, необхідні, передусім, фахівцям із соціальних комунікацій, журналістам, спеціалістам із реклами, піару, бізнесменам, перекладачам, працівникам туристичної галузі та ін. Маючи уявлення про те, що представники різних національних культур по-різному сприймають завдання комунікації, неоднаково зчитують/декодуєть повідомлення в процесі спілкування, можна запобігти багатьом ситуативним непорозумінням на ґрунті міжнаціональних відмінностей.

Аналіз проблем освоєння чужої культури, культурного шоку і акультурації поставив перед дослідниками закономірне питання про цілеспрямоване навчання, про підготовку людини до життя в чужій культурі і до міжкультурної взаємодії. Для цього, як вважає один із найбільших фахівців із міжкультурної комунікації М. Беннет, потрібно розвинути в людини міжкультурну чуйність (чуливість) [11]. Тому в його моделі освоєння чужої культури акцент робиться на чуттєвому сприйнятті і тлумаченні культурних відмінностей. Це і є міжкультурна чуйність. Людям важливо усвідомити чи не подібність між собою, а відмінності, тому що всі труднощі міжкультурної комунікації виникають саме через неприйняття міжкультурної різниці.

Значний вплив на міжнародні відносини справляє масова комунікація. Цей вид комунікації принципово змінив інформаційну ситуацію в усіх країнах світу, надавши змогу жити єдиним життям не лише окремій державі, а й людству загалом. Світ стає інформаційно єдиною структурою, залишаючись соціально різним. Підтримує цю інформаційну єдність зростання прошарку населення, що бере участь у міжнародних контактах.

Міжкультурний аспект актуалізує зіставлення тих засобів офіційно-ділової комунікації носіїв різних мов, які властиві для кооперативної стратегії спілкування і сприяють попередженню конфліктної комунікативної ситуації. З огляду на це твердження, особливий інтерес становить одна з комунікативних ситуацій, що є надзвичайно делікатною стороною офіційно-ділового дискурсу – *заперечення*. Заперечення як одна з форм мислення людини, що засвідчує високий рівень роботи її свідомості в осягненні явищ буття, є однією з найважливіших мовних категорій, без використання засобів якої нині неможливо уявити повноцінне людське спілкування будь-якою мовою. Висловлення, які містять інформацію із запереченням, часто зустрічаються в різних функціональних стилях мови, є константою

в комунікативних сферах. Онтологічне значення і функціональна активність категорії заперечення, яка знаходить своє вираження в системах усіх природних мов, дає дослідникам підстави зараховувати заперечення до *мовних універсалій* (Л. Бархударов, В. Бондаренко, А. Вежицька, О. Єсперсен, А. Паславська, В. Ярцева та ін.) як таких функціонально-семантичних утворень, що зумовлені, з одного боку, прагненням людини до диференціації (насамперед і шляхом заперечення) явищ буття і відображення цього процесу в мові, а з іншого – в різних ситуаціях спілкування мають національно-культурну специфіку [3; 10]. Незважаючи на те, що проблематика заперечення вже досить детально опрацьована, вона залишається актуальною, оскільки сучасний розвиток мовознавства, найновіші досягнення в лінгвістиці тексту, когнітивістиці, комунікативних жанрах відкривають перспективи та нові аспекти аналізу категорії заперечення.

Зростання інтересу до сфери ділового спілкування, насамперед, зумовлене сучасними тенденціями соціально-політичного розвитку країни, розширенням її міжнародних контактів, активною інтеграцією до світового економічного простору. Ці фактори актуалізують необхідність дослідження особливостей реалізації заперечення в офіційно-діловому спілкуванні представників різних лінгвокультур. Оскільки українська ділова комунікація розвивається під відчутним впливом відповідного функціонального стилю англійської мови, яка свій статус мови міжнародного спілкування поширює й на сферу ділового спілкування, видається доречним і своєчасним зіставно-типологічний аналіз особливостей мовних і мовленнєвих засобів вираження заперечення в англійському офіційно-діловому дискурсі. Підстави для такого дослідження вбачаємо в особливостях ділового мовлення як одного з функціональних варіантів англійської і української літературних мов, у його визначальних когнітивно-дискурсивних характеристиках, у типологічних відповідностях мовних і екстралінгвістичних факторів, що зумовлюють ці особливості.

Найбільш явний фактор у швидкому прискоренні прогресу універсального способу життя – це поширення англійської мови. Мова – це найбільший агент гомогенізації, та сама хвиля, за допомогою якої передається будь-яка культура. Оскільки англійська стає основним міжнародним мовою спілкування, наслідки цього явища очевидні: культури англійськомовних країн будуть домінуючими і впливовими в усьому світі.

Процес ділової комунікації неможливо уявити без заперечних мовленнєвих дій. Відмова, що цілеспрямовано виражає заперечно-негативну реакцію мовця, репрезентує опозитивні відношення

«ствердження» – «заперечення» через наявність різниці в інтерпретації комунікантами денотативної ситуації. Заперечні мовленнєві дії є реагуванням мовця, що функціонує через складні процеси у свідомості, результатом яких є актуальні установки мовця. Установка конфлікту втілюється в основних заперечних інтенціях непогодження, заперечення, заборони та відхилення, які своєю чергою реалізуються певними іллокутивними потенціалами. Іллокутивна сила відмови здійснює засновану на заперечних установках мовця реакцію санкціонального плану на висловлений проспективним актом пропозиційний зміст або іллокуцію мовця з метою відхилення та забезпечується розглядом мовленнєвого акту відмови в певному контексті на основі конвенцій певної мови.

Функціонування висловлювання відмови визначається, насамперед, активними критеріями, що відображають структурно-функціональні параметри його варіативності. Фактор наявності / відсутності того чи іншого індикатора іллокутивної сили відмови, а також врахування форми, змісту, характеру і умов прояву мовленнєвої дії у складі дискурсу дають змогу визначити основні варіанти оформлення мовленнєвого акту відмови: перформативну, пряму, непряму експліцитну та імпліцитну форми. Вибір варіанту для найбільш адекватного реагування здійснюється в результаті синтезу інтенцій, особливостей особистості мовця, соціальних і ситуативних факторів.

У процесі продукування відмови інтенція мовця полягає в тому, щоб дати адресату зрозуміти, що він відкидає запропоновану послугу / прохання / запрошення тощо. Інтенція відхилення може бути зовнішньою (тобто апелювати до зовнішньої щодо мовця інстанції чи об'єктивної причини) або внутрішньою (вказувати на вмотивоване індивідуальними бажаннями мовця нездійснення пропозиційного змісту). Основна інтенційна установка «відхилити пропозицію комунікативного партнера» подекуди супроводжується імпліцитними інтенційними мотивами враження партнера, використання власного положення або ствердження особистої влади, припинення недоречного процесу, небажання продовжувати незмістовну розмову, збереження недоторканості внутрішнього світу мовця.

Тема в секвенціях мовленнєвих актів із відмовою міститься не у внутрішньому задумі того, хто відповідає (не у відмові як реактивному акті), а в ініціюючій репліці, оскільки автор відмови говорить відповідно до пропозиційного змісту попереднього висловлювання.

Специфіка відмови полягає в секвенційно заданому реактивному статусі, що зумовлює виключення з її наслідків реактивних мовленнєвих актів. З цієї ж причини очікуваними адекватними реакціями на

відмову вважаються ініціальні / продовжувальні акти зречення мети або наполягання, які втілюються в певних тактиках продовження діалогу: зміні або трансформації теми, проханні про пояснення причин відмови, дискусії, непрямому повторенні акту-стимулу через аргументування.

Висновки з дослідження. У результаті проведеного дослідження виявлено, що використання категорії заперечення в діловій комунікації, формування міжкультурної компетентності, необхідних знань про різні народи та культури з метою уникнення міжетнічних і міжкультурних конфліктів та встановлення комфортних умов спілкування в різних сферах та життєвих ситуаціях нині є актуальним і є перспективним для подальшого дослідження.

Таким чином, щоб досягти порозуміння в діловій комунікації, замало лише знання іноземної мови. Мовці мають знати, усвідомлювати та застосовувати інші важливі складники успішного комунікативного процесу. Дуже важливо не лише знання мови, а й те, що в неї вкладає людина під час спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии. Тамбов : Издательство Тамбовского университета имени Г.Р. Державина, 2000. 123 с.
3. Боргер Я.В. Комплексный анализ речевых актов негативной реакции (на материале современных драматических произведений) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Тюменский государственный университет. Тюмень, 2004. 21 с.
4. Григорьев Б.В., Чумакова. В.И. Intercultural Communication. Межкультурные коммуникации. Москва : Петрополис, 2008. 404 с.
5. Леонтович О.А. Введение в межкультурную коммуникацию : учебное пособие. Москва : Гнозис, 2007. 368 с.
6. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація : навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2012. 288 с.
7. Муравьева Н.В. Язык конфликта. Москва : Издательство МЭИ, 2002. 272 с.
8. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология. Киев : Фитосоциоген.р, 2000. 340 с.
9. Осовська І.М. Висловлювання-відмова: структурно-семантичний та комунікативно-прагматичний аспекти (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 20 с.
10. Паславська А.Й. Заперечення та сфери його дії : семантика, синтактика, прагматика, просодика : дис. ... докт. наук : 10.02.15. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 498 с.
11. Milton J. Bennet Basic concepts of intercultural communication. Selected Readings. Intercultural Press, 2013. 288 p.

Alla Kalyta,
*Doctor of Philology, Professor,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky KPI"
<https://orcid.org/0000-0001-7912-912X>
Kyiv, Ukraine*

Vladyslava Klymenyuk,
*Magister, Institute of Linguistics, University of Stuttgart,
<https://orcid.org/0000-0001-8267-2502>,
Stuttgart, Germany*

Systematization of holophrastic constructions' properties

Систематизація властивостей голофрастичних конструкцій

Summary. *Having analyzed the interpretations of holophrastic constructions' characteristic features, given in various scientific sources, the authors presents a generalized classification of their linguistic properties as well as provides examples of their actualization in English literary texts. The carried out analysis allowed the authors to systematize English holophrastic constructions according to the following most significant features of their linguistic expression: communicative-and-pragmatic aim, form of expressing meaning, degree of their emotional loading, syntactic function in the sentence and their structure. The paper advanced the idea that the substantiated classification can serve as a methodological tool for structuring classes, subclasses and groups of the experimental material within the scope of similar linguistic research.*

Key words: *holophrastic constructions, linguistic properties, classification, pragmatic aim, meaning, structure, English literary text.*

Анотація. *На основі аналізу викладених у наукових джерелах уявлень про голофрастичні конструкції у статті обґрунтовано узагальнену класифікацію їхніх лінгвістичних ознак. Представлена у графічному вигляді класифікація слугує основою для систематизації голофрастичних конструкцій за такими лінгвістичними параметрами: комунікативно-прагматична мета, форма вираження їхнього значення, ступінь емоційного навантаження, синтаксична функція в реченні та їхня структура. Шляхом аналізу прикладів актуалізації голофрастичних конструкцій у текстах англійської художньої літератури, згрупованих відповідно до зазначених критеріїв, автори акцентують увагу на тому, що обґрунтована класифікація здатна слугувати надійним методологічним інструментарієм для структурування класів, підкласів або груп експериментального матеріалу під час виконання подібних лінгвістичних досліджень на матеріалі інших мов.*

Ключові слова: *голофрастичні конструкції, лінгвістичні ознаки, класифікація, англійський художній текст.*

Introduction

The contemporary development of the English word building system is characterized by the intensive formation of compound and composite words, regarded as the most economical means for denoting different notions and world phenomena. Therefore, one of the fields of studying the English word-formative means today is targeted at solving and revealing the features and mechanisms of composite words creation in general and holophrastic construction in particular.

The study of holophrastic construction's functioning in literary texts seems highly topical since its investigation will make it possible to reveal their functional specificity and role in realizing informational and emotional potential of literary texts.

Therefore **the objective** of the present research is to reveal the regularities of holophrastic constructions' functioning in the English literary prose by means of identifying and classifying the most significant features of their linguistic expression.

Methodological background of the research

The carried out study of linguistic and non-linguistic sources allows us to formulate our own definition of the notion of a "holophrastic construction". *Holophrastic construction* is regarded in the paper as a synthetically formed composite lexical unit that combines features of a word, a word-combination, or a sentence, and which figuratively and precisely represents in communication the integrative pictures of the individuals' thinking or behavior, fixed in their memory as a corresponding concept, for decoding of which the recipients use their communicative and cognitive experience.

In this connection, let us consider the sequence of methodological procedures for the substantiation and classification of the generalized characteristics of holophrastic constructions functioning in literary texts, presented on Fig. 1.

Results and Discussion

As a result of the analysis of generalizing communicative and pragmatic functions and purposes for the holophrastic constructions use, we came to the conclusion that the most adequate classification is offered by A. Kalyta [4, p. 41–45]. The author of this work convincingly shows that the most general functions of the utterances in fiction texts are their evaluative and influential functions. Besides, the influential function can be divided into inducing a person to and restraining him/her from actions. In its turn, the evaluative function can be differentiated into the evaluation of the surrounding reality and the evaluation of communication results. The analytical generalization of the mentioned information enabled us to classify the use of holophrastic constructions' communicative and

pragmatic aims in the texts of literary prose into *inducement to actions*, *restraining from actions* and *evaluation of something/somebody*.

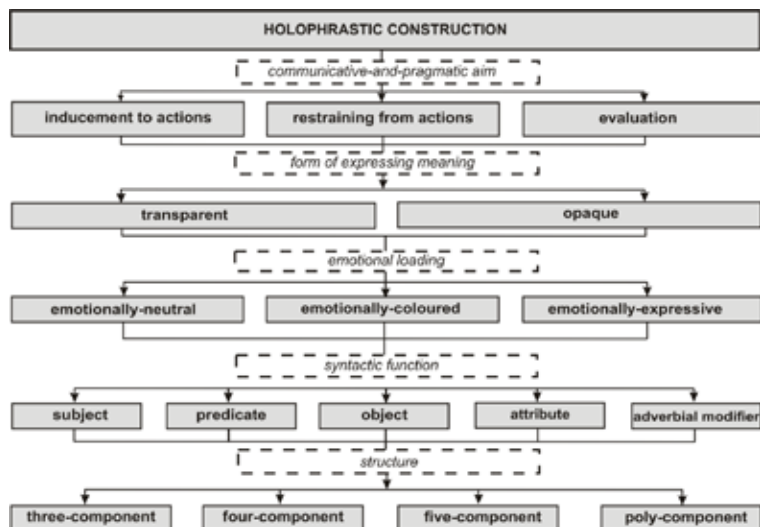

Fig. 1. Methodological classification of holophrastic constructions' basic features

In our classification (Fig. 1) these aims are located on its upper hierarchical level with their communicative-and-pragmatic aim as a criterion for the elements differentiation (see dotted rectangular *communicative-and-pragmatic aim*).

Realizing the fact that the form of semantic expression plays in communication the role of leading complex means for achieving a definite communicative-and-pragmatic aim, we have analyzed the corresponding opinions of linguists. The generally accepted and applied division of the form of holophrastic constructions' semantics expression into transparent and opaque proved to meet the aims of our study at best [2, p. 198, 577–578].

According to the accepted classification criterion (see *form of expressing meaning*) the division mentioned above is featured on the second hierarchical level of the present classification.

Let us illustrate the essence of the undertaken holophrastic constructions' differentiation with the help of the following examples from the experimental corpus:

1) **semantically transparent** – if the holophrastic construction's meaning is obvious from its constituents, i.e. whose whole meaning can

be figured out by the analysis of the holophrastic construction's parts or morphemes, e.g.:

*She wouldn't have felt so bad about not enjoying herself if they'd been having the **two-for-the-price-of-one pepperoni and double-cheese special** at Luigi's (O'Flanagan 2009, p. 1);*

*She was too wide awake to sleep now and she was fed up thinking about her parents. A **blood-and-the-guts thriller** would be far more relaxing (O'Flanagan 2009, p. 44);*

*Kathryn laughed. "And you probably would've hit me over the head as I went to get it." "Possibly," admitted Romy. "I was in **act-first-think-afterwards mode** (O'Flanagan 2009, p. 328);*

2) **semantically opaque** – the holophrastic constructions, whose meaning cannot be understood by the analysis of its constituents, i.e. if their meanings are unrelated to the meanings of their constituents. In some cases such holophrastic constructions originate from idioms, e.g.:

*Tom was a **nuts-and-bolts sort of person** and that was what Kathryn had inherited from him – a **nuts-and-bolts mentality** (O'Flanagan 2009, p. 379);*

*I turned around. Christ, it was Wads! And Mrs Wads, who was a **too-much-money-meets-too-much-Librium train wreck**. Wads was fat and smiley – you could tell he prided himself on his bonhomie and his **hail-fellow-well-met personal style** (Keyes 2005, p. 367) – meaning: the holophrastic construction is used for a greeting on a most intimate footing or for a description of someone whose behavior is hearty, friendly and congenial;*

***Fair-to-middling insane**, as I was, I'd experienced a window of sanity and realized that Owen was my boyfriend (Keyes 2005, p. 512) – idiomatic phrase, meaning: slightly above average.*

It should be mentioned here that **semantically opaque** holophrastic constructions which originated from the phraseological units may be further classified into:

- 1) phraseological collocations;
- 2) phraseological unities;
- 3) phraseological fusions.

The third hierarchical level of the holophrastic constructions' classification was based on the criterion of their *emotional loading*. According to this criterion, as shown in Fig. 1, the holophrastic constructions are classified into *emotionally-neutral*, *emotionally-coloured* and *emotionally-expressive*. Let us consider here the most frequent examples of holophrastic constructions used in highly emotional texts. It should be mentioned that this subgroup represents holophrastic constructions which are mostly *occasionalisms* coined uniquely by the author to strike the addressee with their unusualness and singularity, e.g.:

“So we’re friends?” he asked **oh-so-appealingly** (Keyes 2006, p. 302);
“And guess what age she is.” “Thirteen,” I hazarded. “No!”, she
shouted. “**Thirty-bloody-seven!**” “Good God!” I said. I was shocked
(Keyes 2006, p. 341).

“It wasn’t like that. I **honest-to-God** think the jacket was just a
coincidence (Keyes 2005, p. 421).

Considering the *syntactic function* as one of the important means of
expressing the text semantics we take it for the criterion of the fourth
classification level. Within this criterion we have used traditional
linguistic classification of syntactic functions performed by holophrastic
constructions in the quality of a *subject*, *predicate/predicative*, *object*,
attribute and *adverbial modifier*.

To illustrate the essence of such a classification consider the following
examples:

1) that of a **subject**, e.g.:

Traveling-to-a-place energy and living-in-a-place energy are two
fundamentally different energies, and something about meeting this
Australian girl on her way to Slovenia just gave me such a jones to hit the
road (Gilbert 2010, p. 81–82);

This **not-entirely-unpleasant thought** somehow screeches me,
however, into a horrible skid about how I just don’t want to go through
any heartache again (Gilbert 2010, p. 282).

2) that of a **predicate/predicative**, e.g.:

“She’s not really your **take-time-out-to-smell-the-roses girl**
(O’Flanagan 2010, p. 300);

“She’s not a **stay-at-home person** (O’Flanagan 2009, p. 373);

Tom was a **nuts-and-bolts sort of person** and that was what Kathryn
had inherited from him – a **nuts-and-bolts mentality** (O’Flanagan
2009, p. 379) – here we have one and the same holophrastic construction
which performs even two different syntactic functions within one and the
same complex sentence: 1) **nuts-and-bolts sort of person** – predicative,
and 2) a **nuts-and-bolts mentality** – object.

3) that of an **object**, e.g.:

She was really hurt by the **marriage-we’re-not-allowed-to-mention**
(O’Flanagan 2010, p. 15);

I drank enough of that damn **Saint-John’s-wort-tea** to cheer up whole
a Russian gulag, to no noticeable effect (Gilbert 2010, p. 52);

4) that of an **attribute**, e.g.:

The year I turned twenty Mum married a **dull-but-worthy Irishman**
and moved to live with him in Dublin. (Keyes 2005, p. 223) – **dull-but-
worthy** is an attribute to the object Irishman;

Out-doorsy-loving-style clothing: jeans and big, tick navy fleece suitable for North Pole. Footwear, however, cause for interest: trainers in anthracite colour – in fashionista circles **anthracite** known as “**Black for risk-takers**” (Keyes 2009, p. 74);

When Smashie and Nicey opened their mouths, their language was, typically of you, right on the button: **rib-tickle-tabulous** (Kelly 2008, 104);

5) that of an **adverbial modifier** of manner, e.g.:

Suddenly Becky was **toe-to-toe** in front of Jojo. (Keyes 2005, p. 141);

They jerked awake simultaneously, looked at the clock and stared at each other; **wild-eyed and sticky-up-haired with fear**. (Keyes 2005, p. 199).

Regarding the fifth, or the lowest hierarchical level of the holophrastic constructions' actualization features, classified by their *structure* criterion, we should pay attention to the following.

Within compounding Th. Biermeier distinguishes *multiple word combinations*: *a fly-on-the-wall documentary*; *it seemed dog-in-the-mangerish*; *four-words-and-laugh* [1, p. 72–74], which we define as holophrastic constructions. As an example Th. Biermeier takes the combinations (holophrastic constructions) containing at least two hyphens (i.e. starting from three constituents) which speaks in favour of the classification on the number of components criterion that we also suggest in the present study. Th. Biermeier shares Leisi and Mair's opinion [3, p. 94–95] as to the high productivity pattern of this type of word-formation being very characteristic of the English language.

It should be noted that the analysis of the holophrastic constructions' structural aspect allows us to distinguish the units *on the basis of the number of their components*, leading component and the components correlation. We believe that in order to distinguish compound words from holophrastic constructions and to avoid any misinterpretation, a minimal component number criterion should be singled out. Considering the fact that some linguists argue that it takes only two units to coin a compound word, the component criterion is regarded by many linguists as marginal and even is not included into the classification of compound words. It seems quite logical that the holophrastic construction should combine at least three components to be termed as the holophrastic construction proper.

Proceeding from all mentioned above, the holophrastic constructions were classed in this paper into **3-component**, **4-component**, **5-component** and **poly-component** (i.e. consisting of 6 or more components) ones.

Consider the following examples of their actualization:

1) **three-component** holophrastic constructions:

like once-a-week Cinderella (Keyes 2009, p. 585);

in speed-limit-breaking silence (Keyes 2009, p. 641);
Helicopter wack-wack-wacked; rawl-rawl-rawl men (Keyes 2009, p. 711);

2) **four-component** holophrastic constructions:

the thought of middle-of-the-night feeds (Keyes 2009, p. 184);

woman in a skirt-and-flowing-top combo (Keyes 2009, p. 270);

He gave a what's-the-big-deal shrug (Keyes 2009, p. 436);

kiss-and-make-up sex. (Keyes 2009, p. 465);

3) **five-component** holophrastic constructions:

poor-me-and-poor-Edward version (Kelly 2008, p. 216);

blink-and-you'd-miss-it review (Keyes 2005, p. 268);

4) **poly-component** holophrastic constructions:

the same boy-meets-girl-and-get-married rules (Kelly 2008, p. 31) – 6-component holophrastic construction structure;

“this-is-what-all-these-people-are-like” argument (Gilbert 2010, p. 335) – 8-component holophrastic construction structure;

this you-may-not-need-it-but-do-you-want-it sensibility (Keyes 2005, p. 467) – 10-component holophrastic construction structure; sentence + question structure;

in a might-as-well-be-hung-for-a-sheep-as-for-a-lamb moment (Kelly 2008, p. 68) – 12-component structure, etc.

Apparently, there are no limitations as to the number of constituents within the holophrastic construction. The longest holophrastic units under study include 25 and 29 components, e.g.:

Hat tried to work out whether this was an (1) oh-fuck-she's-rung-what-am-I-going-to-say-wish-I-hadn't-answered-the-phone hello or an (2) oh-hi-thank-God-you've-rung-because-I-haven't-had-the-nerve-to-ring-you-but-I've-wanted-to-so-much-can-we-make-up hello (Weird 2002, p. 82) – in this case we have two holophrastic constructions in one sentence (the 1st holophrastic construction consists of 16 components, the 2nd holophrastic construction has 25 components);

Instead let us move straight on to the much more fascinating subject of your-beard-is-clearly-in-love-with-you-and-it-looks-like-you-might-be-feeling-the-same-way-what-the-hell-are-you-going-to-do-about-that? (Weird 2002, p. 262–263) – a 29-component holophrastic construction structure.

Conclusions

Thus, the carried out analysis allowed us to systematize holophrastic constructions according to the following most significant features of their linguistic expression: communicative-and-pragmatic aim, form of expressing meaning, degree of emotional loading, syntactic function and structure.

We believe that the substantiated classification can serve as a methodological instrument for structuring classes, subclasses and groups of the experimental material within the scope of similar linguistic research.

REFERENCES

1. Biermeier, Thomas. *Word-Formation in New Englishes. A Corpus-based Analysis*. Berlin : Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2008. Print.
2. Lieber, Rochelle, and Pavol Štekauer, eds. *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford : Oxford University Press, 2009. Print.
3. Leisi, Ernst, and Christian Mair. *Das heutige English: Wesenzüge und Probleme*. 8th ed. Heidelberg : Carl Winter, 1999. Print.
4. Kalyta, Alla. *Aktualizacija emocijno-pragmatychnogo potencialu vyslovlennja* [The utterance's emotional-and-pragmatic potential actualization]. Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky Publ., 2007. Print.

ILLUSTRATIVE SOURCES

1. Kelly, Cathy. *Lessons in Heartbreak*. London: Harper, 2008. Print.
2. Gilbert, Elizabeth. *Eat, Pray, Love: One Woman's Search for Everything*. London: Bloomsbury, 2010. Print.
3. Keyes, Marian. *The Other Side of the Story*. London: Penguin Books, 2005. Print.
4. Keyes, Marian. *Watermelon*. London: Arrow Books, 2006. Print.
5. Keyes, Marian. *This Charming Man*. London: Penguin Books, 2009. Print.
6. O'Flanagan, Sheila. *Someone Special*. London: Headline Review, 2009. Print.
7. O'Flanagan, Sheila. *The Perfect Man*. London: headline Review, 2010. Print.
8. Weird, Arabella. *Stupid Cupid*. London: Penguin Books, 2002. Print.

Наталія Коваль,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
факультету романо-германської філології,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
<https://orcid.org/0000-0003-3976-8503>
м. Одеса, Україна

Електро-акустичний аналіз деяких просодичних маркерів

Electro-acoustic analysis of some prosodic markers

Анотація. У цій роботі представлені результати комплексного дослідження, спрямованого на виявлення просодичних особливостей реалізації іронії у звуковій мові з урахуванням специфіки британської лінгвокультури. Складна та багатоконпонентна природа такого явища, як іронія, зумовила комплексний характер аналізу, проведеного в цьому дослідженні, який передбачав вивчення широкого кола проблем, пов'язаних з іронією.

Іронія є невід'ємною складовою частиною повсякденної соціальної, в тому числі міжкультурної взаємодії. Багатоаспектна природа цього феномена зумовила необхідність враховувати в процесі його вивчення контекстуальні та прагматичні чинники, а також лінгвокультурну специфіку спілкування. Під час дослідження було підтверджено, що використання іронії властиве представникам британської лінгвокультури. Характерно, що іронія часто виступає як дискурсивна стратегія, реалізуючи яку, комуніканти передають певне ставлення до об'єкта висловлювання. На основі аналізу корпусу дослідження було встановлено, що такого роду ставлення може бути позитивним і негативним, у зв'язку з чим були виділені такі види іронії, як іронія з позитивною та негативною конотацією. Окрему групу склали фрагменти, реалізовані в іронічній тональності, що являє собою просодико-прагматичний комплекс, що характеризує протяжні відрізки звукового тексту. Специфіка цього дослідження полягає в тому, що просодична реалізація іронії в звуковій мові розглядається в динаміці дискурсу з урахуванням вербального контексту, безпосередньої ситуації спілкування, а також соціокультурного контексту та національно-культурної специфіки.

Результати проведеного дослідження дають змогу констатувати, що в усному мовному дискурсі вагома роль у вираженні іронії належить просодичним засобам. Просодія здатна передавати велику кількість конотативних значень. Певна комбінаторика просодичних параметрів надає висловлюванню іронічну конотацію. Було встановлено, що інтонація є самостійним засобом реалізації іронії, своєрідним «сигналом», що сприяє адекватному розумінню повідомлення. Зокрема, були виявлені деякі тенденції в просодичному оформленні іронічно забарвлених висловлювань у

діалогічному дискурсі. Отримані дані підтверджують інформацію, яка була отримана у вивченні іронії в інших видах дискурсу: іронічно забарвлені фрагменти набувають перебільшене просодичне оформлення. Дані, отримані в процесі дослідження, можуть бути використані для навчання діалогічного спілкування англійською мовою. Висновки, зроблені на підставі дослідження, можуть бути корисні для навчання англійської мови.

Ключові слова: просодія, іронія, дискурс, лінгвокультура, ЧОТ (частота основного тону), швидкість, мовне спілкування.

Summary. *This paper presents the results of a comprehensive study aimed at identifying the prosodic features of irony in oral speech, taking into account the specifics of the British linguistic culture. The complex and multicomponent nature of the phenomenon of irony has led to the complex nature of the analysis undertaken in this study, which involved the study of a wide range of problems associated with irony. Irony is an integral part of everyday social and intercultural interaction. The multifaceted nature of this phenomenon made it necessary to take into account contextual and pragmatic factors, as well as the linguocultural specifics of communication. The study confirmed that the use of irony is characteristic of the British linguistic culture representatives. Irony often acts as a discursive strategy, implementing which the communicants convey a certain attitude towards the object of the statement. Based on the analysis of the corpus of the study, it was found out that this kind of attitude can be positive and negative, that is why the author has identified such types of irony as irony with positive and negative connotations. A separate group was made up of fragments realized in an ironic tonality, i.e. a prosodic-pragmatic complex characterizing extended segments of a sounding text. The specificity of this study lies in the fact that the prosodic realization of irony in oral speech is considered in the dynamics of discourse, taking into account the verbal context, the immediate situation of communication, as well as the socio-cultural context and national cultural specifics.*

The results of the study allow us to state that the prosodic means play a significant role in the expression of irony in oral speech discourse. Prosody is capable of conveying a large number of connotative meanings. Certain combinatorics of prosodic parameters give a statement an ironic connotation. It was detected that intonation is an independent means of realizing irony, a kind of a "signal" that contributes to an adequate understanding of the message. Among other things, some tendencies were identified in the prosodic design of ironically colored statements in dialogical discourse. The data obtained confirm the observations concerning the changes in prosodic parameters obtained while studying irony in other types of discourse: ironically colored fragments acquire exaggerated prosodic design. The data obtained in the course of the research, as well as the research materials, can be used in teaching dialogical communication in English. The conclusions drawn from the research can be useful for teaching English pronunciation.

Key words: *prosody, irony, discourse, linguistic culture, FOT (frequency of the main tone), speed, language communication.*

Вступ. Іронія є невід'ємною частиною англійської мовної спілкування. У сучасних дослідженнях визнається важлива роль

просодії в продукуванні, сприйнятті та декодування іронії в процесі мовної взаємодії. Однак до теперішнього часу не було представлено системного опису просодичних маркерів, що дають змогу успішно декодувати сенс іронічно забарвлених висловлювань. З огляду на складність та багатоаспектність такого феномена, як іронія, його вивчення є предметом міждисциплінарних досліджень.

Теоретичною базою цієї статті слугували наукові розробки в області теорії іронії [1; 3], фонетики [2; 6; 7; 8; 11], теорії дискурсу [10; 12]. Ці наукові розробки формують теоретичну базу для вивчення та осмислення лінгвістичних особливостей іронії. Слід зазначити, що роль просодичних засобів у реалізації іронії розглядалася в останні роки в низці наукових досліджень [2; 9; 11]. Однак просодичні маркери іронії в сучасному британському діалогічному дискурсі не отримали достатнього висвітлення.

Актуальність цього дослідження зумовлена інтересом сучасної лінгвістики до вивчення проблеми інтонаційного вираження іронії в усному мовному дискурсі, а також необхідністю виявлення просодичних засобів реалізації іронії з урахуванням національної специфіки мовного спілкування.

Проблема вивчення іронії в усному діалогічному дискурсі давно привертає увагу вчених, проте нині не існує єдиного визначення цього мовного явища. Відсутність універсальної дефініції іронії зумовлена складною природою цього феномена, оскільки він включає елементи різного характеру: лінгвістичного, когнітивного, соціального. Насправді «межі дії іронії в повсякденному спілкуванні складно окреслити, у зв'язку з чим іронію, навіть в тому випадку, якщо вона використовується повсюдно, слід розглядати як комплексний прагматичний та комунікативний феномен» [9, с. 8].

Багато вчених зазначають схожість іронії та гумору, оскільки іронія, як і гумор, може зображати негативне явище в позитивному вигляді. Іронія та гумор відображають ставлення автора до зображуваного: одне – вдавane, інше – справжнє. Помітні з теоретичного погляду іронія та гумор часто переходять один в одного і до непомітності переплітаються в художній практиці. Дискредитуючи те чи інше явище, тобто висловлюючи акт оцінки, гумор виключно підказує цю оцінку за допомогою угруповання фактів, змушує факти говорити за себе, в той час як іронія висловлює оцінку, передає в інтонації ставлення мовця.

У теорії риторики іронія розглядається в одному ряду з гумором, при цьому гумор трактується як протилежність іронії. Е.Н. Зарецька зазначає, що в гуморі серйозне ховається за жартом, а в іронії – навпаки [3, с. 150]. Ясно, що в звуковому тексті цей риторичний

прийом розглядається у зв'язку з особистістю самого оратора та його ставленням до дійсності, фактів, подій. Визначення меж іронії та гумору – не єдине важке завдання, що виникає в процесі вивчення іронії. Втім, багато вчених переконані в тому, що іронію можна плутати з такими явищами, як лицемірство, цинізм і т.п.

Значну перешкоду на шляху до ясного розуміння іронії становить різноманіття її форм. Як уже зазначалося, не існує єдиної загально-прийнятої класифікації видів іронії, проте лінгвісти виділяють такі види: вербальна іронія, або власне іронія; екзистенційна іронія, або іронія долі; драматична іронія; самоіронія; сарказм; постмодерністська іронія. Сучасні дослідники також вказують на існування іронії риторичної, глузливої, скептичної, гіркої, злої, трагічної, комічної, нігілістської, сатиричної [4].

Об'єктом дослідження є іронічно забарвлені фрагменти усної мови в рамках британського діалогічного дискурсу. Предмет дослідження – просодичні характеристики мови, що вивчаються як маркери іронії. Мета дослідження полягає у виявленні та описі просодичних засобів реалізації іронії в британському усному мовному дискурсі. Матеріалом дослідження слугували аудіо- та відеофрагменти із сучасних британських телесеріалів і ток-шоу, що містять зразки іронічно пофарбованого діалогічного дискурсу. Загальна тривалість звучання становила приблизно 2 години. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: встановити національно-специфічні особливості реалізації іронії в усному мовленні в британській лінгвокультурі; виявити просодичні маркери іронії; розглянути взаємодію просодії та інших засобів (лексико-синтаксичних, кінестичних) у реалізації іронії у звуковій мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження було проведене на матеріалі сучасного британського телевізійного та кінематографічного дискурсу. Корпус дослідження склали аудіо- та відеофрагменти: серіалів «The IT Crowd» (2006–2013), «Fortysomething» (2003), «Miranda» (2009–2015), «Black Books» (2000–2004), «The Mighty Boosh» (2003–2007), «Vicious» (2013–2015), «Peep Show» (2003–2015), «London Irish» (2013), «The Thick of it» (2005–2012); ток-шоу «The Big Fat Quiz of the Year» (2004 – теперішній час), «Alan Davies: As Yet Untitled» (2014–теперішній час), «QI: Quite Interesting» (2004 – теперішній час).

У процесі аналізу були відібрані 30 діалогів, які ввійшли у вузький корпус дослідження (загальний час звучання – 120 хвилин). Учасниками діалогів були чоловіки та жінки у віці від 30 до 40 років.

Для проведення електро-акустичного аналізу відеофрагменти, які увійшли у вузький корпус дослідження, були конвертовані з формату

відео у формат аудіо. Відібрані фрагменти, що містять іронію, були оброблені з використанням програми WinCecil, призначення якої полягає у введенні, обробці та дослідженні звукових сигналів. У процесі електро-акустичного аналізу досліджувалися діапазональні характеристики мови: 1) максимальна частота основного тону (чот) (найвища точка, зазначена в реалізації, – в Гц), 2) мінімальна чот (найнижча точка, зазначена в реалізації, – в Гц), 3) діапазон (різниця між максимальним та мінімальним значеннями чот – в Гц). Вимірювання інтенсивності проводилось за такими параметрами: 1) абсолютні максимальні значення інтенсивності наголошених та ненаголошених складів; 2) діапазон інтенсивності в синтагмі та фразі; 3) середньослогове значення інтенсивності в синтагмі.

Темпоральні характеристики мови аналізувалися за такими параметрами: 1) середня тривалість фрази, виключаючи паузи; 2) середня тривалість складу; 3) тривалість першого наголошеного складу в синтагмі; 4) тривалість ядерного складу; 5) тривалість зядерного складу.

Проведений дискурсивний аналіз дав змогу розділити відібрані іронічно забарвлені фрагменти на три групи: 1) фрагменти з негативною іронією, що передає явно негативне ставлення до об'єкта оціночної діяльності, певних ситуацій та дій оточуючих; 2) фрагменти з позитивною іронією, яка використовується як певна дискурсивна стратегія, що дозволяє комуніканту передати жартівливо-добродушне ставлення до різних явищ дійсності; 3) фрагменти звукового тексту, реалізовані в іронічній тональності. У процесі аналізу було виявлено, що більшість проаналізованих фрагментів характеризується наявністю невідповідності, дисбалансу між лексичним наповненням висловлювання та його просодичним оформленням. Іронія у фрагментах, що склали першу групу, дає комуніканту змогу передати негативне ставлення до об'єкта, якийсь негативний ефект.

Розглянемо фрагмент, який наочно ілюструє випадки використання іронії з негативною конотацією.

Приклад 1

Edgar: Dad!

John: Edgar.

John (1): Where's your mum?

Edgar: She wouldn't come.

John (2): Well, you've not come on your own?

Edgar: I heard a message saying which train you were getting.

John (3): She doesn't even know you're here?

Edgar: No.

John (4): Great.

У першому прикладі головний герой (John Wilson) повертається на поїзді додому до родини. На вокзалі його зустрічає син. Зустріч із сином на вокзальній станції виявляється для головного героя повною несподіванкою. Перші дві репліки реалізовані за допомогою низького висхідного ядерного тону, проте його функції різняться. Так, у першій репліці низький висхідний тон використовується з метою оклику, залучення уваги співрозмовника, при цьому аудиторі зазначають наявність підйому вузького діапазону, в той час як використання цього термінального тону, покликано висловити подив, характеризується плавним підйомом вузького діапазону. Первісне здивування батька, викликане рішенням хлопчика самостійно приїхати на вокзал, не повідомивши свою матір, змінюється явним невдоволенням та різкою критикою подібних дій. Однак замість того, щоб переходити до розмови на підвищених тонах, головний герой вирішує використовувати як дискурсивну стратегію іронію, що певним чином відбивається на просодичному оформленні фінальної фрази. Так, фінальна репліка, реалізована середнім низхідним ядерним тоном, містить іронічний докір, імпліцитну негативну оцінку того, що відбувається. Увагу привертає дисбаланс, невідповідність між контекстом ситуації та лексичним наповненням фінальної репліки. Лексична одиниця «чудово», із семантичного погляду, покликана висловити позитивну оцінку чийось дій чи певного стану речей. Цікаво, що слово «чудово» може виражати позитивну оцінку, якщо інформант використовує високий (середній) низхідний ядерний тон, при цьому звучання фрази буде легким та позитивним, що виражає зацікавленість [5, с. 172]. Крім того, слово «чудово», висловлюючи в прямому значенні позитивну оцінку, найчастіше використовується в окличних реченнях. Однак у цьому випадку, будучи реалізованим у позитивному реченні за допомогою середнього низхідного ядерного тону, репліка звучить похмуро, тьмяно, суворо, тихо і несхвально [13, с. 106]. Як зазначають аудиторі, вибір цього ядерного тону зумовлений тим, що інформант воліє завершити бесіду з огляду на емоційну виснаженість та високий ступінь напруги, в той час як у разі бажання продовжити бесіду, загострити конфлікт, продемонструвати високу ступінь роздратованості може бути використаний високий низхідний ядерний тон, що надає висловам набагато менш безпристрасне та більш залучене звучання. Репліка оформлена середнім низхідним тоном, швидкість зміни ЧОТ при проголошенні ядерного елемента («чудово») становить 0,78 / 50 мс, що відповідає пологому куту падіння. Репліка реалізована на середньому тональному рівні у вузькому діапазоні (1,55 пт). Швидкість проголошення висока – 130 мс. Звісно ж, що емоційна забарвленість висловлювання

(роздратованість, суворість, похмурість) реалізується, як видно з таблиці 1, за рахунок вираженого звуження діапазону на тлі попередніх реплік мовця (23,4 пт : 16,91 пт : 1,55 пт), відносного зниження швидкості проголошення (102,3 мс : 103,8 мс : 120 мс) та зниженою гучністю.

Таблиця 1

Результати акустичного аналізу прикладу 1

	1	2	3	4	5
Частотний діапазон (пт)	2,66	2,51	23,4	16,91	1,55
Середньослогова тривалість (мс)	148	80	102,3	103,8	120

Отже, важливу роль у створенні іронічного ефекту відіграє якість голосу батька. Так, голос у відповідь репліці звучить суворо і уривчасто. Говорячи про кінесичний супровід, необхідно зазначити, що після проголошення фінальної фрази батько йде, не кажучи синові ні слова, наче хотів закінчити розмову не тільки з допомогою негативної відповіді, але і певного дистанціювання. Таким чином, певна комбінаторика просодичних компонентів у поєднанні з невербальними засобами комунікації сприяє активації іронічного відтінку значення в представленому фрагменті.

Серед найбільш частотних просодичних засобів реалізації іронії з негативною конотацією можна виділити такі:

- *ядерний* тон. Здебільшого використовується середній низхідний, висхідний-нисхідний-висхідний та нисхідний-висхідний, рідше низький нисхідний ядерні тони;
- *гучність*. Здебільшого низька, рідше середня або підвищена;
- *тональний діапазон* висловлювання. Здебільшого вузький (2 пт), рідше середній (8 пт) та значно рідше – широкий (13 пт);
- *крутизна кута ядерного* тону. Здебільшого кут падіння пологий, рідше спостерігається кут середньої крутизни;
- *тембр*: частіше похмурий, несхвальний, східний, дорікаючий, їдкий, засуджуючий, ворожий; рідше м'який, теплий (маска співчуваючого). Тональність проаналізованих діалогів може бути охарактеризована як серйозна, конфліктна.

Більшість проаналізованих фрагментів характеризується наявністю невідповідності, дисбалансу між лексичним наповненням висловлювання та його просодичною реалізацією. Найчастіше в репліках, що містять іронію, спостерігалася наявність позитивно забарвлених одиниць, значення яких тим не менше кардинально змінювалося на протилежне за рахунок інтонаційного оформлення

реплік. У низці прикладів був присутній вигук «oh», який слугує сигналом іронії. У більшості проаналізованих прикладів особливу роль відігравав кінесичний супровід (підняті брови, зміна серйозного виразу обличчя награно співчуваючим, посмішка, примружені очі і т.д.). У проаналізованих фрагментах негативна іронія, або іронія з негативною конотацією, виконувала дві важливі функції: оцінну та захисну. Іронія у фрагментах звукового тексту, які увійшли в другу групу, дає змогу розрядити обстановку, пожартувати над собою та вказати на власні недоліки перш, ніж це зробить опонент, а також реалізувати контакто-установчу функцію.

Прикладом іронії з позитивною конотацією може слугувати наведене нижче.

Фрагмент 2

George McQueen: You've cheered up.

Kate: That's true.

George McQueen (1): Anyway, how sad is managing a record store at your age.

(2) I bet six years doing geo politics came in really handy, didn't it?

Фрагменти є випадками використання іронії як певної дискурсивної стратегії, що дозволяє комуніканту передати жартівливо-добродушне ставлення до явищ дійсності, суб'єкту (самоіронія) або об'єкту оціночної діяльності, певної ситуації та дій оточуючих. Досить часто використання такого роду іронії дає змогу розрядити обстановку, пожартувати над собою і вказати на власні недоліки перш, ніж це зробить опонент, а також реалізувати контакто-установчу функцію. У зв'язку із цим іронію в таких випадках доцільно визначити як позитивну.

Представлена вище фінальна репліка належить журналісту (George McQueen), який спілкується у дружній обстановці з дружиною головного героя (Kate), яка протягом деякого часу перебувала в пригніченому стані через трагічні події, пов'язані із загибеллю помічниці свого чоловіка. З розмови стає ясно, що вони давно знайомі, отже, мають у своєму розпорядженні певні відомості щодо біографії один одного. Необхідно зазначити, що співрозмовниця головного героя є власницею магазину з музичними платівками. Так, замість того, щоб серйозно поцікавитися тим, як сприяли шість років вивчення геополітики в управлінні магазином з музичними платівками, журналіст задає заключне питання в іронічній манері, за рахунок чого створюється комічний ефект. Об'єкт іронічної насмішки дискредитується та представляється в безглуздому вигляді, що теоретично могло спричинити негативну реакцію, однак, всупереч очікуванню, застосована мовна тактика викликає прямо протилежну

негативну реакцію з боку співрозмовниці. Крім того, імпліцитно представлений в іронії осуд, зрештою, підвищує ступінь симпатії до предмета іронізації.

Аудитори доходять висновку, що висловлювання реалізується на середньому тональному рівні, діапазон переважно широкий (10,91 пт – 20,11 пт). Також визначається нефінальність реалізації термінального тону, що надає висловлюванню швидше жартівливо-іронічне, ніж суворе, різке звучання, яке позбавило б співрозмовника можливості декодувати закладений у реченні іронічний відтінок. Крім іншого, спостерігається збільшення швидкості мови. Перша та друга синтагми характеризуються високою швидкістю виголошення – 156 мс та 189 мс відповідно, в той час як швидкість мови в третій синтагме помітно збільшується – 115 мс. Швидкість зміни ядерного компонента становить 4 / 50 мс, що відповідає крутому куту падіння. Коротка пауза (287 мс) зазначена на межі першої та другої синтагм. Спостерігається маркіроване збільшення тривалості голосного в слові «справді», що посилює ступінь контрасту між тим, що мається на увазі, і тим, що виражається. Дані, представлені в таблиці 2, свідчать про те, що іронічний ефект у згаданому фрагменті досягається шляхом відносного звуження тонального діапазону (20,09 пт : 17,66 пт) та різкого збільшення швидкості мови (305 мс : 167 мс). При цьому зазначається деяке зниження гучності мови порівняно з попередньою реплікою комуніканта. Загалом фрагмент відрізняється добродушним звучанням.

Таблиця 2

Результати акустичного аналізу прикладу 2

	1	2
Частотний діапазон (пт)	20,09	17,66
Середньослогова тривалість (мс)	305	167

Аудитори зазначають, що кінесичні засоби представлені в цьому випадку широкою посмішкою, що переходить в східно-добродушну усмішку з іронічно піднятою бровою. Так, іронія з позитивною конотацією, як правило, реалізується або за рахунок розширення діапазону в поєднанні з підвищеною швидкістю мови та зниженою гучністю, або за допомогою звуження тонального діапазону в поєднанні з прискореним темпом. Представлений у цьому розділі вид іронії реалізується просодичними параметрами: 1) низхідним-висхідним або висхідним-низхідним тоном у поєднанні з надшироким діапазоном, високою або повільною швидкістю виголошення, пологим

кутом падіння ядерного тону (крутизна кута падіння / підйому ядерного тону не враховувалася в разі використання висхідного-низхідного тону) та зниженою гучністю. Таке просодичне оформлення може супроводжуватися добродушним, добродушно-схидним тембральним забарвленням; 2) низьким або середнім низхідним тоном у поєднанні з широким або надшироким тональним діапазоном, середньою або високою швидкістю виголошення та пологим кутом падіння ядерного тону в більшості випадків; подібне інтонаційне оформлення може супроводжувати награно-ширий тембр голосу, що створює комічний ефект. Як показало дослідження, найбільш частотними просодичними засобами реалізації іронії з позитивною конотацією можуть слугувати *ядерний тон* (здебільшого використовується низький низхідний, рідше низхідний-висхідний та висхідний-низхідний ядерні тони), *гучність* (здебільшого середня, рідше підвищена), *тональний діапазон висловлювання* (здебільшого надширокий (26 пт), та широкий (15 пт), рідше вузький (3 пт) та середній (10 пт)), *крутизна кута ядерного тону* (здебільшого кут падіння пологий, рідше спостерігається крутий кут, *тембр* (добродушний, добродушно-схидний, жартівливий; відзначається «посмішка в голосі»). Тональність проаналізованих діалогів може бути охарактеризована як жартівлива. Необхідно зазначити, що, як і у випадку з «негативною» іронією, проаналізовані в цій категорії фрагменти характеризуються нефінальністю звучання термінального тону. У низці проаналізованих фрагментів є підсилююче наріччя «справді», яке, покликане, з одного боку, надати вислову якість утрирування, а з іншого боку, дає співрозмовнику змогу швидше декодувати закладену у фразі іронію, тобто виступає як знак іронії. З позиції синтаксичного оформлення речень цікавий той факт, що в деяких випадках використовувалося розділове питання. Крім того, в більшості проаналізованих фрагментів особливу роль відігравав кинесичний супровід (кивок голови, знизування плечима, добродушна, відкрита посмішка, піднята брова і т.д.), що полегшує розпізнавання іронічного сенсу, закладеного в реченні. Інформант використовував іронію або самоіронію з метою встановлення або налагодження контакту зі співрозмовником, проявляв себе як неординарну та яскраву особистість, з чого можна зробити висновок про те, що іронія виконувала контактну-установлюючу та ідентифікуючу функції.

Іронічну тональність, в якій реалізовані фрагменти, що становили третю групу, можна розглядати як той певний спосіб взаємодії, що дає змогу комуніканту: а) висловити ставлення до того, про що йдеться, до того, до кого звернена мова, а також до самому собі; б) реалізувати якийсь «комунікативний образ»; в) вибудувати хід

комунікації в певному емоційно-стильовому реєстрі; г) дотримати культурно зумовлені канони спілкування. Особливість цієї групи полягає в неможливості виділити окремі фрагменти усної мови, що містять іронію, з огляду на те, що іронічна тональність являє собою просодично-прагматичний комплекс, який характеризує швидше весь дискурс, ніж окремі його частини.

Певний набір просодичних засобів, які використовує мовець у процесі комунікації, сприяє створенню іронічної тональності. Найбільш яскраво такі тенденції в просодичному оформленні, як показало дослідження, були виявлені в процесі аналізу ток-шоу (наприклад, «Alan Davies: As Yet Untitled»), що було підтверджено професійними аудиторами. У зв'язку з цим розгляд способів реалізації іронічної тональності проводиться на прикладі одного з британських телевізійних шоу, яке інформанти-носії мови характеризують як «іронічне», «веселе».

Відомий телеведучий і комік Алан Девіс в одному з епізодів ток-шоу запрошує до студії популярну британську актрису Розамунд Пайк. Необхідно зазначити, що тональність спілкування комунікантів можна охарактеризувати як жартівливо-іронічну. При цьому використання іронії як комунікативної тактики ініціюється учасниками інтеракції на самому початку шоу. У рамках бесіди, що стосується професійної діяльності артистки, мова заходить про фільм, де актриса грає роль безпритульної лондонської бабусі, яка одного разу припаркувала фургон навпроти квартири відомого сценариста та режисера. У продовження бесіди про фільм ведучий цікавиться, наскільки правдива інформація про те, що на вулиці, де проходили зйомки фільму, проживає велика кількість відомих людей. Розамунд Пайк у властивій їй іронічній манері робить висновок, що не зуміла зрозуміти, які люди проживають на вулиці, де проходили зйомки картини, через постійне перебування «в фургоні». Очевидно, що зйомки фільму проходили не тільки в фургоні, більш того, під час зйомок швидше за все робилися перерви, протягом яких можна було б зробити деякі спостереження щодо того, ким є резиденти цієї вулиці. Однак перебільшення набуває іронічного відтінку.

Приклад 3

Alan Davies: Cause it's quite a starry street, isn't it? It's quite ...

Rosamund Pike: I think that's what they said. I didn't notice. I was just ... I was in the van.

Висловлювання складається з чотирьох синтагм. Перша синтагма реалізується з допомогою високого низхідного тону. Ширина діапазону ЧОТ становить 11,5 пт, що відповідає середньому тональному діапазону. Швидкість проголошення середня – 205 мс. Кут падіння

ядерного тону пологий (2,33 / 50 мс). Аудитори зазначають звуження тонального діапазону під час проголошення наступного висловлювання (11,5 пт : 4,8 пт), реалізованого за рахунок середнього рівного тону. Швидкість проголошення сповільнюється (205 мс : 229 мс). Іронічний ефект досягає апогею під час проголошення фінальної репліки. Будучи реалізованою за допомогою висхідного та низхідного-висхідного тону, фінальна репліка вимовляється в середньому тональному діапазоні (8,1 пт), при цьому зазначається розширення тонального діапазону (4,5 пт : 9,7 пт). Швидкість проголошення залишається середньою, тим не менш, дещо збільшується (224 мс : 198,2 мс). На особливу увагу заслуговує забарвлення голосу комуніканта. Створюється враження, що мовець надягає маску «страждальця» через постійне перебування у фургоні. Прийом гіперболізації в цьому випадку підсилює іронічний ефект.

У процесі дослідження було встановлено, що висловлювання, реалізовані в іронічній тональності, контрастували щодо позбавленого іронічного забарвлення оточення завдяки низці інтонаційних параметрів: розширення тонального діапазону в поєднанні із збільшенням швидкості мови; розширення тонального діапазону в поєднанні зі зменшенням швидкості мови; звуження тонального діапазону в поєднанні зі збільшенням швидкості; звуження тонального діапазону в поєднанні зі зменшенням швидкості мови. Аудитори зазначають, що просодичною особливістю реплік, реалізованих в іронічній тональності, є нефінальність звучання термінальних тонів.

У процесі дослідження були виявлені найбільш часто використовані просодичні засоби реалізації іронічної тональності: *ядерний тон* (здебільшого був використаний низький низхідний, рідше середній, високий низхідний тони та середній рівний тто), *гучність* (здебільшого середня, рідше знижена), *діапазон* (частіше вузький, рідше середній та широкий, дуже рідко надширокий), *крутизна кута ядерного тону* (здебільшого кут падіння пологий, рідше спостерігається кут середньої крутизни), *швидкість мови* (превалює повільна швидкість мови (53%), часто спостерігається висока швидкість мови (31%), значно рідше швидкість мови повільна (21%) та надвисока (13%)), *тембр* (добродушний, добродушно-схидний, жартівливий; відзначається «посмішка в голосі»). Аудитори зазначають переважання коротких та середніх інтонаційних груп, наявність середніх, довгих і наддовгих синтаксичних пауз та коротких пауз хезитації.

Було також встановлено, що особливу роль у реалізації іронічної тональності відіграє тон голосу. У багатьох випадках комунікант вдавався до використання надмірно серйозного тону, говорячи про

несерйозні речі, що створювало жартівливо-іронічний ефект. Встановлено, що істотна роль у реалізації іронічної тональності належить кінесичним засобам супроводу мови. Вираз обличчя комуніканта в низці випадків можна охарактеризувати як замислений, серйозний, відсторонений. У процесі діалогу створюється враження, що мовець рефлексує щодо того, що було сказано і в якій манері. Мовець може дивитися в сторону, що найчастіше сигналізує про наявність у висловленні іронічного посилу. Серед інших кінесичних засобів виділяються підняті брови, стиснуті губи.

Іронічна тональність реалізує в мові низку важливих функцій: *ідентифікуючу*, тобто ту функцію, яка виявляється, коли інформант демонструє свою національну та культурну приналежність, ототожнює себе з групою людей; *характеризуючу*, інакше кажучи, ту функцію, що сприяє створенню образу мовця; *творчу*, тобто функцію, яка полягає в умінні інформанта знаходити іронічне в повсякденних ситуаціях, використовуючи інтелект або власну уяву, розвиваючи тим самим творчі здібності; *естетичну*, тобто ту функцію, що робить мову незвичайною і такою, що запам'ятовується, що сприяє оптимізації її впливу на слухача.

Висновки з дослідження. Представлені дані щодо тенденцій у просодичному оформленні іронічно забарвлених висловлювань у діалогічному дискурсі підтверджують дані, що стосуються змін просодичних параметрів, отримані у процесі вивчення іронії в інших видах дискурсу: іронічно забарвлені фрагменти набувають або перебільшене, або «затушоване» просодичне оформлення. Результати проведеного дослідження дозволяють констатувати, що в усному мовному дискурсі просодичні засоби відіграють вагомую роль у вираженні іронії. Просодія здатна передавати велику кількість конотативних значень. Певна комбінаторика просодичних параметрів надає реченню іронічну конотацію. Було встановлено, що інтонація є самостійним засобом реалізації іронії, своєрідним «сигналом іронії», сприяє адекватному розумінню повідомлення.

Подальший напрям дослідження може бути пов'язаний, наприклад, із більш детальним вивченням видів іронії та поданням докладної класифікації відтінків іронічного значення; може бути проведений порівняльний аналіз видів іронії; об'єктом подальших робіт може стати розгляд гендерних відмінностей у виборі просодичних засобів реалізації іронії, особливості реалізації іронії в інших видах дискурсу. Перспективи дослідження можуть бути пов'язані з порівняльним аналізом особливостей просодичної реалізації іронії в британській та американській лінгвокультурі.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александров Д.Н. Основы ораторского мастерства, или В погоне за Цицероном : учебное пособие. Москва : Флинта, 2012. 488 с.
2. Арутюнова И.С. Контрастивный анализ выражения иронии в британском и американском вариантах английского языка: В аспекте филологической фонетики : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2002. 28 с.
3. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. Москва, 2002. 480 с.
4. Пигулевский В.О. Символ и ирония: (Опыт характеристики романтического мирозерцания). Кишинёв : Штиинца, 1990. 165 с.
5. Соколова М.А. Практическая фонетика английского языка: учебник для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальности «Филология» / М.А. Соколова, К.П. Гинтовт, Л.А. Кантер, Н.И. Крылова, И.О. Тихонова, Г.А. Шабдаш. Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005. 382 с.
6. Фрейдина Е.Л. Публичная речь и её просодия. Москва : Прометей, 2005. 192 с.
7. Фрейдина Е.Л. Тональность речевого общения и её просодические маркеры. *Преподаватель XXI век*. 2015. № 1, часть 1. С. 282–290.
8. Шевченко Т.И. Социофонетика: Национальная и социальная идентичность в английском произношении. Москва : ЛЕНАНД, 2016. 240 с.
9. Amenta S., Balconi M. Understanding Irony: An ERP Analysis on the Elaboration of Acoustic Ironic Statements. *Neuropsychological Trends*, 3, 2008. P. 7–27.
10. Bakhtin M.M. The Dialogic Imagination. Austin: University of Texas Press, 1982. 480 p.
11. Bryant G.A. Verbal irony in the wild. *Pragmatics and Cognition*, 19 (2), 2011. Pp. 291–309.
12. Gumperz J.J. Response essay / In Eerdmans S., Prevignano C., and Thibault P. (eds.). *Language and Interaction: Discussions with John Gumperz*. Amsterdam: John Benjamins, 2003. Pp. 105–126.
13. O'Connor J.D. Phonetics. Penguin Books, 1973. 320 p.

Myroslava Ladtschenko,

*Dozentin Doktor des Lehrstuhls für deutsche Philologie
der Nationaluniversität Uschhorod
<https://orcid.org/0002-4007-5467>
Uschhorod, Ukraine*

Olena Yuliya Kolinko,

*Magisterstudentin des Lehrstuhls für deutsche Philologie
der Nationaluniversität Ushhorod
<https://orcid.org/0000-0002-2950-0979>
Uschhorod, Ukraine*

Hybridbildungen Englischer abstammung im Deutschen wortschatz

Гібридні утворення англійського походження у словниковому складі німецької мови

Zusammenfassung. *Das Problem der Verwendung von anglo-amerikanischen Entlehnungen in der deutschen Sprache wird in der deutschen Sprachwissenschaft immer aktueller. Die englische Sprache, vor allem ihre amerikanische Variante, findet ihren Einfluss und verschiedene Erscheinungsformen auf der phonologischen, lexikalischen und semantischen Ebene der deutschen Sprache. Englisch hat die deutsche Sprache mit zahlreichen Synonymen und neuen Begriffen in verschiedenen Lebensbereichen bereichert. Die Zahl der englischen Entlehnungen im Wortschatz der deutschen Sprache wächst ständig. Sie dringen zunehmend in die deutsche Sprache ein und bilden zusammen mit deutschen Wörtern, sowie Wörtern aus anderen Sprachen die sogenannten Hybriden, die den deutschen Wortschatz maßgeblich bereichern. Dies ist derzeit eine der wichtigsten Möglichkeiten, den Wortschatz der deutschen Sprache zu bereichern. Hybridbildungen englischen Ursprungs bestehen aus Komponenten unterschiedlicher Sprachen. Die meisten stammen aus dem Deutschen, die Wortbildung beinhaltet auch Bestandteile aus dem Lateinischen, Griechischen und Französischen. Komplexe Substantive können zwei, drei und sogar vier Komponenten haben. Das Wesen der strukturellen und morphologischen Anpassung des Englischen an das deutsche Sprachsystem besteht darin, grammatische Kategorien zu erwerben, die für das englische morphologische System nicht charakteristisch sind, und zu den Entlehnungen formative und wortbildende Affixe hinzuzufügen, die die grammatischen Merkmale der Entlehnungen in der Empfängersprache informieren. Trotz der vollständigen grammatischen Aufnahme von Entlehnungen in die deutsche Sprache besteht jedoch die Tendenz, sowohl die Rechtschreibung als auch die Aussprache der Anglizismen nach den Regeln der englischen Rechtschreibung und Orthoepie*

so gut wie möglich zu erhalten. Als Ergebnis der semantischen Analyse der untersuchten Hybriden werden die häufigsten Anwendungsbereiche ausgesondert: Mode und Kleidung, Design, Kosmetik, Informationstechnologien, Sport, Musik und Freizeit. Die Entlehnung ist eine der wichtigsten Bereicherungswege des deutschen Wortschatzes.

Schlüsselwörter: Entlehnung, Wortbildung, komplexe Wörter, genetische Analyse, morphologisch-wortbildende Analyse, Semantik, Anwendungsbereiche der hybriden Lexik.

Анотація. Проблема вживання англо-американських запозичень у німецькій мові рік у рік набуває актуальності в німецькому мовознавстві. Англійська мова, насамперед її американський варіант, чинять свій вплив та різноманітно проявляються на фонологічному, лексичному та семантичному рівнях німецької мови. Англійська мова збагатила німецьку мову численними синонімами і новими поняттями у різних сферах життя. Кількість англійських запозичень у словниковому складі німецької мови постійно зростає. Вони все більше проникають у німецьку мову і разом з німецькими словами, а також зі словами з інших мов утворюють так звані гібриди, які значно збагачують німецький словниковий склад. Натепер це один із найважливіших шляхів збагачення лексики німецької мови. Гібридні утворення англійського походження складаються з компонентів різних мов. Більшість із них походять з німецької мови, словотворення також включає компоненти з латинської, грецької та французької мов. Складні іменники можуть мати два, три і навіть чотири компоненти. Суть структурно-морфологічної адаптації англіцизмів до системи німецької мови полягає в набутті ними граматичних категорій, невластивих англійській морфологічній системі, додаванням до запозичень формотворчих та словотворчих афіксів, що інформують у мові-реципієнті граматичні ознаки запозичень. Однак, попри повну граматичну асиміляцію запозичень, у німецькій мові простежується тенденція максимально зберігати як написання, так і вимову англіцизмів відповідно до правил англійської орфографії й орфоенії. У результаті семантичного аналізу досліджених гібридів виділено найбільш поширені сфери їх вживання: мода та одяг, дизайн, косметика, інформаційні технології, спорт, музика та відпочинок. Запозичання – це один з основних шляхів збагачення словникового складу німецької мови.

Ключові слова: запозичення, словотворення, складні слова, генетичний аналіз, морфологічно-словотворчий аналіз, семантика, сфери вживання гібридної лексики.

Summary. *The problem of using Anglo-American loanwords in the German language every year gains more relevance in German linguistics. English, primarily its American version, finds its influence and various manifestations at the phonological, lexical and semantic levels of the German language. English has enriched German with countless synonyms and new concepts in various spheres of life. The number of English loanwords in the German dictionary is constantly growing. They are increasingly penetrating the German language and, as well as words from other languages combined with German, form the so-called hybrids, which significantly contribute to the German vocabulary. It is currently one of the most important ways to enrich the vocabulary of the German language.*

Hybridisms of English origin include components of different languages. Most originate from German, while phrases also comprise Latin, Greek and French. Complex nouns may consist of two, three or even four components. The essence of structural and morphological adaptation of anglicisms to the German language system is to acquire grammatical categories, uncharacteristic of the English morphological system, while adding to the loanwords formative and word-forming affixes that demonstrate the grammatical features of loanwords in the recipient language. However, despite the complete grammatical assimilation of loanwords in the German language, there is a tendency to preserve the spelling and pronunciation of anglicisms in accordance with the rules of English spelling and orthoepy as much as feasible. Semantic analysis of hybrids under research resulted in identifying the most common areas of their use: fashion and clothing, design, cosmetics, information technology, sports, music and leisure. Loanwords are one of the main ways to enrich the vocabulary of the German language.

Key words: *loanwords, word formation, complex words, genetic analysis, morphological and word formation analysis, semantics, hybrid vocabulary spheres of application.*

Einleitung. In der Sprache entstehen neue Wörter, Termini, Begriffe, die die Neuerungen beschreiben und erklären. Neue Wörter können all-gemeingebräuchlich werden, also zum Wortschatz der Gemeinsprache gehören, oder nur in den Fachsprachen gebraucht werden. Alles hängt vom Herkunfts- und Anwendungsbereich des Begriffs ab.

Heutzutage dominiert in der Welt die englische Sprache, und die meisten Entlehnungen in verschiedenen Sprachen, darunter auch im Deutschen, sind englisch-amerikanischer Herkunft. Das sind vor allem Termini in verschiedenen Lebensbereichen. Es gibt aber auch all-gemeingebräuchliche Lexik. Entlehnungen aus dem Englischen dringen immer in die deutsche Sprache ein und bilden zusammen mit deutschen Wörtern und auch aus anderen Sprachen, vor allem aus dem Lateinischen, Griechischen und Französischen, so genannte hybride Lexik. Solcherweise bereichern diese Hybridbildungen den deutschen Wortschatz wesentlich. Momentan ist es einer der wichtigsten Bereicherungswege des deutschen Wortgutes. Die vorliegende Untersuchung betrifft entlehnte Lexik englischer Abstammung, deren Bestandteile aus verschiedenen Sprachen kommen. Sie werden in der Linguistik Hybridbildungen genannt.

Die Aktualität der Arbeit besteht in der Notwendigkeit der allseitigen Untersuchung der neuen Entlehnungen aus dem Englischen und in der Bestimmung ihrer Rolle im Bereicherungsprozess des deutschen Wortschatzes. Dank der Internationalisierung, Globalisierung der Gesellschaft, dem technologischen, wissenschaftlichen Fortschritt und dem intensiven Einfluss der englischen Sprache kann man behaupten, dass die deutsche Sprache sich den neuen Realien anpasst. Englische Sprache hat das

Deutsche mit neuen Synonymen und Begriffen bereichert. Die Neuigkeit der Erforschung gründet sich darauf, dass es hier die Wechselbeziehungen der Wortbildungsprozesse im Bereich der deutschen entlehnten Lexik am konkreten Sprachmaterial entdeckt und analysiert werden. Außerdem lässt sich unterstreichen, dass im vorliegenden Beitrag die unterschiedlichsten Kombinationen der Lexik der hybriden Bildungen erforscht sind, viele von denen in keinen Wörterbüchern fixiert sind. Sie gehören zu der neuesten Lexik im deutschen Wortschatz.

In der modernen Sprachwissenschaft gibt es wenige Publikationen, in denen das Problem der modernen Hybridbildungen, darunter auch auf Grund der Entlehnungen aus dem Englischen, behandelt werden.

Material und Untersuchungsmethoden. Das Objekt der Erforschung sind Entlehnungen im deutschen Wortschatz. Der Forschungsgegenstand ist hybride Lexik englischer Herkunft aus der deutschen Zeitschrift „Glamour“ [3; 4]. Der erforschte Sprachstoff enthält 165 Hybridbildungen, die aus der englischen und einer anderen Sprache kommen. Die Bedeutungen der entlehnten Wörter sind anhand der deutschen und englischen Wörterbücher fixiert.

Das Ziel der Arbeit ist die Erforschung und Analyse der aus dem Englischen stammenden Hybridbildungen, die aus der deutschen Zeitschrift „Glamour“ recherchiert sind, ihrer Assimilation im Deutschen sowie der Rolle anderer Sprachen im Wortbildungsprozess der gesammelten Lexik. Bei der Untersuchung des Stoffes wurden solche Verfahren der wissenschaftlichen Forschung wie die Methoden des Recherchierens, der Fixierung und Analyse des tatsächlichen Stoffes, sowie statistische und beschreibende Methoden verwendet. Es wurde morphologische, wortbildende und genetische Untersuchung des lexikalischen Stoffes durchgeführt.

Ergebnisse und Diskussion. In den theoretischen Quellen steht es, dass fast alle entlehnten Anglizismen eingedeutscht werden und solcherweise Hybridbildungen sind [5, S. 265]. Die modernen Hybridbildungen haben in der deutschen Sprache vorwiegend die englische Herkunft. Die größte Zahl der Hybridbildungen gibt es unter den Substantiven: *das Teamspiel, die Food-Abteilung, der CD-Schrank, die Make-up-Farben, der Computervirus, der Kinofan.*

Der Terminus *Hybridbildungen* gehört dem berühmten deutschen Lexikologen W. Fleischer [2, S. 278]. Hybride Bildungen sind Kombinationen aus einheimischen und fremden Morphemen. Komponenten der Hybridbildungen stammen aus zwei und seltener aus drei oder mehreren Sprachen. Sie existieren in großer Anzahl und erscheinen ständig neu.

Nach der Auffassung von E. Rosen ist die Steigerung der Anzahl von neuen Wörtern in der deutschen Sprache so groß, dass Angloamerikanismen

zusammen mit den deutschen Stämmen neue Bezeichnungen bilden [7, S. 82]. Sie sind nach der Art von Hybridwörtern gestaltet. Solch einer Weg der Aneignung des fremdsprachigen Wortes ist für die deutsche Sprache charakteristisch.

Infolge der morphologischen Analyse wurde festgestellt, zu welchen Wortarten die Hybridbildungen gehören. Die analysierte Lexik besteht aus drei Wortarten. Den größten Teil der hybriden Bildungen englischer Abstammung bilden Substantive (144, prozentuell 87 %). Danach folgen die Verben – 19 Entlehnungen (12 %) und 2 Adjektive (1 %). Alle Substantive sind Komposita.

Wie bekannt hat die deutsche Sprache viele Wortbildungsmöglichkeiten mittels der Komposita. Die gesammelten zusammengesetzten Substantive sind sehr mannigfaltig, kreativ und oft expressiv. Die Schreibung dieser zusammengesetzten Substantive kann unterschiedlich sein. Es gibt zwei Formen der Schreibung:

1. Die Wörter können durch Bindestrich geschrieben werden: *After-Sun-Pflege*, *Beauty-Imperium*, *Büro-Job*, *Fashion-Ikone*, *Insider-Wissen*, *Retro-Look*.

2. Die Komponenten der Zusammensetzungen können zusammen geschrieben werden: *Cowboystiefel*, *Designerstück*, *Fitnessexpertin*, *Fotoshooting*, *Kinoticket*, *Masterplan*, *Modeblog*, *Partykleid*, *Password*, *Produktdesign*, *Rollkragenpullover*.

Nach der Wortbildung kann man die hybriden Substantive in drei Teile gliedern. Die größte Gruppe stellen zweiteilige Substantive dar. Zu dieser Gruppe gehört die überwiegende Zahl der Hybridbildungen (106; 74 %). Zum Beispiel: *Actionfilm*, *Airbrush*, *Babypflege*, *Beauty-Geschenk*, *Büro-Job*, *Designerstück*, *Filmgeschäft*, *Fitness-Studio*, *Gold-Spray*, *Partyleben*, *Retro-Look*.

Die beiden Bestandteile dieser Zusammensetzungen sind Substantive. Als Ausnahmen kann man Zusammensetzungen mit dem englischen Adjektiv *high* (hoch) und dem englischen Adverb *online* nennen: *Hightech*, *Online-Date*, *Online-Gewässer*, *Online-Videothek*.

Zur zweiten Gruppe gehören dreiteilige Hybridbildungen. Sie bestehen aus drei Komponenten. Hier gibt es weniger Substantive, gesamt 33 oder 23 %. Zum Beispiel: *Cowboystiefel*, *Cowgirl-Klinik*, *Fashion-Week-Wissen*, *Hobby-Austausch-Dialog*, *Lifestyle-Accessoire*, *Schlangenhaut-Print*, *Schlangenschuppen-Look*.

Außer den Substantiven können als erste Komponenten andere Wortarten auftreten, zum Beispiel englische oder deutsche Adjektive: *Hardware-Tastur* (*hard* – hart), *Hightech-Stoff* (*high* – hoch), *Neu-Cowgirl*. Das kann auch ein Zahlwort sein: *Drei-Knopf-Blazer*, *Dreitür-Design*. Als Bestandteile der Zusammensetzungen dieses Typs können Präpositionen

oder Adverbien sein: *After-Sun-Pflege*, *After-Work-Treff* (*after* – nach), *Burn-out-Klinik* (*out* – aus), *Herbst-Make-up*, *Make-up-Artist*, *Make-up-Künstler*, *Make-up-Pinsel* (*up* – nach oben, hinauf). *Oversize-Hemd*, *Oversize-Jacke* (*over* – über). Es gibt unter den erforschten Hybridbildungen vierteilige Zusammensetzungen. Diese dritte Gruppe der analysierten Substantive ist aber nicht zahlenmäßig. Dazu gehören 5 Substantive, was 3 % ausmacht. Das sind die nächsten Substantive: *Lack-und-Leder-Outfit*, *Oversize-Strickjacke*, *Oversize-Strickpulli*, *Teilzeit-Lover-Vermittlung*, *T-Shirt-Minikleid*. Das Sprachmaterial enthält Zusammensetzungen mit abgekürzten Komponenten von zwei Typen. Insgesamt sind es acht Substantive. Zur ersten Gruppe gehören die meisten Substantive, bei denen eine Komponente abgekürzt wird. Zum Beispiel:

- das erste Wort wird abgekürzt: *Fotoshooting* (*Fotografie*-), *Teeniekomödie* (*Teenager*-), *Teilzeit-Lover-Vermittlung* (*Teilzeitbeschäftigung*);
- das zweite Wort wird abgekürzt: *Hightech*, *Hightech-Stoff* (engl. *high technologie*), *Oversize-Strickpulli* (*Pullover*).

Zur zweiten Gruppe gehören die Substantive, bei denen eine Komponente die Buchstabenabkürzung ist. Das sind sogenannte Initialabkürzungen: *Mix-CD* – die zweite Komponente besteht aus einer Buchstabenabkürzung (*compact disc*), *VIP-Gast* – das erste Wort ist eine Buchstabenabkürzung (*very important person*).

Aus den angeführten Beispielen kann man feststellen, dass die Wortbildung der hybriden Komposita sehr unterschiedlich und kreativ ist.

Es gibt unter der erforschten Lexik 19 Verben englischer Herkunft (12 %). Sie werden in der deutschen Sprache assimiliert. Die meisten Verben bekommen das deutsche Suffix *-en*: *chillen*, *drübersteppen*, *faxen*, *filmen*, *joggen*, *mailen*, *managen*, *mixen*, *nachstylen*, *rocken*, *scouten*, *shoppen*, *starten*, *streamen*, *stylen*, *testen*. Die Wortbildung der Verben englischer Herkunft mit dem Suffix *-ieren* ist in der deutschen Sprache nicht produktiv. Zwei Verben haben das Suffix *-ieren*: *tendieren*, *trainieren*. Nach der Wortbildung sind die meisten Verben Wurzelwörter, weil *-en* und *-ieren* grammatische Suffixe sind. Entlehnte Adjektive kommen sehr selten vor. Sie gehören zu den Hybridbildungen, weil sie deutsche Suffixe haben: *sportlich*, *stylish*.

Anhand der morphologisch-wortbildenden Analyse kann man feststellen, dass die erforschte Lexik nur drei Wortarten hat, wobei die Substantive den größten Teil der hybriden Bildungen bilden. Die minimalste Zahl der Lexik bilden die Adjektive.

Was die genetische Analyse angeht, so enthalten alle erforschten Wörter die Komponenten aus dem Englischen. Außerdem gehören zu den Hybridbildungen die Komponenten aus anderen Sprachen. Das sind die nächsten Sprachen: Deutsch, Lateinisch, Griechisch, Französisch, Italienisch (Tabelle 1).

Man kann beobachten, dass an der Bildung der hybriden Lexik die Komponenten aus sechs Sprachen teilnehmen. Aber die Kombinationen dieser fremdsprachigen Bestandteile kann unterschiedlich sein. In den meisten Fällen bestehen die Hybridbildungen aus zweisprachigen Komponenten. Das sind 5 Gruppen der Lexik.

Tabelle 1

Genetische Analyse der Hybridbildungen

Sprachen der Hybridbildungen	Absolute Anzahl	Relative Anzahl (%)
dt. + engl. /engl.+ dt.	91	55, 2
lat. + engl./engl.+ lat.	38	23, 0
frz. + engl./engl.+frz.	19	11, 5
griech. + engl./engl.+ griech.	13	7, 9
engl. + ital.	2	1, 2
lat.+ dt. + engl.	1	0, 6
engl.+ dt.+ griech.	1	0, 6
gesamt	165	100

Zur größten Gruppe gehören Hybridbildungen, deren Komponenten englischer und deutscher Abstammung sind. Englisch-deutsche Hybridbildungen machen mehr als die Hälfte des erforschten Sprachstoffes aus (91; 55, 2 %). Zum Beispiel: *After-Work-Treff, Beautybehandlung, Designreise, Filmemacher, Jobhimmel, Kurzfilm, Make-up-Künstler, Partyleben, Rest-Outfit, Schuh-Trend*. Die nächste Gruppe bilden die Wörter englischer und lateinischer Herkunft (38; 23, 0%): *Actionfilm, Beauty-Imperium, Businesskostüm, Power-Ära, Retro-Look*.

Es gibt hybride Bildungen, deren Komponenten aus dem Englischen und Französischen kommen (19; 11, 5 %): *Abenteuertrip, Bodyguard, Büro-Job, College-Look, Fashion-Saison, Frisuren-Trend, Living-Accessoires, Shoppingtour*. Die nächste Gruppe der zweisprachigen Hybridbildungen bilden die Wörter mit den Komponenten aus dem Englischen und Griechischen (13; 7, 9 %): *Fashion-Ikone, Fotoshooting, Kinoticket, Shopping Paradies, Soundsystem, Tagesoutfit*. Zwei Substantive bestehen aus den Komponenten englischer und italienischer Herkunft: *Shoppingtour, Topmodel*.

Es gibt Hybridbildungen, deren Komponenten dreisprachiger Abstammung sind. Das sind die nächsten Komposita: lat.+ dt.+ engl. – *Lack-und-Leder-Outfit*; engl.+ dt.+griech. – *Hobby-Austausch-Dialog*.

Es wurde auch der Anteil aller Sprachen an der Bildung der analysierten Lexik englischer Herkunft fixiert (Abb. 1).

Abb. 1. Anteil der Sprachen an der Wortbildung der hybriden Lexik

In der Abbildung sind fünf Sprachen dargestellt, deren Komponenten zusammen mit englischen hybride Lexik bilden. Englisch gehört allen Hybridbildungen an, macht also 100 % aus. Es lässt sich feststellen, dass Deutsch den größten Anteil an der Bildung der hybriden Lexik hat. Das sind 93 Hybridbildungen, was 55,7 % der gesamten Anzahl beträgt. Die meisten Wörter bestehen also aus den deutschen und englischen Komponenten. Das ist mehr als die Hälfte der erforschten Hybridbildungen. Die Komponenten anderer Sprachen kommen seltener vor: Lateinisch (39 Lexeme; 23,74 %), Französisch (19; 11,4 %), Griechisch (14; 8,4 %). Und den geringsten Anteil hat Italienisch (2; 1,2 %). Die angeführten Angaben zeugen davon, dass an der Wortbildung der untersuchten Lexik eine relativ geringe Zahl der Sprachen teilnimmt. Das sind in den meisten Fällen so genannte klassische Sprachen Lateinisch und Griechisch. Darunter kann man auch französische Sprache nennen. Aus diesen Sprachen kommen die meisten Internationalismen nicht nur im Deutschen, sondern auch in anderen Sprachen. Als Beispiel kann man slawische Sprachen nennen. Der Anteil der deutschen Sprache an der Bildung der hybriden Lexik ist am größten, was ganz natürlich und selbstverständlich ist. Das kann man dadurch erklären, dass die englische Sprache heutzutage den größten Einfluss auf das Deutsche hat.

Man kann bestimmte Anwendungsbereiche aussondern, nach denen die erforschte entlehnte Lexik gruppiert werden kann. Nach den Gebrauchssphären werden alle entlehnten Hybridbildungen in mehrere Gruppen eingeteilt. Es lässt sich feststellen, dass die größte Gruppe die Entlehnungen im Bereich der Mode, Kleidung und des Designs umfasst. Diese Wörter kommen in vielen Sprachen vor. Sie sind also meistens Internationalismen. Ihre Anzahl macht 63 Einheiten aus, prozentuell 38,2 %. Zum Beispiel: *Designerstück, Designreise, Drei-Knopf-Blazer, Dreitür-Design, Fashion-Ikone, Frisuren-Trend, Rest-Outfit, Retro-Look, Retro-Styling, Schlangen-Print, stylen*.

Was die nächste Gebrauchssphäre der erforschten Lexik angeht, so sind es solche verwandten Themen wie Musik, Kino, Erholung. Diese Gruppe der erforschten Lexik umfasst 28 Wörter, relative Anzahl ist 17 %. Zum Beispiel: *Actionfilm, Fantasy-Spektakel, filmen, Filmemacher, Filmgeschäft, Hobby-Austausch-Dialog, Kinoticket, Musical-Serie, Partyleben, relaxen, rocken*.

Die nächste Gebrauchssphäre der hybriden Bildungen englischer Herkunft ist Kosmetik. Zu dieser Gruppe gehören 16 Hybridbildungen, relative Anzahl ist 9,7 %. Zum Beispiel: *After-Sun-Pflege, Babypflege, Babyprodukte, Beautybehandlung, Bleaching-Studio, Bodybehandlung, Herbst-Make-up, Make-up-Artist*.

Es gibt Anglo-Amerikanismen im Bereich der Technik und Informationstechnologien (16; 9,7 %): *chatten, Hardware-Tastatur, Hightech*,

Hightech-Stoff, Jobhimmel, mailen, Online-Date, Passwort, streamen. Die Zahl dieser Entlehnungen nimmt im Deutschen immer mehr zu.

Wie bekannt sind die meisten Lexeme auf dem Gebiet des Sportes englischer Herkunft. Es entstehen auch neue Wörter gemäß den neuen Sportarten, und sie haben englische Etymologie. Das ist die geringste Gruppe der erforschten Lexik. Dazu gehören 8 Wörter (4, 8 %). Diese Tatsache lässt sich durch die Spezifik der Zeitschrift „Glamour“ erklären, deren Thematik mehr mit Mode, Kosmetik, Kleidung und Design verbunden ist. Zum Sportbereich gehören solche entlehnten Wörter: *Fitness-Studio, joggen, Kickboxen, Reitsport, sportlich, trainieren.*

Schlussfolgerungen und Forschungsperspektiven. Die Entlehnung ist ein wichtiger Bereicherungsweg des deutschen Wortgutes, der als Prozess und als dessen Resultat verstanden und definiert wird. Der deutsche Wortschatz hat sich ständig durch Entlehnungen bereichert, und dieser Prozess geht auch heutzutage intensiv vor sich.

Englisch ist heutzutage die erste Weltsprache, die alle anderen Sprachen beeinflusst. Das ist die Sprache der Wissenschaft und Technik, besonders der neuen Technologien, der Musik und Freizeit der Jugendlichen, des Sports und anderer Lebenssphären. Viele englische Entlehnungen werden zu Internationalismen. Sie werden in verschiedenen Sprachen verwendet.

Das Thema der Hybridbildungen englischer Abstammung erweckt großes Interesse beim Sprachforscher, weil die Lexik sehr reich an verschiedenen Bildungen und dadurch kreativ und inhaltsreich ist. Die hybriden Bildungen englischer Herkunft bereichern wesentlich den Wortschatz der deutschen Gegenwartssprache. Es gibt weitere Forschungsperspektiven des gegebenen Themas, weil es immer wieder neue Kombinationen der hybriden Lexik auf der Basis des Englischen entstehen.

LITERATUR

1. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim : Dudenverlag, 2015. 2112 S.
2. Fleischer W. Wortschatz der deutschen Sprache in der DDR. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1998. 366 S.
3. Glamour, № 9. München: Conde Nast Verlag GmbH, 2011. 248 S.
4. Glamour, № 10. München: Conde Nast Verlag GmbH, 2011. 442 S.
5. Ladtschenko M., N. Honak N. Sprachmittel zum Ausdruck der Modetendenzen in der deutschen Gegenwartssprache. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2011. Вип. 9. С. 264-271.
6. Ладченко М. М. Словотвір англійських запозичень у німецькій мові. *Матеріали міжнародної конференції*. Донецьк : ДонНУ, 2001. С. 134-138.
7. Розен Е. В. Немецкая лексика: история и современность. Москва : Высш. шк., 1991. 96 с.

Ольга Осова,

докторка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри іноземної філології,

Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0001-7316-1196>

м. Харків, Україна

Тенденції фемінінних інновацій у науково-академічному дискурсі німецької та української мов

Tendencies of feminine innovations in German and Ukrainian scientific and academic discourse

***Анотація.** У статті йдеться про особливості науково-академічного дискурсу та основні тенденції фемінінних інновацій у сучасних наукових та академічних текстах німецької та української мов, які актуалізують спеціальні знання з різних галузей знань. Установлено, що у сучасній лінгвістиці спостерігається тенденція до тісної взаємодії різних типів дискурсів, що зумовлює виникнення динамічних, інтертекстуальних зв'язків. Одним із прикладів перетину педагогічної й наукової комунікації, що може функціонувати як окремо, так і в тісному взаємозв'язку, представлено науково-академічний дискурс, який має свої специфічні особливості, що дозволяють його чітко ідентифікувати (когнітивні моделі та особливості мовно-соціальних практик, притаманних закладам освіти). З'ясовано, що однією з новацій у контексті фемінізації німецької мови є орфографічне виділення літери «I», використання скісної риски, зірочки, підкреслення або двокрапки в середині слова під час звернення до педагогічних, науково-педагогічних працівників або здобувачів освіти протилежних статей. У процесі дослідження з'ясовано, що для обох мов характерною є тенденція до суфіксального творення фемінінних номінантів, що пояснюється розвинутою категорією роду у досліджуваних мовах. До основних тематичних груп фемінітивів, найбільш поширених в німецькому та українському науково-академічному дискурсах, віднесено назви вчених звань, керівних посад, номінації жінок відповідно до професійної діяльності. Виявлено, що сучасне українське мовлення характеризується розширенням спектру використання форм жіночого роду іменників, що належать до виокремлених тематичних груп, що пояснюється відносно нещодавнім прийняттям нового правопису. Установлено, що такі тенденції забезпечення фемінінних інновацій, як використання парних звернень та складних слів (комполітивів), є характерними для науково-академічного дискурсу німецької мови, на відміну від української.*

***Ключові слова:** дискурс, науково-академічний дискурс, фемінітиви, інновації, німецька мова, українська мова.*

Summary. *The article refers to the specific features of scientific and academic discourse and main tendencies of feminine innovations in modern German and Ukrainian scientific and academic texts, which update special knowledge in different areas of expertise. It has been established that in modern linguistics there is a tendency to close cooperation of different discourses types that conditions the rise of dynamic, intertextual relationships. Scientific and academic discourse that has its specific features which enable to identify it accurately (cognitive models and features of linguistic and social practices inherent to educational institutions) presents one example of pedagogical and scientific communication intersection that can function both alone and in close interconnection. It has been found that one of the innovations within the context of German feminization is orthographic selection of letter "I", use of slash, asterisk, underscore character or colon in the middle of the word when address pedagogical, scientific pedagogical employees or applicants of opposite sexes. In the process of study, it has been found that the tendency to suffix creation of feminine nominees that is explained by developed gender category in the researched languages is specific for both languages. The names of women's academic degrees, senior positions, nominations according to their professional activities are classified as the main feminities thematic groups, which are the most common ones in German and Ukrainian scientific and academic discourses. It appears that modern Ukrainian language is characterized by the spectrum expansion of use of feminine nouns forms, which belong to the selected thematic groups, that is explained by a relatively recent new spelling adoption. It has been established that such tendencies of feminine innovations ensuring as use of pair addresses and complex words (composites) is specific for German scientific and academic discourse unlike Ukrainian one.*

Key words: *discourse, scientific and academic discourse, feminities, innovations, German, Ukrainian.*

Вступ. Сучасне мовознавство характеризується посиленням інтересу до вивчення мовлення на тлі широкого суспільного контексту. Постійні зміни у соціальному житті країни якісно змінюють комунікаційну систему, що зумовлюється особливим поєднанням вербальних і паравербальних засобів вираження з метою відтворення культурної та гендерної ідентичності особистості. Останнім часом особливої уваги лінгвістів заслуговує дискурсознавство як галузь філологічної науки, що забезпечує комплексне вивчення особливостей мовної комунікації [9, с. 12], що відбиває суспільно-політичне життя країни та дозволяє визначити національно-специфічні особливості культури. Як відомо, загальні тенденції демократизації та лібералізації суспільних норм спричинили активізацію гендерних проявів у суспільстві. Особливого значення набуває проблема мовної репрезентації гендеру крізь парадигматику гендерних стереотипів у сучасних наукових та академічних текстах, які актуалізують спеціальні знання з різних галузей знань.

Огляд літератури з теми дослідження дає підстави стверджувати, що найбільший інтерес до гендерної проблематики в мовознавстві

виявлено в працях таких дослідників, як А. Архангельська, М. Брус, Т. Гундорова, А. Кириліна, Ж. Лакан, Р. Лакоф, В. Мороз, І. Халєєва І. Царьова та ін.

Перші спроби системного опису особливостей чоловічого та жіночого мовлення було здійснено на базі германських мов (R. Lakoff, D. Spender, S. McConnell-Ginet та ін.).

Сучасні науковці спрямовують вектор своїх досліджень у межах дискурс-аналізу (R. Wodak, S. Mills, J. Sunderland та ін.), медійного та політичного дискурсу (Р. Водак, О. Лазарєва, М. Рожило, А. Шеремет та ін.), наукового (О. Багрій, О. Ільченко, О. Шаля), художньому (О. Бабелюк, І. Бехта, Н. Борисенко та ін.), комп'ютерного (О. Винник, І. Карпа, Л. Компанцева та ін.), медичного (С. Вострова, О. Кудорова та ін.) тощо.

Останнім часом особливу увагу лінгвістів привертає проблема педагогічного дискурсознавства (А. Габідулліна, М. Кушнір, Т. Філоненко та ін.), одним із різновидів якого є науково-академічний дискурс, що зумовлює перетин наукової та науково-педагогічної сфер. Цей «пограничний дискурс» існує в закладах вищої освіти в контексті передавання знань від науково-педагогічних працівників до здобувачів вищої освіти та відбиває «світоглядні засади, ментальні моделі, понятійні апарати, термінологію, методологію та ціннісну орієнтацію різних науково-професійних галузей» [13].

Усе зазначене характеризує проблему використання фемінітивів в українському та німецькому науково-академічному дискурсах як таку, що потребує детального вивчення. Цим умотивуємо актуальність нашої розвідки. Її **мета** – визначити та проаналізувати тенденції фемінінних інновацій у науково-академічному дискурсі німецької та української мов.

Методологія та методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувався комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема аналіз, синтез, а також порівняння, узагальнення, описовий та аналогії, які забезпечили цілісний підхід до вирішення проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі спостерігається різновекторність щодо визначення поняття «дискурс» вітчизняними та закордонними мовознавцями. Як слушно зауважує О. Кубрякова, незважаючи на активне використання цього терміна в лінгвістичних дослідженнях, він не має чітко закріпленого змістового наповнення, яке б вважалося загальноприйнятим [8, с. 23].

У процесі наукового пошуку виявлено, що витоки теорії дискурсу беруть свій початок у дослідженнях Е. Бенвеніста, який

протиставив систему та процес мовлення, трактуючи дискурс як будь-яке висловлення мовця з метою цілеспрямованого впливу на слухача [2, с. 299]. Подальший розвиток дискурсознавства відбувався у формальному та функціональному напрямках [10, с. 87]. Згодом досліджуване поняття визначалося з позиції об'єднання цих двох напрямів, що зумовило визначення його сутності на функціонально-комунікативній основі [1].

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття в мовознавстві [4; 14; 15] значно популяризувався комунікативно-когнітивний підхід, який надалі визначив змістове наповнення дискурсу як комунікативної діяльності, що характеризується єдністю процесу і результату і володіє лінгвістичним і екстралінгвістичними чинниками.

Із позиції екстралінгвістичного підходу визначав дискурс Т. ван Дейк, який розглядав цей термін, перш за все, як комунікативну подію, «в якій задіяні <...> ті ментальні процеси, які постійно супроводжують процес комунікації» [18, с. 23]. На думку вченого, саме дискурс відбиває всю специфіку та різноманітність історичної доби, індивідуальні та соціальні особливості комуніканта та комунікативної ситуації, в якій здійснюється комунікація [18, с. 25].

У контексті соціолінгвістичного підходу дискурс трактується як спілкування, що визначається приналежністю комунікантів до певної соціальної групи або характерної мовленнєвої ситуації [21].

Розглядаючи різні грані цього поняття, сучасні науковці сходяться на думці, що дискурс – це провідний феномен мовлення, який характеризується інтерактивністю, єдністю комунікативних та когнітивних процесів, зумовлених екстралінгвістичними чинниками, що поєднують спільні риси у зв'язних текстах [3; 13; 16].

Наукова рефлексія теорії дискурсознавства дозволяє стверджувати, що, не дивлячись на усе термінологічне різноманіття, очевидним є те, що спільним для всіх дослідників є бачення діалектичної сутності (комунікативної та когнітивної) дискурсу з урахуванням соціальних та контекстуальних чинників.

У сучасній вітчизняній лінгвістиці виділяють два типи дискурсу: персональний та інституційний. Основною метою персонального дискурсу є передача інформації та вивчення внутрішнього світу співрозмовника з метою впливу на нього. Головними ознаками інституційного дискурсу є регламентованість мовлення в межах офіційно-ділового, наукового та публіцистичного стилів, що зумовлюється статусно-рольовими правилами поведінки комунікантів [5; 11]. Основним критерієм для визначення специфічних стилістичних та жанрових особливостей інституційного дискурсу є система суспільних інститутів. У контексті сучасної мовознавчої науки (А. Белова,

О. Гніздечко, В. Карасик, А. Приходько та ін.) типологія інституційного дискурсу є досить розгалуженою та динамічною, що спричинено наміром охопити все більше різновидів професійно орієнтованої комунікації [11].

У лінгвістиці спостерігається тенденція до тісної взаємодії різних типів дискурсів, що зумовлює виникнення динамічних, інтертекстуальних зв'язків. Так, одним із прикладів перетину педагогічної й наукової комунікації, що може функціонувати як окремо, так і в тісному взаємозв'язку, є науково-академічний дискурс, який включає когнітивні моделі та особливості мовно-соціальних практик, що притаманні закладам вищої освіти [13]. Науково-академічний дискурс має свої специфічні особливості, які дозволяють його чітко ідентифікувати. Так, у межах науково-академічного дискурсу здійснюється процес акультурації, що передбачає «передавання і засвоєння різних моментів певної науково галузевої культури» [16, с. 28]. Для наукової комунікації характерними є точність даних, логічність викладу матеріалу, лаконічність змісту, об'єктивне відображення фактів та явищ тощо. Академічність цього виду дискурсу виявляється в оцінці викладеної інформації, наданні рекомендацій тощо.

Науковий стиль являє собою стиль писемного й усного власне наукового, навчального та ділового спілкування, який регулює взаємовідносини людей в науково-педагогічній сфері та обслуговує потреби науково-педагогічних, педагогічних працівників і здобувачів освіти в типових ситуаціях. Для кожної форми цього стилю характерною є певна система мовних та стилістичних засобів.

У контексті досліджуваної проблеми особливої уваги заслуговує комунікативна взаємодія адресанта та адресата в науково-академічному дискурсі. Найчастіше адресантом виступає науково-педагогічний працівник, який є «продуцентом інформації, інформатором, укладачем тексту, креатором» [7, с. 13]. Адресатами науково-академічного дискурсу є здобувачі вищої освіти, які поступово входять у сферу професійної комунікації. Однією із сучасних тенденцій у процесі комунікативної взаємодії в межах науково-академічного дискурсу між адресатами та адресантами є використання гендерно коректних мовних форм. Як відомо, гендерний підхід реалізується за допомогою стратегії фемінізації або нейтралізації. Як свідчать результати сучасних досліджень, фемініні інновації більш притаманні для усної, ніж для писемної форми, що пояснюється специфічними особливостями кожної з форм спілкування [3].

Розглянемо фемініні інновації на прикладі науково-академічного дискурсу німецької та української мов. Як фактичний матеріал дослідження було обрано фрагменти понад 200 фрагментів текстів

наукових журналів, збірників наукових праць, монографій, дисертацій, навчальних програм та інших академічних видань Німеччини та України.

Як відомо, соціально-економічні перетворення та відстоювання рівноправності жінок і чоловіків у всіх сферах життя стали наслідком фемінізації німецької мови. Однією з новацій у контексті фемінізації німецької мови є орфографічне виділення літери «I» в середині слова під час звернення до педагогічних, науково-педагогічних працівників або здобувачів освіти протилежних статей (LehrerInnen, ProfessorInnen, StudentInnen тощо). Наприклад, у програмі підвищення кваліфікації Тюбінгенського університету зафіксовано такі фемінні інновації: «Als erstberufene/r ProfessorIn sind Sie mit vielfältigen Aufgaben betraut und nehmen unterschiedliche Rollen ein» [17].

Крім орфографічного виділення літери «I», виявлено також інші варіанти гендерного прояву в науково-академічному дискурсі німецької мови, зокрема використання скісної риски (Professor/innen), зірочки (Student*innen), підкреслення (Lehrer_innen) або двокрапки (Mitglieder:innen). Наприклад, в одній зі статей на сайті Фрайбурзького університету зазначається: «Bei der folgenden Darstellung von Männeranteilen bei Professor*innen an der Universität Freiburg ist zu beachten, dass bis vor kurzem als Geschlechtseintrag in Statistiken nur „männlich“ oder „weiblich“ möglich war» [19].

У процесі аналізу фрагментів науково-академічних текстів німецькою та українською мовами з гендерно забарвленою лексикою з'ясовано, що для обох мов характерною є тенденція до суфіксального творення фемінінних номінантів, що можна пояснити розвиненою категорією роду в досліджуваних мовах. Так, основним маркером жіночого роду в німецькій мові виступає суфікс -in (Dozentin, Schülerin, Studentin), в українській – суфікси -ка (магістрантка, доповідачка, авторка), -иц(-я) (дослідниця, учениця), -ин(-я) (філологиня, критикиня, знавчиня). Як зазначають сучасні мовознавці, одним із найпродуктивніших суфіксів у творенні тематичних груп фемінітивів у межах українського науково-академічного дискурсу є саме суфікс -ка [6, с. 330]. Наприклад, у відгуці офіційного опонента на про дисертацію зазначається: «Скрупульозно вивчена авторкою контекстуальна репрезентація полісемантичного знака, що мотивована різними чинниками: стратегією будови твору, указівкою на особливості мислення персонажа, маніпулятивними стратегіями мовця» [12]. У контексті досліджуваної проблеми варто відзначити, що до основних тематичних груп фемінітивів, найбільш поширених в німецькому та українському науково-академічному дискурсі, відносяться такі: назви вчених звань (доцентка, професорка, Dozentin,

Professorin); назви керівних посад (завідувачка, директорка, Lehrstuhlleiterin, Direktorin); номінації жінок відповідно до професійної діяльності (поетка, філологиня, письменниця, педагогиня, Forscherin, Schriftstellerin). Сучасне українське мовлення характеризується розширенням спектру використання форм жіночого роду іменників, що належать до вище названих тематичних груп, що пояснюється прийняттям нового правопису.

Аналіз фрагментів текстів дозволяє стверджувати, що в німецькому науково-академічному дискурсі спостерігається тенденція до використання парних форм звернень: Hochschullehrerinnen und Hochschullehrer, Professorinnen und Professoren, Studentinnen und Studenten, Absolventinnen und Absolventen, Schülerinnen und Schüler тощо, що посилює гендерну симетрію мовлення. Варто відзначити, що це явище не є характерним для українського науково-академічного дискурсу. Крім того, в німецькомовному науково-академічному середовищі форми жіночого роду іменників на позначення посад використовуються частіше, ніж в українському, що можна пояснити різним рівнем розвитку фемінінних інновацій в українській та німецькій мовах.

Одним із засобів гендерної диференціації в науково-академічному дискурсі німецької мови є також використання складних слів (комполітів): Tagesmutter, Doktormutter. Наприклад: «Wer promovieren möchte, braucht ein Dissertationsthema – und einen Doktorvater oder eine Doktormutter, der oder die das Vorhaben betreut» [20]. На відміну від німецької мови, в українському науково-академічному дискурсі використання комполітів для позначення іменників жіночого роду не спостерігається.

Висновки з дослідження. Таким чином, проаналізований матеріал дає підстави висувати, що одним із виявів демократизації досліджуваних мов є процес сучасної фемінізації. У процесі наукового пошуку з'ясовано, що конкретизація та гендерна диференціація найменувань та позначень особи є більш характерним явищем для німецького науково-академічного дискурсу. Продукування фемінітивів у контексті науково-академічного дискурсу української мови знаходиться на етапі становлення в порівнянні з німецькою мовою, що пояснюється відносно недавньою появою нового українського правопису.

Відповідно до специфічних особливостей науково-академічного дискурсу фемінітивна лексика має характер поодинокого використання. Найбільшою мірою це стосується назв учених звань, керівних посад, номінації жінок відповідно до професійної діяльності. У процесі аналізу фрагментів науково-академічних текстів німецькою та

українською мовами з гендерно забарвленою лексикою з'ясовано, що для обох мов характерною є тенденція до суфіксального творення фемінних номінантів. Однак такі тенденції забезпечення фемінінних інновацій, як використання парних звернень та складних слів (комполітів), не є характерними для науково-академічного дискурсу української мови, на відміну від німецької.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Поглибленого вивчення потребує проблема нейтралізації мови в контексті науково-академічного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика : пер. с фр. Москва : Прогресс, 1974. 447 с.
3. Брус М.П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.
4. Дискурс іноземномовної комунікації / заг. ред. К.Я. Кусько. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 495 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
6. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
7. Колесникова І.А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.15 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2009. 33 с.
8. Кубрякова Е.С. О термине – дискурс и стоящей за ним структуре знания. *Язык, личность, текст : сб. статей к 70-летию Т. М. Николаевой*. Москва : Языки славянских культур, 2005. С. 23–33.
9. Лукашенко Н.Г. Испаномовний Інтернет-дискурс: комунікативно-прагматичний та лінгвостилістичний аспекти (на матеріалі форумів з проблематики родинних стосунків) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.05 / Київський національний лінгвістичний ун-т. Київ, 2006. 19 с.
10. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК. Гнозис, 2003. 280 с.
11. Маслова Т.Б. Типологія наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі. *Англістика та американістика*. Вип.10. 2013. С. 39–43.
12. Скоробагатова О.О. Відгук офіційного опонента про дисертацію Мальцевої Вероніки Валеріївни «Полідискурсивність як феномен конституювання художнього тексту (на матеріалі сучасної російської прози)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.02. URL : http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Rada/K_64_053_05/Vidhuk_1_oponent_Maltseva.pdf (дата звернення: 30.10.2021).

13. Сологуб Л.В. Научно-дидактический дискурс: конститутивные параметры. *Филология и литературоведение*. 2015. № 5. URL : <http://philology.snauka.ru/2015/05/1436> (дата звернення: 05.08.2021).
14. Чернявская В.Е. Дискурс как объект лингвистических исследований. *Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса : сб. науч. тр.* Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУЭФ, 2001. С. 11–22.
15. Шевченко И.С., Морозова Е.И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. 2003. № 586. С. 33–38.
16. Яхонтова Т.В. Лінгвогенологія сучасної науки (на матеріалі англomовних наукових текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2014. 32 с.
17. Bronner Uta. Führungskräftequalifizierungsprogramm für erstberufene ProfessorInnen. URL : <https://uni-tuebingen.de/einrichtungen/verwaltung/vi-personal-und-innere-dienste/personalentwicklung/tt-professorinnen/#c1232701> (дата звернення: 02.10.2021).
18. Dijk T.A. van. The study of Discourse. *Discourse as Structure and Process / ed. by T. A. van Dijk. L.* : Sage Publications, 1997. P. 1–34.
19. Gender and Diversity. URL : https://www.gleichstellung.uni-freiburg.de/Monitoring/Gender/copy_of_professor-innen (дата звернення: 21.10.2021).
20. Julia Becker & Maike Schade. Promotion: Den passenden Doktorvater oder die passende Doktormutter finden. URL : <https://www.academics.de/ratgeber/doktorvater-finden> (дата звернення: 28.10.2021).
21. Stabbs M. *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. University of Chicago Press, 1983. 272 p.

Леся Рогач,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0001-7709-017X>
м. Ужгород, Україна

Contrastive semantics of profession nominations

Контрастивна семантика назв професій

Summary. *Linguocultural approach to the study of agentive professionalisms is aimed at investigation of the correlation of these nominations as signs of English and Ukrainian culture. In this regard, the importance of the system of standards, symbols and stereotypes is actualized to describe the cultural and national specificity of the system of agentive professional nominations. In our research the identification of national and cultural content of agentive professionalisms is performed from the standpoint of linguistic, contrastive, linguistic-cultural and cognitive approaches. The present study focuses on the contrastive typology of meanings of profession nominations in English and Ukrainian in economic discourse. The following aspects or types of meaning while contrasting English and Ukrainian lexemes under consideration are addressed: referential or denotative aspect; conceptual, or significative aspect; pragmatic, or connotative aspect; and systemic, or differential aspect. The referential semantics in our research deals with the meaning of a word denoting a profession as its capacity to represent the sphere of economic discourse in English and Ukrainian. The conceptual aspect of lexical meaning in our material is determined by the reference of the investigated lexemes to a mental entity. Pragmatic aspect of lexical meaning in lexemes denoting professions in both languages is defined by the communicative situation the word is used in. The systemic aspect of word meaning in the lexemes under study is established on the basis of the word's relations to other words within a group of lexical units denoting professions in economic discourse. The investigation of profession nominations in the economic discourse analyzes the SL lexemes in their correlation with the corresponding TL lexemes.*

Key words: *economic discourse, profession nominations, semantics, contrastive study, translation.*

Анотація. *Лінгвокультурний підхід до вивчення агентивних професіоналізмів спрямований на дослідження співвідношення цих номінацій як ознак англійської та української культури. У зв'язку з цим актуалізується значення системи стандартів, символів, стереотипів для опису культурно-національної специфіки системи агентивних професійних*

номінацій. У нашому дослідженні виявлення національно-культурного змісту агентних професіоналізмів здійснюється з позицій лінгвістичного, контрастивного, лінгвокультурологічного та когнітивного підходів. Стаття присвячена дослідженню контрастивної семантики назв професій в англійській та українській мовах. Увага зосереджується на контрастивній типології значень назв професій у двох мовах. У дослідженні аналізуємо аломорфні та ізоморфні семантичні особливості англійських і українських агентивних професіоналізмів, що функціонують в економічному дискурсі мови оригіналу та мови перекладу. У статті розглядаються такі аспекти у процесі протиставлення англійських та українських лексичних одиниць: референтний, або денотативний, аспект; концептуальний, або сигніфікативний, аспект; прагматичний, або конотативний, аспект і системний, або диференційний, аспект. Референтна семантика у нашому дослідженні стосується значення слова, що позначає професію, як її здатність репрезентувати сферу економічного дискурсу англійською та українською мовами. Концептуальний аспект лексичного значення в нашому матеріалі визначається віднесенням досліджуваних лексем до ментальної сутності. Прагматичний аспект лексичного значення в лексемах, що позначають професії, визначається комунікативною ситуацією, в якій слово вживається. Системний аспект значення слів у досліджуваних лексемах встановлюється на основі зв'язків слова з іншими словами у групі. Дослідження номінацій професій в економічному дискурсі націлене на аналіз лексем цільової мови у їх співвідношенні з відповідними лексемами мови перекладу.

Ключові слова: економічний дискурс, назви професій, семантика, контрастивне дослідження, переклад.

Introduction. The search for new ways to study language and culture has led to an awareness of the need for linguistic analysis of national mentality, when in the process of comparison there is a conceptual content of language units that reflect the specific type of perception of the world and traditions of national culture. The thesis of the unity of language and culture makes it possible to consider communication with native speakers not only as an exchange of information by means of language, but also as a dialogue of the respective cultures.

Within the framework of semantic-linguoculturologic paradigm the study of profession nominations is understood as a reflection of the national consciousness of the linguistic-cultural community, and the attitudes embedded in it, to a certain extent, impose cultural and national worldview on native speakers. Profession nominations act as peculiar semiotic codes allowing to penetrate into history, culture and mentality of the nation. Lexical units denoting professions arise to describe the world as well as to interpret, evaluate and express a subjective attitude towards it. This is what distinguishes lexical units denoting professions from other nominative units [10, c. 82].

Contrastive studies tracing the development trends in the paradigms of English and Ukrainian profession nominations and translation studies seem to be **relevant** in view of the fact that economic cooperation between Ukraine and English-speaking countries is becoming increasingly stronger, while the systems of historically conditioned professional nominations of both countries show a number of significant differences. The **aim** of the investigation is the contrastive study of meanings of profession nominations in English and Ukrainian economy discourse. In accordance with the intended aim the following **objectives** of the research have been formulated: to determine lexical and contextual semantics of agentive professionalisms in the source discourse and the target discourse and to study the contrastive semantics of profession nominations.

Methodology of investigation. According to N. Andreichuk, the national and cultural specificity of the profession nominations consists in: 1) the way of world segmentation, reflects the peculiarities of mentality (firstly, the phenomenon of profession nominations non-equivalence in contrastive aspect, does not deny the existence of similar verbalized meanings on lexical level or in the form of verbalized background national cultural information, secondly, the elaboration of certain conceptual spaces, that is, the existence of different number of units, which verbalize the concept in the languages under study); 2) the way of verbalization (using certain metaphorical principles, prototype representations); 3) replenishment, generally typical for comparable languages, of the metaphorical model at the verbal level by specific components; 4) display of prototype and stereotype representations of profession nominations in national precedent texts [8, p. 44].

The identification of the national and cultural content of agentive professionalisms is performed from the standpoint of linguistic, contrastive, linguistic-cultural and cognitive approaches, which can be presented as stages of contrastive analysis: 1) revealing of non-equivalent extra-linguistic factors reflected in agentive professionalisms; 2) revealing of structural and semantic peculiarities of interlingual agentive professional analogues; 3) revealing of national and cultural connotations and cultural concepts in the semantic structure of agentive professionalisms; 4) revealing the peculiarities of the national segmentation of the linguistic worldview and the peculiarities of the mentality.

Cumulative properties of agentive professionalisms in SL and TL economy discourse contribute to their ability to accumulate cultural information about the life and customs of representatives of English and Ukrainian linguoculture, which makes it possible to carefully study the mentality, traditions and stereotypes. The linguistic worldview is described by means of profession nominations, in which each agentive

professionalism is an element of system and performs the function of description of realities and phenomena of surrounding reality. The system of agentive professionalisms is specific for each concrete language since not every phenomenon or action of the world around gets the same expression in the language in the form an agentive professional nomination [6, p. 7].

In the process of contrasting the agentive professionalisms of different SL and TL economy discourses, it is important to characterize the common and distinctive aspects in the semantics of the studied units, which is based on national originality. The objective fact of existence of ethno-cultural nomination parallels, which can cover not only to some extent related and culturally related languages, which are constantly in contact, but also languages that are completely unrelated, very far from each other in the structural manifestation, which did not have close ethno-cultural contacts in the past, testifies to the common laws of mentality of different peoples. Such parallels clearly demonstrate the existence of a certain tendency and the close interconnection and interdependence of the development of the language and culture of each people, while the agentive professionalisms that are unique from the national point of view are a result of linguistic reflection of the specificity of a particular mentality and linguistic worldview [4, p. 34].

Contrastive study of agentive professionalisms expands and deepens the holistic view of contrasted systems in all their diversity. Typological analysis is based on contrastive analysis which is carried out according to the selected parameters and allows for a more detailed examination of inter-lingual differences [2, p. 14]. Contrastive study reveals common features and differences in the use of linguistic means of different languages; allows to determine the peculiarities of each of the contrasted languages; allows to anticipate and avoid undesirable interference; creates a solid linguistic base for the theory of translation; supplies material for typology, identification of universals.

Results and discussion. The translation direction of contrastive research is related to the onomasiological approach to organizing the material being compared, where the researcher comes from invariant meanings and analyses how these meanings are conveyed in parallel texts on different languages. The contrastive analysis of profession nominations in English and Ukrainian in our research reveals the characteristics of a lexical item's content within two types of semantics: referential and lexical [5, p. 29]. The referential semantics deals with the meaning of a word denoting a profession as its capacity to represent the sphere of economic discourse, for example, the lexeme "*worker*" defined as "someone who works in a particular job or in a particular way" and "someone who works

for a company or organization but does not have a powerful position” [13] refers the lexeme to the sphere of employment in English while the Ukrainian word “*робітник*” defined as “той, хто здійснює нескладну, допоміжну фізичну роботу”; “людина, зайнята в якій-небудь певній галузі діяльності”; “той, хто працює, трудиться; трудівник” [18] describes the employment field in the Ukrainian economic discourse, for example: *The Chester plant had exemplary employee relations, so much so that the workers had decertified their own union* [12, p. 177]. *На заводі в Честері були зразкові відносини з співробітниками, настільки, що **робітники** відмовилися від сертифікації власної профспілки* [16, с. 137].

Lexical semantics considers the meaning of a word denoting professions in the English and Ukrainian economic discourse as an entity that encodes information about economic discourse. Thus, the lexeme “*manager*” differentiates between two components in its meaning structure: “the person who is responsible for managing an organization” and “the person whose job is to organize and sometimes train a sports team” [13] and its Ukrainian correspondence “*менеджер*” defined as “у сучасному капіталістичному суспільстві – найманий професійний керуючий (директор підприємства, керівник окремого підрозділу) у концернах, трестах, синдикатах і т. ін.” [18] both describe not just a mere physical world, but a conceptualized one, i.e. the conceived and interpreted reality in the economic area, for example: *It lays out how leaders and managers alike can surmount the cognitive, resource, motivational, and political hurdles in spite of limited time and resources in executing blue ocean strategy* [12, p. 21]. *У ньому йдеться про те, як керівники і **менеджери** можуть долати когнітивні, ресурсні, мотиваційні та політичні бар’єри, незважаючи на обмеженість часу і ресурсів, необхідних для здійснення стратегії «блакитного океану»* [16, с. 11].

The analysis of the lexical-semantic group of nouns denoting professions in English and Ukrainian manifests that the formation of their lexical meaning is influenced by three interrelated elements of the epistemological situation – a cognizer (a designator), a cognized object (the external world, i.e. reality) and a linguistic sign (lexical item) [7, p. 223]. Thus, we single out the following aspects or types of meaning while contrasting English and Ukrainian lexemes under consideration: a) referential or denotative aspect; b) conceptual, or significative aspect; c) pragmatic, or connotative aspect; d) systemic, or differential aspect.

Referential, or denotative aspect of lexical meaning of lexemes denoting professions in English and Ukrainian is determined by the word’s reference to an object (denotatum, referent). It is usually referred to as the

ostensive or demonstrative meaning. According to this approach, there is a certain relationship between a word in the economic discourse and an object in the area of economy, embodied and nominated by the word. The relation of the profession nomination to the object in the sphere of economy is interpreted as the referential meaning. For example: *The Standard requires the **auditor** to be more proactive in considering the risk of fraud in an audit of financial statements [12, p. 178].* Відповідно до цього стандарту, **аудитор** повинен проявляти більшу далекоглядність при розгляді можливості шахрайства в ході аудиторської перевірки фінансових відомостей [16, p. 137].

The conceptual, or significative aspect of lexical meaning in lexemes denoting professions in English and Ukrainian is determined by the word's reference to a mental entity (concept, image, idea, conception, etc.) [1, p. 87]. This aspect is considered within the conceptual theory of meaning [9, p. 200]. The lexical meaning of the lexeme "*budget analyst*" and its Ukrainian correspondence "*бюджетний аналітик*" or the lexeme "*broker*" and the Ukrainian correspondence "*брокер*" are treated as concepts (an abstract or generalized idea of particular objects, processes and other phenomena) denoted by a word belonging to the conceptual domain of ECONOMY, for example: *Relationship businesses, such as insurance, banking, and investing, have relied heavily on the emotional bond between **broker** and client [12, p. 74].* Такі види діяльності в сфері бізнес відносин, як страхування, банківська справа та інвестування, в значній мірі спиралися на емоційний зв'язок між **брокером** і клієнтом [16, p. 61].

The concept within the conceptual domain ECONOMY encompasses the minimum of typical features that characterize the object of designation and distinguish it from other objects as well as from the objects belonging to other conceptual domains [3, p. 95]. The concept verbalized by the English word "*bookkeeper*", on the one hand, differentiates the designated object from the one denoted by the lexeme "*dealer*" belonging to the same sphere of human activity, and, on the other hand, it distinguishes the object from the one verbalized by the lexeme "*journalist*" which refers this designatum to the field of journalism. The same holds true for the Ukrainian lexemes "*бухгалтер*", "*дилер*", and "*журналіст*", for example: *After graduation she continued to study theatre history and theatre science at the Theatre Science Institute and at the Berlin University, while working part-time as a **bookkeeper** and office manager [12, p. 211].* Вона продовжила вивчати театральне мистецтво та історію театру в Театральному інституті та в Берлінському університеті, одночасно працюючи неповний робочий день **бухгалтером** і адміністратором [14, p. 180].

The research shows that the generalization process in the lexical meanings of profession nominations in the both languages may provide for the selection of various features to represent the typicality of an object.

Depending on a designator's (speaker's/writer's) intention in selecting those typical features, lexical meanings of profession nominations may reveal different grades of equivalence in the contrasted languages, for example, the English lexeme "*minister*" is characterized by several meaning components including: "a member of the government in Britain and many other countries who is in charge of a particular department or has an important position in it"; "a religious leader in certain Christian churches" and "a person below the rank of ambassador whose job is to represent his or her country in a foreign country" [13]. Therefore, this lexeme verbalizes the concepts POLITICIAN, CLERGYMAN and DIPLOMATIC AGENT referring the designated objects to different conceptual domains. Apparently, this lexeme has different correspondences denoting the same concepts in the Ukrainian language, for example: *Rather, the decision depends on the discretionary authority of a minister and thus, of the executive* [15, p. 20]. *Рішення залежить більшою мірою від дискреційних повноважень міністра і, отже, виконавчої влади* [17, p. 58].

In the following example, the lexeme "*minister*" has the Ukrainian correspondence "*священник*": *Retiring age for ministers is 70 years old, when a minister and his wife each receives a monthly pension of \$200 monthly until they pass away* [11, p. 78]. *Священники виходять на пенсію після досягнення 70-річного віку, причому після цього священник і його дружина починають щомісяця отримувати довічну пенсію в розмірі 200 доларів кожен* [19, p. 70].

The lexeme "*minister*" verbalizes the concept DIPLOMATIC AGENT in the following text fragment: *The Minister provided some historical background to the mandate from the regional perspective, and stressed that regular dialogue with regional groups would be helpful* [11, p. 54]. *Посланник охарактеризував під регіональним кутом зору деякі аспекти передісторії мандата і звернув увагу на корисність регулярного діалогу з регіональними групами* [19, p. 50].

Thus, the same lexeme may verbalize various concepts in English while these concepts are designated by different lexemes in the contrasted language.

Pragmatic, or connotative aspect of the lexical meaning in lexemes denoting professions in English and Ukrainian is defined by the communicative situation the word is used in, i.e. the situation of its application. The analysis of the given profession nominations shows that this aspect usually includes the speaker's attitude towards a denoted object

in economic discourse, the relations between an addresser and addressee, communication environment, the purpose an interlocutor aims to achieve, and other parameters. The information about these situations is included in lexical meaning in the form of various components (evaluative, emotive, expressive, associative, ideological, stylistic, etc.).

Those components, being supplementary to the cognitive meaning, constitute the basis of the pragmatic meaning of a word, cf.: the English “dealer” – “a trader or merchant, esp. a wholesaler”; “the player distributing the cards in a card game”; “a person who behaves or acts toward another or others in a specified manner” and “slang. a person who buys and sells drugs illegally” [13] versus the Ukrainian lexeme “дилер” – юридична або фізична особа, що займається купівлею-продажем цінних паперів, валют, товарів і що діє від свого імені і за свій рахунок” [18], for example: *Minimum resale price maintenance occurs when a manufacturer imposes a minimum resale price on a dealer, thereby limiting or even excluding a dealer’s ability to offer discounts* [15, p. 89]. Підтримка мінімальних перепродажних цін відбувається в тих випадках, коли виробник строго фіксує мінімальну перепродажну ціну **дилера**, тим самим обмежуючи або навіть зводячи нанівець можливості **дилера** з надання знижок [17, p. 156].

In the following illustration, the lexeme “dealer” is substituted by the Ukrainian correspondence “посередник”, for example: *The Royal Company obtained its diamond dealer licence in September 2007* [11, p. 89]. «Ройал компанії» придбала свою ліцензію **посередника** в угодах з діамантами у вересні 2007 року» [19, p. 78].

The analysis of the following context shows the usage of the Ukrainian correspondence “наркаторговець”, for example: *We have a witness that places a dealer named Easy Eddie Moe at the scene* [12, p. 123]. У нас є свідок, який стверджує, що бачив **наркаторговця** на ім’я Очманілій Едді Мо на місці злочину [16, p. 102].

In terms of their pragmatic meaning, in the process of research we have detected the English and Ukrainian profession nominations of two types:

a) profession nominations that coincide in connotations, e.g.: Eng. “businessman” – “a person, esp. a man, engaged in commercial or industrial business, esp. as an owner or executive” [13]; Ukr. “бізнесмен” – “людина, яка займається комерційною діяльністю, бізнесом; підприємець” [18]. For example: *OIOS also adduced evidence to show that the letter leasing the relevant fuel installations to the businessman had actually been drafted by one of the businessman’s employees* (11, p. 57). УСВН також представило докази, які показують, що лист про передачу **бізнесмену** паливних станцій в довгострокову

оренду було дійсно підготовлено одним зі співробітників цього підприємця [19, p. 50].

b) profession nominations that do not coincide in connotations, e.g. Eng. “*politician*” – “a person actively engaged in politics, esp. a full-time professional member of a deliberative assembly”; “a person who is experienced or skilled in the art or science of politics, government, or administration; statesman” and “*derogatory* a person who engages in politics out of a wish for personal gain, as realized by holding a public office” [13] and Ukr. “*політик*” – “той, хто займається питаннями політики; політичний діяч”; “особа, яка вмiє тонко влаштовувати складну справу” [18]. For example: *Politicians can also be criticized for becoming “career politicians”. A politician who makes politics the source of their income, yet has to face re-election every few years can be less likely to make bold decisions or side with an unpopular bill* [15, p. 129].

Політиків можна також критикувати за те, що вони стали “кар’єрними політиканами”. Політикан, який робить політику джерелом свого доходу, але змушений проходити перевибори кожні кілька років, може бути менш схильний приймати сміливі рішення або вставати на бік непопулярного законопроєкту [17, p. 240].

The analysis of the given context shows that the English lexeme “*politician*” is replaced by the negative lexeme “*політикан*” while the following context represents the neutral Ukrainian correspondence “*політик*”. For example: *In addition, a construction firm filed defamation charges against a politician who had supported the farmers* [11, p. 116].

Крім того, одна з будівельних компаній висунула звинувачення проти одного з політиків, який підтримав цих фермерів [19, p. 109].

The systemic, or differential aspect of word meaning in lexemes belonging to the system of profession nominations in English and Ukrainian is established on the basis of the word’s relations to other words within a group of lexical units denoting professions in economic discourse. The analysis manifests that the meaning is not self-sufficient and self-defining, but bears certain relations with other meanings that specify it. In this way, we may observe some inconsistency in relations of certain profession nominations in English and Ukrainian:

a) in paradigmatic relations, e.g.: the Eng. “*crane operator, hoist operator, crane man*” versus the Ukr. “*кранівник*”; the Eng. “*marketing expert, marketer, marketing specialist*” versus the Ukr. “*маркетолог*”; the Eng. “*desktop publisher*” versus the Ukr. “*макетник, верстальник*”; the Eng. “*oceanographer*” versus the Ukr. “*океанолог, океанограф*”, etc. For example: *This activity has benefited considerably from the loaned expertise of a marketing specialist from the UK Forestry Commission, as well as in-kind and financial contributions from other*

Governments, institutes and organizations [15, p. 54]. Велике значення для цієї діяльності мала участь **маркетолога**, який був відряджений лісогосподарського комісією Сполученого Королівства, а також допомога натурою і фінансова підтримка, надана іншими урядами, установами та організаціями [17, p. 90].

b) in syntagmatic relations the lexeme “*inspector*” combines with the lexemes “*revenue*” and “*tax*” to form the profession nominations “*tax inspector*” and “*revenue inspector*” denoting “a person who collects unpaid taxes from other people or corporations” [13] while the Ukrainian lexeme “*інспектор*” forms the nomination only combining with the lexeme “*податковий*” – “*податковий інспектор*”. For example: *With regard to the finding of the court that the **tax inspector** had not been involved in the criminal inquiry the author argues that nevertheless there was an appearance of partiality which in itself constitutes a violation of article 14* [11, p. 200]. *Стосовно висновку суду про те, що **податковий інспектор** не брав участі в кримінальному розслідуванні, автор стверджує, що тим не менш були ознаки упередженості, які самі по собі є порушенням статті* [19, p. 195].

In the following text fragment, the use of the Ukrainian correspondence “*податковий інспектор*” is used: *In its judgement, the Court of Appeal rejected the author’s request that the criminal proceedings for fiscal fraud be declared inadmissible or subsidiarily that the **revenue inspector’s** 1989 report be removed from the criminal file* [12, p. 189]. *У своєму рішенні Апеляційний суд відхилив клопотання учасника про оголошення неприйнятними кримінально-процесуальні дії у зв’язку з фінансовим шахрайством або субсидіарно, щоб вилучити з кримінальної справи звіт **податкового інспектора** від 1989 року* [16, p. 219].

Conclusions. The contrastive analysis of English and Ukrainian profession nominations has given an opportunity to observe similarities and differences in paradigmatic relations of the contrasted languages. Although the objective reality exists outside human beings and irrespective of the language they speak, every language classifies reality in its own way by means of vocabulary units. English and Ukrainian profession nominations differ in their referential (denotative aspect), conceptual (significative aspect), pragmatic (connotative aspect) and systemic (differential aspect). The existence of interlingual lexical correspondences is not accidental, but a natural fact of linguistic reality, which, like the possibility of translation itself, is explained by extra and interlingual factors. One of the main reasons for the natural character of interlingual correspondence is the common material essence of human thinking, which from a physiological, psychological and logical point of view is subject

to common laws and is the same for all people, but from a linguistic point of view is inseparable. The mentality of all nations is expressed in one hypostasis – language itself, materialising in the forms of specific national languages.

REFERENCES

1. Gómez-González M. de los Á. and Doval-Suárez S. M. On contrastive linguistics: Trends, challenges and problems. *The Dynamics of Language Use: Functional and Contrastive Perspectives*. John Benjamins, Amsterdam/ Philadelphia, 2005.
2. Ke Ping. *Contrastive Linguistics*. Springer, 2018. 219 p.
3. Khrystiuk S.B. Specifics of English economic terminology translation. *Міжнародний філологічний часопис*. 2019. Vol. 10. № 1. P. 94-99.
4. Korunets I.V. *Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages*. Вінниця : Нова книга, 2004.
5. Potiatynuk U. *All about Words: An Introduction to Modern English Lexicology 1*. Львів : ПАІС, 2014. 362 с
6. Thuresson S. *Middle English Occupational Terms*. Lund: CWK Gleerup; Copenhagen : Ejnar Munksgaard, 1950. 285 p.
7. Umanets A. Lexical Translation Transformations. *Філологічні науки*. 2015. Випуск 39. С. 262-265.
8. Андрейчук Н.І. *Contrastive Linguistics = Контрастивна лінгвістика : навчальний посібник*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 343 с.
9. Гергиева З.Г. О статусе контрастивной лингвистики. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2009. № 6 (2). С. 203–206.
10. Маслова В. А. *Лингвокультурология : учебное пособие для студ. высш. учеб. завед.* Москва : Изд. центр “Академия”, 2001. 208 с.

SOURCES

11. Friedman M. *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press; 40th edition, 2003. 230 p.
12. Kim Chan W., Mauborgne R. *Blue Ocean Strategy. How to Create Uncontested Market Space and Make Competition Irrelevant*. Boston : Harvard Business School Publishing, 2015. 288 p.
13. Oxford Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (дата звернення: 18.09.2021).
14. Thesaurus. URL: <https://www.thesaurus.com/> (дата звернення: 18.09.2021).
15. Wray R. *Modern Monetary Theory*. Palgrave Macmillan UK, 2015. 306 p.
16. Кім Чан В., Моборн Р. *Стратегія Блакитного Океану. Як створити безхмарний ринковий простір і позбутися конкуренції*. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 326 с.
17. Рей Р. *Сучасна теорія грошей*. Київ : Наш формат, 2018. 480 с.
18. *Словник української мови : в 11 томах*. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 18.09.2021).
19. Фрідман М. *Капіталізм і свобода*. Київ : Наш формат, 2017. 216 с.

Юлія Томчаковська,
кандидат філологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри іноземних мов,
Національний університет «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0003-0117-2704>
м. Одеса, Україна

Англомовний окультний дискурс: структурний аспект

The English occult discourse: structural aspect

Анотація. *Стаття присвячена розгляду інституційних форм і типів англомовного окультного дискурсу та в окресленню шляхів їх подальшого дослідження. У роботі використано такі методи дослідження: компонентний аналіз, етимологічний аналіз, контекстуально-інтерпретаційний метод, лінгвокультурологічний аналіз. Стаття містить визначення терміна «дискурс», наводить основні підходи до його вивчення та типології, виокремлює та визначає поняття окультного дискурсу. Ключовими проблемами аналізу дискурсу залишаються структура та стратифікація дискурсу, встановлення його ознак, одиниць, категорій, типів, з'ясування способів організації різних дискурсивних інваріантів, що підкреслює актуальність статті. Замість загальноприйнятого типу інституційного дискурсу «містичний» вважаємо доцільний використання терміна «окультний дискурс» на позначення загального напрямку дискурсології, який вивчає особливості комунікації в різних містичних практиках, магії, астрології тощо, тобто всіх напрямів інституційної діяльності, які виходять за рамки науки та офіційної релігії. На основі результатів етимологічного та компонентного аналізів робимо висновок, що окультний дискурс містить такі основні жанрові різновиди, як астрологічний, магичний, алхімічний. Стосовно соціокультурних особливостей зазначимо, що функції зазначених видів дискурсу випливають із символічних та соціальних значень, що додаються до відповідних практик. Таким чином, надбання окультних наук є частиною загальної системи мислення, переконань у певному суспільстві, що дає змогу вивчити відповідний фрагмент англомовної картини світу в міфологічному та найвчому варіантах. Перспектива цього дослідження полягає в аналізі жанрових різновидів астрологічного, магичного та алхімічного дискурсів, а також у вивченні стратегій і тактик комунікації в межах кожного з них.*

Ключові слова: дискурс, типологія, окультний, соціокультурні особливості, структура.

Summary. *The article is dedicated to the consideration of institutional forms and types of the English occult discourse and to outlining the ways of their further research. The following research methods have been used in the work: componential analysis, etymological analysis, contextual-interpretative*

method, linguo-cultural analysis. The article contains the definition of the term "discourse", presents the main approaches to its study and typology, identifies and defines the concept of occult discourse. The key problems of discourse analysis remain the structure and stratification of discourse, the establishment of its features, units, categories, types; highlighting the ways of organizing its invariants, which emphasizes the relevance of this article. Instead of the generally accepted type of institutional discourse "mystical", we consider it appropriate to use the term "occult discourse" to denote the general direction of discoursology, which studies the features of communication in various mystical practices like magic, astrology, etc., i.e. all areas of institutional activity beyond science and official religion. Basing on the results of etymological and componential analyses, we conclude that the occult discourse contains such basic genre varieties as astrological, magical and alchemical. Regarding socio-cultural features, we note that the function of these types of discourse stem from the symbolic and social meanings that are added to the relevant practices. Thus, the acquisition of occult sciences is part of the general system of thinking, beliefs in a particular society, which allows us to study the relevant fragment of the English worldview in mythological and naive versions. The perspective of this study is to analyze the genre varieties of astrological, magical and alchemical discourses, as well as to study the strategies and tactics of communication within each of them.

Key words: *discourse, typology, occult, sociocultural peculiarities, structure.*

Вступ. У сучасних гуманітарних науках термін *дискурс* вважається одним із найпопулярніших і широко вживаних. У різних парадигмах знання його використовують у різних значеннях та контекстах, часто позначаючи ним різні поняття. Лінгвістичне дослідження дискурсу пов'язане зі зміною наукової парадигми у філологічних студіях у другій половині ХХ століття, а саме з переходом від вивчення структурних аспектів мови до її функціонування. Історично дискурс розглядався з позиції формальної і функціональної лінгвістики, які згодом увійшли в системний підхід, започаткований у 70-ті – 80-ті роки минулого століття. На сучасному етапі вчені активно намагаються розмежувати поняття «текст» і «дискурс», пропонуючи різні опозиції (функціональність VS структурність, процес VS продукт, усне мовлення VS письмовий текст) [4, с. 12].

У сучасному мовознавстві дискурс трактується як спілкування людей із позицій їх належності до певної соціальної групи або стосовно тієї чи іншої типової мовленнєвої ситуації. Ця позиція відображена у визначенні Ф.С. Бацевича, який дефінує дискурс таким чином: «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя»;

залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» [1, с. 138].

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку дискурсології немає усталеної класифікації дискурсу, що зумовлено мінливістю соціальних умов спілкування. Проте вчені виокремлюють певні структурні та змістові типи. В.Б. Кашкін пропонує такі критерії для структурно-формальної типології дискурсу: *код* (вербальний/невербальний, змішаний, креолізований); *повідомлення* (усне/письмове, гібридне); *учасники дискурсу* (монолог, діалог, полілог); *спрямованість висловлювання* (від 1-ї, 2-ї, 3-ї особи). Вчений також пропонує структурно-змістову типологію дискурсу відповідно до референційного контексту, тобто соціальної сфери та позиції комуніканта щодо контекстної ситуації: *сфера дискурсивної діяльності* (інституційний, побутовий); *тема* (денотативна співвіднесеність); *тип тексту за способом викладення* (опис, розповідь, та ін.) [3, с. 20].

Останні дослідження сфер дискурсивної діяльності фокусують свою увагу на таких різновидах: політичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та масово-інформаційний види інституційного дискурсу. На думку В.І. Карасика, інституційний дискурс історично мінливий: коли зникає суспільний інститут як особлива культурна система і, відповідно, розчиняється у близьких, суміжних видах дискурсу, то властивий зникаючому інституту дискурс постає як цілісний тип спілкування [2, с. 21].

О.О. Селіванова визначає такі основні завдання аналізу дискурсу на сучасному етапі: «дослідження соціальної, текстуальної та психологічної контекстуалізації дискурсу, його зразків і жанрів із певним набором змінних (соціальних норм, ролей, статусів комунікантів, їхніх конвенцій, стратегій, показників інтерактивності й ефективності спілкування); вивчення закономірностей досягнення комунікантами комунікативної кооперації або чинників породження комунікативного конфлікту, способів реалізації комунікативного суперництва; опис інституційних форм і типів дискурсів тощо. Ключовими проблемами аналізу дискурсу залишаються структура та стратифікація дискурсу, встановлення його ознак, одиниць, категорій, типів, з'ясування способів організації різних дискурсивних інваріантів, вироблення методів і процедур аналізу й опису дискурсів тощо» [5, с. 626–627].

Саме в межах одного із цих завдань виконане це дослідження, мета якого полягає в описі інституційних форм і типів англомовного окультного дискурсу та в окресленні шляхів їх подальшого дослідження.

Методологія та методи дослідження. У роботі використано комплексну методіку із залученням загальнонаукових методів (*описовий* метод застосовано для виявлення характерних ознак об'єкта дослідження, методи *аналізу* і *синтезу* – для формування узагальнених уявлень про природу англомовного окультного дискурсу) та спеціальних лінгвістичних методів (застосовано елементи *компонентного* аналізу, які уможливили визначення семантичних особливостей ключових номінантів дискурсу; *етимологічний* аналіз дав змогу прослідкувати історичний розвиток ключових англомовних номінацій окультного дискурсу; *контекстуально-інтерпретаційний* аналіз дав змогу ідентифікувати і пояснити смислову динаміку різних видів окультного дискурсу, *лінгвокультурологічний* аналіз прислужився в ідентифікації та поясненні характерних рис англомовного окультного дискурсу).

Виклад основного матеріалу дослідження. У наведеному переліку різновидів інституційного дискурсу (політичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та ін.) децю не виправданим, на нашу думку, є термін «містичний» дискурс. Розглянемо словникову дефініцію прикметника «містичний»: «від містика – релігійно-ідеалістичні погляди, що визнають існування надприродних сил і можливість спілкування з ними людини» [6].

Отже, робимо висновок, що містичний дискурс має спільні риси з релігійним дискурсом та протиставляється науковому за своєю суттю. Наведемо словникову дефініцію англомовного відповідника: «*mystical – having a spiritual meaning or reality that is neither apparent to the senses nor obvious to the intelligence*» [8]. Вона не містить семи «релігійний, пов'язаний із віруваннями», але також підкреслює неочевидність, незрозумілість того, що вважається містичним.

З огляду на вищевказане, видається логічним використання терміна «*окультний дискурс*» на позначення загального напрямку дискурсології, який вивчає особливості комунікації в різних містичних практиках, магії, астрології тощо, тобто всіх напрямів інституційної діяльності, які виходять за рамки науки та офіційної релігії.

Розглянемо, насамперед, історичний розвиток відповідної англомовної номінації. Ця лексична одиниця вперше зафіксована в англійській мові у 1870 році та позначала доктрини, принципи та практики окультних наук: «*occultism (n.) “the doctrine, principles, or practices of occult sciences,” 1870, from occult + -ism. Related: Occultist*» [10].

Словникова стаття також містить ілюстрацію вживання цієї лексичної одиниці та роз'яснення, що вона позначає систему

псевдонаук, які потрібно відрізнити від донаукової магічної практики:

«Occultism, I should add, is to be distinguished from the primitive magic described by anthropologists, which is prescientific, prephilosophical, and perhaps prereligious, whereas occultism is a pseudo-science or system of pseudo-sciences, often supported by an irrationalist philosophy, and always exploiting the disintegrated débris of preexisting religions» [10].

Таким чином, лексична одиниця *occultism* походить від прикметника *occult*, етимологія якого визначається таким чином: *«occult (adj.) 1530s, “secret, not divulged,” from French occulte and directly from Latin occultus “hidden, concealed, secret”, past participle of occultare “cover over, conceal”, from assimilated form of ob “over” (see ob-) + a verb related to celare “to hide” (from PIE root *kel- (1) “to cover, conceal, save”). Meaning “not apprehended by the mind, beyond the range of understanding” is from 1540s. The association with the supernatural sciences (magic, alchemy, astrology, etc.) dates from 1630s. A verb occult “to keep secret, conceal” (c. 1500, from Latin occultare) is obsolete»* [10].

Зазначений прикметник вперше зафіксований в англійській мові на початку XVI століття у значенні «секретний, не оприлюднений», до якої потрапив із латини через французьку мову зі значенням «прихований». Згодом лексична одиниця *occult* розвинула значення «непідвласний розуму», тоді як власне асоціація зі надприродними науками (магією, алхімією, астрологією тощо) з'явилася лише століття потому.

Звернімося до словникових тлумачень відповідних номінацій у сучасних лексикографічних джерелах англійської мови:

«Occult sciences – those sciences of the Middle Ages which related to the supposed action or influence of occult qualities, or supernatural powers, as alchemy, magic, necromancy, and astrology» [11]; *«Occult sciences alchemy, astrology, magic, etc»* [12].

Як бачимо, вони фіксують таке ж значення та структурний склад окультних наук. Отже, робимо висновок, що окультний дискурс містить такі основні жанрові різновиди, як **астрологічний, магічний, алхімічний**. Стосовно терміна *necromancy*, який позначає практику спілкування з душами померлих, ми зараховуємо його до різновидів магії, ґрунтуючись на такому визначенні: *«1. the magic practiced by a witch or sorcerer. 2. a form of divination through communication with the dead»* [12].

Розглянемо етимологію ключових номінацій зазначених різновидів окультного дискурсу в англійській мові.

*«magic – late 14c., magike, “art of influencing or predicting events and producing marvels using hidden natural forces,” also “supernatural art,” especially the art of controlling the actions of spiritual or superhuman beings; from Old French magique “magic; magical”, from Late Latin magice “sorcery, magic”, from Greek magike (presumably with tekhnē “art”), fem. of magikos “magical,” from magos “one of the members of the learned and priestly class”, from Old Persian magush, which is possibly from PIE root *magh- “to be able, have power» [10].*

Як бачимо з наведено етимологічної довідки, лексична одиниця *magic* вперше була зафіксована в англійській мові у XIV столітті, в яку потрапила шляхом запозичення з давньофранцузької у значенні «мистецтво впливу або передбачення подій за допомогою скритих природних сил». Сама мовна форма походить від протоіндоевропейського кореня на позначення «мати силу» та історично передує номінаціям *occult, occultism*.

Стосовно англословної номінації *alchemy* етимологічний словник наводить дані, що вона з’явилася в англійській мові всередині XIV століття з давньофранцузької мови:

«alchemy – medieval chemistry; the supposed science of transmutation of base metals into silver or gold (involving also the quest for the universal solvent, quintessence, etc.), mid-14 c., from Old French alchimie (14 c.), alquemie (13 c.), from Medieval Latin alkimia, from Arabic al-kimiya, from Greek khemeioa (found c. 300 C.E. in a decree of Diocletian against “the old writings of the Egyptians”), all meaning “alchemy”, and of uncertain origin» [10].

Що ж стосується вихідної праформи, то думки етимологів різняться: вони зараховують її або до одиниць протоіндоевропейського походження, або до номінацій арабського походження. Хоча видається можливим, що у своєму історичному розвитку ця лексична одиниця пройшла обидва етапи. Для нашого дослідження релевантним є те, що алхімія була наукою Середньовіччя, включала як окультну і натурфілософію, так і практичну хімію та металургію. Після 1600 р. суто наукове значення перейшло до лексичної одиниці на позначення хімії, а алхімія залишилася із сенсом гонитви за перетворенням неблагородних металів на золото, пошук універсального розчинника та панацеї:

*«Perhaps from an old name for Egypt (Khemia, literally “land of black earth,” found in Plutarch), or from Greek khymatos “that which is poured out,” from khein “to pour,” from PIE root *gheu- “to pour”. The word seems to have elements of both origins. The al- is the Arabic definite article, “the”. The art and the name were adopted by the Arabs from Alexandrians and entered Europe via Arabic Spain. Alchemy was the*

“chemistry” of the Middle Ages and early modern times, involving both occult and natural philosophy and practical chemistry and metallurgy. After c. 1600 the strictly scientific sense went with chemistry, and alchemy was left with the sense “pursuit of the transmutation of baser metals into gold, search for the universal solvent and the panacea» [10].

Етимологія англomовної назви астрології є більш прозорою. Ця лексична одиниця зафіксована вперше наприкінці XIV століття. Як і у випадку з алхімією, вона спочатку позначала те, що й астрономія, тобто мала статус офіційної науки. Звуження значення до сучасного відбувалося поступово і завершилося у XVII столітті:

*«astrology – late 14c., “calculation and foretelling based on observation of heavenly bodies,” from Latin astrologia “astronomy, the science of the heavenly bodies,” from Greek astrologia “astronomy,” literally “a telling of the stars,” from astron “star” (from PIE root *ster- (2) “star”) + -logia “treating of” (see -logy). In Latin and later Greek, astronomia tended to be more scientific than astrologia. In English, the differentiation between astrology and astronomy began late 1400s and by late 17c. this word was limited to the sense of “reading influences of the stars and their effects on human destiny» [10].*

Лінгвокультурологічний аналіз було проведено на матеріалі *Британської енциклопедії* [7; 9], найстарішої універсальної енциклопедії англійською мовою. У цьому джерелі зазначається, що окультизм включає різні теорії та практики, що передбачають віру в надприродні сили чи істоти, знання чи використання їх. Подібні вірування та практики існували в усіх суспільствах протягом усієї зареєстрованої історії, зі значними варіаціями як у своїй природі, так і у ставленні суспільства до них. На Заході термін *окультизм* набув інтелектуального та морально-принизливого відтінку, якого немає в інших суспільствах, де відповідні практики та вірування не суперечать панівному світогляду:

«occultism, various theories and practices involving a belief in and knowledge or use of supernatural forces or beings. Such beliefs and practices –principally magical or divinatory– have occurred in all human societies throughout recorded history, with considerable variations both in their nature and in the attitude of societies toward them. In the West the term occultism has acquired intellectually and morally pejorative overtones that do not obtain in other societies where the practices and beliefs concerned do not run counter to the prevailing worldview» [9].

Стосовно соціокультурних особливостей зазначимо, що функція магії як різновиду окультних практик впливає із символічних та соціальних значень, що додаються до її практики, хоча її виконавці не обов'язково можуть усвідомлювати цю функцію. Магія може

створити відчуття групової ідентичності за допомогою спільних ритуалів, які надають членам силу чи відчуття сили. Водночас вона може ізолювати чарівника як особливу людину всередині суспільства:

«Magic's expressive function results from the symbolic and social meanings attached to its practices, though its performers may not necessarily be aware of this function. Magic can provide a sense of group identity through shared rituals that give power or strength to members. At the same time, it can isolate the magician as a special person within or on the margins of society. It is, therefore, inseparable from the total system of thought, belief, and practice in a given society» [7]. Таким чином, магія невіддільна від загальної системи мислення, переконань і практики в цьому суспільстві, що ще раз підкреслює релевантність дослідження англomовного магічного дискурсу як частини окультного.

Висновки з дослідження. У роботі визначено інституційні форми і типи англomовного окультного дискурсу та окреслено шляхи їх подальшого дослідження. Вважаємо доцільний використання терміна *«окультний дискурс»* на позначення загального напрямку дискурсології, який вивчає особливості комунікації в різних містичних практиках, магії, астрології тощо, тобто всіх напрямів інституційної діяльності, які виходять за рамки науки та офіційної релігії. На основі результатів етимологічного та компонентного аналізів робимо висновок, що окультний дискурс містить такі основні жанрові різновиди, як *астрологічний, магічний, алхімічний*. Стосовно соціокультурних особливостей зауважимо, що функції зазначених видів дискурсу впливають із символічних та соціальних значень, що додаються до відповідних практик. Таким чином, надбання окультних наук є частиною загальної системи мислення, переконань у певному суспільстві, що дозволяє вивчити відповідний фрагмент англomовної картини світу в міфологічному та наївному варіантах.

Перспектива цього дослідження полягає в аналізі жанрових різновидів астрологічного, магічного та алхімічного дискурсів, а також у вивченні стратегій і тактик комунікації в межах кожного з них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ "Академія", 2004. 344 с.
2. Карасик В.И. Дискурсология как направление коммуникативной лингвистики. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. 2016. № 1 (21). С. 17–34.
3. Кашкин В.Б. Дискурс : учебное пособие. Воронежский государственный университет. 2004. 76 с.
4. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 196 с.

5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
6. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 15.10.2021)
7. Magic. URL: <https://www.britannica.com/topic/magic-supernatural-phenomenon> (дата звернення 12.10.2021)
8. Merriam Webster Online Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary> (дата звернення 15.10.2021)
9. Occultism. URL: <https://www.britannica.com/topic/occultism> (дата звернення 15.10.2021)
10. Online etymological dictionary. URL: <https://www.etymonline.com> (дата звернення 15.10.2021)
11. Online dictionary. URL: <http://www.finedictionary.com> (дата звернення 15.10.2021)
12. The free dictionary. URL: <https://www.thefreedictionary.com> (дата звернення 15.10.2021)

УДК 811.111”37-042.2:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2021.20.144-154>

*Myroslava Fabian,
Doctor of Philology, Professor,
Professor of English Philology Department
Uzhhorod National University,
orcid.org/0000-0002-3351-1275
Uzhhorod, Zakarpattia region, Ukraine*

Verbalization of positive emotions in English and Ukrainian (comparative aspect)

Вербалізація позитивних емоцій в англійській та українській мовах (зіставний аспект)

***Summary.** Comparative language studies belong to one of the most relevant tasks of contemporary linguistics. Both related and unrelated languages are treated as open-ended systems of definite structures, and the aim of the present paper is to make a comparative analysis of adjectives in English and Ukrainian, focusing on their system and structural characteristics, to reveal their vocabularies' specificity and discuss national as well as cultural components in the semantics of the words in question. Furthermore, much attention is paid*

to finding both common and distinctive features of the latter to predict their role, place and significance in the semantic space of the definite fragment of the languages' lexical systems. The problems of emotive semantics study are closely connected with emotional aspect of human factor in language and are relevant in modern linguistics. Attaching words to feelings and emotions is one of the most important aspects of our everyday language, cognition and society interaction. Experiencing positive emotions like happiness, excitement, joy, hope, and inspiration is vital for anyone who wants to lead a happy and healthy life. Emotions are biologically-based psychological states brought on by neurophysiological changes, variously associated with thoughts, feelings, behavioral responses, and a degree of pleasure or displeasure. In human life the role of emotions is extremely great as far as they accompany any activity and perform communicative, cognitive and regulatory functions. Happiness is such a central concept in life that not many people pause to consider what happiness is and why we strive so tirelessly to attain it. The power of positive thinking comes in different forms. Modifying nouns, English and Ukrainian adjectives give more specific information about the object, person, place, thing, idea, etc. 59 English adjectives and 36 Ukrainian ones are used to signify the quality of being happy. Their semantics is unique, yet with clearly anthropocentric character. The words under research form complex systems possessing certain structures. They are divided into three groups according to their degree of polysemy: words with high and middle degree of polysemy and monosemantic units. In English the group of monosemantic adjectives prevails while in Ukrainian the group of words with middle degree of polysemy is predominant. Monosemy as a linguistic phenomenon expresses the ability of the lexical units in question to interpret the objects of the world in detail, specifying cultural notions characteristic of their semantics. In their turn, these adjectives possess both common and distinctive features, and vary in their qualitative and quantitative characteristics.

Key words: comparative analysis, system, structure, lexical semantics, semantic space, vocabulary, emotions, polysemy, adjectives, anthropocentric character.

Анотація. Зіставне дослідження мов належить до одного з найактуальніших завдань сучасного мовознавства. Споріднені та неспоріднені мови розглядаються як відкриті системи, що мають певну структуру, і метою цієї статті є зіставний аналіз прикметників в англійській та українській мовах, звертаючи увагу на їхні системно-структурні характеристики, відображення специфіки вокабулярів мов та виділення національного, а також культурного компонентів у семантиці досліджуваних слів. Значна увага відводиться розкриттю спільних і відмінних рис прикметників, щоб визначити їхню роль, місце та значущість у семантичному просторі певного фрагмента лексичних систем мов. Проблеми дослідження емотивної семантики тісно пов'язані з емоційним людським фактором у мові та у сучасній лінгвістиці є надзвичайно актуальними. Поєднання слів для прояву почуттів та емоцій постає одним із найважливіших аспектів нашого повсякденного мовлення, когніції та суспільного буття. Для кожного, хто бажає мати здорове й щасливе життя, суттєвим є відчуття позитивних емоцій, як наприклад, щастя, радісне хвилювання, радість, надія, сподіван-

ня та натхнення. Емоції постають психологічними станами, що мають біологічну основу і виникають під впливом нейрофізіологічних змін, асоціюються з думками, почуттями, поведінковими реакціями і ступенем прояву задоволення чи незадоволення. У повсякденному житті надзвичайно важлива роль відводиться емоціям, оскільки вони супроводжують будь-яку діяльність та виконують комунікативну, когнітивну й регуляторну функції. Щастя є настільки ключовим поняттям у нашому житті, що небагато хто і задумується над його сутністю та прагненням його мати. Сила позитивного мислення набуває різних форм прояву. Виражаючи ознаку предметів, прикметники в англійській та українській мовах надають конкретнішу інформацію про людину, річ, місце, ідею тощо. 59 прикметників англійської та 36 української мов слугують для передачі ознаки почуття щастя. Їхня семантика унікальна й має яскраво виражений антропоцентричний характер. Досліджувані слова утворюють складні системи з визначеними структурами. За ступенем полісемії вони діляться на три групи: слова з високим, середнім ступенями полісемії та моносемічні. Останні переважають в англійській мові, тоді як в українській – слова із середнім ступенем полісемії. Моносемія як мовне явище передає здатність досліджуваних одиниць детально пояснювати об'єкти реальності, при цьому специфікуючи поняття, що характерні для їхньої семантики. Своєю чергою ці прикметники набувають спільних та відмінних рис і різняться за своїми якісними й кількісними властивостями.

Ключові слова: зіставний аналіз, система, структура, лексична семантика, семантичний простір, вокабуляр, емоції, полісемія, прикметники, антропоцентричний характер.

Introduction. Contemporary linguistics is characterized by an increasing interest in comparative language studies [1; 3; 4; 5; 8; 9; 10]. The latter refer to the analysis of different language systems in order to determine their histories, evolutions, interconnections, etc. Of primary importance is the comparative research of lexical semantics to get insight into the vocabulary of both related and unrelated language systems, which is most sensitive to all changes that occur in our everyday lives and activities [14; 17; 19; 21]. Emotions belong to those spheres without which neither our existence nor communication is possible. Despite the fact that much has been written on this topic [2; 5; 7; 12; 13; 15; 16; 22], it remains relevant and needs its further investigations.

The evaluative elements of the surrounding environment, processed by language consciousness during the lifelong human experience and reflected in the world picture, are the result of the activity of several generations who use language to transmit the cognitive experience. Language as a social phenomenon is characterized by subjectivity. Consequently, it is impossible to understand the language and conduct a detailed analysis of the lexis without considering human emotions. Comparative semantics deals with the study of the words' meanings in different languages which

do not only reflect the peculiarities of people's national mentality, but influence the mechanisms of their world perception and social behavior.

Culture is the property of both people and community, it is a mental map of reality, shared views of community on significant life concerns and established behavior. Within different language systems, the issue of emotions research in close relationship with corresponding cultures, still remains in the focus of scholars' attention [2; 3; 5; 6; 7; 8; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 18; 20; 22; 23]. In this respect, languages are studied as socio-cultural phenomena, as they reflect the world picture, shaping the process of world perception. The system of thoughts depicting world picture appears in human consciousness along with language world picture that doesn't always coincide with the conceptual one. The mechanism of objective reality depiction greatly differs as any language interprets the world in its specific, unique ways. The world picture is based on beliefs, impressions, associations, cognitive processes, norms of behavior, system of values which have a great impact on the formation and generalization of concepts.

The vocabulary of English and Ukrainian is a dynamic and well-integrated system of lexical units structured by relationships of meaning. It also discloses interconnections, interdependence and hierarchical relations between words and gives the possibility to study the whole systems of organized constituents with their peculiar correlations.

Material and methods. The collection, analysis and classification of the language material have been conducted on the basis of the method of formalized lexical semantics analysis which allows to study the semantics of lexical units denoting the quality of being happy in English and Ukrainian by revealing the correlations between lexemes and their meanings as well as singling out their some stock peculiarities [for details see 9; 10].

Investigation of the adjectives in modern Ukrainian and English is carried out to find out their main characteristics as well as to reveal their both common and distinctive features. For the collection of the research material, a formal criterion is used – belonging of the lexical units to a definite part of speech – the adjective [9, p. 19]. Our language material has been collected from the most authoritative explanatory dictionaries of contemporary English [24] and Ukrainian [28]. Semantics of the obtained adjectives is studied by means of componential analysis. The latter is based on the assumption that the meaning of a word is composed of semantic components. It is also called feature analysis or contrast analysis, and refers to the description of the words' meaning through structured sets of semantic features. Furthermore, it reveals the culturally important features by which speakers of the language distinguish different words in

the domain. Different meanings of polysemantic adjectives under study have different componential structure. In addition to the abovementioned methods, in our research the comparative method has been used. It aims at revealing the differences between two or more languages, although it does not ignore their common features. The method of comparison is used to analyze the correlation of structural elements of linguistic units and structure in general, mainly on a synchronous cut, taking into account all factors of their interaction, interpretation and mutual influence on all language levels.

The comparative lexical semantic analysis of the language units denoting the quality of being happy in modern Ukrainian and English has shown that words can be used in different phrases, they can be combined with other parts of speech and acquire different meanings. This analysis reveals the peculiarities of the nationally-cultural specificity in both languages.

To reveal both common and distinctive features of the adjectives in question, the qualitative and quantitative analyses have been used. The main aim of a quantitative research study is to classify features, count them, and construct statistical models in an attempt to explain what is observed. Quantitative method helps to determine the degree of polysemy of the words denoting the quality of being happy, as well as the degree of the functionality of semes. Descriptive method allows to represent the stages of language material analysis as well as to describe the results of the research.

Results and discussions. Since many languages have words denoting the quality of being happy, the concepts embodied in them may be assumed to transcend language boundaries. In fact, words that appear to match in this way often differ from one another in telling ways, offering valuable insight into different national traditions and historical experiences. The adjectives denoting the quality of being happy in English and Ukrainian language world pictures form a complex structure, whose elements serve as the basic means of verbalizing emotions and emotional states. The semantic relations between the units under research prove the inseparable link between the words both used to express and describe emotions.

The dominant meaning of the units under research in English is *feeling happy*, which is common to the adjectives *exuberant, ecstatic, jolly, sunny, intoxicated, glad, merry, excited, content, buoyant, radiant, contented, pleased, mirthful, perky, fulfilled, cheery, jovial and chirpy*. The words *delighted, joyful, joyous, thrilled, exultant, rejoicing, euphoric, exhilarated, blissful, elated, jubilant, overjoyed* are used to emphasize the intensity of feeling (*extremely pleased or happy*). The state of being happy is expressed nonverbally through a facial expression or

look showing happiness, active movements, gladness, admiration, joy and the like by the lexical units *lively, beatific, chirpy* etc.

In Ukrainian the semantics of *being happy, pleased, satisfied and excited* is revealed by the biggest number of adjectives (*радісний, піднесений, веселий, втішний (утішний), блискучий, безхмарний, незатьмарений, задоволений, осяйний, тріумфальний, вдоволений (удоволений), радіий, сонячний, життєрадісний, etc.*). The essential feature of happiness verbalization is the existence of lexemes showing that it may be actualized in unstable environment filled with troubles, anxiety, hardships (*заспокійливий, просвітлий*).

59 English adjectives and 36 Ukrainian ones are used to signify the quality of *being happy*. Their semantics is unique, yet with clearly anthropocentric character. The words under research form complex systems possessing certain structures. They are divided into three groups according to their degree of polysemy: words with high and middle degree of polysemy and monosemantic units (see table below).

Table 1

Adjectives denoting the quality of being happy in English and Ukrainian

Groups of adjectives	English	Ukrainian
High degree of polysemy	6 (10.2%)	7 (19.4%)
Middle degree of polysemy	20 (33.9%)	17 (47.2%)
Monosemantic	33 (55.9%)	12 (33.4%)

The groups of adjectives with high degree of polysemy contain 6 words in English and 7 – in Ukrainian. Their common semantic features are revealed in such characteristics as: cheerful and excited (*cheerful, gay; прекрасний, сонячний*), satisfied or not worried (*happy, content; щасливий*), feeling happiness (*cheerful; благословенний*), being advantageous, successful or promising (*golden; ладний, щасливий, вдалий*), fortunate or lucky (*happy; щасливий*), suitable (*happy; вдалий, зручний*).

Among the distinctive characteristics of a *happy* person in the languages under research are the state of being lively, energetic, active, full of life and intelligent (*lively, sparkling*) in English and being beautiful and attractive (*прекрасний*), kind and gentle (*ладний*), generous and easy-going (*благословенний*) in Ukrainian.

20 English adjectives and 17 Ukrainian ones form the group of words with middle degree of polysemy. The lexical units in both languages describe a happy person as someone who is pleased (*glad; радісний, піднесений, веселий, втішний (утішний), задоволений (удоволений), радіий, незатьмарений, безхмарний, тріумфальний*), willing

or eager to do something or to achieve success (*glad, content; охочий, запопадливий, радий*), lucky or feeling fortunate (*lucky, fortunate, flushed; везучий*).

The English associate the state of being happy with being confident (*buoyant*), friendly (*sunny, pleasant*), pleasant (*merry*), very good (*ecstatic*), quiet and calm (*peaceful*), grateful for something (*glad*), full of joy and love (*radiant, ecstatic*), energy and excitement (*exuberant, intoxicated*), enjoying oneself (*jolly*), enjoyable (*pleasant, jolly*), having achieved what he/she wanted (*successful*), satisfied (*gratified*), gained a victory or success (*triumphant*).

In Ukrainian it is viewed as being satisfied (*втішний (утішний), задоволений, удоволений (вдоволений)*), hard-working, perseverant (*беручий, запопадливий*) and intelligent (*блискучий*).

There are 33 monosemantic words in English and 12 in Ukrainian. They reveal common semantics of being satisfied with one's life (*contented, fulfilled; життєрадісний*), excited (*euphoric, exhilarated, elated, cock-a-hoop, gleeful; блаженний, щасний, просвітлий, радний*).

A happy English is proud of his/her success (*exultant*), active (*perky, chirpy*), friendly (*jovial, convivial*), pleased (*delighted, thrilled, jubilant, overjoyed*), expressing admiration (*rapturous*), having no worries or problems (*carefree*), making other people admire him/her (*captivated, wowed*). His/her success at large depends on destiny or fortune (*advantageous, fortuitous, propitious*) and something making him/her feel happy (*cheery, joyful, upbeat*).

In Ukrainian culture happiness favors those who are successful or have achieved success (*благополучний, успішний*), having or attended by good luck (*таланливий*), full of keen desire, longing to obtain something (*бажаючий*), possessing something that soothes, quiets, pacifies them in troublesome times and situations (*заспокійливий*).

The comparative analysis of adjectives in English and Ukrainian made it possible to reveal their universal and ethnospecific features of the quality of being happy verbalization. Their semantic similarity is revealed in their system and structural organization, though the adjectives under study differ in the place and role they occupy in the English and Ukrainian lexis' semantic space (see diagram below).

The character of group correlations has its specificity in each of the languages in comparison. The group of monosemantic words in English outweighs the ones with high and low degree of polysemy, while in Ukrainian we can observe the predominance of adjectives with low degree of polysemy. We can presume that the languages under research differ in the modes of world conceptualization.

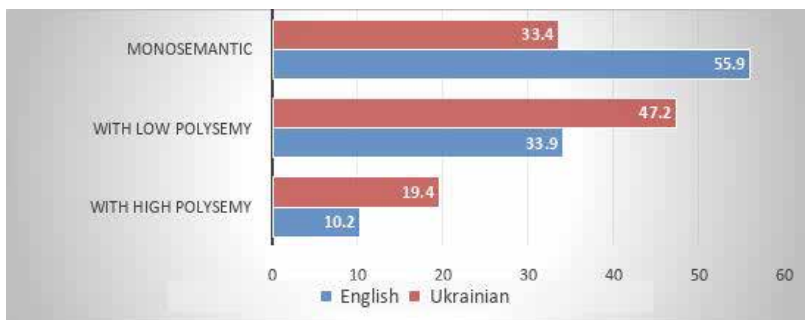

Diagram 1. Lexis denoting the quality of being happy in English and Ukrainian

The representatives of English and Ukrainian linguocultures are united by universal human values. Happiness in both linguocultures is perceived as the state characterized by pleasant feelings like pleasure, joy, enjoyment, excitement, satisfaction with life, willingness to do something in order to achieve success if the fortune and luck attends. However, the perception of this concept slightly varies. If the English are more concerned with the individual and his/her personal qualities (confidence, liveliness, intelligence, etc.), then the Ukrainians tend to be pragmatic and focus on realization of these qualities in social environment.

Our research makes it possible to describe both common and distinctive features of happiness verbalization by lexical units. Similar understanding of this concept and its realization in the languages under study can be shown in the following pairs of equivalent words: *elevated – піднесений, pleased – радіий, радіий, eager – охочий, blissful – блаженний, contented – вдоволений*, etc. Related words in dictionaries of comparable languages may be the result of the partial similarities of these languages, or borrowings from one language to another, which are determined by the communicative needs of English and Ukrainian speakers. There are also units that occur only in one of the languages under study, lacking their equivalents in another language: *fulfilled, intoxicated, незатямлений, запопадливий, беручкий*, etc. Non-equivalent lexis within adjectives denoting the property of being happy most vividly reflects the mentality of the ethnos.

The semantic relations between the units under research prove the inseparable link between the words both used to express and describe emotions. In English and Ukrainian lexical semantic systems, the adjectives establish different semantic relations. They are united into semantic microsystems on the basis of their common meanings and can

form synonymic pairs and rows. The most frequently used synonymic rows in our language material are represented by the adjectives denoting happiness explicitly (*exuberant, ecstatic, jolly, sunny, intoxicated; glad, merry, excited, content, buoyant, radiant; блаженний, щасний, благополучний, таланливий, просвітлий, життєрадісний, радіий*).

In our English material, the group of monosemantic words (*contented, delighted, elated, joyful, joyous, jubilant, overjoyed, pleased, thrilled, upbeat, exultant, blissful, convivial, captivated, gleeful, mirthful, perky, flying, rejoicing, wowed, fulfilled, fortuitous, advantageous, cheery, jovial, carefree, propitious, cock-a-hoop, beatific, exhilarated, euphoric, rapturous, chirpy*) is bigger than that made up by polysemantic adjectives. Their meanings are as follows: *happy and satisfied because your life is good; extremely happy and excited, especially because of something that has happened or is going to happen; pleased and excited about something, especially something you have done; happening by chance, especially in a way that has a good result*, etc.

In Ukrainian, the group with low degree of polysemy is predominant: *радісний, піднесений, веселий, втішний (утішний), блискучий, запонадливий, беручкий, охочий, везучий, безхмарний, незатьмарений, задоволений, осяйний, тріумфальний, вдоволений (удоволений), радіий, слушний*. These adjectives reveal the semantics of being happy, joyful, excited, elevated, in a good mood, feeling admiration and aspiration, etc. (*який відчуває радість з приводу чого-небудь; який виражає радість; який має веселу вдачу; життєрадісний; який перебуває у збудженому, бадьорому стані, відчуває захоплення, натхнення, душевний підйом і т. ін.; який свідчить про збудження, бадьорість, захоплення, натхнення, душевний підйом і т. ін. у кого-небудь; сповнений веселощів, радісного, безтурботного настрою; який виражає веселощі, радісний настрої; схильний до веселощів*).

Conclusions. Happiness is viewed by the English and the Ukrainians as an emotional state that requires being active, energetic, satisfied with life, proud of what has been attained and always hopeful that something good will happen. It is a deep and positive emotion that makes the perceptual system stronger and optimizes all psychic processes, creating the feeling of confidence, satisfaction, pleasure, joy, liveliness etc. If the English speakers focus more on personal qualities and abilities, the Ukrainian people are concerned with the intellectual capacity realized in society, a person's development and realization in social life, refining character and behavior.

The English view a happy person as being active, bursting with energy, confident and friendly, satisfied with his/her life, frankly expressing emotions verbally and nonverbally. The Ukrainians do not

tend to idealize reality and are more pragmatic in their views on being happy. They associate it with appropriate behavior in society, developing personal skills and intellectual abilities as well as personal refinement that may contribute to well-being of Ukrainian community regardless of any misfortunes and adversities of life. Their views on social issues differ a lot from the English ones and this can prove the fact that national and cultural values in Ukrainian society are transmitted from generation to generation.

Emotivity as a component of semantic content generates scientific interest and therefore requires its further linguistic study, aiming at the analysis of linguocultural and semantic peculiarities of the lexis denoting other aspects of positive as well as negative emotions realization in both related and unrelated languages.

REFERENCES

1. Андрейчук Н.І. Contrastive Linguistics : навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 343 с.
2. Іванова С.В. Прагматичний потенціал емоційного висловлювання. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2012. Вип. 21. С. 160–168.
3. Кононенко В.І. Мова у контексті культури : монографія. Київ–Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
4. Кочерган М.П. Проблеми зіставної семантики. *Збірник наукових статей*. Випуск 5. Київ : КДЛУБ 2001. 386.
5. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства. Київ : Академія, 2006. 424 с.
6. Левицький А.Е., Святюк Ю.В. Етнономінації у дзеркалі міжкультурної комунікації. Київ : Логос, 2011. 192 с.
7. Любомирская С. Психология счастья. Новый подход. Санкт-Петербург : Питер, 2014. 352 с.
8. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология : монографія. Київ : Знання, 2004. 326 с.
9. Фабіан М.П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах : монографія. Ужгород : Інформаційно-видавниче агентство «ІВА», 1998. 255 с.
10. Фабіан М.П. Застосування процедури формалізованого аналізу лексичної семантики в зіставних дослідженнях. *Проблеми зіставної семантики*. Київ, 2011. Вип. 10, ч. I. С. 202–207.
11. Фокс К. Спостерігаючи за англійцями. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 608 с.
12. Шамаєва Ю.Ю. Когнітивна структура концепту «РАДІСТЬ» (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. : 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2004. 21 с.
13. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Москва : ЛКИ, 2008. 206 с.
14. Шейніна О.Я. Міфи та легенди українців. Харків: «ТОРСІНГ ПЛЮС», 2009. 95 с.

15. Frijda N.H., Mesquita B., Sonnemans J., van Goozen S. The duration of affective phenomena or emotions, sentiments and passions. *International review of studies on emotion*. Chichester, UK : Wiley, 1991. P. 187–225.
16. Harkins J., Wierzbicka A. Emotions in Crosslinguistic Perspective. Berlin : De Gruyter Mouton, 2001. 421 p.
17. Jakendoff J. *Semantics and Cognition*. Cambridge : MIT Press, 1993. 283p.
18. Kramsch Claire J., Widdowson H.G. *Language and culture*. Oxford : Oxford University Press, 1998. 134 p.
19. Lyons J. *Linguistic Semantics: An Introduction*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 458 p.
20. Sharifian F. *Cultural Conceptualization and Language: Theoretical Framework and Applications*. Amsterdam : John Benjamins, 2011. 255 p.
21. Singleton D. *Language and the Lexicon*. New York : Oxford University Press, 2000. 244 p.
22. Wierzbicka A. *Emotions across Languages and Cultures: Diversals and Universals*. UK : Cambridge University Press, 1999. 349 p.
23. Wierzbicka A. *Understanding Cultures through Their Key Words*. New York – Oxford : Oxford University Press, 1997. 317 p.

LIST OF LEXICOGRAPHICAL SOURCES

24. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Essex : Longman Group UK Limited, 1995. 1668 p.
25. *Oxford Advanced Learner's Dictionary* / ed. S. Wehmeier. Oxford : Oxford University Press, 2000. 1539 p.
26. *Знаки української етнокультури : словник-довідник* / уклад. В.В. Жайворонок. Київ : Вид-во «Довіра», 2006. 703 с.
27. *Полюга Л.М. Словник синонімів української мови* / уклад. Л.М. Полюга. Вид. 3-е. Київ : Довіра, 2007. 477 с.
28. *Словник української мови: у 11 т. / І.К. Білодід та ін.* Київ : Наукова думка. 1970–1980.

Емілія Швед,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри класичної та румунської філології,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0002-9477-7579>

Оксана Дацьо,

старший викладач кафедри класичної та румунської філології,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0001-6974-9544>
м. Ужгород, Україна

Специфіка лексико-фразеологічного потенціалу образності мови промов історичних осіб твору Т. Лівія «Історія»

Specificity of the lexico-phraseological potential of the imagery of the language of historical figures speeches of T. Livy's work "History"

Анотація. *Сучасне мовознавство характеризується посиленням інтересом до дослідження проблем риторики, що найтісніше переплетена з поетикою, стилістикою, логікою. Цінним матеріалом у цьому плані є твір відомого римського історіографа Тіма Лівія «Історія». Промови історичних осіб, які автор вводить у цей твір, є класичними зразками ораторського мистецтва. Існує чимало праць, присвячених дослідженню лінгвістичних особливостей промов інших декад твору. Промови ж першої декади залишились поза увагою дослідників. У цьому контексті особливої ваги набуває всебічний аналіз лексико-фразеологічних засобів образності промов першої декади з позиції їх аргументаційної ролі, що є метою нашого дослідження. Дослідження засвідчує, що найбільш поширеним типом фразеологізмів промов є фразеологічні чи стійкі словосполучення, які відповідно до їх лексичного складу поділились на такі групи: іменник-дієслово; іменник-прикметник; іменник-іменник. Яскраве емоційно-експресивне забарвлення властиве сентенціям промов, фразеологізми, як правило, виконують номінативну чи експресивну функцію. У статті окреслено, що джерелом формування образності слугує метафоризація, а засобами створення образів – тропи, які автор уміло використовує з метою аргументації. Переважають метафори, в основі яких явище антропоморфізму. Т. Лівій створює не надто стерті та не надто вишукані метафори, а такі, що відповідали б саме естетичним смакам читачів. Метонімія та синекдоха у промовах підкреслюють основне, надають вислову узагальненого смислу. В узусі автора гіперболізовані метафори, епітети, порівняння. У текстах промов зустрічаємо літоту двох видів: тапейнозис і мейозис.*

У статті виокремлено епітети та детально вивчено їх. Квантитативно переважають епітети, що виражають зовнішню ознаку предметів чи явищ, а також ті, які окреслюють психологічну характеристику особи чи явища. Це дає змогу зробити висновок про глибоко психологічне світосприйняття автора. Дослідження цих та постійних епітетів дає змогу глибше зрозуміти замисел автора. Саме в епітетах з особливою силою відтворені ідея «Історії» та індивідуальність письменника.

Ключові слова: риторика, стилістичні особливості, Давній Рим, Тім Лівій, його твір «Історія» (промови твору), лексико-фразеологічні засоби аргументації.

Summary. *Modern linguistics is characterized by an increased interest in the study of the problems of rhetoric, which is most closely intertwined with poetics, stylistics, and logic. A valuable material in this regard is the work of the famous Roman historiographer Titus Livy "History". The speeches of historical figures that the author introduces into this work are classic examples of oratory. There are many works devoted to the study of the linguistic features of speeches of other decades of the work. The speeches of the first decade remained outside the field of view of researchers. In this context, a comprehensive analysis of the lexical and phraseological means of the imagery of speeches of the first decade from the point of view of their argumentative role is of particular importance; this is the purpose of our study. The study shows that the most common type of phraseological units of speech are phraseological or stable phrases, which, in accordance with their lexical composition, were divided into the following groups: noun – verb; noun – adjective; noun – noun. A bright emotional and expressive coloring is characteristic of the maxims of speeches, phraseological units, as a rule, perform a nominative or expressive function. The article outlines that the sources of imagery formation are metaphorization, and the means of creating images are tropes, which the author skillfully uses for the purpose of argumentation. Metaphors based on the phenomenon of anthropomorphism prevail. T. Livy creates not too erased and not too refined metaphors, but those that would meet the aesthetic tastes of the readers. Metonymy and synecdoche in speeches emphasize the main thing, give the statement a generalized meaning. In the author's usage there are exaggerated metaphors, epithets, comparisons. In the texts of speeches, we find litoty of two types: tapeynosis and meiosis. The article highlighted epithets and studied them in detail. Quantitatively, epithets that express the external sign of objects or phenomena, as well as those that determine the psychological characteristics of a person or phenomenon, prevail. This allows us to draw a conclusion about the author's deeply psychological worldview. Research into these and permanent epithets allows a deeper understanding of the author's intention. It was in the epithets that the idea of "History" and the individuality of the writer were reflected with special force.*

Key words: *rhetoric, stylistic features, Ancient Rome, Titus Livy, his work "History" (speeches of the work), lexico-phraseological means of argumentation.*

Вступ. Суть будь-якої науки важко досягнути без знання її історії. Це стосується і сучасної науки про красномовство, що є результатом багатомісячного досвіду розвитку риторики. Оскільки головним

питанням стилістики, як і риторики, є проблема ефективного використання мови, симбіоз риторики зі стилістикою є дуже тісним. Джерела сучасної стилістики слід шукати у класичній риторичі. Перебуваючи в стані зародження у працях О.О. Потебні, І.О. Бодуена де Куртене, лінгвістика оформилась як наука у працях Л.В. Щерби, Б.А. Ларіна, В.В. Виноградова, Г.О. Винокура. Саме у 20-і роки формується методологія вивчення художньої мови як ідейно-естетичної єдності. У наші дні, в умовах глибокого вивчення основ ораторського мистецтва, спроб поєднання традиційних правил і прийомів із філософськими та лінгвістичними категоріями нового часу гарним підґрунтям стає детальне фактологічне вивчення відповідного текстового матеріалу античної епохи.

Цінним матеріалом у цьому плані є твір відомого римського історіографа Тіта Лівія «*Ab urbe condita*», чи скорочено в українському перекладі «Історія», що наповнений численними промовами історичних осіб, які укладені автором із великою риторичною майстерністю.

У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників неодноразово висловлювалася думка про те, що промови історичних осіб, які автор вводить у свій твір, є втіленням усіх кращих традицій античної риторики [1; 2; 5]. Саме в цих промовах проявив себе ораторський талант автора. Вони стали синтезом всього цінного, нагромадженого грецькою та римською риторичною наукою долівієвого періоду.

Дослідженню специфіки промов, що ввійшли в «Історію», присвячено низку робіт. Це праці Г. Бернгарді, І. Тена, С. Стацея, І. Брунса [18; 14; 21; 19].

Знайомлячись із більшістю праць, присвячених цій темі, звертаємо увагу на те, що в них детальному вивченню піддаються в основному промови інших декад «Історії», промови ж першої залишаються поза увагою дослідників. Виходячи з цих міркувань, ми поставили за мету дослідити окремі аспекти мови та стилю промов першої декади «Історії», а саме лексико-фразеологічні засоби образності промов. У науковій літературі відсутнє комплексне вивчення цієї проблеми. Завданням нашого дослідження є фіксація та аналіз лексико-фразеологічних засобів образності мови автора «Історії», які слугують у промовах важливим засобом аргументації.

Методологія та методи дослідження. Матеріалом дослідження слугують промови історичних осіб першої декади твору відомого римського історіографа Тіта Лівія «*Ab urbe condita*», що у сумі становлять 914 Вайсенборнівських рядків [22; 23]. Під час дослідження застосовувався описовий метод, що базувався на таких прийомах, як класифікація та систематика, культурно-історичної інтерпретація,

а також використовувалася компонентна та контекстна методика лінгвістичного аналізу. Окрім загальнонаукових методів аналізу, синтезу, індукції та дедукції, в дослідженні застосовано зіставний та порівняльно-історичний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи найважливіші засоби аргументації у структурі промов, неможливо оминати і лексико-фразеологічні засоби образності мови. Фразеологія відіграє помітну роль у формуванні основних стильових рис промов. У результаті дослідження виділилися найхарактерніший для промов тип фразеологізмів – фразеологічні чи сталі сполуки. Вони є семантично подільними і містять компоненти з вільним значенням. Структура їх найчастіше двочленна. Щодо лексико-граматичного складу цих словосполучень, то тут чітко виділились три класи:

1) іменник–дієслово: *supplicium merere* /III, 19, 6/, – заслужити покарання; *auxilium ferre* /III, 19, 9/, – прийти на допомогу; *vitam deserere* /III, 45, 11/, – померти; *spem precipere* /IV, 3, 7/, – полишити надію; *sacramento adigere* /IV, 5, 2/, – привести до присяги; *bellum ostendere* /VI, 18, 7/, – оголосити війну. Ці фразеологізми не мають переносного значення та стали лексикалізованими;

2) другий клас у плані ієрархії становлять словосполучення типу: іменник–прикметник (рідше займенник). Це – фразеологізми термінологічного характеру: *tribunus plebis* /III, 67, 7/, – народний трибун; *urbs aeterna* /IV, 4, 4/, – вічне місто (Рим); *di immortales* /VI, 41, 4/, – безсмертні боги. Відомий німецький дослідник Л. Кюнаст, розглядаючи особливості синтаксису Т. Лівія, виділяє характерні лише для цього автора словосполучення, які відчутні у творах Цезара, Цицерона, Салюстія: *accensus ira*, в той час, як у Цицерона – *incensus*; у Лівія – *adferre vim*, а у Цицерона – *inferre* [20, с. 376];

3) третій тип іменник–іменник, у реченні ці іменники часто виступають у ролі додатків чи обставин: *arces libertatis* /III, 45, 8/, – оплоти свободи; *status rerum* /III, 67, 2/, – стан справ; *parens urbis* /IV, 3, 12/, – засновник міста; *solum patriae* /V, 54, 2/, – земля батьківщини.

Фразеологізми такого типу виконують найчастіше номінативну функцію, їм не притаманна образність. Яскраве емоційне забарвлення властиве сентенціям, які зустрічаємо у промовах, як-от: *cur caelum ac terras misceant* /IV, 3, 6/, – навіщо приводити в сум'яття небо і землю; *nusquam nec opera sine emolumento neque emolumentum ferre sine impensa opera est* /V, 4, 4/, – Ніде і ніколи не буває ні праць без вигоди, ні вигоди без затрати праці. У таких випадках фразеологізм підсилює експресивність вислову. Крилатий вислів, приказка, виразна ідіома роблять мову промов соковитішою та емоційнішою. Так, до прикладу, зустрічаємо у промовах речення, яке через

влучність та лаконічність вислову, згодом стало афоризмом: *ante portas est bellum* /III, 68, 7/, – війна біля воріт.

Таким чином, фразеологізми виконують у промовах номінативну чи експресивну функцію.

Чільне місце серед лінгвостилістичних ресурсів посідають засоби образності мови. Тут буде доречно згадати відому цicerонівську настанову ораторам «словами алегоричними користуватися вволю» [15, с. 246].

Велику силу образності в мистецтві підкреслював О.О. Потєбня [10, с. 207], а відомий майстер судової промови П. Сергєйч порівнює засоби образності з фресками на стінах будівель [12, с. 63].

Одним із найважливіших засобів експресивізації та естетизації мови виступає метафора. Досліджувані промови дуже багаті на засоби метафоризації, проте автор ними не зловживає, а вміло використовує в ролі одного із засобів аргументації [8, с. 182]. Метафора фактично присутня у кожному поетичному тропі. Недаремно, Квінтіліан називав метафору найуживанішим і найпрекраснішим із тропів [4, с. 218], а Деметрій підкреслював, що вона вносить у промову приємність та величавість [4, с. 219].

Метафора – це троп, суть якого у вживанні слів та висловів у переносному значенні, на основі аналогії. Т. Лівій уміє майстерно підмітити подібність – відчутти аналогію. Серед метафор промов квантитативно переважають дієслівні, рідше вживаються метафори-прикметники і зовсім рідко метафори-іменники. Беручи до уваги класифікацію античних та сучасних теоретиків художнього слова, ми розділили досліджувані метафори на чотири типи. У процесі вивчення виділились такі типи переносу:

- 1) з неживого на живе;
- 2) з неживого на неживе;
- 3) з живого на живе;
- 4) з живого на неживе.

Т. Лівій найчастіше послуговується четвертим семантичним типом переносу. Рідше вживається третій тип переносу. Ось приклади усіх чотирьох типів переносу:

1) з неживого на живе: *dirimatis societatem civilem* /IV, 4, 10/, – роздирає громадянську спільноту; *ab stirpe extincta (genus)* /X, 34, 19/, – вирваний із коренем (рід);

2) з неживого на неживе: *labor exhaustus est* /V, 5, 6/, – праця вичерпана; *accerbae ... contentiones* /V, 51, 1/, – гріпкі суперечки;

3) з живого на живе: *si coalescere, si iungi ... possunt (plebes)* /IV, 5, 5/, – якщо зростись, якщо з'єднатися зможуть (плебеї);

4) з живого на неживе: *forum infestum* /III, 68, 1/, – ворожий форум; *sana civitas* /III, 17, 4/, – здорова держава. В основі останнього типу

лежить явище антропоморфізму. Така роль більш за все властива дієслівним метафорам, що надають природі антропоморфічні властивості: *os acciperet* /II, 32, 10/, – уста приймали; *bellum scandet* /III, 68, 7/, – війна підніметься; *fames urgeat* /VI, 40, 12/, – голод мучить; *necessitas cogit* /III, 68, 9/, – необхідність заставляє. Розглянуті приклади антропоморфізму є різновидом персоніфікації чи прозопопеї. Лівій неодноразово використовує прийом прозопопеї: *An, si ad calculus eum res publica vocet, non merito dicat...* /V, 4, 10/, – Хіба держава не має права, закликавши його до звіту, сказати... Л. Кюнаст, досліджуючи метафору в Лівія, доходить висновку, що персоніфікації найчастіше піддаються abstracta [20, с. 302], він підкреслює схильність Лівія до сильних, сміливих метафор. Ось лише деякі приклади такого типу метафор: *haerete adfixi contionibus* /III, 68, 7/ – залишайтеся прикованими до зібрань; *legis superbissumae vincula* /IV, 4, 10/ – ланцюги найсуворішого закону; *dirimatis societatem* /IV, 4, 10/ – розриваєте суспільство; *extorqueant honores* /VI, 41, 1/ – виривають почесні. Для створення вмілої метафори слід брати не надто стерту і не надто вишукану, а таку, яка б відповідала естетичним смакам читачів, апелювала до їхніх почуттів. Це, на нашу думку, дуже вдало робить автор «Історії», він уміє створити влучні метафори, а це – велике мистецтво.

Сучасні дослідники розвивають та удосконалюють античне вчення про метафору [13; 16; 6; 7]. Зокрема, відома дослідниця античності А.А. Тахо-Годі зазначає, що Аристотель у «Поетиці» позбавляє визначення метафори естетичного підходу, висуваючи розумову, чисто раціональну сторону, проте уже в «Риториці» рекомендує запозичувати метафори із слів, прекрасних за звучанням чи за значенням. Дослідниця доходить висновку про двоплановість метафори, яку античні усвідомлювали, проте не зуміли чітко окреслити [13, с. 155].

Що стосується топіки метафор досліджуваних промов, то найчастіше це військовоматематика: *velut cum otium superat* /II, 32, 4/ – наче царює мир; *tempus vincit* /V, 6, 9/ – час перемагає; *forum infestum* /III, 68, 1/ – ворожий форум; правові відносини: *obruiti sceleribus* /III, 19, 2/ – притиснені злочинами; *vincula superbissima* /IV, 4, 10/ – найсуворіші кайдани; – вогонь: *flamma absumat* /V, 54, 1/ – полум'я охопило; *ager uritur* /III, 68, 3/ – поле горить.

Роль метафор як засобів переконання у промовах особлива: їм властива глибока експресія, що розрахована на тонке естетичне сприйняття.

Різновидом метафори, що часто трапляється у промовах, є символ, значення якого можна зрозуміти лише в контексті твору. Мабуть, однією з найхарактерніших метафор-символів у Лівія виступає

«vinculum» – кайдани в значенні «неволі», всього, що гальмує прогресивний розвиток подій /IV, 4, 10/. Як символ тиранії виступає антропонім «Tarquinii» – Тарквінії /VI, 40, 9/. У ролі символу з позитивним емоційним забарвленням вживається «virtus» /III, 68, 5/ – доблесть – символ усіх кращих чеснот людини та «mater» /V, 54, 2/ – мати у значенні «батьківщина». Отже, метафора у промовах виступає як невичерпне джерело експресії, вражає пристрасністю, приносить читачу пізнавальне вдоволення.

Якщо для метафори притаманний зв'язок за аналогією, то для метонімії – за суміжністю. Тут елемент виявлення загального, узагальнення вже відсутній. У досліджуваних промовах неодноразово зустрічаємо метонімію, зокрема, такі види суміжності: 1) просторові зв'язки, тобто вказується місце замість предмета чи людей, які там знаходяться: *ad coniugem ac liberos* /III, 68, 5/ – до дружини та дітей замість додому; *in castris* /V, 4, 2/ – у військовому таборі замість перед солдатами; 2) часові зв'язки: *in foro* /III, 45, 6/ – на форумі замість у мирний час; *ferro ignique* /III, 68, 2/ – залізом та вогнем замість зброєю. Вивчаючи використання метонімії в Т. Лівія, Т. Кузнецова зазначає, що це один із його найулюбленіших тропів та наводить приклади із третьої декади твору [8, с. 185].

В узусі автора вид метонімії, що базується на розпізнанні «випадок, коли вся річ розпізнається за малою частиною чи коли за цілим пізнається частина (*pars pro toto*)» [4, с. 220]: *tua vestigia sequar* /III, 17, 6/ – піду по твоїх слідах, замість за тобою; *ad moenia urbis Romae* /III, 68, 5/, – /III, 67, 1/ – до стін міста Риму замість до Риму; *tergum ac cervices* /III, 45, 9/ – спині і шиях замість тілі. Синекдоха, як бачимо, підкреслює характерне, надає вислову узагальненого змісту. Майстерні випадки вживання синекдохи зустрічаємо в реченнях /V, 4, 5; IV, 3, 2; VI, 18, 14/ та ін.

Мова промов характерна ефективністю, тому досить часто можемо зустріти гіперболу, якою автор прагне підсилити потрібне враження, необхідне для переконання читачів. Найчастіше автор послуговується гіперболічними метафорами: *exulum et servorum dux ... in cella Jovis optimi maximi habitaret* /III, 19, 7/ – вождю вигнанців та рабів ... житлом є храм Юпітера всеблагого та всемогутнього.

У вжитку автора і гіперболічні епітети, як-от: *decemviris, taeterrimis mortalium* /IV, 3, 17/ – децемвірам, найненависнішим із смертних. Дослідження засвідчило, що гіпербола може бути виражена словом, словосполученням та навіть цілим реченням /IX, 34, 19/.

Експресивне навантаження мають і гіперболічні порівняння /IV, 3, 7/, однак найбільш характерною рисою у використанні автором цього тропу є улюблений ним прийом гіперболізації числівників:

Septiens rebellarunt, in pace numquam fida fuerunt, agros nostros miliens depopulati sunt /V, 4, 13/ – сім разів відновлювали війну, ніколи не дотримувались мирних угод, тисячу раз спустошували наші поля. Автор, як правило, вводить індивідуально-авторські гіперболи з іронічним, а часто й саркастичним відтінком.

Майстерність оратора особливо виявляється в умінні перебільшувати чи применшувати речі. Літота, як і гіпербола, служить ефективним засобом аргументації, що містить часто заперечення протилежного: *neque novum, neque inopinatum* /IV, 40, 3/ – не нове і не несподіване; *non die, non hora citius* /IX, 34, 15/ – ні на день, ні на годину швидше. Лівій використовує літоту двох видів: 1) тапейнозис – висловлювання зневаги до когось, цей вид подібно до гіперболи характерний іронічно-саркастичним супроводом; 2) мейозис рефлексивно стосується мовця і базується на його скромності. У промовах частіше зустрічається літота першого типу: *Quam tandem ignavissimi hostium contempseret?* /III, 67, 4/ – Але кого ж насмілились зневажати найничтожніші з ворогів? Автору властиве висловлювання літоти за допомогою займенникового прикметника *nullus*. Розглянемо випадки такого вживання, причому перший із застосуванням тапейнозиса, а другий – мейозиса:

1) ... *in concordia ordinum nullos se usquam esse vident ... turbarum ac seditionum duces esse volunt* /III, 68, 2/ – усвідомлюючи свою ничтожність при згоді, вони воліють бути вождями повстань та заворушень;

2) *Ipse vindex vester, ubi visum inimicis est, nullus repente fui* /VI, 18, 8/ – Сам я, ваш захисник, як тільки вороги забажали, став раптом нічим.

Отже, вживання літоти надає промовам естетико-експресивного забарвлення.

Смислова і стилістична точність промов зумовлена вмільм використанням найрізноманітніших художніх означень, що виконують роль показників суб'єктивності стилю. Завдання епітета – виділити характерну рису зосередити увагу на окремій ознаці, висунувши її на перший план. Це добре усвідомлює автор «Історії». У ролі епітетів виступають ті частини мови, які означають ознаки чи властивості предметів, – прикметники, дієприкметники, рідше прислівники чи іменники в ролі епітета–прикладки. Беручи до уваги характер художнього значення, поділяємо епітети промов на такі групи: 1) епітети, що характеризують зовнішню ознаку предметів чи явищ: *maximum imperium* /V, 3, 10/ – найбільша держава; *solitudines vastas* /VI, 41, 11/ – спустошені пустині; 2) епітети, що характеризують внутрішні властивості: *nuptam pudicam* /III, 45, 6/ – незаймана наречена; *vir fortis ac strenuus* /IV, 3, 16/ – муж енергійний та діяльний;

artifices inprobi /V, 3, 6/ – нечесні лікарі; *molles animos* /V, 6, 4/ – розніжені душі; 3) епітети у власне естетичній функції, для означення психологічної характеристики явищ: *acerbae contentiones* /V, 51, 5/ – гіркі сварки; *migratio misera ac turpis* /V, 53, 4/ – нещасне та ганебне переселення; *perpetuos tribunos* /VI, 40, 7/ – незмінних трибунів. Серед виділених груп квантитативно превалюють епітети другої та третьої груп. Така класифікація дає змогу збагнути спосіб сприйняття дійсності автора. У результаті дослідження доходимо висновку, що світосприйняття автора глибоко психологічне, неповерхове, схильне до ґрунтового пізнання явищ та узагальнення фактів. Це своєю чергою дає змогу пізнати автора як особистість.

Класифікація і характеристика епітеотографії Лівія була б неповна, якщо не виділити окремої групи, так званих емоційно-оцінних епітетів. Позитивними емоційно-оцінними конотаціями наповнюються в промовах такі епітети: *Juppiter optimus maximus* /III, 32, 1/ – всеблагий та всемогутній Юпітер; *augustissimam domum* /III, 17, 5/ – найсвятіше житло; *viris strenuis et fortis* /IV, 5, 5/ – мужам енергійним і сміливим; *perpetua concordia* /V, 3, 10/ – постійна згода; *deorum immortalium* /X, 34, 19/ – безсмертних богів. Більшість епітетів такого типу має чітко виражений позитивний коннотат уже в самій семантиці, частина не набуває його лише в контексті промов. Проте в лексиці промов домінують епітети негативного емоційно-оцінного забарвлення, що часто містять відтінок іронії чи сарказму: *ignavissimi hostium* /III, 67, 4/ – найбоягузливіші з ворогів; *superbis dominis* /IV, 5, 6/ – гордовитим панам; *effeminata corpora* /V, 6, 4/ – розманіжені тіла; *seditionis tribunis* /VI, 40, 3/ – бунтарським трибунам; *violentos censores* /X, 34, 9/ – лютих цензорів. Особливої експресії епітети досягають у поетичних фігурах [11, с. 201]. Більшість епітетів застосовуються автором із метою підсилення думки. Така функція притаманна перш за все тавтологічним епітетам, яких у промовах чимало, для прикладу: *Nolo ego istam in te modestiam, ne degeneraveris a familia imperiosissima et superbissima* /X, 34, 15/ – Я не вимагаю від тебе такої скромності, не вироджуйся із найзухвалішого та найгордовитішого роду. Функцією таких епітетів не є розкриття нового значення, а закріплення, міцне введення названої ознаки у свідомість читача. Що стосується еволюції Лівієвого епітету, то у промовах перших книг частіше зустрічаємо одиничні епітети, а в наступних дедалі частіше автор вводить здвоєні, часто у формі компаративній чи суперлативній. В узусі автора постійні епітети: *Juppiter optimus maximus* /III, 17, 1/ – всеблагий та всемогутній Юпітер; *di immortales* /X, 34, 19/ – безсмертні боги; *insanabilem morbum* /V, 5, 12/ – невиліковну хворобу; *aestivas*

aves /V, 6, 2/ – перелітних птахів; *navale bellum* /V, 6, 4/ – морський бій; *gentilicia sacra* /V, 52, 4/ – родові священнодійства; *in aeternum urbe* /IV, 4, 4/ – у вічному місті.

Слово «vir» у промовах оточене такими епітетами: *nobilissimos viros honoratissimosque* /III, 67, 8/ – найзнатніших і найшанованіших мужів; *vir fortis ac strenuus pace belloque bonus* /IV, 3, 16/ – мужня і енергійна людина, що проявляє гідність у мирний час і на полі бою; *nobilissimi fortissimi viri* /IX, 34, 6/ – мужі найзнатніші і найхоробріші. Епітетний комплекс навколо слова «vir» містить п'ять елементів. У цих епітетах, в їх частому вживанні відбилися вболівання Лівія, його прагнення якнайшвидшого відродження римських громадянських чеснот. Улюбленими епітетами автора є також ті, що закликають до побожності, віри в богів: *religiosus censor* /IX, 34, 18/ – благочестивий цензор; *nobilissimis antistitibus* /IX, 34, 18/ – найзнатніших настоятелів; *di immortales* /IX, 34, 19/ – безсмертні боги і т. п.

Таким чином, Т. Лівій прагне, щоб у Римі (*aeterna urbs*) стабілізувалась постійна згода (*perpetua concordia*), щоб у його громадян не було зманіжене тіло (*effeminata corpora*), щоб вони вірили в безсмертних богів (*di immortales*) і щоб у них були усі якості, які містить у собі римська доблесть (*virtus*). Усі перелічені епітети можна зарахувати до розряду найуживаніших. Ці епітети формують єдине семантичне гніздо, яке відповідає не лише задуму автора, але і тематиці, характерній для промов та ідеї твору. На нашу думку, саме в епітетах найбільшою мірою відбилась головна ідея твору, а також індивідуальність автора.

Порівняння є початковою стадією, з якої через градацію і розгортання витікають майже всі інші тропи. Значення раціонального моменту в порівняннях підкреслювали Р. Будагов, В. Вакернагель [5, с. 26; 24, с. 510]. Порівняння, виступаючи в ролі красномовного доказу, застосовується автором і для більш рельєфнішого, образнішого змалювання подій. Експресія цього тропу немовби накладається на експресію основного слова та посилює його стилістичну функцію. Якщо для промов перших книг характерні більш прості, лаконічні порівняння, то, починаючи з четвертої книги, Лівій вводить у текст дедалі більше антитетичних порівнянь і поширених порівнянь-образів. Прості порівняння промов характеризуються побутовізмом, жартівливим відтінком: ... *sedemus desides domi mulierum ritu inter nos altercantes* /III, 68, 8/ – а ми сидимо вдома, як жінки, сваримся між собою.

Одним із найхарактерніших засобів експресії в лінгвістичній системі промов є антитетичні порівняння. Це улюблений засіб образності Т. Лівія. Поряд із синтетичними порівняннями, зразки яких

уже наводились [17], в арсеналі автора майстерно побудовані про-сті порівняння чи порівняння–образи. Ось із ким порівнює народних трибунів Аппій Клавдій: *Sic hercule tamquam artifices inprobi opus querunt; quippe semper aegri aliquid esse in re publica volunt, ut sit, ad cuius curationem a vobis adhibeantur* /V, 3, 6/ – Я клянусь, вони шукають для себе роботи, ніби нечесні лікарі; їм хочеться, щоб у державі завжди була якась хвороба, для лікування якої ви б їх кликали. Прикладів такого типу порівнянь можна навести чимало /IV, 5, 8; V, 5, 12; VI, 18, 3/. Це характерна риса стилю автора.

Способи вираження порівнянь найрізноманітніші: словом, словосполученням, підрядним реченням і навіть окремим самостійним реченням. Порівняння як експліцитне вираження часткової еквівалентності у промовах частіше вводиться в конструкцію за допомогою сполучника. Це в основному такі сполучники: *tamquam* /IV, 3, 3/; *velut* /IV, 4, 5/; *sicut* /V, 6, 2/.

1) ... *ut seditionibus primum urbs Romana deinde velut ex contagione castra*

impleantur? /V, 6, 11/ – щоб спершу в місті Римі, а потім, немовби від зарази, і у військовому таборі поширились повстання?

2) *Omitto Licinium Sextiumque, quorum annos in perpetua potestate tamquam regum in Capitolio numeratis* /VI, 41, 3/ – Я вже змовчу про Ліцінія Секстія, роки правління якого ви рахуєте, як роки царів на Капітолії.

3) ... *si non sit aestate perfectum bellum, hiemem operari nec, sicut aestivas aves, statim autumnum tecta ac recessus circumspicere* /V, 6, 3/ – уміння терпіти і зимою, якщо війна не завершена улітку, а не підшукувати, як перелітні птахи, із самого початку осені чи десь нема надійного сховища.

Значно рідше зустрічаємо порівняння, що входять у конструкцію безпосередньо: *Quid est aliud, quam exilium intra eadem moenia, quam relegationem pati?* /IV, 4, 6/ – Хіба це не значить терпіти вигнання продовжуючи знаходитись в одних і тих же стінах? – тут у промові заборона прирівнюється до заслання. Цензорство Аппія Публій Семпроній зіставляє з царюванням: *Hoc quidem iam regno simile est?* /IX, 34, 17/ – Це ж, врешті, схожу на царську владу? Топіка порівнянь Лівія дуже різноманітна. Найчастіше об'єктами порівнянь стають реалії чи явища з військового, суспільно-політичного життя, побуту, лікувальної справи. Матеріалом для створення порівнянь служить світ образів природи: тварини, птахи, море. До прикладу, порівняння з області побуту: *mulierum ritu* /III, 67, 6/, – подібно до жінок; військового та суспільно-політичного життя: *tamquam servum aut libertinum* /IV, 3, 7/ – подібно до рабів чи вільновідпущених; *quam*

exilium ... quam relegationem /IV, 4, 6/ – як вигнання ... як заслання; *tamquam Romulus* /VI, 41, 10/ – ніби Ромул; лікувальної справи: *velut contaminatam* /IV, 4, 5/ – немовби заражену; *tamquam artifices inprobi* /IV, 3, 6/ – як лікарі шарлатани; *velut ex contagione* /V, 6, 11/ – неначе від зарази; світу природи: *sicut aestivas aves* /V, 6, 2/ – як перелітні птахи; *ne beluas quidem* /VI, 18, 5/ – навіть не, як у тварин. Дослідниця творчості Лівія Т.І. Кузнєцова справедливо зазначає, що переконливості доказів та яскравості викладу автор досягає завдяки прийому порівняння та уподібнення [8, с. 183]. Художні потенції, приховані у порівнянні, легко розкриваються і вільно доходять до читача, конкретизуючи картини зовнішнього світу. Зустрічаємо у промовах порівняння, виражені риторичним значенням, як-от: *An exitum Cassi Maelique expectem?* /III, 18,9/, – Чи мені чекати долі Касія і Мелія? У вживанні автором порівнянь спостерігаємо дві тенденції:

1) прагнення зробити мову найдоступнішою читачам;

2) створити якнайобразніше порівняння, яке би послужило дієвим засобом переконання.

Відмітним є те, що значна більшість порівнянь містить негативний емоційно-оцінний конотат. Незважаючи на простоту, доступність, аналізовані порівняння містять елемент несподіваності, новизни. Найбільш характерними є рівняння, що містять у своїй семантиці афективний момент, – це, як правило, порівняння до царів /VI, 41, 10/, шарлатанів /V, 3, 6/, рабів та вигнанців /IV, 3, 7/, невиліковної хвороби /V, 5, 12/, отруї /VI, 40, 12/. Автора хвилює те, що його країна «нездорова», він прагне всякими можливими вказівками, прикладами, порадами звільнити від зол, що її розривають. Адже відомо, що порівняння вносить у відображення дійсності та узагальнююче її розуміння, яке властиве письменнику.

Нерідко порівняння в Лівія підсилюються іронією. Цей улюблений Цицеронівський прийом автор застосовує майже у всіх досліджуваних промовах, а деякі промови, зокрема Гая Канулея та Марка Манлія Капітолійського до плебеїв, просякнуті іронією та сарказмом, що надає їм полемічного характеру. Іронія у промовах отримує два відтінки, м'якої, доброзичливої насмішки та різкий, саркастичний, причому переважають приклади другого типу. М'яка, добродушна насмішка покликана викликати симпатію слухачів до мовця /V, 6, 4/. В іншому випадку іронія стає убивчою збрєю, що не залишає жодного шансу для аргументів противника. Часто речення такого типу висловлені у формі риторичних запитань: *Hoc est, tribuni, auxilium plebi ferre, inermem eam hosti trucidandam obicere?* /III, 19, 9/ – Приректи беззбройних на смерть від ворожого меча – це значить, трибуни, по-вашому допомогти народу?

Важливим емоційно-експресивним засобом виступає у промовах сарказм, вищий ступінь іронії. Він може бути вираженим окремим реченням, комплексом речень, наприклад, у промові народного трибуна Публія Семпронія до народу /IX, 34, 12, 13, 14, 15/. Наведемо лише один приклад саркастичного вислову з промови Гая Канулея до плебеїв: *Lucis vobis huius partem, si liceat, adamant; quod spiratis, quod vocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignatur* /IV, 3, 8/ – Якщо б це було можливо, вони забрали б у вас і денне світло; їх сердить уже те, що ви дихаєте, що подаєте голос, що схожі на людей.

Отже, іронія та її різновид сарказм поряд з іншими тропами служать у промовах могутнім засобом експресії та аргументації.

Висновки з дослідження. Отже, аналіз лексико-фразеологічних засобів образності мови з позиції їх емоційно-експресивного забарвлення та аргументативної ролі засвідчив, що найхарактернішим типом є стійкі словосполучення, що в ієрархічній послідовності розділились на такі групи: іменник–дієслово; іменник–прикметник, іменник–іменник. Яскраве емоційне забарвлення властиве сентенціям, що вживаються в промовах. Джерелом формування образних засобів виступає метафора, а засобами створення образів – тропи, які автор Лівій уміло застосовує в ролі переконання. Серед метафор у досліджуваному матеріалі превалюють дієслівні, рідше – метафори-прикметники та метафори-іменники. Автор найчастіше застосовує метафори, в основі яких явище антропоморфізму. Т. Лівій створює не надто стерті і не надто вишукані метафори, а такі, які б відповідали естетичним вподобанням читачів. У досліджуваних промовах використовується метонімія, зокрема такі види суміжності, як просторові, часові та матеріальні зв'язки. Метонімія і синекдоха в промовах підкреслюють основне, надають вислову узагальнений смисл.

В узусі автора гіперболічні метафори, епітети, порівняння. Особливо часто зустрічається гіперболізація числівників. Т. Лівій в основному вживає індивідуально-авторські гіперболи, забарвлені відтінком іронії. Літота, як і гіпербола, є у промовах дієвим засобом аргументації. Автор вживає літоту двох видів: тапейнозис та мейозис. Частіше в узусі Лівія літота першого виду. Усі епітети досліджуваних промов розділились на три види: ті, що означають зовнішню ознаку предмета чи явища, внутрішню ознаку, психологічну характеристику особи чи явища. Квантитативно переважають епітети другої і третьої груп, у результаті чого доходимо висновку, що світосприйняття автора глибоко психологічне. Детальне вивчення ролі усіх епітетів, у тому числі і постійних, епітетного комплексу навколо слова *vir* дозволило глибше вникнути в замисел автора. Саме в епітетах з особливою силою відбилися ідея «Історії» та індивідуальність письменника.

Найулюбленішими тропами Лівія є антитетичні порівняння та порівняння-образи. Топіка порівнянь різноманітна: військове, суспільно-політичне життя, побут, лікувальна справа. Іронія та її різновид сарказм теж служать у промовах могутнім засобом аргументації.

Отже, лексико-фразеологічні засоби образності, виконуючи емоційно-експресивну та естетичну функції, служать у досліджуваних промовах важливим засобом аргументації, а їх дослідження сприяє пізнанню ідеї твору та допомагає детальніше пізнати ідіостиль автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аннушкин В.И. Зачем нужна риторика? *Русская речь*. 1985. № 5. С. 81–86.
2. Аннушкин В.И. Первая русская «Риторика». Москва, 1989. 63 с.
3. Античные риторика / под ред. А.А. Тахо-Годи. Москва, 1978. 352 с.
4. Античные теории языка и стиля. Москва–Ленинград, 1936. 341 с.
5. Будагов Р.А. Метафора и сравнение в контексте художественного целого. *Русская речь*. 1973. № 1. С. 26–32.
6. Вовк В.Н. Языковая метафора в художественной речи: Природа вторич. номинации. Киев, 1986. 142 с.
7. Заворотна Т.П. Іменні метафоричні словосполучення. Чернівці, 1983. 47 с.
8. Кузнецова Т.И., Миллер Т.А. Античная эпическая историография: Геродот Тит Ливий. Москва, 1984. 210 с.
9. Палевская М.Ф. Синонимы в русском языке. Москва, 1964. 128 с.
10. Потебня А.А. Из записок по теории словесности. Харьков, 1905. 641 с.
11. Рыбникова М.А. Введение в стилистику. Москва, 1937. 281 с.
12. Сергеич П. Искусство речи на суде. Москва, 1960. 372 с.
13. Тахо–Годи А.А. Античные истоки традиционного представления о метафоре. *Иноземна філологія*. 1966. Вип. 9. С. 133–139.
14. Тэн И. Тит Ливий. Критическое исследование. Москва, 1900. 398 с.
15. Цицерон М.Т. Три трактата об ораторском искусстве / пер. с лат.; под ред. М.Л. Гаспарова. Москва, 1972. 471 с.
16. Черкасова Б.Т. Опыт лингвистической интерпретации тропов (Метафора). *Русский язык*, 1986. № 2. С. 28–38.
17. Швед Е.В. Функціонально-стилістичні можливості мовних засобів контрасту у промовах історичних осіб твору Т. Лівія «Історія». *Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті проф. С.В. Семчинського*. Київ: КУ, 2001. Ч. II. С. 569–577.
18. Bernhardt G. Grundriss der Römischen Literatur. Halle, 1850. S. 542–545.
19. Bruns J. Die Persönlichkeit in der Geschichtsschreibung der Alten. Kiel, 1897. 84 s.
20. Kühnast L. Die Hauptpunkte der Livianischen Syntax. Berlin, 1871. 402 s.
21. Stacey S. G. Die Entwicklung des livianischen Stiles. Leipzig, 1896. 661 s.
22. Titi Livi. Ab urbe condita libri / W. Weissenborn. M. Müller. lib. I–VI. Lipsiae, 1910. 396 s.
23. Titi Livi. Ab urbe condita libri / W. Weissenborn. Bd. III. Buch. VI–X. Berlin, 1876. 220 s.
24. Wackernagel W. Poetik, Rhetorik und Stilistik. Halle, 1888. 597 s.

Аліна Шкапар,

студентка магістратури кафедри прикладної лінгвістики,
Національний університет «Львівська Політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-0129-8529>
м. Львів, Україна

Особливості функціонування англіцизмів у текстах регіональних новин

Peculiarities of using anglicisms in the texts of regional news

Анотація. У статті розкрито проблему використання англомовних запозичень у текстах українських регіональних новинних сайтів та їх вплив на вживання регіональних діалектних лексичних одиниць у повсякденному мовленні. Розкрито поняття «англіцизм» та досліджено основні причини появи іноземних запозичень в українській мові. На основі новинних регіональних видань встановлено найуживаніші англомовні запозичення та подано ілюстрації їх вживання в новинних статтях. За допомогою описового та зіставного методів проаналізовано особливості вживання іноземних запозичень у новинних текстах. Звернено увагу на недоцільність їх використання у регіонах із характерним діалектом. До англіцизмів, що часто трапляються у новинах, запропоновано їхні можливі українські відповідники, у тому числі й діалектні. За допомогою генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК) досліджено українські слова, з якими найчастіше сполучаються англіцизми (на матеріалі газети «Високий замок»). Встановлено, що переважно це сполучення з прикметниками та дієсловами або ж з власними назвами. За результатами аналізу відібраних англомовних запозичень охарактеризовано основні семантичні зміни, яким піддаються дані лексичні одиниці. Оскільки більшу частину запозичень становлять полісемантичні слова, часто вони змінюють своє значення у процесі адаптації до лексико-семантичної системи української мови. Англіцизми піддаються таким семантичним змінам, як розширення, звуження та збереження значення слова. Для повної характеристики змін у значенні слова у статті наведено дефініції, зафіксовані у словниках англійської та української мови, та порівняно їх зі значеннями, в яких вживаються англомовні запозичення у регіональних новинах. Наведено приклади англіцизмів з розширеною та звуженою семантикою, а також тих, що не змінюють свого значення у процесі запозичення. Розгляд проблеми появи все більшої кількості англіцизмів у новинних текстах є актуальним, зважаючи на швидкий розвиток України на міжнародній арені.

Ключові слова: іноземне слово, процес запозичення, регіональні новини, діалектизми, семантичні зміни, сполучуваність.

Summary. *The article is devoted to the problem of using English borrowings in the texts of Ukrainian regional news and their influence on the use of regional dialects in everyday speech. In addition, in this article, the concept of “anglicism” is revealed, and the main reasons for the presence of anglicisms in regional news are explained. On the basis of regional news, the most commonly used English borrowings are identified, and illustrations of their use in news articles are provided. Because of the descriptive and comparative methods, the peculiarities of the use of foreign borrowings in news texts are analyzed. The given article provides the possible Ukrainian dialect equivalents for popular anglicisms. On the basis of the general regionally annotated corpus of the Ukrainian language, the most common Ukrainian words with which anglicisms are combined (on the basis of the newspaper “Vysoky Zamok”) were studied. It is established that it can be the combinations with adjectives and verbs or with proper names. In the process of analyzing the selected English borrowings, the main semantic changes to which these lexical units are subjected are characterized. Since most of the borrowings are polysemantic words, they often change their meaning in the process of adaptation to the lexical-semantic system of the Ukrainian language. Anglicisms are subjected to such semantic changes as the expansion, contraction and preservation of the meaning of the word. In order to fully characterize the changes in the meaning of the word, the article presents the definitions recorded in the dictionaries of English and Ukrainian languages and compares them with the meanings in which English borrowings are used in regional news. Examples of anglicisms with extended and narrowed semantics and those that do not change their meaning in the process of borrowing, are provided. Considering of the problem regarding the emergence of anglicisms in news texts is relevant today, taking into account the rapid development of Ukraine in international relations.*

Key words: *loan-words, process of borrowing, regional news, dialect words, semantic changes, compatibility.*

Вступ. З огляду на швидкий розвиток міжнародних політичних, торговельних відносин України, а також розширення меж культурної сфери, в українських новинах дедалі частіше з’являються запозичені слова з інших мов, найчастіше з англійської. Раніше англіцизми вживались переважно у професійному середовищі для позначення певних наукових термінів, які ще не мали точного відповідника в українській мові. Однак зараз англомовні запозичення трапляються все частіше саме у статтях засобів масової інформації. Основною причиною цього є те, що англійська мова сьогодні розглядається як глобальна мова світу та використовується під час усіх міжнародних подій та зустрічей. Оскільки головною метою сучасних ЗМІ є висвітлення важливих подій світу, запозичені терміни проникають у тексти новин та з часом повністю пристосовуються до лексико-семантичної системи української мови і сприймаються читачами як належне.

Надмірна частота вживання англіцизмів спостерігається не тільки у загальнонаціональних виданнях новин, але й у регіональних. Так, наприклад, англомовні запозичення нерідко можна побачити

у текстах новин електронних засобів масової інформації регіону Західної України. Зважаючи на популярність англійської мови у сучасному світі, використання англіцизмів у текстах, що охоплюють велику аудиторію читачів, має значний вплив на формування повсякденного словникового запасу населення. Вживання все більшої кількості запозиченої лексики загрожує витісненням з повсякденного мовлення самотутніх лексичних одиниць, які характерні лише для певного регіону.

Проблему іншомовних запозичень досліджували українські та зарубіжні вчені, а саме: О. Стишов, О. Дьолог, Л. Кислюк, О. Мороховський, О. Пономарів, Є. Карпіловська, В. Русанівський, Л. Булаховський, Ш. Баллі, Л. Крисін, О. Муромцева. У дослідженнях порушуються питання причин появи англіцизмів у мові преси, характерних особливостей запозичених слів, проблем правопису новітніх запозичень та доцільності використання англіцизмів у текстах українських новин.

Метою статті є дослідження частоти та доцільності використання англійських запозичень у регіональній пресі та їх пристосування до лексико-семантичної системи української мови.

Методологія та методи дослідження. Процес дослідження мовних одиниць, а саме запозиченої лексики з англійської мови у статтях регіональних новин, зумовив використання кількох методів дослідження: описового методу, зіставного, методу кількісного аналізу та аналізу дефініцій. Крім цього, було використано метод суцільної вибірки.

Перший етап дослідження передбачає використання описового методу для пояснення причин виникнення англійських запозичень у мові та опису самого поняття «англіцизм». Далі за допомогою методу кількісного аналізу та суцільної вибірки було відібрано англійські запозичення, що найчастіше трапляються у текстах новин, та визначено найуживаніші з них. Загальна кількість досліджуваних лексичних одиниць становить 200 англіцизмів.

У процесі дослідження використання англіцизмів у статтях регіональних новин описовий метод також використано для опису семантичних змін лексичних одиниць у процесі пристосування до лексико-семантичної системи української мови.

Далі за допомогою зіставного методу було виявлено відмінності у значеннях запозиченого слова у мові-джерелі та мові-реципієнті. Також цей метод використано для зіставлення статей кількох регіональних видань з метою порівняння кількості англійських запозичень.

Метод аналізу дефініцій використано для порівняння значень англійських запозичень у мові-джерелі та мові-реципієнті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання англomовних запозичень стало нормою не тільки для загальнонаціональних новинних видань, але й для регіональних. Оскільки у текстах новин все частіше трапляється лексика, нехарактерна для української мови чи діалекту певного регіону, читачі, вважаючи іноземні слова модними, швидше запам'ятають їх та будуть використовувати у побутовому мовленні.

Переважно термін «англіцизм» розглядають як один із видів запозичень. Енциклопедія української мови, зокрема, подає таке визначення англіцизму: «англіцизм (також англїзм) – різновид запозичення: слово, його окреме значення, вислів тощо, які запозичені з англійської мови або перекладені з неї чи утворені за її зразком. Англіцизми переважно усвідомлюються мовцями як чужорідні елементи і зберігають ознаки свого походження: фонетичні, словотвірні, семантичні» [7, с. 26].

Чи не основним завданням мовознавців є встановлення головних причин появи запозичень з англійської мови у мовленні певної групи населення. Так, наприклад, дослідниця Н. Клименко серед можливих причин наявності запозичених слів в українській мові називає такі: «потреба в нових одиницях номінації, тенденція до номінації цілісного поняття одним словом, поповнення лексику, потреба всебічної розбудови лексику української мови, що має повноцінно обслуговувати усі сфери життя» [5, с. 229-230]. Але головною причиною активного входження лексику англійського походження в систему української мови є те, що більшість населення, вважаючи іноземні слова модними, починає часто використовувати їх і у повсякденних розмовах, а це, у свою чергу, загрожує витісненням характерних для регіону діалектів. Для позначення такого явища, дослідниця О. Дьолог вводить таке поняття, як «мовна мода», та зазначає: «Мовна мода, що диктує вживання англіцизмів, є лінгвокультурною категорією, яка корелюється з мовним смаком суспільства, впливає на розвиток мови та визначає напрямок динаміки такого розвитку» [4, с. 44]. Ще однією причиною збільшення лексику англійського походження авторка вважає такі позамовні чинники, як суспільно-політичні, економічні зміни в країні, інтеграція в міжнародні та інформаційні сфери [4, с. 45]. Вона зазначає, що «використання в сучасній українській мові таких слів, як консалтинг, лізинг, демпінг, маркетинг, акція, піар, паблік рілейшнз, саміт, екзит-пол, дилер, брокер, кліпмейкер, ньюзмейкер, вважається модним не тому, що вони мають іншомовне походження, а тому, що вони відображають престижну (прибуткову) практику» [4, с. 45].

О. Пономарів стверджує, що запозичення слів з інших мов «є наслідком географічних, економічних, наукових, культурних та інших зв'язків між народами» [6, с. 125]. Мовознавець вважає, що «перенасичення суспільно-політичних текстів словами на кшталт

аберація, індокриніяція, лібералізація, менеджмент суперечить основному призначенню засобів масової інформації – формувати громадську думку» [6, с. 127].

Дане дослідження базується на матеріалі новинних сайтів регіону Західної України. Для цього було проаналізовано тексти новин порталу *zaxid.net* та газети «Високий замок» і відібрано 200 англіцизмів, що найчастіше трапляються у статтях.

У результаті перегляду текстів статей новинного порталу *zaxid.net* було встановлено, що найуживанішими англіцизмами за останній рік були *менеджер*, *спікер*, *сервіс*, *бізнес*, *бренд та моніторинг*. Згідно з досліджуваною сторінкою новин, запозичення *бренд* траплялося у текстах 541 раз, *лідер* – 737, *бізнес* – 1337, *сервіс* – 466, *спікер* – 134, а *моніторинг* – 200 (дані за 2020 рік).

Попри те, що до усіх перелічених англіцизмів легко можна дібрати відповідник українського походження, у новинах все ж продовжує з'являтися велика кількість запозичень. Наприклад, у реченні новинної статті: «Для більш продуктивної співпраці бельгійський виробник і проводить подібні конференції – щоб розказати детальніше про свій **бренд**, його принципи роботи, нові лінійки олів» [8] замість англіцизму *бренд* доцільніше було б використати відповідник *торгова марка*. Тоді текст новини виглядав би так: «Для більш продуктивної співпраці бельгійський виробник і проводить подібні конференції – щоб розказати детальніше про свою **торгову марку**, його принципи роботи, нові лінійки олів». А для часто вживаного у політичних новинах англіцизму *саміт* у реченні: «Нагадаємо, під час саміту Україна – ЄС, що відбувається в Києві, наша країна та Євросоюз підписали угоду про спільний авіаційний простір» [8] краще використати один із відповідників українського походження – *зустріч*, *сходина*, *стріча*. Проте найкраще у новинах регіону, що має свій діалект, використовувати відповідники, характерні для нього. Наприклад, для англomовного запозичення *тренд* («Обмеження обігу чи повна заборона використання пластикових пакетів стали загальноєвропейським трендом десять років тому» [8]) можна використати діалектне слово *керунок*. А для англіцизму *фестиваль* («У Львові відбудеться фестиваль, присвячений композитору Томасу де Гартману» [8]) існує відповідник з галицького діалекту – *забава*.

Приблизно така ж кількість англіцизмів трапляється і в статтях газети «Високий замок» [2]. Англіцизм *бренд* з'являвся 743 рази, *лідер* – 1032, *сервіс* – 1140, а *спікер* – 1894 рази (дані за 2020 рік).

Щодо сполучуваності англomовних запозичень зі словами українського походження, то зазначені англіцизми найчастіше сполучаються з прикметниками або ж власними назвами, як у випадку з лексемою *бренд*. У статтях газети «Високий замок» цей англіцизм

найчастіше вживається з прикметником *відомий*. Серед інших можливих сполучень такі: розкручений, найдорожчий, світовий (за даними корпусу української мови ГРАК [3]).

coj [lemma="бренд"], doc.mediaName:Високий замок, 1,549 (1.6 per million)

Lemma	Cooccurrences ?
1 [розкручений]	21
2 [всесвітньо]	29
3 [розкрутка]	7
4 [Zara]	5
5 [горічний]	9
6 [Nemiroff]	5
7 [Світч світч]	6
14 [найдорожчий]	20
47 [відомий]	136

Рис. 1. Сполучуваність англіцизму «бренд» з українськими лексемами

Англіцизм *сервіс* теж найчастіше трапляється у сполученні з прикметниками або назвами компаній (рис. 2).

coj [lemma="сервіс"], doc.mediaName:Високий замок, 1,228 (1.43 per million)

Lemma	Cooccurrences ?
1 [ресторанний]	29
2 [ненав'язливий]	13
3 [Uber]	11
4 [Google]	19
5 [Еко-Львів]	5
6 [передплатений]	5

Рис. 2. Сполучуваність англіцизму «сервіс» з українськими лексемами

Запозичений англiцизм *бiзнес* сполучається з такими прикметниками, як *малий, середнiй, гральний, прибутковий*, та дiєсловами *займатися, започаткувати, розвивати* (рис. 3).

сц| [lemma="бiзнес"], doc.mediaName: Експoзицiя 10.061 (11.60 per million)

	Lemma	Cooccurrences *
1	[гральний]	313
2	[мoдельний]	148
3	[малий]	765
4	[ресторанний]	100
5	[прибутковий]	100
6	[ведення]	211
7	[середнiй]	611
8	[готельний]	75
9	[туристичний]	133
10	[займатисл]	423
24	[започаткувати]	34
26	[розвивати]	46

Рис. 3. Сполучуванiсть англiцизму «бiзнес» з українськими лексемами

У процесi входження до лексико-семантичної системи української мови англoмoвнi запозичення не завжди зберiгають своє первинне значення, а часто пiддаються семантичним змiнам. Інколи вони набувають нових значень в українській мовi. Наприклад, для запозиченого англiцизму *дилiнг*, що часто використовується в текстах новин економiки та бiзнесу, в Оксфордському словнику англiйської мови зафiксовано такі значення: 1. пiдприємницька дiяльнiсть; стосунки, якi ви маєте з кимось у бiзнесi; 2. спiсiб ведення бiзнесу з кимось; 3. купiвля та продаж [9]. В українській мовi це запозичення набуло нових значень, а саме: «1. спецiально обладнане примiщення, в якому дилери займаються здiйсненням угод; 2. здiйснюване банками, фiнансовими компанiями надання послуг з продажу iноземної валюти, цiнних паперiв, та iн.» [1, с. 295]. У текстах новин цей англiцизм використовується переважно у контекстi питань щодо iноземної валюти чи цiнних паперiв. Похiдне слово *дилер* також має в

українській мові кілька нових значень, не зафіксованих в словнику англійської мови, а саме: «1. член фондової біржі, який бере участь у біржових торгах від власного імені та власним коштом; 2. банк, що займається купівлею-продажем цінних паперів, валюти, коштовного каміння; 3. представник або представництво головної фірми, що продає її продукцію» [1, с. 295]. Натомість в Оксфордському словнику подані такі значення слова *дилер* (*dealer*): 1. особа, чий бізнес – це купівля та продаж певного товару; 2. особа, яка продає заборонені речовини; 3. особа, яка роздає карти у грі [9]. У текстах українських новин англіцизм *дилер* вживається переважно у значенні «представник або представництво головної фірми, що продає її продукцію»: «*Модель почнуть виробляти до кінця цього року, тож прибуде вона до європейських дилерів на початку 2022 року*» [8].

Ще одним англіцизмом, що розширив своє значення у процесі адаптації до системи української мови, є *домен*. У мові-джерелі ця лексема має чотири значення: 1. область знань або діяльності; 2. набір веб-сайтів в Інтернеті, які закінчуються одним набором літер; 3. землі, якими володіє чи управляє певна особа, уряд; 4. діапазон можливих значень певної змінної. Однак в українській мові Великим тлумачним словником сучасної української мови за редакцією Бусела зафіксовано 6 значень цього запозичення: «1. спадкове земельне володіння короля у країнах Європи за Середньовіччя; 2. особисте земельне володіння середньовічного феодала; 3. ділянка намагнічення феромагнетику; 4. множина всіх можливих значень атрибута; 5. частина речовини, що має відмінні від решти речовини фізичні властивості; 6. частина інформаційного інтернет-простору, асоційована з певним власником» [1, с. 316]. У текстах українських новин англіцизм *домен* переважно використовується у значенні «фіксоване ім'я сайту», наприклад: «*Листи надходять з адреси, домен якої схожий на електронну пошту Київського апеляційного суду*» [8].

Ще однією семантичною зміною значення запозичених англіцизмів є процес звуження значення слова. Полягає ця зміна у тому, що запозичення в українській мові вживаються лише в одному або кількох значеннях, тоді як у мові-джерелі те ж саме слово має ще кілька, інколи відмінних один від одного, значень. Наприклад, запозичене з англійської слово *саміт* у мові-джерелі має два значення: 1. найвища точка (переважно вершина гори); 2. офіційна зустріч або серія зустрічей між керівниками двох або більше урядів, на яких вони обговорюють важливі питання. В українських політичних новинах англіцизм *саміт* вживається тільки у значенні «конференція, нарада, збори глав держав та урядів» [1, с. 1287]. Наприклад:

«На перший установчий саміт «Кримської платформи», який має відбутися вже 23 серпня, прибудуть представники 44 держав та міжнародних організацій» [8].

Однак не всі англіцизми змінюють своє значення у процесі запозичення. Більшість із них все ж пристосовуються до лексичної системи української мови та зберігають своє первинне значення. Наприклад, запозичене слово *флешмоб* в англійській мові має таке значення: велика група людей, які домовляються (за допомогою мобільного телефону або електронної пошти) зібратися разом у громадському місці в один і той же час, проводять певний час разом, а потім виїжджають одночасно [1]. У текстах українських новин цей англіцизм не змінює свого значення: *«Кілька десятків лікарів, переважно керівників відділень, вийшли на своєрідний флешмоб підтримки» [8].*

Висновки з дослідження. На основі здійсненого дослідження особливостей вживання англіцизмів у регіональних новинах можна зробити висновок про те, що англійськомовні запозичення становлять велику частку вживаної лексики у сучасних текстах регіональних новин. Однак часте їх використання не зовсім доцільне, зважаючи на наявність характерного діалекту у регіонах та можливості легко підібрати відповідник українського походження. Запозичення не завжди входять в українську мову у своєму оригінальному значенні. Вони здатні розширювати свою семантику та набувати нових значень в українській мові. Англіцизми також можуть мати й позитивний вплив на розвиток мови, адже переважно вони позначають нові поняття та явища, тим самим розширюючи лексичний склад мови. Проте використовувати їх у новинах краще в помірних кількостях та лише переконавшись, що тільки так можна передати суття певного поняття.

Перспективним для подальших досліджень є з'ясування характерних особливостей англіцизмів у словотворчих процесах та дослідження граматичної адаптації англіцизмів у мові преси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005
2. Газета «Високий замок». URL: <https://wz.lviv.ua/> (дата звернення: 10.09.2021).
3. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК). URL: <http://uacorporus.org/Kyiv/ua> (дата звернення: 10.09.2021).
4. Дьолог О. С. Лексичні англіцизми як особливість сучасної мовної моди. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Т. 1. № 13. С. 43-47.
5. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. Київ : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008. 335 с.

6. Пономарів О. Д. Культура слова: мовностилістичні поради. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
7. Русанівський В. М. Енциклопедія української мови. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2004. 833 с.
8. Сайт українських новин Zaxid.net. URL: <https://zaxid.net/>_(дата звернення: 10.09.2021).
9. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>_(дата звернення: 10.09.2021).

УДК 81–115(111=161.2)(07S.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2021.20.178-191>

Наталія Шкворченко,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології та методики
викладання іноземних мов,
Міжнародний гуманітарний університет
<https://orcid.org/0000-0002-7146-7244>
м. Одеса, Україна

Репрезентація токсичного іміджу політика в медійному просторі США, Великої Британії й України

Representation of the toxic image of politicians in the media space of the USA, Great Britain and Ukraine

***Анотація.** Статтю присвячено визначенню культурно специфічних рис репрезентації токсичного іміджу політика в медійному просторі США, Великої Британії й України. Об'єкт дослідження – медіадискурси США, Великої Британії та України, предмет аналізу – культурно специфічні (вербальні, невербальні, екстралінгвальні) формивираження токсичності як компоненти іміджу сучасних американських, британських та українських політиків. Під токсичним іміджем розуміється такий емоційно забарвлений образ політика в медіа, поведінка та висловлювання якого скеровані на дискримінацію адресата і є результатом сприйняття такого політика, як правило, представниками протилежної соціально-політичної групи. До вербальних форм вираження токсичності (вербальні токсини) зараховуємо расистські, націоналістські, ксенофобські, сексистські та інші дискримінуючі (розділяючі) висловлювання, що принижують особистість політичного опонента і завдають йому психологічної та/або іміджевої шкоди. Невербальні форми вираження токсичності поділяємо на просодичні та жестово-мімічні форми, до яких належать агресивна, уїдлива, принизли-*

во-заступницька, пафосна тональність мовлення, жестикуляція, яка порушує особистісні межі співрозмовника, перебільшена міміка. До екстралінгвальних форм зараховуємо кольорову гаму, символіку, одяг, місце, підбір музики та ін., які посилюють пошкоджуючий ефект дій/висловлювань політика, якого в медіа визначають як токсичного. Культурно специфічні риси репрезентації токсичного іміджу сучасних американських, британських та українських політиків визначаються актуальними для кожної з країн інформаційними агендами: електоральна боротьба Трамп vs. Байден (США), вихід з Євросоюзу (Велика Британія), боротьба з корупцією (Україна). Спільним для трьох дискурсів є агресивно-емоційний тип токсичного політика, виступи якого характеризуються нанесенням психологічної шкоди опоненту через пряму образу, використанням імпульсивних рухів рук, голови, тіла, перебільшеною мімікою і схильністю до театралізації.

Ключові слова: репрезентація, токсичний імідж, політик, медійний простір, вербальний, невербальний, екстралінгвальний, США, Велика Британія, Україна, культурно специфічний, спільний.

Summary. *The article attempts to define culturally specific features of the representation of the toxic image of politicians in the media space of the United States, Great Britain and Ukraine. The object of research are media discourses of the United States, Great Britain and Ukraine; the subject of analysis are culturally specific (verbal, nonverbal, extralingual) forms of expressing toxicity as components of the image of modern American, British and Ukrainian politicians. Toxic image means such an emotionally colored image of a politician in the media, whose behavior and statements are aimed at discriminating against the addressee and are the result of the perception of such a politician usually by members of the opposite socio-political group. Verbal forms of expressing toxicity (verbal toxins) include racist, nationalist, xenophobic, sexist and other discriminatory (divisive) statements that degrade the personality of a political opponent and cause him or her psychological harm and/or damage their image. Non-verbal forms of expressing toxicity are divided into prosodic and gestural-mimic forms, which include aggressive, caustic, humiliatingly paternalistic, snobbish tone of speech, gestures that violate the personal boundaries of the interlocutor, exaggerated facial expressions. Extralingual forms include colors, symbols, clothing, location, selection of music, etc., which exacerbate the damaging effect of the actions/statements of a politician who is labelled as toxic in the media. Culturally specific features of the representation of the toxic image of modern American, British and Ukrainian politicians are determined by the relevant information agendas for each of the countries: the electoral struggle of Trump vs. Biden (USA), withdrawal from the European Union (Great Britain), fight against corruption (Ukraine). Common to the three discourses is the aggressive-emotional type of toxic politicians, whose speeches are characterized as causing psychological harm to the opponent through direct insult, the use of impulsive movements of hands, head, body, exaggerated facial expressions and a tendency to dramatization.*

Key words: representation, toxic image politician, media space, verbal, nonverbal, extralingual, the USA, Great Britain, Ukraine, culturally specific, common.

Вступ. Усі аспекти сучасного політичного дискурсу активно візуалізуються за допомогою різних медійних технологій, які останнім часом виокремлюються в самостійну соціальну галузь – візуальна політика [10; 14]. Важливі політичні події супроводжуються різними медіаінтерпретаціями на телебаченні та трансляціях в Інтернеті, публічні політичні фігури формують свій власний візуальний імідж із використанням технологій брендингу в соціальних мережах, провокативні висловлювання публічного політика можуть бути трансформовані в плакат або карикатуру [3, с. 75]. Таким чином, візуальна політика має на увазі цілеспрямовану діяльність із конструювання бажаного іміджу, формування стійких візуальних політичних комунікацій [12] і може розглядатися як діяльність національної держави або локальних акторів – партій, місцевої влади, великих корпорацій, громадських організацій та ін.

Необхідно враховувати той факт, що усне мовлення, яке за останніми дослідженнями еволюціонувало з мануальних жестів, поступово поєднуючи рухові акти з голосовими елементами, є найбільш поширеним способом соціально-медійного спілкування, яке включає обмін поняттями, намірами і почуттями, а також реакцією на те, що інші відчують/говорять [13]. Аналіз взаємозв'язку дії, жестів та мовлення є актуальним у дослідженні механізмів творення політичного іміджу, оскільки вони можуть бути самостійними ідеологічно забарвленими меседжами, які сприймаються адресатом без будь-якого когнітивного посередництва: вираз обличчя токсичного політика, який відчуває до опонента, наприклад, огиду, буде негайно зрозумілим їм (адресатом), тому що він викликає таке ж уявлення в центральній частці головного мозку людини, яка розмовляє з ним [16].

Метою статті є зіставлення і визначення культурно-специфічних ризиків репрезентації токсичного іміджу політика в медійному просторі США, Великої Британії й України. Для досягнення поставленої мети виконано такі завдання: 1) визначено форми вербальних і візуальних репрезентацій іміджу політика в медійному просторі, 2) описано механізми формування дискурсивної токсичності та токсичних ефектів у медіа, 3) класифіковано вербальні, невербальні та екстралінгвальні форми вираження токсичності в іміджі політика в американських, британських і українських ЗМІ, 4) визначено культурно специфічні риси репрезентації токсичного іміджу політиків у медійному просторі США, Великої Британії й України і зроблено контрастні спостереження щодо механізмів формування токсичного іміджу політика як медійного продукту в зазначених країнах/дискурсах.

Методологія та методи дослідження. У роботі використовуються когнітивно-дискурсивний метод, оскільки функціональність метафори «токсичний» розглядається як у когнітивному (засіб категоризації), так і прагматичному (засіб формування в адресата потрібного адресанту емоційного стану та світосприйняття) ключі, а також метод аудіовізуального аналізу, який включає опис як просодичних, так і жестово-мімічних засобів, що супроводжують вербальні експлікати токсичності й акцентують їх. Мовний корпус становили відеозаписи політичних виступів сучасних американських (Donald Trump, Sarah Palin, Hillary Clinton, Nancy Pelosi, Alexandria Ocasio-Cortez, Andrew Cuomo), британських (Nigel Farage, John Bercow, Theresa May, David Cameron, Jeremy Corbyn, Priti Patel) і українських (Петро Порошенко, Олег Ляшко, Ірина Фаріон, Олексій Гончаренко, Ілля Ківа) політиків (загальний обсяг відеозапису – 20 годин), висловлювання або вчинки яких визначаються в медіа як токсичні.

Для опису просодичних і жестово-мімічних засобів, що супроводжують вербальні експлікати токсичності й акцентують їх, було використано аудіовізуальний аналіз, який складався із двох етапів. На першому етапі з наведеного корпусу нами були відібрані шість відеозаписів різножанрових виступів політиків США ((1) Trump's Full Speech at D.C. Rally, 06.01.2021; (2) Trump's State of the Union address, Nancy Pelosi was seen ripping up a copy of the President's speech 05.02.2020), Великої Британії ((3) Nigel Farage's last words to the European Parliament, 29.01.2020; (4) Statement of Home Secretary Priti Patel in the House of Commons on the Black Lives Matter protests, 08.06.2020) і України ((5) Виступ Олега Ляшка на пленарному засіданні у Верховній Раді, 17.01.2017; (6) Промова Ірини Фаріон про прогрес Зеленського за 2 роки у програмі «Говорить Великий Львів», 21.05.2021), що в медіа відповідних країн характеризувалися як токсичні.

Другий етап аудіовізуального аналізу був пов'язаний зі складанням транскриптів відібраних виступів, в яких були анотовані всі особливості просодики (паузи, емпфаза, руху мелодійного контуру, темп проголошення) і кінесики (рухи рук, тіла, голови, міміки) на тих ділянках виступу, які під час аудиторського аналізу було визначено носіями мови як токсичні, як це ми можемо бачити на прикладі уривку з транскрипта промови Найджела Фаража в Європарламенті 29.01.2020: <... **NOMORE** [різкі рухи розведених рук] financial contributions, **NOMORE** [різкі рухи розведених рук] European Court of Justice, **NOMORE** [різкі рухи розведених рук] common fisheries policy, **NOMORE** [різкий рух правої руки вниз] being talked down to, **NOMORE** being bullied [різкий нахил всім тілом вниз]... **NO MORE**

Guy Verhofstadt [*різкий рух лівої руки з долонею у формі кулака, гучні протести із зали*]...>.

Виклад основного матеріалу дослідження. Візуальні репрезентації іміджу політика в медійному просторі транслюються через певні канали комунікації, які розрізняються на *статичні* (фотографії, карикатури/шаржі, передвиборчий плакат, графіті, стріт-арт, політична реклама) та *динамічні* (передвиборчі Інтернет-ролики, онлайн-трансляції виступів на дебатах, мітингах, форумах) форми [1; 4]. Так, вивчення фотографій дає змогу фіксувати латентні владні ієрархії, що формуються, бажаний образ політика і громадського діяча, політичні практики та їх специфіку, наприклад, поведінку на демонстраціях, ставлення слухачів/глядачів до виступу політика та ін. Карикатури або шаржі часто перетворюється на частину офіційної пропаганди і слугують засобом формування образу токсичного конкурента. Передвиборчий плакат як носій візуальної інформації є найбільш успішним у рекламних і піар-комунікаціях у період електоральної боротьби, досить адаптований під суспільно-політичні завдання [10].

Максимально ефективними і водночас поляризуючими в електоральній боротьбі є передвиборчі Інтернет-ролики, оскільки вплив неформального і позбавленого журналістського супроводу ролика, поширеного із соціальних мереж, є більш сильним, ніж ефект від телевізійної трансляції пафосних виступів на партійних з'їздах [9]. Політичні рекламні плакати та відеоролики є традиційними для постіндустріального суспільства джерелами отримання візуальної інформації, які містять певний обсяг політично значущих висловлювань, суджень, які супроводжуються паравербальними засобами (жести, поза, міміка, проксеміка) і мають більш виражений патогенний ефект, якщо агітація містить імпліцитні образи, погрози, маніпуляцію [2; 11].

Дискурсивна токсичність підкреслює механізми, за допомогою яких мовленнєві дії та дискурсивні практики публічних політиків можуть завдати шкоди не лише через образи, епітети чи зневажливі слова, але й без них [15]. Токсичний ефект такого публічного виступу може відрізнитися залежно від статусу, популярності в ЗМІ та партійної приналежності (влада/опозиція) кожного окремого політика [7; 8]. Токсичною вважається надзвичайно різка, зловмисна поведінка, яка проявляється в неприємних особистих нападках і уїдливих зауваженнях партнеру по комунікації, як правило, опонентові, і яка заподіює йому психологічної шкоди (*Toxicity*).

Для реконструкції токсичного іміджу політика в просторі американських, британських і українських ЗМІ класифіковано засоби

вираження токсичності на вербальні, невербальні та екстралінгвальні форми. До *вербальних* форм вираження токсичності зараховуємо расистські, націоналістські, ксенофобські, сексистські та інші дискримінуючі (розділяючі) висловлювання, що принижують особистість політичного опонента і завдають йому психологічної або іміджевої шкоди. *Невербальні* форми вираження токсичності поділяємо на аудіальні (просодичні) та візуальні (жестово-мімічні) форми, до яких належать агресивна, уїдлива, принизливо-заступницька, пафосна тональність мовлення, жестикуляція, яка порушує особистісні межі співрозмовника, перебільшена міміка. До *екстралінгвальних* форм зараховуємо кольорову гаму, символіку, одяг, місто, підбір музики та ін., які посилюють пошкоджуючий ефект дій/висловлювань політика, якого сприймають як токсичного [5, с. 123].

Виконаний аудіовізуальний аналіз дав змогу визначити культурно специфічні риси репрезентацій токсичного іміджу політика в медійному просторі США, Великої Британії й України і зробити контрастні спостереження щодо механізмів формування токсичного іміджу політика як медійного продукту в зазначених країнах/дискурсах.

Репрезентація токсичного іміджу політика в медійному просторі США. Публічна токсичність таких американських політиків, як Дональд Трамп, Сара Пейлін, Хілларі Клінтон, Ненсі Пелосі, Олександрія Окасіо-Кортес, Ендрю Куомо, вербалізується переважно через їх висловлювання, які дискримінують адресата за ознакою раси або гендеру і концептуально пов'язані з рухами #BlackLivesMatter і #MeToo [6, с. 129].

Соціологічні опитування в США свідчать про те, що Дональд Трамп є одним з основних токсичних факторів, що впливає на погляди людей і на стан політичного дискурсу в країні: більшість твердять, що Трамп змінив тон і характер політичної дискусії на гірше, і менше половини вважають, що він змінив їх на краще (*Americans say the nation's political debate has grown more toxic and 'heated' rhetoric could lead to violence*). Ми можемо визначити імідж Дональда Трампа як «токсик-демагог» або «токсик-ексцентрик», який «під прикриттям надуманого популізму, спекулює на неприйнятті «інших», слідує плутократичним курсом, зраджує тих самих людей, яких він обманом змусив голосувати проти самих себе» (*Donald Trump Is Not a Populist*). Також дипломатія в стилі Трампа нагадує поведінку примхливої зірки шоу-бізнесу, що прокидається в поганому настрої і не приховує свого особистого ставлення до будь-якого співрозмовника. На думку експертів у галузі мови жестів, токсичність іміджу Дональда Трампа пов'язана не з його політикою, а з особистими якостями та зовнішнім виглядом: Дональд Трамп не

долає поріг візуальної толерантності у глядача саме через його колір обличчя, зачіску та міміку (*Америка Трампа. Какою оставляет после себя страну президент-эксцентрик*).

Зауважимо, що в американських ЗМІ імідж Дональда Трампа як токсичного політика формується в основному демократичними ЗМІ, при цьому його прихильники позитивно оцінюють здатність свого лідера використовувати расистську мову, щоб апелювати до прихильників переваги білих, згуртовувати їх и висловлювати свою думку, не піклуючись про те, чи можуть інші політики завжди діяти відповідно до того, що вони говорять (*With «kungflu» Trump sparks back lashove rracist language – and aral lying cry for supporters*).

Дональд Трамп у своєму виступі 6 січня 2021 року, поширюючи фейкові твердження про фальсифікацію виборів 2020 року, надихнув розлючений натовп на штурм Капітолію, при цьому він спирався в основному на токсичні контенти, що закликають до конфлікту або протесту. Токсичність звернення Трампа до учасників мітингу експлікується через демагогічне висловлення “egregious assault on our democasy”, при цьому такі вербальні експлікати токсичних імпліцитних смислів, як “after this” («після того, як вкрали мою перемогу»), “we’re going to cheer on our brave senators and congressmen” («ми змусимо сенаторів переглянути результати виборів») супроводжуються значною амплітудою гучності голосу і різкими рухами обох рук із долонями у формі кулака, яка схожа на бойову стійку боксера. Додатковий ефект від візуалізації бойової стійки Трампа, якій готовий захистити у своїй особі американську демократію від противника (Байдена), підкреслюється кольоровою гамою розташованих поза Трампом червоних ліній на національних флагах Америки та його червоною краваткою, які символізують доблесть, сміливість і ретельність (див. рис. 1).

Також свого часу американський політик від демократів спікер Палати представників США Ненсі Пелосі довела токсичну ворожнечу з Дональдом Трампом до нового мінімуму, коли 6 січня 2019 року розірвала на половину звернення президента «Про становище країни» під час прямої трансляції його виступу в конгрессі США (*Nancy Pelosi takes toxic feud with Donald Trump to new low*). Публічні стосунки Дональда Трампа та Ненсі Пелосі стали символом розколотого Вашингтону: He says she’s crazy and corrupt; she calls him aoward and claims she prays for him. (Він каже, що вона божевільна та корумпована; вона називає його боягузом і стверджує, що молиться за нього.) Токсичний ефект цього жесту полягав у тому, що його засудили з обох боків як консерватори, так і республіканці, оскільки «she isn’t clever or cute her childish ness insults our

American traditions – should be censured» вона не розумна і не мила, її дитинство ображає наші американські традиції, що треба засуджувати» (*Gingrich calls on Pelosi to be censured: ‘Disgusted’ by ‘viciously partisan action’*) (див. рис. 2)

Рис. 1. Кадр із промови Дональда Трампа на мітингу у Вашингтоні 06.01 2019 (Trump’s Full Speech at D.C. Rally on Jan. 6)

URL: <https://www.wsj.com/video/trump-full-speech-at-dc-rally-on-jan-6/E4E7BBBF-23B1-4401-ADCE-7D4432D07030.html>

Рис. 2. Кадр зі звернення Трампа про «Про становище країни», коли Ненсі Пелосі розриває копію промови президента 06.01 2019 (Trump’s State of the Union address, Nancy Pelosi was seen ripping up a copy of the President’s speech 05.02.2020)

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ty92wz0K-CM&t=22s>

Репрезентація токсичного іміджу політика в медійному просторі Великої Британії. Вербальна токсичність у публічній адженді таких британських політиків, як Найджел Фарадж, Джон Беркоу, Тереза Мей, Девід Кемерон, Джеремі Корбін, Пріті Пател, визначається переважно темами міграції та євроскептицизму (Brexit), англійського націоналізму (Scotxit, NI-xit), а також останнім часом відмовою британського принца Гаррі та його дружини Меган Маркл від виконання королівських обов’язків (Megxit) і виникненням у зв’язку з цим новим для британського публіку дискурсу расизму (*How Britain’s political conversation turned toxic*).

Так, британський політик Найджел Фараж, який у медіа визначається як “the most dangerous man in Britain” (*Nigel Farage is not «controversial» – he is toxic. Why do we keep giving him airtime?*) і скандальна поведінка якого зробила значний внесок у токсичність публічного дискурсу Європи і Великої Британії, у своїй заключній промові в Європейському парламенті 29 січня 2020 року відкрито образив як окремих політиків, так і всю європейську політику загалом, наприклад: “No more financial contributions, no more European court of justice, no more common fisheries policy, no more being talked down to, no more being bullied, no more Guy Verhofstadt ...we love

Europe, we just *hate* the European Union – it’s a simple as that!” (*Nigel Farage’s last words to the European Parliament*). Н. Фараж використовує прямі експлікати ненависті до Євросоюзу (“we *love* Europe, we just *hate* the European Union”) і образи присутнього на засіданні представника Європейського парламенту з питань Брексіта Гі Вергофстадта, які супроводжуються різкими рухами широко розведених рук, кивками голови і нахилами всього тіла, а також помахами британським прапором разом з іншими депутатами (див. рис. 3).

Міністр внутрішніх справ Пріті Патель виступила 8 червня 2020 року із заявою у Палаті громад із приводу протестів Black Lives Matter у Британії. Після того, як протестувальники в Брістолі знесли статую работоргівця Едварда Колстона і кинули її в гавань, Патель, попередивши, що вона «не слухатиме лекції» від опозиційних депутатів із питання расизму, виступила з різкою заявою про те, що “violence towards a police officer is completely unacceptable at any time. The police have our full support in tackling any *violence, vandalism or disorderly behaviour*” насильство стосовно співробітника поліції абсолютно неприйнятне будь-коли. У поліції є наша повна підтримка у боротьбі з будь-яким насильством, вандалізмом чи хуліганською поведінкою (*Public Order – in the House of Commons at 4:35 pm on 8th June 2020*).

Оцінні висловлювання «criminal damage», «vandalism», «disorderly criminal behaviour», «hooliganism» ікатегоричні пасажи (“I will not take lectures from the those other side of the House”, “These protests are about injustice”), а також агресивні тональність і погляд Патель вплинули токсично на темношкірого депутата від лейбористської партії Флоренс Ешаломі, яка негайно відреагувала на питання, чи справді вона (Патель) “actually understand the anger and frustration felt by so many people” / «розуміє гнів і розчарування, що зазнає така кількість людей» у Великій Британії і зажадала показати більшу дієздатність уряду в цьому питанні: “Black lives matter and we need to see this government doing something about that” / «Життя чорних має значення, і ми повинні побачити, як цей уряд щось робить з цим» (*Home Secretary Priti Patel gave a statement in the House of Commons on the Black Lives Matter protests*) (див. рис. 4).

Репрезентація токсичного іміджу політика в медійному просторі України. Токсичний імідж таких українських політиків, як Петро Порошенко, Олег Ляшко, Ірина Фаріон, Олексій Гончаренко, Ілля Ківа, визначається в медіа у звязку з такими контентами, як незалежність України від Росії, мовне питання, корупція, взаємини з США та ін., які мають переважно популістський характер (*Популізм. Лідери тренду – Олег Ляшко і Юлія Тимошенко (огляд преси)*).

Рис. 3. Кадр із промови Найджела Фаража в Європарламенті 29.01.2020 (Nigel Farage is not “controversial” – he is toxic.

Why do we keep giving him airtime?

URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/dec/11/nigel-farage-not-controversial-toxic-why-give-airtime-question-time>

Рис. 4. Кадр із заяви міністра внутрішніх справ Пріті Патель у Палаті громад щодо Black Lives Matter протестів у Британії, 08.06.2020 (Priti Patel’s statement in the House of Commons on the Black Lives Matter protests

URL: <https://www.chroniclelive.co.uk/news/uk-news/priti-patel-statement-commons-live-18383068>

Олег Ляшко, публічна токсичність якого характеризується саме популістським стилем боротьби з корумпованими чиновниками, що дає нам змогу визначити його імідж як «токсик-популіст». Так, наприклад, сильний токсичний ефект у медіях викликав його виступ у Раді від 17 січня 2017 року, коли він назвав «урядовими даунами» депутатів і порадив їм «йти на смітник» (*Ляшко: Усі, хто проти економічного розвитку країни – слабоумні*). У кулуарах після виступу він відмовився від вибачень перед депутатами і підкреслив: «Ніяких вибачень! Хай вони вибачаються перед мільонами українців, яким не має за що годувати своїх дітей... я ще раз повторюю: ті, хто позбавляє українців робот, ті, хто перетворив Україну на сировинний придаток це урядові дауни, це слабоумні люди, які працюють проти України і є ворогами України» (*Ляшко: Я не буду вибачатись за те, що захищаю українців*). Оцінні токсичні висловлення «слабоумні люди» і «вороги України» Олег Ляшко супроводжує різкими, імпульсивними рухами рук, при цьому тон його мовлення і міміка мають агресивний характер (див. рис. 5).

Український політик Ірина Фаріон, яка робить вагомий внесок у «токсичну мовну шизофренію в Україні», є відомим феноменом у публічному просторі України, поява якого пов'язана з відсутністю демократичних механізмів розв'язання мовної проблеми та неможливістю вести цивілізовані публічні дискусії з питань української ідентичності. На думку професора Юрія Шевчука, Ірина Фаріон, з одного боку, «тішиться популярністю у певного числа патріотично настроєних українців, бо озвучує, хоч і в екстремістський спосіб, речі, які турбують багатьох в Україні, з іншого боку, вона чудово

відповідає тому карикатурному образу «українського націоналіста», заюшеного ненавистю до всіх і всього, крім сала, вишиванки» (*Двомовність як хвороба*).

У своєму виступі у програмі «Говорить Великий Львів» від 21 травня 2021 року Ірина Фаріон в по-акторськи пафосній манері дискутує свою улюблену тему визначення української ідентичності і історичної незалежності українського народу від Росії (*Ірина Фаріон. Прогрес Зеленського за 2 роки*). При цьому вона використовує велику кількість таких грубих і образливих висловлювань щодо неприємних третіх осіб: «спілка бізнесуків на політиці» (*фракції Слуги народу, Європейська солідарність і Голос*); «я не думаю, що оцей», «він настільки малий», слуга в Ліліпутина» (*Володимир Зеленський*); «монстр на глиняних ногах – це лі-лі-пу-ті-я» (*Володимир Путін*).

Пафосне мовлення Ірини Фаріон має токсичний ефект, який створюється за допомогою висловлювань, що роз'єднують український народ на своїх та чужих («ці три фракції зрадники та вороги України», «вони для мене не існують як окремі суб'єкти», «вони проголосували за продаж української землі», «хоч як ми будемо називати цією більшістю»), а також напружено-агресивної інтонації, яка майже переходить на крик на таких ділянках виступу, як «ми є великі і незнищенні», «Раша, яка вкрала триста років нашу назву Русь». Кінесичний портрет Ірини Фаріон формується різноманітними жестами рук (заперечливий багаторазовий жест лівої руки, як відрубус; розведені руки із широко розставленими пальцями; дві руки направляє в зону серця), голови (різкі кивки, стверджувальні коливання), тіла (активно знижує плечима, нахили усього тіла) і міміки (скривлений рот, розширені очі), які підсилюють її агресивне ставлення до неприємних у телестудії адресатів (див. рис. 6).

Рис. 5. Кадр із промови Олега Ляшка на пленарному засіданні у Верховній Раді, 17.01.2017
(URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xp0sV7KWrYw>)

Рис. 6. Кадр із промови Ірини Фаріон про прогрес Зеленського за 2 роки у програмі «Говорить Великий Львів», 21.05.2021
(URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fONGbVFasEM>)

Висновки з дослідження. У результаті виконаного дослідження робимо загальний висновок про те, що *токсичний імідж* – це такий емоційно забарвлений образ політика в медіа, який характеризується високим ступенем агресивної (вербальної та/або невербальної) поведінки, завдає моральної шкоди або дискримінує опонента за расою, національністю або гендером, внаслідок чого імідж такого політика сприймають і потім визначають як токсичний. Токсичний імідж є результатом сприйняття людини, як правило, представниками протилежної соціально-політичної групи та/або політичними опонентами, тоді як його прихильники, навпаки, позитивно оцінюють здатність свого лідера використовувати бурхливу дискусію або сварку, щоб висловлювати свою альтернативну думку.

Культурно специфічні риси репрезентації токсичного іміджу сучасних американських, британських та українських політиків у медіа визначаються актуальними для кожної з країн інформаційними аджендами: електоральна боротьба Трамп vs. Байден (США), вихід з Євросоюзу (Велика Британія), боротьба з корупцією (Україна). Спільним для трьох дискурсів є агресивно-емоційний тип токсичного політика, виступи якого характеризуються завданням психологічної шкоди опоненту через пряму образу, використанням імпульсивних рухів рук, голови, тіла, перебільшеною мімікою і схильністю до театралізації (помахи національним флагом, публічне знищення офіційних паперів, акторський пафос).

Надалі аналіз токсичного іміджу політика як медійного продукту в різних лінгвокультурах має враховувати широту охоплення цільової аудиторії, на яку поширюється дія його токсичних висловлювань, і поведінку політиків як медіаперсон, наприклад, на одну людину, групу людей, ширшу спільноту. При цьому види пошкоджень внаслідок візуалізації медійного токсичного ефекту можуть стосуватися як психологічних станів адресата (агресивність, роздратованість, образа), так і його гендерних, вікових та професійних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еременко Е.Д. Порно как токсичный контент. *Studia Culturae*. 2013. № 15. С. 75–81.
2. Ковалевська А.В. Нейтралізація патогенних дискурсів : стратегія спростування. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія*. 2020. Випуск 31. С. 132–141. DOI: 10.24919/2308-4863/34-2-24.
3. Москвин Д. Визуальные репрезентации в политике и перспективы визуальных методов исследований в политической науке. *Символическая политика*. 2012. 1. С. 81–84.
4. Сальникова Е.В. Феномен визуальности и эволюция визуальной культуры : дис. ... доктора культурологических наук: 24.00.01. Москва, 2012. 675 с.

5. Шкворченко Н. Токсичные информационные контенты в политической коммуникации США, Великобритании и Украины. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. 3 (39) 2. P. 121–126.
6. Шкворченко Н.М. Токсичний політичний дискурс у США й Україні: когнітивно-дискурсивні контрасти. *Записки з романо-германської філології*. 2021. Випуск 1 (46). С. 127–134.
7. Шкворченко Н.Н. Токсичные вербальные контенты в политических дискурсах США, Великобритании и Украины. *Proceedings of the 11th International scientific and practical conference*. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2021. P. 436–440.
8. Шкворченко Н.Н. Невербальные маркеры токсичности в публичном дискурсе политиков США, Великобритании и Украины (аудиовизуальный анализ). *Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference "Scientific Practice: Modern and Classical Research Methods", October 15, 2021. Boston, USA*. P. 108–109. DOI 10.36074/logos-15.10.2021.30 URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/15443/13934>
9. Coleman P.T. *The Way Out: How to Overcome Toxic Polarization*. New York, NY: Columbia University Press. 2021. 296 p.
10. Dorrian M. *Writing on the image: architecture, the city and the politics of representation*. London, England: I.B. Tauris, 2019. 266 p.
11. Pavlíková M., Šenkýřová B., Drmola J. *Propaganda and Disinformation Go Online. Challenging Online Propaganda and Disinformation in the 21st Century*. Cham: Springer International Publishing, 2021. 273 p.
12. Shkvorchenko, N., Cherniaeva, I., & Petlyuchenko, N. Linguistic approaches and modern communication technologies in political discourses in Europe and the USA (contrastive aspect). *Cuestiones Políticas*. 2021.39(70), 821–837. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3970.49>
13. Stefani, E., Marco, D. Language, Gesture, and Emotional Communication: An Embodied View of Social Interaction. *Frontiers in Psychology*. 24 September 2019. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2019.02063/full>
14. Steffan, D. *Visual politics: investigating the visual communication strategies of political parties and candidates from a longitudinal and comparative perspective*. Baden-Baden: Nomos, 2021. 116 p.
15. Tirrell, L. Toxic Speech: Toward an Epidemiology of Discursive Harm. *Philosophical Topics*. 2017.45 (2). P. 139–161.
16. Wicker, B., Keyzers, C., Plailly, J., Royet, J.P., Gallese, V., and Rizzolatti, G. Both of us disgusted in my insula: the common neural basis of seeing and feeling disgust. 2003. *Neuron* 40, 655–664. [https://doi.org/10.1016/s0896-6273\(03\)00679-2](https://doi.org/10.1016/s0896-6273(03)00679-2)

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Америка Трампа. Какой оставляет после себя страну президент-эксцентрик. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-54843669> (дата звернення: 27.10.2021).
2. Двомовність як хвороба: Професор Колумбійського університету називає українську мовну ситуацію «мовною шизофренією». URL: https://zaxid.net/dvomovnist_yak_hvoroba_n1357078 (дата звернення: 27.10.2021).

3. Ірина Фаріон. Прогрес Зеленського за 2 роки. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fONGbVFasEM> (дата звернення: 26.10.2021).
4. Ляшко: Усі, хто проти економічного розвитку країни – слабоумні. URL: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=хр0sV7KWгYw> (дата звернення: 26.10.2021).
5. Ляшко: Я не буду вибачатись за те, що захишаю українців. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=a1НОeD6v87M> (дата звернення: 10.10.2021).
6. Популізм. Лідери тренду – Олег Ляшко і Юлія Тимошенко (огляд преси). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28390322.html> (дата звернення: 10.10.2021).
7. Americans say the nation’s political debate has grown more toxic and ‘heated’ rhetoric could lead to violence. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/07/18/americans-say-the-nations-political-debate-has-grown-more-toxic-and-heated-rhetoric-could-lead-to-violence/> (дата звернення: 12.10.2021).
8. Donald Trump Is Not a Populist. URL: <https://www.politico.com/magazine/story/2017/08/29/donald-trump-not-a-populist-215552/> (дата звернення: 13.10.2021).
9. Gingrich calls on Pelosi to be censured: ‘Disgusted’ by ‘viciously partisan action’. URL: <https://thehill.com/homenews/house/481620-gingrich-calls-on-pelosi-to-be-censured-disgusted-by-viciously-partisan-action> (дата звернення: 27.10.2021).
10. Home Secretary Priti Patel gave a statement in the House of Commons on the Black Lives Matter protests. URL: <https://www.chroniclive.co.uk/news/uk-news/priti-patel-statement-commons-live-18383068> (дата звернення: 26.10.2021).
11. How Britain’s political conversation turned toxic: From Brexit rage to Labour in-fighting, we are seeing the effect of distrust, disrespect – and the polarising power of the internet. URL: <https://www.newstatesman.com/uncategorized/2018/08/how-britain-political-conversation-turned-toxic> (дата звернення: 10.10.2021).
12. *Nancy Pelosi takes toxic feud with Donald Trump to new low*. URL: <https://www.theaustralian.com.au/world/nancy-pelosi-takes-toxic-feud-with-donald-trump-to-new-low/news-story/6d8caccclе99ce0a29fd15ae30c22fa7> (дата звернення: 28.10.2021).
13. Nigel Farage is not “controversial” – he is toxic. Why do we keep giving him airtime? URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/dec/11/nigel-farage-not-controversial-toxic-why-give-airtime-question-time> (дата звернення: 10.10.2021).
14. Nigel Farage’s last words to the European Parliament. URL: <https://www.bbc.com/news/av/uk-51294356> (дата звернення: 26.10.2021).
15. Public Order – in the House of Commons at 4:35 pm on 8th June 2020 (Priti Patel The Secretary of State for the Home Department 4:41 pm, 8th June 2020). URL: <https://www.theyworkforyou.com/debates/?id=2020-06-08c.40.0> (дата звернення: 27.10.2021).
16. Toxicity. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/toxicity> (дата звернення: 26.10.2021).

17. Trump's Full Speech at D.C. Rally on Jan. 6. URL: <https://www.wsj.com/video/trump-full-speech-at-dc-rally-on-jan-6/E4E7BBBBF-23B1-4401-ADCE-7D4432D07030.html> (дата звернення: 26.10.2021).
18. Trump's State of the Union address, Nancy Pelosi was seen ripping up a copy of the President's speech. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ty92wz0K-CM&t=22s> (дата звернення: 26.10.2021).
19. With 'kung flu,' Trump sparks backlash over racist language – and a rallying cry for supporters. URL: https://www.washingtonpost.com/politics/with-kung-flu-trump-sparks-backlash-over-racist-language--and-a-rallying-cry-for-supporters/2020/06/24/485d151e-b620-11ea-aca5-ebb63d27e1ff_story.html (дата звернення: 27.10.2021).

УДК 811.111'42'37'23

DOI <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2021.20.192-205>

Ірина Шуляк,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри англійської філології
та методики навчання англійської мови,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
<http://orcid.org/0000-0002-2908-9040>
м. Тернопіль, Україна

**Непрямий мовленнєвий акт як засіб маніпуляції
в контексті технології рефреймінгу
(на матеріалі англомовного художнього дискурсу)**

**Indirect speech act as manipulative means in the context
of reframing technology (based on English literary discourse)**

***Анотація.** Наукова розвідка має на меті встановити контекстуальну залежність непрямого мовленнєвого акту в ракурсі технології рефреймінгу в англомовному художньому дискурсі, щоб з'ясувати маніпулятивний характер непрямого висловлення. Обґрунтовано, що непрямий мовленнєвий акт є висловленням із двома іллокутивними силами, в якому одна іллокутивна сила, що співвідноситься з буквальним змістом висловлення, протистить іншій, що актуалізується в певному контексті комунікації і зумовлює реалізацію комунікативної інтенції мовця. Комунікативно-прагматичний вектор дослідження вказує на такі характерні риси непрямого мовленнєвого акту, як інференційність і контекстуальність, які визначають закономірності його реалізації й інтерпретації. Непрямий мовленнєвий акт про-*

аналізовано в мікро- та макроконтекстах, що свідчить про те, що обсяг контексту зумовлює хід інтерпретації непрямого висловлення й реалізацію комунікативної інтенції мовця. Тип контексту, а саме лінгвальний і ситуаційний контексти, є медіатором у процесі розуміння непрямого висловлення. З позицій теорії рефреймінгу виявлено вплив контексту комунікативної ситуації на кількість і тип іллокутивних сил непрямого мовленнєвого акту. Рефреймінг контексту демонструє набуття непрямим висловленням нових іллокутивних конотацій у новому текстуальному просторі, що дає змогу стверджувати, що характер іллокутивної сили та її перлокутивний ефект непрямого висловлення стає очевидним лише в лінгвальному та ситуаційному просторі комунікативної ситуації. Рефреймінг змісту дає змогу проінтерпретувати висловлення по-іншому в одному й тому ж контексті, вказуючи на прагматичну двозначність непрямого мовленнєвого акту. З'ясовано, що методика рефреймінгу дає змогу трактувати непрямий мовленнєвий акт як ефективний засіб мовленнєвої маніпуляції, спрямований на спонукання співрозмовника до визначених мовцем дій.

Ключові слова: непрямий мовленнєвий акт, іллокутивна сила, контекст, рефреймінг контексту, рефреймінг змісту, мовленнєва маніпуляція.

Summary. The article presents the study of an indirect speech act from the point of reframing methodology to reveal the manipulative character of indirect utterances in English literary discourse. This paper proposes an inquiry into the communicative-pragmatic specifics of indirect speech acts in English literary communication. To describe and reveal the manipulative character of indirect speech acts in English literary discourse, a descriptive method was used, which yields a set of procedures for classification and interpretation of the indirect utterance. Indirect speech act is a contextually dependent utterance that requires the usage of methods of distributive, interpretive and contextual analysis in the process of its study. These methods make it possible to explain and detect the nature and strength of illocutionary purpose of indirect speech acts and the binary functions they perform in English literary dialogues. Indirect speech act is generally recognized via conversational implicature, but the article follows the thought of existing an additional illocutionary force in an indirect utterance. An additional illocutionary force extends the indirect speech act's meaning and functions to actualize the speaker's communicative intention in verbal interaction. The article aims to give an account of the mechanism of indirect speech acts interpretation due to the context and meaning reframing methodology. It is found out that an indirect speech act is a context dependent inferential act. Micro- and macrocontext are essential for relevant interpretation of an indirect speech act. Lingual and extralingual factors, such as interpersonal relationships between speakers, their status and intentions, type of communicative situations demonstrate a principal role in an indirect speech act comprehension. It has been investigated the correlation of indirect utterance with a context by means of reframing. Context/meaning reframing is considered as a tool for looking at a situation or an utterance from a different perspective, thereby changing the meaning of that communicative situation or an utterance. Changing the meaning of a situation or an utterance will influence the type and character of the illocutionary force of an utterance as well as speakers' communicative intention

in verbal interaction. Reframing methodology allows using indirect speech acts as the efficient means of speech manipulation.

Key words: *indirect speech act, illocutionary force, context, context reframing, meaning reframing, speech manipulation.*

Вступ. Будь-який комунікативний процес відбувається за допомогою ретельно відібраних релевантних засобів, одним з яких є непрямий мовленнєвий акт. Поняття непрямого мовленнєвого акту (далі – НМА) є об'єктом дослідження теорії мовленнєвих актів [2; 11; 22]. Непряме висловлення активно трактується у практиці мовознавчих студій із позицій принципів кооперації П. Грайса як порушення максими якості [13], принципу релевантності [7; 8], як стратегія і тактика, які сприяють налагодженню вербальної інтеракції [9], а також у контексті принципу ввічливості як максима етикетності [9; 14; 16]. Проте неабиякий інструментальний ресурс у розширенні комунікативно-прагматичного потенціалу НМА як ефективного засобу мовленнєвої маніпуляції для реалізації впливу на співрозмовника напрацьовано в новітньому підході нейролінгвістичного програмування. Зокрема, базова методика рефреймінгу є ефективною в процесі контекстуальної та змістової інтерпретації висловлення. Досі відсутні наукові праці з аналізу екстралінгвальних факторів, які впливають на процеси реалізації й розуміння НМА в англomовному діалогічному мовленні в контексті технології рефреймінгу як тригера (механізму), який зумовлює формування відповідного (специфічного) процесу інтерпретації НМА та актуалізацію його комунікативної інтенції.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю дослідження релевантних засобів комунікації, які в непрямий спосіб впливають на свідомість і поведінку співрозмовників. Мета наукової розвідки полягає у встановленні контекстуальної залежності НМА в ракурсі технології рефреймінгу в англomовному художньому дискурсі, щоб з'ясувати маніпулятивний характер непрямого висловлення. Для реалізації мети поставлено такі завдання: критично узагальнити визначення НМА в сучасній лінгвістиці; обґрунтувати в науковій розвідці НМА як засіб мовленнєвої маніпуляції; проаналізувати НМА в різних видах контексту; розкрити основні положення технології рефреймінгу та визначити специфіку зумовленості інференційного процесу інтерпретації НМА екстралінгвальними факторами комунікації.

Методологія та методи дослідження. Для реалізації мети дослідження застосовано описовий метод, який передбачає сукупність процедур інвентаризації, класифікації та інтерпретації об'єкта дослідження. Непрямий мовленнєвий акт є контекстуально

залежним висловленням, що вимагає застосування методик дистрибутивного, інтерпретаційного та контекстуального аналізу у процесі його дослідження для визначення характеру й сили іллокутивної мети непрямого висловлення. Лінгвальний і ситуативний контексти є медіаторами в процесі розуміння НМА. Застосування технології рефреймінгу покликане помістити НМА в новий фрейм (рамку – контекст) для реалізації його непрямого змісту, що дозволяє представити іллокутивну силу непрямого висловлення, виражену мовцем опосередковано в мікро- й макроконтексті художнього дискурсу. Адже залежно від того, що потрапляє в рамку, змінюється інформація про його зміст і сприйняття того, що воно виражає (Шуляк, 2018). Описано й обґрунтовано поняття непрямого мовленнєвого акту як засобу мовленнєвої маніпуляції в комунікації.

Об'єктом дослідження є непрямі мовленнєві акти, представлені в текстах англійської художньої прози. Предмет дослідження – непрямі мовленнєві акти як засіб маніпуляції в контексті технології рефреймінгу та їхні комунікативно-прагматичні особливості в текстах англійської художньої прози.

Матеріалом дослідження слугували 557 непрямих мовленнєвих актів комунікантів, зафіксованих методом суцільної вибірки в текстах англійської художньої прози австралійського письменника, Нобелівського лауреата Патріка Вайта, які були написані в період 1975–2002 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття НМА введено в термінологію лінгвістичної прагматики Дж. Серлем, який трактував його як мовленнєву дію, в якій один іллокутивний акт здійснюється опосередковано, шляхом здійснення іншого [22]. Дж. Юль слідом за Дж. Серлем підкреслює: «НМА – це висловлення, які пов'язані з індиректним вираженням їхнього іллокутивного смислу, а їх комунікативна мета, яку слід домислити, варіюється відповідно до сформованої комунікативної ситуації» [25, с. 344]. Н. Ройтенбек вважає, що у НМА функціонує первинне (primary) і вторинне (secondary) іллокутивне значення. Первинне відноситься до вираженого прямо, а вторинне – до буквального значення [20; 21]. Дж. Мейбауер наголошує на додатковій іллокутивній силі непрямого висловлення, яка актуалізується в контексті комунікативної ситуації [17, с. 82].

Л. Невідомська вважає, що в основі реалізації НМА лежить відповідний семантичний механізм, тобто йдеться про «функціонально зумовлене переосмислення типової для певного висловлення вихідної семантики у прагматично вмотивовану похідну та їх суміщення» [5, с. 9]. Згідно з усіма запропонованими визначеннями, трактуємо НМА як висловлення із двома іллокутивними силами, в якому одна

іллокутивна сила, що співвідноситься з буквральним змістом висловлення, не відповідає, а протистоїть (*does not correspond*) іншій, що актуалізується в певному контексті вербальної взаємодії та зумовлює реалізацію комунікативної інтенції мовця [8].

Дослідження причин вживання непрямих мовленнєвих актів здійснене в контексті категорії ввічливості/неввічливості, тобто вчені доводять, що дотримання постулату етикетності в комунікації є основним стимулом для мовця використовувати непрямі висловлення у вербальній взаємодії [13; 16; 18; 19; 22]. Однак увагу привертає той факт, що комунікація – це не лише процес обміну інформацією мовцями, але й засіб досягнення змін у свідомості чи поведінці співрозмовника. Відповідно до цього, на часі вивчення непрямих мовленнєвих актів як засобу маніпуляції. Під мовленнєвою маніпуляцією розуміємо «вид психологічного впливу, спрямованого на спонукання співрозмовника до визначених мовцем дій, здійснюваний за допомогою прихованого структурування світу у свідомості співрозмовника засобами мови, що має наслідком штучне внесення до його психіки цілей, бажань, намірів, установок, які не збігаються з тими, які об'єкт впливу міг би сформулювати самостійно» [6, с. 65]. На наш погляд, непрямий мовленнєвий акт, використовуючи можливість здійснення психологічного впливу на співрозмовника, може стати засобом маніпуляції, визначивши бажання, прагнення, дії чи поведінку об'єкта впливу.

Оскільки детальне вивчення категорії маніпуляції не належить до завдань цього дослідження, розглянемо лише її основні характеристики: суть, основні механізми та особливості використання мовцем у комунікації. Для маніпуляції характерне здійснення психологічного впливу на співрозмовника з метою спонукання його до певних дій чи станів. Наступною особливістю маніпуляції є заздалегідь визначена потреба задовольнити свої наміри без врахування інтересів іншої сторони. В основі механізму здійснення маніпуляції є подвійний вплив із метою модифікації цінностей, інтенцій, поглядів чи уявлень співрозмовника [6, с. 66–67]. Непрямий мовленнєвий акт є тим мовним ресурсом, який у разі вмілого використання мовцем здійснює маніпулятивну функцію у вербальній взаємодії. Адже мовець із допомогою непрямого висловлення здійснює вплив спонукального й емоційно-оцінного характеру на співрозмовника в непрямий спосіб у процесі вербальної інтеракції. Розглянемо маніпулятивний характер непрямого мовленнєвого акту на наступному прикладі:

Sister de Santis had begun the more intricate, personal moves in her disrobing. She was a bloody onion tonight.

“They rang the Thorogood Village” (Пряма іллокутивна сила: асертив *‘Children rang the Thorogood Village’*+> непряма іллокутивна сила: директив *‘Look after a new job as children are going to take away their mother to the boarding house that means for us to be fired’*). *It sounded muffled from inside a dress. “They’re going out tomorrow.”*

Flora Manhood took a look at St Mary’s great dollops of breasts as she stooped and hunched to get her slip off. Sister de Santis confirmed that it was the princess de Lascabanes, nor Sir Basil hunter: which might have been a consolation, or on the other hand, a disappointment each had half expected [23, с. 413].

Висловлення служниці *‘They rang the Thorogood Village’*, розглянуте поза контекстом художнього твору, інформує подругу про дії дітей місіс Хантер, їхньої господині. Проте в результаті аналізу макроконтексту з’ясовуємо появу додаткової іллокутивної сили: жінка непрямо спонукає іншу доглядальницю залишити роботу в домі місіс Хантер. Адже доглядальниця добре усвідомлює, що переїзд місіс Хантер означає втрату роботи для чималої кількості персоналу в будинку, тому вона не бариться з висновками і прагне витурити своїх суперниць. Простежити появу додаткової іллокутивної сили можна лише в макроконтексті разом з урахуванням екстралінгвальних факторів. Відомості про недоброзичливі стосунки обидвох доглядальниць (*“I (Lottie Lippmann) was standing in the darkening hall looking on a small rat (Flora Manhood) come out of a creek bank ...* [23, с. 481], бажання нашкодити один одному, поскаржитися повірнику (*“I have nothing against Mrs de Santis ... but she doesn’t prevent her getting wrong ideas”* [23, с. 250] виступають вирішальними умовами, що стають відомими з попереднього макроконтексту, для інтерпретації НМА директив. У цьому прикладі маніпулятивний характер НМА проявляється в тому, що “поряд із тим, що висловлюється вголос, відправник впливу має конкретні очікування стосовно дій співрозмовника, але з певних міркувань не бажає вказувати їх” [6, с. 66]. Доглядальниця, вказуючи на те, що настануть зміни у працевлаштуванні для кожного з них, навіть співрозмовниці думку про те, що саме їй варто подумати про звільнення, формує в її свідомості твердження на зразок – необхідно шукати нову роботу.

Контекст стає важливим та обов’язковим екстралінгвальним фактором, який слід брати до уваги під час інтерпретаційного ланцюжка домислювання непрямого висловлення [8, с. 160]. Як зауважує І.М. Кобозева, НМА функціонують в умовах відповідного комунікативно-прагматичного простору – контексту, який автор формує з певною метою [2, с. 7]. До того ж непряме висловлення

отримує правильне тлумачення в разі залучення контекстуальної інформації [19, с. 172].

Взаємодія лінгвального та екстралінгвального контекстів є визначальною у процесі домислювання комунікативної інтенції НМА. Під впливом контексту НМА під силу трансформувати або оновити значення лексичних одиниць, що входять до його складу. У багатьох випадках «мовні одиниці набувають нових семантичних наросень, перебуваючи в динамічному контексті, на відміну від лінгвоодиниць, які розглядаються ізольовано» [8, с. 160]. Як стверджує Г.М. Кузенко, залежно від контексту семантика висловлювання може по-різному розподілятися в межах одного рівня або поміж ними [4, с. 113]. У результаті цього спостерігаємо появу нових смислів у висловленні, актуалізацію прихованих комунікативних інтенцій мовця для реалізації мовленнєвого впливу на співрозмовника.

Непряме висловлення отримує різне тлумачення залежно від контексту, в якому воно вжите суб'єктом комунікації [8, с. 160]. «Пакування» НМА в ситуацію діалогічного мовлення детермінує хід інтерпретаційного процесу домислювання комунікативної інтенції мовця, що виражається відповідним висловленням. Як підкреслює М. Джонсон, спроба правильно поставити в рамку мовні знаки (під рамкою (від англ. *frame*) автор розуміє контекст висловлення) дає змогу реалізувати мовцю імпліцитний смисл висловлення для досягнення заздалегідь запланованого комунікативного результату [10]. Тобто формат рамки, по-перше, виконує функцію розставлення акцентів, а по-друге, дає змогу вплинути на те, як суб'єкт комунікативного процесу проінтерпретує окремі події чи ситуації, вербально реалізовані за допомогою висловлення [8, с. 163].

Доведеним є той факт, що НМА є контекстуально залежною одиницею комунікації, оскільки будь-яка зміна рамок контексту відразу ж впливає на його тлумачення та характер ілюктивної сили. Такий механізм переосмислення та перелаштовування або зміну кроків сприйняття висловленого називають рефреймінг. Технологія рефреймінгу, яка була розроблена Р. Бендлером і Д. Гріндером, дозволяє помістити НМА в новий фрейм (рамку – контекст) для реалізації його ілюктивної сили, що актуалізує комунікативну інтенцію мовця та презентувати маніпулятивну функцію такого висловлення [10]. У теорії нейролінгвістичного програмування фрейм трактується «як стійка структурна схема репрезентації, когнітивне утворення (знання та очікування), що організує інформацію, тобто це «рамка», пов'язана із встановленням обмежень щодо подій чи явищ навколишнього світу» [3, с. 298]. На думку М. Комової та Н. Канюк, під час «фреймування відбувається керування когнітивними

(мисленневими) процесами і звичками, коли певний факт цілеспрямовано вбудовується в стійку структурну схему репрезентації – когнітивне утворення (знання, очікування), що організує інформацію» [3, с. 298]. Учені стверджують, що залежно від того, що потрапляє в рамку, змінюється інформація про його зміст і сприйняття того, що воно виражає. Методика дозволяє змінити погляд, під яким та чи інша людина бачить певну інформацію, цим самим змінюючи думку про саму інформацію [3, с. 298]. Розрізняють рефреймінг контексту і рефреймінг змісту [10].

Контекстуальний рефреймінг полягає в наданні комунікативній поведінці мовця нового значення шляхом уміщення його в новий контекст (заміна фрейму). Тобто суть висловленого за допомогою МА залишається без змін, а саме висловлення переміщується в контекст, в якому висловлення набуває додаткових іллокутивних конотацій [1]. Пропонуємо розглянути дію зміни рамки на прикладі НМА з англійського художнього дискурсу. У ракурсі комунікативної ситуації НМА, вставлений у нову рамку, додає до своєї структури додаткові іллокутивні сили під впливом контексту для реорганізації інформаційного простору між учасниками комунікації, наприклад:

Stan Parker worked. The iron trembled as it struck the ground, whether with contempt or hope. The dry, fragile body of the man was fighting with the dull stone. He withdrew the bar and stabled again and again into the corners of the earth, having observed a weakness. The rock heaved, its shape was evident now. "Good-oh," shouted young Peabody, who liked to admire his friend.

Stan Parker smiled. He dropped the iron bar, which fell tingling. But there was a suspicion that the man himself, though still upright had been similarly rejected. "You are not a young man, I would not say, by any calculation" (Пряма іллокутивна сила: асертив 'You are not a young man' +> Непряма іллокутивна сила: директив 'Let's have a break' +> Непряма іллокутивна сила у зміні контексту: *expressive* 'the wife reproaches him for overworking') *said old Mrs Peabody in disgust* [24, с. 364–365].

Висловлення дружини 'You are not a young man, I would not say, by any calculation' описує фізичний стан чоловіка, Стена Паркера, й непрямо виражає наказ/прохання до чоловіка зробити перерву. Фраза '**not a young man**' у НМА вказує на слабкість і виснаження головного героя, що створює образ слабкого і нездорового чоловіка, тому й дружина спонукає чоловіка зупинитися, щоб перепочити, в контексті цієї комунікативної ситуації. Однак у контексті художнього дискурсу Стен Паркер є уособленням міцного і сильного героя, який віддає всього себе, щоб розвивати молоду австралійську державу.

Відповідно до цього контексту, можливим є встановлення додаткової іллокутивної сили – докору дружини в тому, що чоловік перепрацьовує, адже стає першопрохідцем в очищенні від диких заростей землі, непридатної для землеробства, освоює домашнє господарство, починає будувати будинок, тобто постійно працює, тим самим надриваючи своє здоров'я: ... *'The man would be at work. With axe, or scythe, or hammer ...'* [24, с. 364]. Фреймове конструювання демонструє, що у зміні контексту, в якому функціонує непряме висловлення, з'являються нові іллокутивні конотації.

Рефреймінг змісту полягає у тлумаченні висловлення по-іншому в одному й тому ж контексті [10]. У цьому типі фреймового конструювання контекст комунікативної ситуації залишається таким же, а зміст висловлення змінюється. Фреймова рамка визначає зміст бачення об'єктів чи ситуації, змінюючи звичне сприйняття висловлення, наприклад:

"Why don't you take off your hat?" (Пряма іллокутивна сила: директив (прохання) *'Put off your hat'* +> непряма іллокутивна сила: експресив *'Don't you know to wear a hat at the restaurant is a bad manner'*), *he surprised himself saying... Taken unawares, Sister de Santis glanced round quickly: certainly everyone at the little alfresco tables was hatless* [23, с. 312].

Висловлення чоловіка *'Why don't you take off your hat'* прямо виражає запит інформації з метою запропонувати жінці зняти головний убір чи ввічливе прохання. Однак чоловік бажає виразити докір жінці в незнанні й недотриманні правил етикету під час обіду, свідомо вказати на соціальну нерівність жінки (вона працює доглядальницею в сім'ї) та її культурну необізнаність. Необхідною умовою для інтерпретації саме цієї іллокутивної сили стає контекст *"and again detecting a brutal tone in what was more a command than a suggestion, decided to play it lighter"* [23, с. 312], оскільки за його межами висловлення може передавати той же запит інформації, ввічливе прохання або пропозицію [8, с. 166].

У результаті аналізу лексичних одиниць авторської ремарки ***'brutal tone'***, ***'a command'*** спостерігаємо негативне забарвлення фреймової рамки, у яку поміщено непряме висловлення, й сформованої комунікативної ситуації загалом. Вони впливають на вираження іллокутивної сили – образити жінку та сприяють появі негативного відтінку в семантичній структурі лінгвоодиниць, що становлять НМА. Докір співрозмовника стає успішним із макроконтексту: *"But her unconformity and his cheek could not have been the sole causes of her expression of guilt and embarrassment. She was probably one of those subservient souls always afraid they have not spread the gratitude thick*

enough” [23, с. 312]. Чоловік маніпулює співрозмовником, реалізуючи свої власні інтереси й задовольняючи власні потреби без врахування інтересів своєї співрозмовниці, й таким чином НМА демонструє особливість використання мовленнєвого маніпулювання в комунікативній ситуації.

Отже, у контексті діалогічного мовлення комунікативна інтенція ННМ, позитивного чи нейтрального характеру, отримує негативну конотацію. Якщо у словах, що входять до складу НМА, відсутні значення, що виражають негативну конотацію для актуалізації наміру мовця, то вони додаються в їх семантичну структуру під впливом контексту, в який їх помістили. Фреймова рамка привчає навмисне упускати певні реалії, а іншим надавати надмірного значення.

Висновки з дослідження. Описана і продемонстрована в роботі технологія рефреймінгу та застосування її основних методик у процесі інференційного ланцюга домислювання НМА доводить контекстуальну зумовленість непрямого висловлення в комунікативній ситуації, яка проявляється в кількості й характері іллокутивних сил у висловленні. Рефреймінг контексту разом із рефреймінгом змісту репрезентує появу нових іллокутивних сил, які непряме висловлення актуалізує у вербальній інтеракції, і разом з тим показує, як у сприйнятті адресатом непрямого висловлення у його свідомості запускається когнітивний механізм виникнення відповідного ефекту, тобто реалізації комунікативної інтенції мовця.

У науковій розвідці НМА проаналізовано як засіб мовленнєвого маніпулювання, адже кожен мовець веде комунікативну діяльність із метою досягнення заздалегідь визначеної мети. Для мовленнєвого маніпулювання характерним є створення підтексту висловлювання за допомогою релевантного добору висловлень, одним з яких є НМА. Непрямі висловлення реалізують подвійне навантаження і непомітно викривлюють реальну дійсність в уявленнях співрозмовника, тому їх маніпулятивний потенціал проявляється в переформатуванні думок й інтенцій співрозмовника у вигідному для мовця напрямку. Перспективами подальшого дослідження вважаємо аналіз НМА як засобу маніпуляції в різних типах дискурсу та вербальний й невербальний аналіз засобів актуалізації маніпулятивного потенціалу непрямого висловлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бронікова С. Рефреймінг як засіб впливу: когнітивна сутність. *Стиль і текст*. 2007. Вип. 8. С. 99–103.
2. Кобозева И.М. Теория речевых актов как один из вариантов теории речевой деятельности. *Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов*. 1986. Вип. 17. С. 7–21.

3. Комова М., Канюка Н. Фрейминг як технологія масового інформаційного впливу. *Information, Communication, Society (ICS-2017)* : матеріали науково-практичної конференції, Slavske, 2017. PP. 297–298.
4. Кузенко Г.М. Емоціональні висловлювання як об'єкт наукових досліджень. *Стан та перспективи розвитку новітніх науково-освітніх комп'ютерних технологій* : матеріали науково-практичної конференції. Миколаїв, 2003. С. 110–118.
5. Невідомська Л.В. Імплицитність: мовносистемний аспект : монографія. Харків : Ранок-НТ, 2012. 416 с.
6. Чорна О.О. Комунікативний імідж президента: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 300 с.
7. Шуляк І.М. Теорія релевантності як метод інтерпретації непрямих мовленевих актів в англomовному художньому дискурсі. *Наукові записки національного університету Острозької академії. Серія Філологічна*. Вип. 61. 2016. С. 151–154.
8. Шуляк І.М. Непрямі мовленнєві акти у романах Патріка Вайта: лінгвостилістичний та функціонально-прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2018. 267 с.
9. Brown P. Linguistic politeness. *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2005. PP. 1410–1416.
10. Context and meaning reframing. Online Distance learning. 2013. URL: <http://www.distancelearning.academy/wpcontent/uploads/2015/02/Reframing.pdf> (дата звернення 26.01.2021).
11. Clark H. Responding to Indirect Speech Acts. *Cognitive Psychology*. Amsterdam: Elsevier, 1979. N. 11. PP. 430–477.
12. Cruse A. A Glossary of Semantics and Pragmatics. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 205 p.
13. Grice H.P. Studies in the Way of Words. Harvard : Harvard University Press, 1991. 406 p.
14. Haugh M. Im/politeness Implicatures. Berlin : De Gruyter Mouton. 2015. 357 p.
15. Kecskes I. Intercultural Pragmatics. Oxford : Oxford University Press. 2014. 288 p.
16. Leech G. Principles of Pragmatics. London : Longman, 1983. 264 p.
17. Meibauer, J. What is indirect speech act? Reconsidering the literal force hypothesis. *Pragmatics & Cognition* 26: 1. 2019. Pp. 61–84. DOI: 10.1075/pc.19009.mei
18. Mey J. Concise Encyclopedia of Pragmatics. Oxford : Elsevier Ltd., 2009. 1183 p.
19. Mey J. Speech acts in context. *Context and Contexts: Parts meet Whole* / eds. A. Fetzer, E. Oishi. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2011. Pp. 171–180.
20. Ruytenbeek, N. Indirect requests, relevance, and politeness. *Journal of Pragmatics*. 2019. N. 142. Pp. 78–89.
21. Ruytenbeek, N. Literalism and indirect speech act understanding: A straw man and an unsolved experimental issue. URL: https://www.researchgate.net/publication/344753143_Literalism_and_indirect_speech_act_understanding_A_straw_man_and_an_unsolved_experimental_issue (дата звернення 26. 01. 2021).

22. Searle J. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. 204 p.
23. White P. *The Eye of the Storm*. New York : Avon, 1975. 544 p.
24. White P. *The Tree of Man*. London : Vintage Books, 1994. 480 p.
25. Yule G. *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 333 p.

REFERENCES

1. Bronikova, S. (2007). Refreiming yak zasib vplyvu: kognityvna sutnist [Reframing as a means of speech effect: cognitive essence]. Kyiv: Styl i tekst. PP. 99–103.
2. Chorna O. O. (2017). Komunikatyvnyi imidzh prezydenta [Communicative image of the president]. Kyiv. Vydavnychi dim Dmytro Burago. 300 p.
3. Kobozieva, I.M. (1986). Teoriia rechevyh aktov kak odyin iz variantov teoriiy rechevoy deietelnosti [Speech Act Theory as a type of Speech Act Activity]. *Novoie v zarubezhnoi lingvistike: Teoriia rechevyh aktov*, 17. Moscow: Progress. PP. 7–21.
4. Komova M., Kaniuka N. (2017). Frejmyng yak tehnologiiia masovogo informatsijnogo vplyvu [Framing as a technology of mass information influence]. *Information, Communication, Society (ICS-2017)*. Slavske. PP. 297–298.
5. Kuzenko, H. (2003). Emotsionalni vuslovlennia yak object naukovuh doslidzhen [Emotive utterances as an object of scientific researches]. *Stan ta perspektyvy rozvytku novitnih nauково-osvitnih kompiuternih tehnologiy*. Mykolaiv. Mykolaivskiy derzhavnyi humanitarnyi universytet Petro Mohula. PP. 110–118.
6. Brown, P. (2005). Linguistic politeness. In U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, & P. Trudgill (Eds.). *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society*. (1410–1416). Berlin: Mouton de Gruyter.
7. Context and meaning reframing. Online Distance learning (2013) Retrieved January, 26 2021, from <http://www.distancelearning.academy/wpcontent/uploads/2015/02/Reframing.pdf>
8. Clark, H. (1979). Responding to Indirect Speech Acts. *Cognitive Psychology*, 11, 430–477. DOI: 10.1016/0010-0285(79)90020-3
9. Cruse, A. A. (2006). *Glossary of Semantics and Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
10. Grice, H.P. (1991). *Studies in the Way of Words*. Harvard: Harvard University Press.
11. Haugh, M. (2015). *Im/ploteness Implicatures*. Berlin: De Gruyter Mouton.
12. Kecskes, I. (2014). *Intercultural Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
13. Leech, G (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
14. Meibauer, J. (2019). What is indirect speech act? Reconsidering the literal force hypothesis. *Pragmatics & Cognition*, 26: 1, 61-84. DOI: 10.1075/pc.19009.mei
15. Mey, J. (2009). *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd.
16. Mey, J. (2011). Speech acts in context. In A. Fetzer, E. Oishi (eds) *Context and Contexts: Parts meet Whole*. 171–180.
17. Nevidomska, L. V. (2012). Implitsytynist: movnosystemnyi aspect: monographiia. [Implicitness: lingoussystematic aspect]. Kharkiv: Ranok-NT [in Ukrainian].
18. Ruytenbeek, N. (2019). Indirect requests, relevance, and politeness. *Journal of Pragmatics*, 142, 78–89.

19. Ruytenbeek, N. (2020). Literalism and indirect speech act understanding: A straw man and an unsolved experimental issue (2021). Retrieved January, 26, 2021, from https://www.researchgate.net/publication/344753143_Literalism_and_indirect_speech_act_understanding_A_straw_man_and_an_unsolved_experimental_issue
20. Searle, J. (1979). *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Shuliak, I.M. (2016). Teoriia Relevantnosti yak metod interpretatsiyi nepriamyh movlennievych aktiv v angломovnomu hudozhnjomu dyskursi [Relevance theory as a method of Indirect Speech Acts Interpretation in English Literary Discourse]. *Philology*, 61. Lutsk: Shidnoievropeiskiyi Natsionalnyi Universytet imeni Lesi Ukrainky. PP. 151–154.
22. Shuliak, I. M. (2018). Nepriami movlennievi akty u romanah Patrika Waita: lingvostylistychnyi ta phunktsionalno-pragmatychnyi aspekty [Indirect speech acts in Patrick White's novels: linguostylistic and functional-pragmatic aspects]. dys. ... cand. philol. nauk: 10.02.04. Kherson. 267 p.
23. White, P. (1975). *The Eye of the Storm*. New York: Avon.
24. White, P. (1994). *The Tree of Man*. London: Vintage Books.
25. Yule G. *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 333 p.

ЛИТЕРАТУРОЗНАВСТВО
LITERATURE STUDIES
LITERATURWISSENSCHAFT
ÉTUDES LITTÉRAIRES

Ігор Гаврило,

*старший викладач кафедри романських мов і зарубіжної літератури,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0003-1782-7146>
м. Ужгород, Україна*

Тетяна Славич,

*старший викладач кафедри романських мов і зарубіжної літератури,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0002-1928-3237>
м. Ужгород, Україна*

Михайло Рошко,

*кандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету іноземної філології,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0002-8024-8393>
м. Ужгород, Україна*

Літературний текст із грою, направленою на процес

Literature text with the game aimed at the process

Анотація. Досліджується проблема гри в постмодерністській літературі. Естетика постмодернізму стала не тільки формою трансляції ідеї, але і її кодування, висловлюючи загальну культурну парадигму. Основними ідеями виступають не ідеї впорядкованості і закономірності, а випадковості і гри. Звернення до сукупності стилів і прийомів, за допомогою яких постмодерн оперує соціокультурним контентом, дає можливість розглядати його не як ситуацію, обмежену просторово-часовими характеристиками, а як дискурс. Постмодерністське розуміння гри включає карнавальну специфіку, підкреслювану М. Бахтіним як універсальну властивість культури. Водночас базові функції гри зберігаються: у контексті постмодерністської поетики ця універсальність перетворюється на неможливість ізолювати гру, вона вся просякнута грою. Навіть у зухвалому безладді легко виявляється своя система, оскільки сам безлад створюється автором за певним планом. Автор намагається замінити одну систему іншою за допомогою гри, а в постмодерністській літературі сама гра стає ціллю цієї нової системи. У рамках здійснення гри актуалізуються найважливіші цінності перформативного суспільства – іронія, мімікрія (імітація), пародія, пастиш та інтертекстуальність. Заслужовує на увагу ідея про те, що створення інтелектуальної ігрової обстановки (game-playing) навколо най-

ширших понять і значень приводить до виникнення особливого ігрового ви- міру художнього тексту. Специфічною особливістю постмодерністського літературного дискурсу є екзистенційне визначення реальності як гри існу- вання. Романіст, який грає, створює оповідачів, які грають, і персонажів, які грають, виконують певні функції, а подекуди й знають та говорять чи- тачу про них. Ігровий інструментарій, який використовується постмодер- ністськими авторами, перебуває в тісному взаємозв'язку з пародіюванням цілих жанрових традицій і виражений у конструюванні тексту за прин- ципом ігрового калейдоскопу. Ігровий калейдоскоп включає в себе дзеркальну симетрію, симетричне, ігрове маніпулювання, переставляються з місця на місце персонажі-актори, поєднуються декілька жанрових моделей, увесь час змінюється роль оповідача, відбувається постійна театралізація дії.

Ключові слова: гра, постмодернізм, дискурс, метароман, метапроза, література, пародія, іронія.

Summary. *The aim of this paper is to examine some issues concerning the problem of game in postmodernist literature. The aesthetics of postmodernism has become not only a form of translation of ideas, but a form of cultural paradigm. The main ideas are not those of order and regularity, but of variety and game. Taking into account the variety of social and cultural content, we may view it not only as the spatiotemporal limited situation, but rather as a discourse. The postmodern spirit of game includes carnival peculiarity, as M. Bakhtin noticed it to be the universal power of culture. At the same time, the basic functions are preserved: in the context of postmodern poetics this versatility is being transformed into the impossibility to isolate the game, it all becomes soaked by it. Postmodernist author creates this mess by means of certain rules he invented himself. The author intends to replace one system with the help of a new one, and in the postmodern literature, the game itself becomes the center of a this newly formed system. Within the framework of the game implementation, irony, mimicry (imitation), parody, pastiche and intertextuality – are actualized. We should also bare in mind that the idea of creating the game-playing environment leads to the creation of a special game-playing text. The specific feature of the postmodern literary discourse is the existential definition of reality as a game of existence. A playing novelist creates playing narrators and characters, who perform certain functions, and sometimes even know them and tell the reader about them. Instruments of game orientation, used by postmodern authors is in close relation with parody on common genre traditions. It is expressed by the text constructed by means of the game kaleidoscope. The gaming kaleidoscope includes a mirror-like symmetry, symmetrical, gaming manipulation, character-actors are rearranged from one place to another; genre models are often combined, the role of the narrator is constantly changing all the time and the action is aimed to be of the theatrical nature.*

Key words: game, postmodernism, discourse, meta-novel, literature, parody, irony.

Вступ. Як відомо, останнім часом у літературі поширення набуло використання прийому мовленнєвої гри. Гра – це передусім зни- ження серйозності й авторитету, висміювання високого та, подекуди,

сакрального, карнавалізація. Усе це притаманно сучасній епосі, дискурсу постмодерна, де гра дозволяє не лише змінити кут зору на проблему, змінити постановку питання, отже, і відповіді, а й спрямована на саму себе, щоб змінити самі правила гри. І. Льїн відзначав: «Для постмодернізму як художнього стилю характерні такі особливості, як <...> іронічність, ігровий стиль, пародійне переосмислення традицій» [2, с. 117]. Часто під грою маскується щось важливе, актуальне та проблематичне, що й має розшифруватися читачем (розкривати «подвійний код»). Водночас гра є важливою частиною поетики та структури постмодерністського твору. Ігрова природа й інструментарій постмодерністської естетики є темою дослідження багатьох авторів, серед яких І. Льїн, П. Во, Л. Хатчін, Б. Стоунхіл, Ж. Делез та інші. Однак за всієї різноманітності наукових розвідок та праць проблема гри, яка спрямована на процесуальність самої себе, у літературі постмодернізму є маловисвітленою.

Мета статті – дослідити концепт гри в літературі постмодернізму як типуво його характеристику, зосередимо нашу увагу на такому типі гри, який спрямований на процес грання й обігрування традиційних норм та літературних принципів. Висвітлити проблему оповідача такого типу тексту та його риси.

Методологія та методи дослідження. Методологічну основу становить історико-типологічний підхід, що передбачає принципову можливість виявлення загальних типових ознак за безліччю явищ і подій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коли йдеться про гру, яка направлена на саму себе / на процес, варто звернути увагу на два її типи, які однаково іронічно ставляться до нормативності й істинності структур будь-якого виду (неігрові форми). Це: імпровізація – гра заради самої гри, поза рамками необхідності дотримання правил, та метагра (пародія), яка теж, будучи іронічною по природі, обирає шлях де(ре)конструкції нормативних настанов.

Такий важливий тип гри, як імпровізаційний, проте не є настільки важливим у культурно-історичному аспекті. Тексти експериментальної літератури принципово утримуються від знайомих дискурсів, ігнорують традиційні моделі, що призводить до «пручання нормальних процесів читання, пам'яті і розуміння <...> (такого роду тексти) не можуть сформувати літературний «рух», оскільки існують лише на момент читання» [8, с. 12].

У другому типі гри – метагрі – досягається певний компромісний варіант, формальне слідування традиційним механізмам, водночас вони підриваються засобами іронії, самоіронії, пародії, інверсії. Завдяки цьому традиційна структура втрачає раціональність

і осмисленість. Умовно називатимемо цей тип грою по своїй суті, оскільки сутнісні риси гри тут виносяться на перший план і навмисне руйнують ігрову ілюзію, надають тексту самонаправлений характер. До необхідного кола питань, які стосуються метапрози, нами відносяться: цілі та характер ігрового на даному етапі, структура гри, її механізм (відношення «читач – текст»), значення в культурно-історичному контексті.

Щоб розібратися в літературних цілях гри цього типу, варто відмітити її направленість на саму себе, а не на світ поза текстом: гру цікавить свій власний інструментарій, який необхідний для створення ілюзії. Чим пояснюється таке центрування гри на Формі (структурі), а не Змісті (темі), процесом, а не результатом (мімезисом)? «Бажання грати у гру із «правилами навпаки» часто виникає, коли правильний спосіб гри став нудним <...> правила гри, які, хоч і є умовними, якимось чином стали «природними» для гравців, і тепер видаються штучними, тиранічними і мертвими <...>» [3, с. 61].

Звертаючись до умовно вільного характеру власних правил, метагра вказує на те, що традиційні коди не є необхідними й універсальними, таким чином підриває настанову традиційного тексту на правдиве відображення. Об'єктом «відсторонення» стає не тема (реальність сама собою), а форма, методи, за допомогою яких вона трактується. Л. Гатчен зауважує, що «<...> реалізм ХІХ ст. <...> базується майже повністю на тому, що може бути названо мімезисом продукту <...> Сучасна метапроза більшою мірою співвідноситься з мімезисом процесу» [5, с. 5]. Інакше кажучи, темою в метапрозі стає її форма. Метапроза змушує читача визнати існування неоднорідних і онтологічно розділених світів – світу екстратекстуальної реальності і необмежених варіантів уявних світів літератури. Метапроза показує неможливими й абсурдними будь-які претензії знаку (літературної гри) на те, щоб замішувати чи транскрибувати референт (реальність). Література отримує забутий при реалізмі статус набору «рамки, настанов і конструкцій для реальності» [8, с. 100]. Літературний дискурс, за словами Ц. Тодорова, «не може бути ні правдивим, ні фальшивим, він може бути прийнятним лише у відношенні до власних передумов» [7, с. 10]. Тобто метапроза показує, що література «ніколи не зможе імітувати або представляти світ, але завжди буде імітувати <...> дискурси, які, у свою чергу, конструюють цей світ» [8, с. 100].

Це суто діалогічна форма, оскільки вона привертає читачку увагу не до тематичної варіативності фабульного плану, а до типу/ів мислення, способу/ів інтерпретації цього фабульного ряду. Важливим є й те, що діалогічна настанова охоплює весь категоріальний

контекст літератури – від суб'єкта автора і поетичної структури тексту до потенційного читача. І те, що сам текст постійно підриває свій власний статус цілісного художнього світу, неодмінно вказує на його діалогічність. Ігровий самосвідомий текст не може мати естетичну закінченість, оскільки він є невизначеністю, яка заявляє про себе засобами пародії норми і визначеності будь-якого типу.

З діалогічністю тексту метапрози пов'язана й інша суттєва риса гри – образність. Саме в цьому типі гри образність проявляє себе в усій повноті багатозначності (будучи найбільш презентабельною у гри-імпровізації). «Метапроза привертає увагу до процесу реконтекстуалізації, який відбувається, коли мова використовується естетично <...> – граючи» [8, с. 36]. Тут важливим є не сам образ, а пластика підходів для його осмислення, не ритуальність образу в його незмінній дистрибуції, а ігровий потенціал.

До третьої риси гри ми відносимо ігрову свободу від необхідності. І тут метагра на перший погляд виглядає такою ж підпорядкованою нормі (правилам), як і гра, направлена на екстралінгвістичну реальність. Але ця подібність є суто пародійного характеру і має зовсім іншу мотивацію і ціль. Якщо гра реалістичного мистецтва може бути розглянута як ілюстрація теорії «вправ» і виглядає певним тренінгом для практик пізнання (раціоналізм), то метагра вказує на беззмістовність таких вправ як акту умовного. І тому норма, якій «слідують» метапроза, не тільки не визнається необхідною, але й «відсторонюється» такою мірою, що виглядає обмеженою або навіть абсурдною. Метапроза «<...> зазвичай встановлює правила внутрішньо злагодженого світу гри, який забезпечує читацьке вживання, а потім показує власні правила, щоб дослідити відношення «літератури» до «реальності», поняття «уявлення»» [8, с. 40].

Відсторонення коду засобами іронії, пародії, пастишу призводить до іронічної позиції. Б. Стоунхіл [6, с. 31] у своєму дослідженні метапрози виділяє низку методів пародійного по суті «відсторонення» традиційної форми, які приводять до іронічного ефекту літератури цього напрямку. Примітно, що всі макро- і мікрокомпоненти поетичної форми виявляються де(ре)конструйованими («подвійне кодування»), починаючи з типів оповіді (оповідач, очевидно задіяний в акт творіння, текстуальне персональне посилання, суперечливі і «хибні» сцени, зумисний невпевнений спосіб відображення персонажів і дій) до стилю (несумісність стилю і змісту, «штучність», неочікувана суперечливість двох риторичних режимів, використання полісемії), структури (закриті структури, підпорядкування фабули штучним жанровим принципам), способів зображення персонажа (дегуманізація персонажа, герої, які знають про свій фіктивний

статус, «подвійний агент») і тем (включення в текст власної критики, самопародія, парадокс, уведення ігор у фабульне дійство). Без сумніву, трансформації в метапрозі зазнають і просторово-часова визначеність і специфіка конфліктних опозицій.

Видається можливим говорити про те, що всі компоненти поетичної побудови метапрози відзначені «подвійним кодуванням» на іронічній основі. Тобто текст поверхневого рівня формально відповідає критеріям нормативної моделі літературного тексту в його цільності і когерентності, серйозності цілей, пояснювального і описативного характеру, каузальності в мотиваціях, сюжетної закінченості, моралізаторському тоні тощо. Однак використання елементів пародії, іронії, інверсії, наративних нетрадиційних стратегій призводить до деконструкції цього поверхневого рівня, уведення поліконтекстуальних образів, багатоваріантних розв'язок, невизначеності цілей, етичного пафосу, конфліктних вузлів, трактування подій (каузальність чи казуальність) тощо.

Безсумнівно, така неоднозначна модель формує зовсім інший механізм «гри із читачем», ніж проста і сувора у своїх правилах гра, наприклад, реалістичного мистецтва. Складність гри із читачем у метапрозі полягає саме в її багатоконтекстуальній основі. Не дивно, що Л. Гатчен називає іронію “risky business”, оскільки дія іронії, а звідси і весь пафос метапрози цілком залежать від волі і кваліфікації інтерпретатора. Саме тому варто розглядати дихотомії: іронізуючий автор – імовірна аудиторія, текст – контекст, авторська іронія – інтерпретатор [4, с. 13]. Оцінка тексту буде залежати від здатності читача не лише співвідносити правила гри з аналізованим текстом, але й від того, яку модальність щодо цих правил акцентує текст.

Окрім того, будь-який іронічний текст не передбачає дешифрування чи перетворення змісту зображуваного на свою протилежність. Іронічний текст потребує інших зусиль від читача, ніж звична проза. Ціллю ігрового письма метапрози є не повідомлення читачу інформації, а її демістифікація за допомогою знайомих механізмів «загадки» і «паралелі», у яких відсутня зв'язність, яка зазвичай забезпечується за допомогою «усезнаючого» оповідача. Саме оповідач має дати певне задовільне пояснення й оцінку «загадки» і «паралелі». Однак коли цього не відбувається, читач опиняється в незвичній ситуації, тоді «інтелектуальне опанування тексту» є практично неможливим. На зміну об'єктивному світу «усезнаючого» оповідача приходять демонстративно фіктивний світ автора-оповідача, який свідомо демістифікує читачькі ілюзії й очікування. Коли автор-оповідач як фігура, яка здатна організувати весь художній світ за правилами:

– «самовідводиться», тобто не дає вичерпної інформації, не дотримується в оповіді загальноприйнятих канонів у сюжетотворенні, стилі, тематиці, способах характеристики героїв, порушує принципи мотивації тощо;

– навпаки, занадто акцентує увагу на власній персоні оповідача фіктивної історії, тобто пропонує занадто багато додаткової інформації;

– використовує тактику «неможливої об'єктивності», яка є однією з антиреалістичних форм, оскільки «розвінчує» усі літературні умовності: сюжет, фабулу, фон і навіть тематико-символічну структуру;

– викликає недовіру як фігура, яка нездатна до задовільного мислення й оцінки (тип «божевільного» оповідача);

– показує предмет своєї оповіді ніби з подвійної дистанції: з позиції емоціонального співпереживання, яка часто використовується у традиційній літературі і сучасних поп-жанрах, і з позиції критичного відсторонення від художнього світу як від світу вигадки і банальних стереотипів літератури (дегуманізація);

– «цілком усувається». Текст видається продуктом «самотворення», який втрачає для читача звичну фабульну основу і структурну цілісність, а інколи й осмисленість.

Отже, і традиційна «загадка» і «паралель» уже не виглядають однозначними іграми з вирашем. Інакше кажучи, якщо знайомі «підказки» оповідача не тільки не функціонують, а й дезорієнтують читача, то гра отримує зовсім іншу суть: читач стежить уже не за логікою розвитку фабульного дійства з його етичним наповненням, а за манерами оповідача, який вичерпав ліміт довіри. Отже, рівень залученості читача у гру такого типу стає не просто вищим, він виступає криптографом зразу в декількох можливих контекстах, оскільки вже не довіряє тому контексту, який вибраний оповідачем.

Однак такий багатоаспектний пошук є можливим тільки за умови належної кваліфікації читача, його здатності перейти від поверхневого коду тексту до пошуку багатообразних контекстів для текстового визначення письма. Тобто ігровий механізм метапрози передбачає читача, який не пасивно слідує за «усезнаючим» автором і традиційними схемами в пошуках відповідей на питання в тексті, а читача, який активно інтерпретує будь-які із запропонованих структур (формальних і проблемних) у різних ракурсах. Метапроза порушує питання читацької рецепції, отже, і невизначеності статусу самого тексту.

Метапроза має певне культурно-історичне значення. Літературні зміни жанрової природи відображають зміни в загальних соціально-лінгвістичних кодах, а це, у свою чергу, є наслідком змін, які

відображають зміни в історико-культурному контексті, у якому дана гра програться. Здається, що концептуальна, структурна і цільова різниця між літературними іграми різних епох може бути простежена і під час розгляду культурних особливостей (наприклад, позитивістський оптимізм ХІХ ст. і постпозитивістський індетермінізм ХХ ст.). Однак метапроза, яка пародіює ігри, які стали «нудними» і «невільними», може водночас розглядатися і як форма подвійна, перехідна. Тексти метапрози «навмисно створюють і підривають <...> конструйовані через мову <...> ідеологій соціальні практики <...> (вони) відмовляються пропонувати читачу пасивні ігри і «тотально-цілісні» інтерпретації тексту» [8, с. 13]. І якщо більшість літературних ігор базуються на силі людської цікавості у прагненні дізнатися закінчення, то метапроза, іронізуючи над правилами, робить проблемною саму їх необхідність. Тут, здається, варто згадати визначення «ідеальної гри», уведеної Ж. Делезом. Вона «призначена тільки для думки і для мистецтва <...> Але завдяки такій грі, яка може бути тільки роздумами і яка не породжує нічого, окрім творів мистецтва, думка і мистецтво суть реалії, що турбують дійсність, етику й економіку світу» [1, с. 82–83].

Гра, яка не орієнтована на розв'язку, на ясний задовільний висновок, переосмислює загальноприйняті, схематизовані культурні канони і штампи або імпровізацією поза правилами, або «відстороненням» їх. Така гра видається новим феноменом, новим зміщенням у самосвідомості культури. Тому часто в такій формі гри остаточні моменти «виграшу», навіть суттєво модифіковані, принципово неможливі, оскільки сама гра вже не є асимільованою культурною нормою. Тут відбувається переосмислення або навіть заперечення цієї норми.

І хоча, подекуди, «<...> пародія розглядається як направлена на саму себе декадентська практика. Насправді, пародія в метапрозі може бути оцінена і як інший рівень позитивних літературних змін, оскільки пародист підриває наявну до неї настанову літературної моделі, яка стала автоматичною, розчищає дорогу для нового і більш глибокого освоєння поетичного» [8, с. 64]. Як зазначає П. Во, ця проблема виникає через те, що пародія, іронія, рефлексія завжди подвійні, художній досвід може бути розцінений і як деструктивний, і як такий, що досягає нових творчих перспектив.

Б. Стоунхіл слушно виділяє парадокси метапрози, які полягають у тому, що з погляду практики цього ігрового мистецтва воно не має ні змісту, ні наслідків, але водночас позиціонує себе головною цінністю нашого життя [6, с. 14]. Окрім того, метапроза водночас створює і знищує осмислену і переконливу ілюзію про життя. Можна погодитися і з логікою П. Во, яка в аналізі робіт Гейзінгі і Кайюа зазначає:

«Є основна суперечність і в Гейзінгі і в Кайюа в їхньому визначенні гри. Саме там і прихований основний фокус метапрози. Обое вважають, що основне значення гри полягає в її цивілізаційному впливі. Але Гейзінга відкрито стверджує, що бачить цивілізацію все менш і менш ігровою. А в іншому місці, що бачить людину все більш і більш цивілізованою. Вихід із цієї проблеми (і ця перспектива підтримується в більшості текстів метапрози) полягає у другій частині книги Кайюа, де він висловлює думку, що саме усвідомлення гри як гри становить цивілізаційні (на відміну від інстинктивних) можливості гри» [8, с. 41].

Висновки з дослідження. Самоусвідомлення гри – важливий етап у самовизначенні людини в її філософському ставленні до пізнання і власного статусу. Вихід із вузьких схематизованих рамок усвідомлення як наслідок визнання умовностей власної думки – основний момент діалектичного мислення. Не випадково найбільш глибокі праці в області вивчення ігровою в літературі (Л. Гатчен, П. Во, Стоунхілл) підкреслюють важливість зрілого ігровою твору. Окрім розважальних моментів, ігрова література (метапроза) особливо переймається якщо не завжди етичними питаннями, то неодмінно екзистенціальними філософськими проблемами пізнання і буття, проблемами самовизначення. «Виглядаючи далекою від декадентської, ця література може бути ігровою і водночас зберегти серйозні художні запити й етичну відповідальність» [6, с. 16]. Без приниження форми, значення гри міметичного мистецтва, гри метапрози чи імпровізації ми можемо лише відмітити культурно-історичну зумовленість кожної із цих літературних моделей, що вимагає більш детального розгляду в наших майбутніх розвідках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Делез Ж. Логика смысла. Москва : Академия, 1995. 215 с.
2. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. Москва : Интрада, 1996. 255 с.
3. Beaujour M. The Game of Poetics. *Yale French Studies*. Yale University Press, 1968. № 41. P. 58–67.
4. Hutcheon L. Irony's Edge. The Theory and Politics of Irony. London : Routledge, 1994. 264 p.
5. Hutcheon L. Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox. Ontario : Wilfrid Laurier University Press, 1980. 169 p.
6. Stonehill B. The Self-conscious novel. Artifice in Fiction from Joyce to Pynchon. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1988. 221 p.
7. Todorov T. The Fantastic: A Structural Approach of a Literary Genre. Ohio, 1973. 300 p.
8. Waugh P. Metafiction. The Theory and Practice of Self-conscious Fiction. London, 1984. 278 p.

Тетяна Гарасим,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
та методики навчання англійської мови,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
<https://orcid.org/0000-0002-4971-7809>
м. Тернопіль, Україна*

Наталія Гоца,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
<https://orcid.org/0000-0001-7296-3306>
м. Тернопіль, Україна*

Ольга Довбуш,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
та методики навчання англійської мови,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
<https://orcid.org/0000-0003-3637-9676>
м. Тернопіль, Україна*

Особливості текстотворення крізь призму семіотики літератури

Text-creation in the light of literary semiotics

***Анотація.** У статті проаналізовано специфіку літературного твору за допомогою семіотичного підходу до розгляду тексту як культурного конструкту зі своєю специфічною структурою, семантичним навантаженням та прагматичною функцією. З'ясовано, що структуралісти розглядають літературний текст поза культурним контекстом, ізолювано, беручи до уваги лише його структурні елементи, що функціонують у межах певної мовної системи. Натомість у постструктуральній фазі літературний твір розглядається у контексті різноманіття культурних кодів, що впливають не тільки на структуру самого тексту, але й на його сприйняття читачами. Охарактеризовано завдання семіотики як наукового підходу до здійснення цілісного дослідження літературного процесу, що передбачає вивчення трьох векторів тексту: семантичного, синтаксичного, прагма-*

тичного. Визначено, що семантичне навантаження літературного тексту можна з'ясувати у формальній та змістовій площині, на рівні конотативного значення, метафорики та мовної гри. Розглянуто різні підходи до інтерпретації особливостей риторичних засобів – фігур і тропів, що визначають семантичний аспект дослідження тексту. Окреслено особливості синтактики літературного твору, що передбачає аналіз його структурних елементів на рівні слів, словосполучень, речень, абзаців, розділів. Цілісним дослідження літературного твору як елемента культурної комунікації є тоді, коли береться до уваги прагматична функція тексту, в центрі якої перебуває постать читача. У процесі визначення прагматичних ознак важливою постає рецептивна естетика, представники якої (В. Ізер, В. Яусс) наголошували на особливій ролі читача літературного твору, адже у процесі читання відбувається злиття двох «горизонтів очікування» – автора та читача.

Ключові слова: семіотика, література, текст, значення, синтактика, семантика, прагматика.

Summary. *The article analyzes the features of a literary work using the semiotic approach to the text as a cultural construct with its own specific structure, semantic meaning and pragmatic function. It is found out that structuralists view a literary text outside the cultural context, in isolation, taking into account only its structural elements functioning within a particular language system. Poststructuralists analyze a literary work through a variety of cultural codes that affect not only the structure of the text itself, but also its perception by readers. The article pinpoints semiotics as a scientific approach to a holistic study of the literary process, which involves the study of three vectors of the text (semantic, syntactic, pragmatic). It is determined that the semantic aspect of a literary text can be clarified in the formal and content planes, on the level of connotation, metaphor, word play. There have been considered different approaches to the interpretation of the rhetorical means – figures and tropes – that determine the semantic aspect of the study of the text. The analysis of the syntactic aspect of a literary work provides the study of its structural elements at the level of words, phrases, sentences, paragraphs and chapters. A holistic study of a literary work as an element of cultural communication is also realized though the pragmatic function of the text taking into account the figure of the reader. In the process of defining pragmatic features, receptive aesthetics (W. Iser, H.R. Jauss) highlights a special role of the reader of a literary work, as in the process of reading there is a merging of two “horizons of expectation” – author’s and reader’s.*

Key words: *semiotics, literature, text, meaning, syntactics, semantics, pragmatics.*

Вступ. У процесі спілкування ми часто не задумуємось над тим, що насправді оперуємо знаковими системами, які використовують природну мову лише як основу для складних смислових надбудов. Здатність декодувати одне повідомлення необов'язково передбачає для адресата тотожний результат з іншим, хай навіть спродукованим тією ж натуральною мовою, що і перше. У такому контексті варто

звернутися до семіотики як науки про знакові системи, у межах яких літературний твір розглядається не лише як окремо взятий текст, але і як продукт культури на основі взаємодії елементів тріади літературного процесу – автора, тексту та читача.

Метою статті є визначення поняття літературного твору шляхом встановлення особливостей текстотворення з позиції семіотики літератури.

Методологія та методи дослідження. Методологічною основою для застосування семіотичного інструментарію в літературознавстві послугувала лінгвістична теорія знаку Ф. де Сосюра, що заклала підґрунтя для семіотики літератури як окремої наукової царини. Зацікавлення суто мовною канвою текстового повідомлення виявилось недостатнім для цілісного осмислення вихідного твору та обмежувало його системний аналіз, що зумовило потребу методологічно його збагатити та увізразити.

Семіотичні дослідження літературних надбань зацікавлюють науковців різних культурних ареалів. Виокремлюються дві найбільші школи семіотичного літературознавства: французька семіотична школа (Р. Барт, А.-Ж. Греймас, Ж. Дерріда, Ю. Крістева, К. Леві-Стросс, Ц. Тодоров) та московсько-тартуська школа (В. В. Іванов, Ю. М. Лотман, О. М. П'ятигорський, В. М. Топоров, Б. А. Успенський), де спочатку за першооснову беруться теоретичні розробки структуралізму, на зміну яким згодом приходить семіотика культури.

Дослідження здійснене на основі методів інтерпретаційного аналізу та синтезу, зіставного та описового методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час першої фази становлення семіотики літератури, який припадає на 60-ті роки ХХ ст., літературу починають порівнювати з мовою, в межах якої виникають твори як прояви мовлення, що «веде до нівелювання ролі автора, який позбавляється статусу носія значення» [11, с. 7-8]. Літературний текст мислиться поза культурним контекстом і замикається в собі з «наданням переваги синтаксичному рівню аналізу текстів», тоді як такі два «виміри семіозису», як семантичний і прагматичний, стають ключовими лише на наступному етапі її розвитку, який припав на 70-і рр. минулого сторіччя [11, с. 7-8].

Осмислення літератури в культурному контексті дозволило літературознавству вийти на якісно інший науковий щабель, адже література починає розглядатися як система в обширі інших систем. Таким чином виявляється «замало структуралізму і стає потрібна семіотика, яка б уможливила пізнання культурних механізмів і створила б шанс інтеграції гуманітарних наук» [16, с. 9]. У цей час настає, на думку Б. Овчарека, «постструктуральна фаза», в період

якої спостерігається «послаблення [колишніх] стосунків між системою та текстом» [10, с. 232-233]. У 80-і рр. намагаються встановити основні способи означування тексту з огляду на різноманітні культурні коди, лексикоди, ідіолекти тощо. Значення твору трактується як «факт культури, який описується за допомогою системи відношень, яка встановлюється кодом і засвоюється певним суспільством в певний час» [15, с. 79], а сам художній твір «складається із тексту (системи внутрішньо текстових відношень) у його відношенні до позатекстової реальності – дійсності, літературних норм, традицій, уявлень» [9, с. 14]. Літературні надбання уже не мисляться поза культурою.

Вивчення феномена «тексту» стає наскрізною темою багатьох наукових літературних течій у 80-90-і рр. Текст розглядається як дискретно (текст як низка знаків), так і континуально (текст як знак; культура як текст); все частіше ототожнюється не лише з певною зовнішньою (графічною) формою повідомлення, а й із культурою загалом. Окрім того, у семіотичних літературознавчих дослідженнях чільне місце відводиться читачеві як невід'ємному учасникові процесу текстотворення, роль якого до цього часу нівелювалась. Таким чином, структура художнього твору суттєво збагачується і ускладнюється, оскільки «багатошаровий і семіотично неоднорідний текст, здатний вступати в складні відносини як з навколишнім культурним контекстом, так і з читацькою аудиторією, перестає бути елементарним повідомленням, спрямованим від адресанта до адресата» [7, с. 5] і «постає перед нами <...> як складний пристрій із різноманітними кодами, здатний трансформувати отримане повідомлення і породжувати нові» [7, с. 7]. Якісно новий погляд на твір як на «діалог між автором, читачем і культурним контекстом» [2, с. 14] пояснює те, чому літературознавство все більше звертає увагу не лише на процес генерування тексту його творцем, але й на особливості рецепції його адресата. Тому доцільнішим виявляється комплексний підхід до трактування поняття «поетики».

Зокрема, термін «поетика» починає використовуватись у ширшому значенні, виходячи за межі сфери поезії, і застосовується в основному «стосовно літератури в цілому» [12, с. 42]. Найближчими до поетики в плані системного вивчення суті літературного твору, як зазначає Ц. Тодоров, є риторика («загальна наука про тексти») і семіотика (наука, «яка об'єднує весь цикл досліджень, відправною точкою яких є поняття *знаку*») [12, с. 46], які дозволяють їй глянути на текст під іншим кутом і надати йому відносної цілісності.

У коло проблем, якими повинна займатись семіотика літератури, яка виростає на щойно згаданій тріаді наук, Ц. Тодоров вводить низку

«таких мовних явищ, які <...> не вивчаються самою лінгвістикою» і поділяє їх на три групи: 1) «переносні (ті, що не збігаються з лексичними) значення», 2) «способи організації одиниць дискурсу, які є більшими за речення», 3) «ставлення носіїв мови один до одного та до їхніх власних висловлювань, які можна вивести із самих цих висловлювань» [13, с. 373]. Для позначення науки, яка займатиметься вивченням вищезгаданих явищ, учений використовує термін «риторика», зауважуючи, що «ми можемо вживати вираз «семіотика літератури» лише в тому разі, якщо розуміємо під цим *риторику*» [13, с. 373]. Подібні судження висловлює Ю. М. Лотман, описуючи її у двох площинах тексту – «відкритого» та «закритого», де в рамках першого «опиниться «риторика фігур», а в межах другого за основу береться «поетика тексту як цілого» [6, с. 9].

Про відкриті та закриті твори з дещо іншої перспективи говорить відомий італійський теоретик семіотики У. Еко. Зокрема відкритості літературному твору, вважає вчений, надає властива йому множинність значень, закладена автором, декодувати які доведеться читачеві для завершення процесу текстотворення. Однак твір, незважаючи на свою багатозначність, – це не набір хаотично перемішаних елементів, а «лабіринтоподібна структура», яка начебто і надає читачеві право вибору інтерпретаційної стратегії, але й водночас вимагає дотримання правил гри самого тексту. На думку У. Еко, «твір мистецтва – це завершена і *закрита* у своїй унікальності форма як збалансоване й органічне ціле, що водночас є *відкритим* продуктом з огляду на свою чутливість до великої кількості різних інтерпретацій, які не зазіхають на його неповторну специфіку. Звідси, кожне сприйняття твору мистецтва є як його *інтерпретацією*, так і *виконанням*, тому що в кожному сприйнятті твір набуває нової, несподіваної перспективи» [1, с. 83].

Цілісний аналіз літературного твору можливий, на думку Ц. Тодорова, за умови вивчення трьох аспектів тексту: «**словесного**», «**синтаксичного**» («синтагматичного» в лінгвістиці) і «**семантичного**» («парадигматичного»). Виокремлення першого зумовлене низкою «проблем, пов'язаних зі словесним характером зображення системи видуманих об'єктів», що виокремлюється на основі розбіжностей між «первинною» символічною системою» (мовою) та «вторинною» щодо неї літературою. Розмежування наступних двох здійснюється, виходячи з двох типів зв'язків, які мають місце в літературному тексті: «зв'язки між одночасно присутніми в тексті елементами (зв'язки *in praesentia*)»; «зв'язки між елементами, які присутні в тексті, і елементами, які в ньому відсутні (зв'язки *in absentia*)» [12, с. 48].

Різняться ці зв'язки, на нашу думку, не лише своєю спрямованістю, але й власною функціональністю. Зокрема «зв'язки *in absentia*» вчений розглядає з точки зору психології і характеризує їх як «відношення означування (*sens*) і символізації», тоді як зв'язки між одночасно присутніми елементами тексту («*in praesentia*») мають здатність утворювати «конфігурації, конструкції» [12, с. 48]. Спільним знаменником для цих двох категорій є можливість існувати завдяки сприйняттю читачем.

У семіотичному аспекті літературний твір – це структура, що «перетворюється в синтактико-семантико-прагматичний механізм, який зобов'язує дослідника зважати і на відношення знаків до реальності, і на взаємодію знаків між собою, і на роль людини в їхньому тлумаченні» [1, с. 7]. Саме цю різновекторну схему семіозису, запропоновану Ч. У. Моррісом, схоже використовує Умберто Еко для системного аналізу літературного твору. Власне, такий підхід дозволяє розглядати літературний твір як складну систему відношень з різних перспектив: автора, власне тексту, читача.

Серед трьох згаданих аспектів літературного твору найбільш вивченим вважається формальний рівень – *синтаксичний*, дослідження якого часто ведеться на рівні мови. На противагу йому, *семантичні* та *прагматичні* відношення, на нашу думку, відповідають за змістову сторону твору і є предметом дослідження літературознавства. Однак для здійснення цілісного аналізу літературного надбання обмежитись лише одним або двома аспектами із зазначеної тріади неможливо, оскільки за таких умов порушується цілісність художнього образу твору.

Семантичне навантаження тексту Цветан Тодоров відшукує у двох площинах: формальній і змістовій. Дослідне поле першої вчений розділяє на сфери впливу двох наук – лінгвістики та літературознавства. Якщо мовознавець на рівні «формальної семантики», зазначає Ц. Тодоров, «має справу лише зі «значенням» (*signification*) у строгому значенні слова, залишаючи поза увагою проблеми конотації, мовної гри, метафорики» і «не виходить за рамки речення, основної одиниці мови», то літературознавець в плані форми цікавить «друге значення і знакова організація «зв'язного тексту»» [12, с. 51]. На важливості вивчення конотативного рівня культурного повідомлення акцентує увагу й італійський теоретик семіотики культури У. Еко. Зокрема, науковець зазначає, що «тоді як вихідні денотативні значення встановлюються кодом, співзначення залежать від вторинних кодів, чи лексикодів, притаманних не усім, а лише певній частині носіїв мови» [15, с. 70]. Художність та унікальність твору виринає саме з багатства його конотацій, своєрідних, як їх називає Еко,

«прикрас», якими літературне повідомлення «причаровує» свого читача. Такими «прикрасами» слугують тропи і риторичні фігури.

У наукових розвідках існують різні підходи до трактування властивостей риторичних засобів твору. Ю. Лотман не диференціює поняття «троп» і «риторична фігура», як це робить його французький колега Ц. Тодоров, а вважає їх синонімами та осмислює в межах трьох виявів переносного значення: метафори, метонімії та синекдохи. Окрім того, Ю. Лотман, з огляду на те, що «свідомість людини гетерогенна» [4, с. 48] і оперує різними способами означування дійсності, намагається відшукувати щойно згадані явища конотації не лише у словесних («дискретних») текстах, але й у творах мистецтва («континуальних» текстах). Для У. Еко терміни «троп» і «риторична фігура» є взаємозамінними синонімами. Цветан Тодоров виокремлює такі два види конотативних категорій, вбачаючи основу для такого розмежування у характері текстових зв'язків: *тропи* («зв'язки in absentia») та *риторичні фігури* («зв'язки in praesentia»), де «троп – це засіб створення непрямого смислу, а фігура виступає зв'язком між двома чи декількома одночасно присутніми у фразі словами» [14, с. 98].

Подібну точку зору на ці елементи текстової тропіки висловлюють Любов та Оксана Мацько, вважаючи, що тропи та риторичні фігури уподібнюються тим, що «є суб'єктивно-емоційними <...> і одночасно є аксіологічними, бо містять певну оцінність, заради чого вони, власне, і утворюються. Зрештою, і тропи, і фігури – це певне переосмислення з різною мірою зміни семантики» [8, с. 142], за посередництвом яких твориться цілісний художній образ твору. Відмінності між цими елементами художньої тропіки продиктовані їхнім існуванням у різних площинах літературного твору: «парадигматичній» та «синтагматичній» (Ц. Тодоров).

Слідом за французьким ученим до аналогічного виокремлення осей, на основі перехрещення яких виникає культурне повідомлення, вдається і У. Еко на сторінках «Відсутньої структури». Тропи, як явища імпліцитні, містяться на парадигматичній осі або «осі вибору» (У. Еко), тоді як експліцитність риторичних фігур проявляється в площині синтаксису або, як це бачить італійський вчений, на «осі комбінації».

Для аналізу синтаксичного рівня літературного твору звертаємося до «Поетики» Ц. Тодорова, де вчений вдається до такого розмежування типів організації текстових структур: а) «логічна» (або причинні зв'язки) і «часова організація»; б) «просторова організація» [12, с. 78-84]. У творі вони часто можуть тісно переплітатись, проте за каузальними відношеннями французький структураліст зберігає

роль таких, що домінують. З огляду на характер підпорядкованості елементів причинної організації твору, Ц. Тодоров розмежовує в ній «міфологічну» розповідь, де причинно-наслідкові зв'язки встановлюються безпосередньо між її елементами (не лише дія → дія, але й дія → стан, стан → дія), та «ідеологічну», в якій її складники підпорядковуються якомусь загальному, вищому щодо них закону [12, с. 81-82]. Про спосіб просторової побудови твору науковець вважає за доцільніше розмірковувати на прикладі поезії, вважаючи його нехарактерним для прозових текстів. Якщо в минулому, зауважує вчений, у творі могли одночасно співіснувати і часова, і логічна організації, то в сучасній літературі превалюють здебільшого просторова або часова.

Якщо для Тодорова структурними елементами твору в його синтаксичному вимірі слугують речення, епізод і текст як ціле, то, з позиції Юрія Лотмана, літературний твір як явище дискретне будується за принципом лінійного нанизування «нових слів, фраз, абзаців, глав», що веде до «збільшення обсягу» твору [5, с. 384]. Своєї формальної цілісності словесне повідомлення досягає завдяки здатності його елементів об'єднуватись у структури вищого порядку. Так, певні суми речень утворюють епізоди – конструктори, яким властива певна смислова завершеність і які, у свою чергу, через «обрамлення», «зчеплення» і «чергування» утворюють текст як єдине ціле. Однак така завершеність є все ще частковою, оскільки, «щоб здійснитись», – зазначає В. Ізер, – «літературний текст потребує читачкої уяви, яка надає форми взаємодії корелятивів, накреслених у структурі порядком речень» [3, с. 265]. Отже, потребує уважного розгляду і прагматичний вимір семіозису літературного твору.

Вивчення літературного твору як основи процесу комунікації передбачає вивчення його прагматичної функції, яка полягає у зорієнтованості словесного повідомлення на читача. Загалом, як зазначає Ю. Лотман, відношення «текст – читачка аудиторія» є двостороннім, де «текст намагається уподібнити аудиторію собі, нав'язати їй свою систему кодів, аудиторія відповідає йому тим самим» [4, с. 87], та базованим на спільному з текстом та його читачем обсязі пам'яті.

Схоже розмірковує і У. Еко, розмежовуючи два типи читачів: «наївного» і «критичного», де першого цікавить виключно одноразове прочитання твору і щаслива кінцівка, тоді як робота другого – осмислена і намагається сягнути глибин твору, який потрапив йому до рук. Учений зазначає, що «читача безпосередньо визначає лексична і синтаксична організація тексту: текст є не що інше, як семантично-прагматичне продукування власного Зразкового Читача» [1, с. 32]. У. Еко неодноразово наголошує, що саме ця риса робить

текст одиницею комунікації. У процесі руху «лабіринтоподібною структурою» тексту читач проявляє себе як компаративіст, який шляхом зіставлення власних кодів з вихідними кодами тексту заповнює «новими значеннями пусту і відкрити форму початкового повідомлення» [15, с. 142], надаючи йому нового статусу – «твору».

У разі розгляду прагматичних ознак словесного повідомлення вартує особливої уваги, на нашу думку, положення рецептивної естетики, яка на переломі 60-х і 70-х рр. все більше стає теорією комунікації. На важливій ролі читача у декодуванні значеннєвого «багажу» твору наголошував В. Ізер, зазначаючи, що «твір є щось більше, ніж текст, тому що текст оживає тільки тоді, коли він реалізується <...>. Сходження в одній точці тексту і читача започатковує екзистенцію літературного твору», завдяки чому літературний твір набуває «динамічного характеру» [3, с. 263]. Згодом автор «Процесу читання: феноменологічне наближення» визначить три основні риси взаємовідношень між текстом і читачем, такі як: «процес антиципації та ретроспекції», «послідовність розгортання тексту як життєвої події» та «враження, викликані подібністю текстуального та життєвого досвіду» [3, с. 273]. Висновок В. Ізера про те, що літературний твір дозволяє його реципієнтові пізнати самого себе і «омовити ще неомовлене», вважаємо наближеним до розглянутих нами вище думок Ю. Лотмана й У. Еко.

Висновки з дослідження. Отже, літературний твір – це невід’ємна частина культури, спонукальна причина і наслідок її функціонування. Семіотичний підхід до трактування літератури як знакової системи уможливіло цілісніше вивчення літературного твору як різнорівневої знакової структури у межах певної культурної традиції, компаративні розвідки літературних текстів та їх різносеміотичних інтерпретацій (до прикладу, кінематографічного, музичного мистецтва), дослідження перекладу та зіставлення його з першоджерелом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів. Львів : Літопис, 2004. 384 с.
2. Залевская А. А. Текст и его понимание. Тверь : Тверской гос. ун-т, 2001. 178 с.
3. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття: антологія / упоряд.: М. Зубрицька. Львів : Літопис, 1996. С. 263-277.
4. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. Москва : Языки русской культуры, 1996. 464 с.
5. Лотман Ю. М. Замечания о структуре повествовательного текста. *Ученые записки Тартуского государственного университета. Труды по знаковым системам IV* : сборник научных статей в честь Михаила Михайловича Бах-

- тина (к 75-летию со дня рождения). Тарту : Тартуский государственный университет, 1973. Вып. 308. С. 382-386.
6. Лотман Ю. М. Риторика. Ученые записки Тартуского государственного университета: Структура и семиотика художественного текста. Труды по знаковым системам XII. Тарту : Тартуский государственный университет, 1981. Вып. 515. С. 8-28.
 7. Лотман Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста. Ученые записки Тартуского государственного университета. Структура и семиотика художественного текста. Труды по знаковым системам XII. Тарту : Тартуский государственный университет, 1981. Вып. 515. С. 3-7.
 8. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., стер. Київ: Вища школа, 2006. 311 с.
 9. Миловидов В. А. От семиотики текста к семиотике дискурса : пособие по спецкурсу. Тверь, 2000. 98 с.
 10. Овчарек Б. Поняття та еволюція літературної семіотики. Література. Теорія. Методологія : монографія / упоряд. і наук. ред. Д. Уліцька. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 216-234.
 11. Полікарпова Ю.О. Семіотичний метод у літературознавстві США : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Київ, 2003. 20 с.
 12. Тодоров Ц. Поэтика. Структурализм “за” и “против” : сборник статей / под ред. Е. Я. Басина и М. Я. Полякова. Москва : Прогресс, 1975. С. 37-113.
 13. Тодоров Ц. Семиотика литературы. Семиотика: Антология / сост. Ю. С. Степанов. изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. С. 371-375.
 14. Тодоров Ц. Теории символа. Москва : Дом интеллектуальной книги, 1998. 408 с.
 15. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Санкт-Петербург : Симпозиум, 2006. 544 с.
 16. Wyślouch Seweryna. Literatura i semiotyka. Warszawa : PWN, 2001. 378 s.

Юрій Голобородько,

*аспірант кафедри іноземної літератури та слов'янських мов,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
<https://orcid.org/0000-0002-2255-6494>
м. Суми, Україна*

Творчість А. Аверченка періоду еміграції: розвиток жанру комічного

A. Averchenko's works of the emigration period: development of the comic genre

***Анотація.** У статті в межах дослідження творчості А. Аверченка періоду еміграції розглянуто елементи комічного та їх розвиток у його творах відповідно до змін настрою та життєвих обставин, з'ясовано основні терміни в цій сфері літературознавства, засоби та прийоми створення комічного, зв'язки дихотомічних елементів комічного й трагічного в його оповіданнях, проаналізовано окремі улюблені образи автора та особливості його оповіді. Виходячи з широкого спектру предметів дослідження життя і творчості А. Аверченка, що охоплюють еволюцію його поглядів, зміни настрою, мотиви й тематику творів – оповідань і фейлетонів, а також окремі періоди творчості, зокрема й у вигнанні та еміграції, метою статті визначено аналіз наукової рецепції розвитку жанру комічного у творах А. Аверченка періоду еміграції. Визначено, що творчість письменника дослідники поділяють на переважно гумористичну (дореволюційний період) і переважно сатиричну (пореволюційний період), за жанровими різновидами – побутові оповідання й гуморески, присвячені доволішній реальності; оповідання, сюжет яких часто створений фантазією автора (із гротеском, гіперболою, карикатурою); для створення комічного письменник майстерно використовує відповідні засоби та прийоми – іронію, сарказм, композиційні, описові й оповідні особливості; у творах цього періоду формується контекст трагічності, в якому комічне набуває інших форм – чорного гумору та трагікомічного; жанр сатири набуває в його творах розвитку, який характеризує нову літературу. Зроблено висновок, що особливості наукової рецепції творчості А. Аверченка мають виявити не лише значення його творів у загальному розвитку літератури, не лише його місце серед відомих письменників-сатириків, але й особливості творів у межах загальної проблеми малого оповідного жанру, зокрема поетики комічного в його оповіданнях і фейлетонах.*

***Ключові слова:** письменник, сатира, комічне, трагічне, еміграція, оповідання.*

Summary. *The article examines the elements of the comic and their development in the writer's works in accordance with changes of mood and life circumstances, clarifies the basic terms in this field of literature, means and methods of creating the comic, the relationship of dichotomous elements of the comic and tragic in his stories, analyses some of the author's favourite literary images and features of his story. Based on a wide range of subjects of study of A. Averchenko's works, covering the evolution of his views, mood swings, motives and themes of works – stories and feuilletons, as well as certain periods of creativity, including exile and emigration, the purpose of the article is analysis of scientific reception development of the comic genre in A. Averchenko's works of the emigration period. It is determined that researchers divide the writer's work into mainly humorous (pre-revolutionary period) and mainly satirical (post-revolutionary period), by genre varieties – everyday stories and humoresques devoted to the surrounding reality; stories, the plot of which is often created by the author's imagination (with grotesque, hyperbole, caricature); to create a comic writer skilfully uses appropriate tools and techniques – irony, sarcasm, compositional, descriptive and narrative features; works of this period the context of tragedy is formed, in which the comic acquires other forms – black humour and tragicomic; the genre of satire is developing in his works, which characterizes the new literature. It is concluded that the peculiarities of the scientific reception of A. Averchenko's works should reveal not only the significance of his works in the general development of literature, not only his place among famous satirists, but also their features within the general problem of small narrative genre, in particular comic poetics stories and feuilletons.*

Key words: *writer, satire, comic, tragic, emigration, story.*

Вступ. Наприкінці 80-х років ХХ століття актуальними стали дослідження письменників-емігрантів, які були вимушені залишити Батьківщину після більшовицької перемоги. Багато мотивів керували ними, зокрема неприйняття переможців, адже ті знищили колишнє заможне життя, Церкву, друзів або близьких. Багато митців, як люди аналітичного складу розуму, передбачали нецивілізований устрій майбутньої країни, зокрема репресії та тоталітарний нагляд, а тому захищали свою творчу свободу. Серед таких емігрантів був і Аркадій Аверченко – відомий у Росії письменник-сатирик, який спочатку боровся проти більшовиків у врангелівському Криму як агітатор і організатор медіазасобів, а згодом через Константинополь перебрався до Праги, де знайшов другу Батьківщину, звідки успішно гастролював Європою, хоча й не довго тішився творчою свободою.

Твори А. Аверченка як письменника-гумориста вивчалися у площині як аналізу його життя і творчості, так і розвитку самого жанру комічного, провідником якого (з характеристиками «король сміху», «найвеселіша людина в Росії» тощо) був митець. Так, М. Богданова [1] та Г. Погребняк [2] вивчають жанрові особливості його творів, А. Коротких [3] – дитячі образи, Е. Зозуля [4] – діяльність у колі

сатириконців, Д. Левицький [5] і Д. Николаєв [6] – творчість емігрантського періоду, Л. Ракитова [7] – публіцистичну діяльність, М. Рюміна [8] – естетику його гумору.

При тому залишаються менш дослідженими особливості наукової рецепції творчості А. Аверченка, що має виявити не лише значення його творів у загальному розвитку літератури, не лише його місце серед відомих письменників-сатириків, але й у межах загальної проблеми малого оповідного жанру, зокрема поетики комічного в його оповіданнях і фейлетонах. Виходячи з цього, метою статті є аналіз наукової рецепції розвитку жанру комічного у творах А. Аверченка періоду еміграції.

Методологія і методи дослідження. Для реалізації мети у дослідженні використано загальнонаукові методи аналізу теоретико-методологічних джерел, узагальнення, порівняння, проблемно-тематичний аналіз та компаративний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аркадій Аверченко, як творча особа, традиційно був пов'язаний із трансформаціями в культурному житті Росії. Так, уже з появи митця в Петербурзі гумористичний жанр отримує новий розвиток – від «безнадійно вульгарного чи гіркого сміху» до «ковтка свіжого повітря», для чого дібрано ним команду авторів журналу «Сатирикон» (надалі – «Новий Сатирикон»), серед яких слід відзначити знатних у недалекому майбутньому літераторів Л. Андрєєва, О. Блока, І. Буніна, С. Городецького, М. Гумільова, А. Купріна, Сашу Чорного, Теффі та інших майстрів-сатириків. Також він одним із перших передбачає значну небезпеку з боку більшовиків, висловлюючи це публічно, але не знаходить розуміння в політиків, які ще мали змогу й ресурси для протидії цій силі. Це призводить до чергових розчарувань, а коли більшовики здобули владу й закрили його «Новий Сатирикон», письменник покидає Петербург і плутаним шляхом (за його словами – «як сірий заєць») через Київ, Харків, Ростов-на-Дону, Катеринодар, Новоросійськ, Мелітополь досягає рідного Севастополя, де від весни 1919 року публікує фейлетони, закликає заможних людей матеріально допомагати Добровольчій армії, влаштовує різноманітні мистецькі акції зі збором грошей для жертв війни з Червоною армією. У своїх творах він висловлює сподівання на успіх боротьби проти руйнації та безправності, адже вважає, що «більшовизм страшний не лише для однієї Росії. Він страшний для всього світу» [9].

Щоб простежити елементи комічного та їх розвиток у творчості А. Аверченка, з'ясуємо основні терміни в цій сфері літературознавства, адже комічне має естетичну природу й розглядається як різновид смішного ще з античних часів.

Теорія комічного виявляє кілька класифікацій, що засновані, зокрема, на переданні негативної якості комічного об'єкта й переваги суб'єкта пізнання комічного, деградації, контрасту, суперечності, відхилення від норми тощо. А. Лейнонен серед них визначає три провідні теорії – теорію переваги, теорію звільнення від напруження та теорію несумісності, кожна з яких характеризує елементи, що спричиняють виникнення гумору [10]. І саме спільна для цих теорій ознака несумісності вказує на те, що комічне виникає від асиметричної взаємодії між персонажами, від логічної та ситуативної несумісності й ефекту несподіваності (а також, звичайно, від указівки на певну ваду об'єкта насмішки).

Наведені класифікації передбачають функціональну диференціацію самих категорій комічного – гумору, іронії, сарказму, сатири, де перший визначається як «різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах», коли висміюються здебільшого окремі недоліки, окремі смішні риси в характері людини; іронія – як «художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення»; «насмішка, замаскована зовнішньою благоприсойною формою» (тобто до попереднього домішується натяк, прихована інтенція); сарказм – як «їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка» (тобто відзначається відкритістю – не має прихованої семантики, а відзначається презирством); сатира – як «особливий спосіб художнього відображення дійсності, який полягає в гострому осудливому осміянні негативного» (тобто відзначається гострим непримиренним характером [11, с. 173, 313, 611]. Загалом гумор і сатира позначають жанрові різновиди комічного, а іронія та сарказм є прийомами його створення.

Таким чином, основною парою термінів, що залучені до аналізу творчості А. Аверченка, є саме гумор і сатира, що відрізняються ступенем негативного ставлення автора до зображуваного – чи це нейтральна насмішка, чи гостра. У соціальному ж вимірі найбільш ефективним є сатиричний комізм, адже він виконує конструктивну функцію порівняно з іронією, що існує лише для викликання сміху. Отже, визначаючи основні елементи комічного, потрібно акцентувати на його функції відбивати явища, які мають у собі певні невідповідності та елементи неочікуваності.

Як складник комплексу комічного визначається й сама оповідь як засіб передавання різноманітних повідомлень читачеві через опис дій, обстановки, настрою персонажів, їхніх думок і відчуттів. Так, А. Аверченко використовує оповідь від першої особи, що, як відомо, викликає довіру читача до висловленого автором. Також використовується наратив від так званого «всевидячого ока», що

має характер погляду ззовні на описувані події. Ці обидва різновиди оповіді мають комічне нашарування, тобто початково гумористично конотовані через різноманітні мовні звороти, що налаштовує читачів на сприйняття авторського гумору [10]. У зовнішньому описі персонажа комічний ефект часто створюється через невідповідність певних його ознак (наприклад, солідного віку чи відповідної будови тіла) з неадекватними діями. При цьому автор-оповідач чітко дистанціюється від описуваного героя, і оповідь стає більш експресивною, коли наратор виявляє свої особисті ситуативні почуття й думки.

Ще одним елементом передання комічного поряд із композицією та оповіддю є власне усне мовлення персонажів, що відбиває їхній соціальний статус, тип характеру, світобачення. Це мовлення передає комічність за допомогою мовних засобів, і такий наратив у російському літературознавстві позначається терміном «сказ», тобто є власне монологом, що створює додаткову художню інформацію для сприйняття читачем.

Створенню комічного сприяє мовна гра від письменника, коли виявляється творче, нестандартне використання лінгвістичних прийомів для акцентування на парадоксі між загальноприйнятою формою чи значенням і новою асоціацією чи мовним знанням. Так, нестандартність мовних зв'язків може виявлятися у відхиленні від стильових норм і змішанні стилів, наприклад перенесенні одного стилю мовлення в інший, що надає комічного забарвлення. Іншими словами, це невідповідність або спотворення звичного явища, скажімо, технічний аналіз, реалізований у підвищеному стилі мовлення. Наприклад, А. Аверченко застосовує техніку перетворення негативних героїв на позитивних або навпаки, змінює очікувані реакції персонажів на нестандартні (особливо це стосується образу Простодушного), що суперечать звичній поведінці читача, тобто створює комічний ефект завдяки прийомам несподіванки та порушення читачького очікування.

Відповідно до наведених вище позицій Д. Левицький розподіляє твори письменника на дві групи – побутові оповідання та гротески, де перші характеризуються сюжетами, в основі яких лежать спостереження автора за навколишньою дійсністю (наприклад, контраст між стрімким промисловим прогресом і звичним укладом життя Петербурга), а другі ґрунтуються на комічних ситуаціях і характеристиках, часто нереальних, створених фантазією автора (наприклад, різноманітні парадоксальні епізоди чи версії життєвих парадоксів [5, с. 332-334]. Загальним для них залишається комічна ситуація в будь-якому контексті. М. Рюміна це називає екзистенційною характеристикою людини ХХ століття, сутністю людини в сучасній культурі

[8, с. 238], що передбачає й правильне розуміння трагічного. Саме тому в оповіданнях А. Аверченка комічне часто виявляє, підкреслює й перекреслює трагічне. Ці опозиційні елементи взаємопов'язані, і цей зв'язок визначається як несподіваний ефект ототожнення смішного й сумного, веселого й жахливого.

Одним зі способів вираження діалектики комічного і трагічного є сатира, що, попри свою комічну сутність, має трагічну конотацію, тобто її форма включає всі засоби створення комічного, а зміст спрямований на вирішення складних трагічних суперечностей, якими наповнене людське життя та якими характеризується людське суспільство. І тому перехід від власне гумору до соціально / політично маркованої сатири в межах еволюції комічного в творчості А. Аверченка зумовлений змінами в його свідомості, що відбулися після більшовицької революції й фактично у період еміграції.

Якщо перші його збірки 1910 року були позначені саме сміхом над окремими людськими недоліками, поведінкою чи зовнішністю, що швидко зробило його популярним, оскільки сприймалося як ліки від туги і зневіри, то упродовж 1917 року А. Аверченко виявляє вже протест проти більшовизму, який не сприймається ним як цивілізована політична сила. Окрема описана ним подія репрезентує цю суспільно-політичну епоху через призму сприйняття її автором: зокрема, роздуми царя та визначення характеру революції інтерпретовані автором [7, с. 237-238] і вкладені в сюжетну лінію певного публіцистичного твору. Тобто, за словами Л. Ракивої, розвиток комічного (зокрема, жанру фейлетону в її дослідженні) в російській літературі безпосередньо пов'язаний з особливостями сприйняття навколишньої дійсності творчою людиною, яка свій індивідуальний протест виявляє в сатиричній формі.

Отже, еволюція комічного в творчості письменника остаточно відбулася після 1917 року зі зростанням інтересу автора до соціальних проблем, що зумовлюють використання вже сатири, адже завданням письменника вже постала дискредитація більшовиків, щоб швидше повернути колишню Росію. Тому збірки сатиричних / політичних памфлетів («Нечиста сила», «Дюжина ножів у спину революції») сповнені викривальним пафосом проти більшовиків. У такому напрямку ефективним стає гротеск: більшовики – це «нечиста сила», а революційний переворот – атракціон «Чортове колесо», через що його улюблена Росія зазнає руйнації та беззаконня. Також з'являється чорний гумор, що надає комічного відтінку страшним темам – руйнуванню людського життя («Садиба й міська квартира», «Скалки розбитого на друзки»), голоду («Поема про голодну людину», «Собачі мемуари») й навіть смерті.

Якщо у процесі розвитку сатиричної творчості традиційно виокремлювалися категорії класичної та фольклорної сатири, де класичний жанр переважно розглядався на прикладах творчості М. Гоголя й А. Чехова, а фольклорний – на прикладах народних анекдотів і казок, то сучасні дослідники вирізняють і третій категорійний різновид, представлений творчістю А. Аверченка, – суспільно-політичну сатиру, що з'являється через колективну творчість авторів журналу «Сатирикон» («Новий Сатирикон»), які посприяли перетворенню жанрової спрямованості від розважальної до суспільно-політичної – відповідно до висвітлення актуальних на той час проблем [4]. І саме А. Аверченко постає в центрі цих процесів і трансформацій, адже він був головним ентузіастом у тому колективі, а часопис був найпопулярнішим у Росії. І саме він продовжив цю діяльність в еміграції, коли розвиток жанру сатири відбувався швидкими темпами.

Кожен із періодів творчості А. Аверченка був тісно пов'язаний і безпосередньо зумовлений відповідними подіями в суспільно-політичному та літературному житті Росії. Спочатку сатирик виступав проти як звичайних людських хиб, так і монархії як устрою держави. Після ж жорсткого придушення першої революції та розформування Державної Думи почалися урядові репресії та жорстокі судилища, через що такі прогресивні трибуни, як «Новий Сатирикон», перебували під цензурним пресингом [4]. Однак редактор і автор А. Аверченко дотримуються своєї ідейно-естетичної позиції – не традиційного тоді сміху від відчаю («крізь сльози»), а здорового веселого висміювання недоліків суспільства.

При цьому загальний сатиричний настрій письменника, навіть сходячи до сарказму, не міг нівелювати його попередньої гумористичної естетики. Так, опублікований 1922 року збірник «Діти» відзначається чуттєвістю у змалюванні дитячої психології. Проте провідним стилем залишається трагікомічний, що найкраще реалізує мотив поневірянь емігрантів за кордоном. Ситуації описуються різні: одруження з господаркою квартири задля житла («Шукають кімнату»), чоловік називається жінкою, щоб вийти заміж за іноземця задля виїзду в Грецію («Гаїна шлюбу»). Ці ситуації схожі тим, що спочатку оповідання сприймається як звичайний анекдот побутової тематики, але фінал виявляється несподівано трагічним («Звичайна жінка», «Дама в сірому», «Історія одного актора», «Індичка з каштанами»).

Загалом доля емігрантів сприймається як трагічна, що зумовлено й мотивом відриву героя від Батьківщини. Тобто по суті А. Аверченко описує трагікомедію власного життя, відчай від втрати

колишніх православних і літературних традицій («Еволюція російської книги», «Володька», «Косьма Медичис», «Розмови в гостинній», «Урок літератури», «Сентиментальний роман»), що поєднує його з усіма російськими емігрантами в трагічному настрої безвиході («Росіянин у Європах», «Зруйнований мурашник», «Равлики», «Історія двох чемоданів»). Тобто в мотивній площині доміщується автобіографічний аспект.

Як побічне зауваження про автобіографічні ознаки цих творів зазначимо, що тема спогадів найбільше залучена в емігрантських оповіданнях письменника, де виявляє бажання А. Аверченка показати читачам майбутнього атмосферу гармонії старого російського світу, що назавжди втрачена. У цьому контексті автор поєднує роздуми про долю Росії та про власну долю. Тобто світогляд письменника зазнає принципових змін – від комічного дореволюційного до трагікомічного післяреволюційного.

Емігрантську творчість А. Аверченка можна розділити на два періоди – контрастивної тематики (протиставлення двох світів – колишнього та післяреволюційного) та останній (празький). Новий світ більшовицької Росії письменник не сприймає й тому описує гіперболістично, доводячи до абсурду: діти у школі не знають, що таке сніданок, немає книжок, а лідери держави – Ленін і Троцький (аналогічно в О. Толстого – Ленін і Сталін) – зображуються як сварливі обивателі. Із цим світом зіставляється світ емігрантів у Константинополі, де колишні можновладці перетворюються в обивателів, які шукають будь-якого зиску. Ситуації й першого, й другого світів висвітлюються у виданій 1921 року збірці памфлетів «Дюжина ножів у спину революції», де присутня й ностальгія у спогадах різних за статусом людей – дворян, купців, чиновників, військових, робітників, що викликало чимало критичних відгуків з боку «червоної» ідеології, зокрема особисто від самого Леніна у статті «Талановита книжка», про що ми вже зазначали вище. Навздогін митець випускає збірник «Дюжина портретів у форматі будуар».

У цих творах простежується художній прийом контрасту не лише в показі певних характерів, але взагалі, за словами М. Богданової, у протиставленні старої Росії (вже мертвої) та нової (фактично живої), де повернути колишнє означає повернутися до питомого (хоча воно вже безповоротно мертво), і саме тому чорний гумор і трагікомічне характеризують описані ним ситуації та образи [1].

Для того, щоб поєднати комічне і трагікомічне, автор використовує образ Простодушного – людини, яка дещо наївно сприймає жорстоку реальність, потрапляє під вплив шахраїв, але як фольклорний дурник створює контраст між духовним світом і матеріальним,

що є об'єктом сатиричного висміювання. Г. Погребняк зазначає, що таким чином створюється парадоксальна реальність в описі подій, адже такий наївний персонаж є ніби опонентом загальній масі людей або їх окремому представникові – і саме в тому, що має й висловлює власний погляд на реальність, перебуваючи поза суспільними стандартами – на протигагу традиції, стандартній свідомості. У цьому зрештою виявляється духовний конфлікт і несумісність таких опонентів [2].

Якщо розглядати таких же простодушних персонажів у творчості А. Аверченка, то слід згадати і про дитячі образи, яким він приділив особливу увагу, вважаючи дитяче сприйняття світу найближчим для себе, а дітей – такими, що найкраще зрозуміють його інтенції. Про це взаєморозуміння між ним і дітьми письменник згадує в передмові до збірки оповідань «Діти»: «З дітьми я прикидаюся неймовірно наївним, навіть жалюгідним чоловічком, який потребує заступництва й захисту. Може бути, у глибині душі малюк навіть буде дещо незважаючи мене. Нехай. Зате він відчуває свою перевагу, милостиво бере мене під свій захист, і душа його розкривається переді мною, як чашечка квітки перед променем сонця» [12, с. 412]. А. Коротких вивчає психологічний зв'язок між письменником і дітьми, визначаючи невідповідність внутрішнього дитячого світу зовнішньому матеріальному та розумінню дорослої людини, яка інакше сприймає навколишнє [3]. І саме ці невідповідності й становлять комічне в означених творах митця.

Д. Ніколаєв аналізує симпатію А. Аверченка до дітей, які для нього є носіями ширості, чистоти, власної гідності. Навіть у назві збірки оповідань «Про маленьких – для великих» відчувається це зіставлення, де дитячий характер надалі докладно аналізується (навіть присутні відповідні терміни, наприклад, у назві оповідання «Про дітей (Матеріали для психології)» та окремих фразах на кшталт «образи, що складуються в їх мозку»). Висновки ж робляться конкретні й риторичні: «революція не лише вбиває фізично, вона калічить духовно», «діти, у яких відняли дитинство», «незважаючи на весь жах того, що відбувається, дитяча душа зберігає свою ширість і чистоту» [6].

У такому контексті найбільше вражає контраст в описі: *«По зеленой молодой травке ходят хамы в огромных тяжелых сапожищах, подбитых гвоздями. <...> Прошли – полежал, полежал примятый, полураздавленный стебелек, пригрел его луч солнца, и опять он приподнялся и под теплым дыханием дружеского ветерка шелестит о своем, о малом, о вечном»* («Трава, прим'ята чоботом») [12, с. 386]. У мікротексті виділяємо негативно конотовану характеристику, де навіть іменник **гвоздь** додає до неї семантики важкості, жорстокості

й нездоланності. З такою характеристикою контрастує образ *зеленой молодой травки, стебелька*, який під дією цієї сили спочатку набуває негативної трансформації (*прямтый і полураздавленный*), а далі – у сприятливих умовах (*пригрел его луч солнца; под теплым дыханием дружеского ветерка*) – позитивної (*приподнялся*). Отже, тій грубій силі (вбачаємо в ній дорослий світ) протистоїть тоненька стеблинка, яка виявляє дитячу ознаку (*о малом*), що репрезентує істину (*о вечном*).

Д. Ніколаєв зазначає, що до дитячої тематики й, зокрема, контрастивних із дорослими позитивних образів дітей письменник звертається, щоб відійти від депресивного стану останніх років, від агресії та обману довколишнього світу. Діти асоціюються в нього з квітами – яскравими й духмяними на фоні сірого навколишнього життя. Проте він робить висновок, що все одно діти стануть колись дорослими, а їхнє майбутнє порівнює з деревом (дубком), що може стати університетською кафедрою, рамкою для портрету чи шибеницею. Митець скрушно зауважує: «Я б лише дітей і визнавав за людей», – адже «доросла людина – майже завжди мерзотник» [6].

Повертаючись до образу простодушної людини, зазначимо, що він також був трансформований зі зміною творчої іпостасі митця в період пізньої (стабільної) еміграції, що відзначали не лише дослідники творчості А. Аверченка (наприклад, А. Корпілова та К. Шипл) – він сам у післямові до «Записок Простодушного» говорить про себе: «Як разуче згодом змінився характер творчості Аверченко! <...> немає більше простодушності у виразі обличчя мого <...> помер простодушний... Викували з нас – благодушних, м'яких, ласкавих дурнів – міцніших за залізні вироби» [12, с. 64]. Ці щирі слова письменника підтверджуються в образах його персонажів, які часто виявляють схожі з автором риси, і ця особливість пов'язується дослідниками з прийомом сатиричної «маски».

Так, М. Богданова, досліджуючи співвідношення автора й оповідача в наративі А. Аверченка, відзначає, що така маска в письменника виразна та рельєфна, хоча й уявна за сутністю. Вона виявляється в побудові фраз, виборі лексики, але загалом – визначає авторський погляд на зображувані події та оціночне ставлення до них [1]. Наприклад, у збірках «Записки Простодушного», «Киплячий котел» і драмі «На морі» письменник зображує життя емігрантів, описуючи різні характери та засоби виживання й бізнесу в нових для колишніх росіян умовах. І це відбувається через призму бачення оповідача – «простодушного», що аналогізується з автором. Дещо інакше ці події сприймаються через погляд дитини (збірка «Діти», 1922 рік), де письменник виявляє глибокі знання вікової психології

та різноманітні унікальні фантазії. Останньою працею став роман «Жарт Мецената» (1923 рік), виданий у Празі після смерті А. Аверченка, де вже сам Меценат схожий (навіть зовнішньо) на автора в уявній часовій перспективі.

Висновки з дослідження. Отже, розглянувши теоретико-методологічні аспекти дослідження творчості А. Аверченка періоду еміграції, можна зробити такі висновки: творчість письменника поділяється дослідниками на переважно гумористичну (дореволюційний період) і переважно сатиричну (пореволюційний період), за жанровими різновидами – це, по-перше, побутові оповідання й гуморески, присвячені довколишній реальності; по-друге – оповідання, сюжет яких часто створений фантазією автора (з домінуванням гротеску, гіперболи, карикатури); для створення комічного письменник майстерно використовує всі відповідні засоби та прийоми – іронію, сарказм, композиційні, описові й оповідні особливості; у творах цього періоду формується контекст трагічності, в якому комічне набуває інших форм – чорного гумору та трагікомічного; жанр сатири набуває в його творах розвитку, який характеризує нову літературу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова М.В. Проблема жанрового своеобразия литературного и публицистического творчества А.Т. Аверченко : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.10. Краснодар, 2000. *Человек и наука*. URL : <http://cheloveknauka.com/problema-zhanrovogo-svoeobraziya-literaturnogo-i-publitsisticheskogo-tvorchestva-a-t-averchenko> (дата звернення: 15.09.2021).
2. Погребняк Г. А. Поэтика парадоксального в малой сатирико-юмористической прозе первой трети XX века (А. Аверченко, Саша Черный) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.01 : Самара, 2003. 142 с.
3. Коротких А. В. Детские образы в юмористической прозе Саши Черного, А. Аверченко и Тэффи : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.01. Москва, 2003. 237 с.
4. Зозуля Е. Д. «Сатириконцы». *Русская литература* : историко-литературный журнал. 2005. № 3. С. 185-209.
5. Левицкий Д. Жизнь и творческий путь Аркадия Аверченко. Москва : Новый путь, 1999. 552 с.
6. Николаев Д.Д. : Русский юморист (А.Т. Аверченко). URL : <http://averchenko.lit-info.ru/averchenko/kritika-ob-averchenko/nikolaev-yumorist-averchenko.htm> (дата звернення: 15.09.2021).
7. Ракитова Л. А. Фельетоны А. Т. Аверченко 1917–1918 годов: проблемно-тематические и художественные особенности. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія «Літературознавство»*. 2015. Вип. 1. С. 228-241. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2015_1_21 (дата звернення: 15.09.2021).
8. Рюмина М. Т. Эстетика смеха. Смех как виртуальная реальность. Москва : КД «Либроком», 2010. 320 с.

9. Аверченко А. Т. Собрание сочинений : в 13 т. Т. 12. Рай на земле. URL : http://az.lib.ru/a/awerchenko_a_t/text_1922_ray_na_zemle.shtml (дата звернення: 05.09.2021).
10. Leinonen Anastasia. Huumorin ilmaisukeinot A. Averkchenko nvalituissa kertomuksissa. Itä-Suomen yliopisto, 2015. URL : <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20160106> (дата звернення: 05.09.2021).
11. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
12. Аверченко А. Т. Собрание сочинений: В 6 т. Т. 5. Чудеса в решете / сост., подгот. текстов, коммент. Ст. Никоненко. Москва : ТЕРРА-Книжный клуб, 2007. 528 с.
13. Аверченко А. Т. Собрание сочинений : в 6 т. Т. 6. Отдых на крапиве / сост., подгот. текстов, коммент. Ст. Никоненко. Москва : ТЕРРА-Книжный клуб, 2007. 480 с.

УДК 821.09(430)Гесце:159.923

DOI <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2021.20.237-251>

Михайло Рошко,

кандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету іноземної філології,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0001-6325-986X>
м. Ужгород, Україна

Ігор Гаврило,

старший викладач кафедри романських мов і зарубіжної літератури,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0003-1782-7146>
м. Ужгород, Україна

Тетяна Славич,

старший викладач кафедри романських мов і зарубіжної літератури,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0002-1928-3237>
м. Ужгород, Україна

Магічний театр та його семантичне навантаження у романі Германа Гесце «Степовий вовк»

Magic theatre and its semantic role in Hermann Hesse's novel "Steppenwolf"

Анотація. У статті «Магічний театр та його семантичне навантаження у романі Германа Гесце «Степовий вовк» робиться спроба розтлумачити значення як окремих сцен, у котрі потрапляє протагоніст роману у так званому «Магічному театрі», так і композиційну роль подій у театрі для твору загалом і для розуміння авторської концепції особистості зокрема. Роман «Степовий вовк», як усі пізні романи Германа Гесце, можна вважати «біографією душі», тобто основою твору є розкриття усіх складнощів внутрішнього світу протагоніста та простеження його світлої еволюції (вдалої або невдалої) з одного рівня внутрішнього розвитку на інший, вищий. Цей внутрішній розвиток головного персонажу проходить відповідно до так званої індивідуації (термін в аналітичній психології Карла Юнга, вплив якої на пізню творчість письменника є беззаперечним). Для кращого розуміння протиріч внутрішнього

світу головного персонажа у статті звертається увага на специфіку конфлікту роману, котрий є подвійним: перший, «зовнішній», полягає у протиставленні смаків та системи цінностей творчої особистості зі смаками та системою цінностей міщан – обивателів; другий, «внутрішній», розкривається у протиставленні Гаррі Галера і Степового вовка як двох антагоністичних сил у внутрішньому світі протагоніста. Зрештою, сюжет роману базується на спробі Гаррі Галера під керівництвом красивої жінки Герміни (котра за термінологією того ж таки К. Юнга є архетипом Аніми, як сам Гаррі як творча особистість є архетипом Персона, а Степовий вовк – архетип його Тіні) піднятися на вищий рівень внутрішнього розвитку – на рівень гармонійної особистості, або, за термінологією К. Юнга, «Самості». На цьому шляху йому потрібно навчитися не протиставляти себе масам обивателів і їхнім цінностям та смакам, у результаті чого він тільки прирікає себе на незадоволення навколишнім світом і на почуття самотності і непотрібності, що зрештою підштовхує його до наміру вчинити самогубство, а примиритися з ними, не відмовляючись при цьому від своїх набутих інтелектуальних смаків і цінностей, тобто об'єднати протилежності. Такий самий процес зняття ворожнечі протилежностей повинен примирити і його Персону і Тінь, щоб згармонізувати свій внутрішній світ. Складнощі протагоніста на цьому шляху і стають основою сюжету роману. Та найважчим і найважливішим для переходу особистості на вищий рівень – до гармонійної «Самості» – є процес вивільнення свого внутрішнього «я» зі шкаралупи так ще до кінця і не здоланого егоїзму, жалю до себе тощо... Спроба вивільнитися з цієї шкаралупи самолюбства відбувається у галереї сцен у так званому «Магічному театрі». І найглибше проникнення у лабіринти світогляду Гаррі Галера відбувається там же. Багато сцен у цьому театрі є не зразу зрозумілими навіть для досвідченого читача. Тож у статті робиться спроба пояснити семантику усіх сцен, у котрі потрапляє протагоніст, та значимість їх для глибшого розуміння як внутрішнього світу Гаррі Галера, так і авторської концепції особистості. У спробах детального роз'яснення усіх подій у «Магічному театрі» і полягає новизна дослідження.

Ключові слова: «Магічний театр», концепція особистості, конфлікт, «Степовий вовк», Герман Гессе, індивідуація, «біографія душі», архетипи, Гаррі Галер, Аніма, Тінь, Персона.

Summary. The article attempts to explain the significance of individual scenes in which the protagonist of the novel in the so-called «Magic Theater» participates and the compositional role of events in the theater

for the work in general and for understanding the author's concept of personality in particular. The novel «Steppe Wolf», like all later novels by Hermann Hesse, can be considered a «biography of the soul», i.e. the basis of the work is to reveal all the complexities of the inner world of the protagonist and trace his worldview evolution (successful or unsuccessful) from one level of internal development to another. This inner development of the main character is depicted in accordance with the so-called individuation (a term in the analytical psychology of Carl Jung, whose influence on the late work of the writer is undeniable). To better understand the contradictions of the inner world of the main character, the article draws attention to the specifics of the novel's conflict, which is twofold: the first, "external" is to contrast the tastes and values of the creative personality with the tastes and values of burghers; the second, "inner," is revealed in the opposition of Harry Haller and the Steppe Wolf as two antagonistic forces of the protagonist's inner world. After all, the plot of the novel is based on Harry Haller's attempt to raise to the higher level of internal development – the level of harmonious personality, or, in the terminology of C. Jung, "Self". The main character tries to reach it under the guidance of a beautiful woman Hermine (who in the terminology C. Jung is the archetype of Anima, as Harry himself as a creative person is the archetype of the Person, and the Steppe Wolf – the archetype of his Shadow). On this path of self-understanding he must learn not to oppose himself to the masses of citizens and their values and tastes, because it leads to condemning himself to dissatisfaction with the world, loneliness and uselessness, which ultimately pushes him to suicide. Thus, he must learn how to reconcile with them without giving up his personal intellectual tastes and values trying to unite the oppositions.

An attempt to break free from this shell of selfishness is depicted in the gallery of scenes in the so-called "Magic Theater". Therefore, the article attempts to explain the semantics of all the scenes in which the protagonist participates, and their significance for a deeper understanding of both the inner world of Harry Haller and the author's concept of personality.

Key words: *Magic Theater, concept of personality, «Steppe Wolf», Hermann Hesse, individuation, «biography of the soul», analytical psychology, archetypes, Shadow, the anima, Person.*

Вступ. Як відомо, на світогляд Германа Гессе (1877–1962 рр.) впливало кілька основних факторів, серед яких необхідно назвати німецьку літературу, особливо творчість Й.В. Гете і романтиків XIX століття (Новалис, Людвіг Тік та ін.), філософські концепції Фрідріха Ніцше, аналітичну психологію Карла Юнга (особливо система архетипів та концепція індивідуації), і релігійні вчення

Сходу (буддизм і даосизм), особливо їхнє бачення світу як постійного взаємопроникнення протилежностей Інь та Ян та орієнтація особистості на досягнення «просвітлення». Одна з дослідниць романів письменника Н. Павлова зазначає: «Багаточисельні дослідники творчості Гесе не раз пояснювали і коментували його твори, відкриваючи в них сліди релігій і філософських доктрин Сходу, і найперше індійської духовності, з котрою він познайомився ще в батьківському будинку і пізніше за перекладами пам'яток індійської літератури «Бгагавадгіти», книг Вед і Упанішад, а також ідей даосизму і китайсько-японського дзен – буддизму» [6, с. 14]. Отже, видно, що світогляд письменника був глибоким, наповненим сучасними йому інтелектуальними концепціями особистості, світу, сенсу життя, філософськими системами європейської цивілізації та вченнями Сходу, осмисленням світової літератури, музики і мистецтва взагалі. Не дивно, що і в його творах, особливо в романах пізньої доби, так багато філософських і психологічних концепцій. Особливо складним для розуміння системи поглядів автора є найбільш загадковий його роман «Степовий вовк», у центрі якого – історія внутрішнього перетворення протагоніста Гаррі Галера. Кульмінацією цих перетворень є події у так званих «сценках» Магічного театру. Осмислення як кожної такої сценки окремо, так і всіх їх у сукупності для розуміння їхнього впливу на внутрішню еволюцію головного персонажа ще ніким із дослідників не розглядалося ні послідовно, ні цілісно. У статті і буде зроблена спроба осмислити семантичну функцію як окремих сцен, так і Магічного театру в цілому та їхню композиційну роль в еволюції персонажа.

Аналіз досліджень. Творчість нобелівського лауреата Германа Гесе широко досліджена літературознавцями. Серед тих, хто глибоко досліджував його романи у колишньому Радянському Союзі, варто назвати нашого співвітчизника Д. Затонського, російських літературознавців Н. Павлову, А. Михайлова, грузинських дослідників Р. Каралашвілі, Г. Хуцішвілі та ін. Можливо, найбільш глибоко і всеохоплююче творчість письменника дослідив Резо Каралашвілі у монографії «Світ роману Германа Гесе» (1984 р.). Багато уваги у цій книзі присвячено і роману «Степовий вовк». Але у жодному дослідженні не розтлумачено усі сцени, у котрі потрапляє протагоніст роману у так званому «Магічному театрі», хоча саме події у цьому театрі є, можливо, найбільш значимими на шляху Гаррі Галера до самовдосконалення і найбільш складними для розуміння.

Мета статті, завдання. У нашому дослідженні зроблена спроба розтлумачити сцени у так званому «Магічному театрі», у котрій потрапляє протагоніст роману «Степовий вовк» Гаррі Галер, а також

зрозуміти композиційну роль та семантичне значення цих подій у розкритті еволюції головного персонажу. А оскільки значення сцен у «Магічному театрі» у згаданому романі літературознавцями розглянуто досить поверхово, у спробі їх детального аналізу і буде полягати новизна дослідження. Завдання на шляху досягнення мети: розкриття конфлікту у творі, аналіз кожної сцени у «магічному театрі», узагальнення їхнього комплексного значення для еволюції особистості протагоніста та їхньої композиційної ролі у творі. **Об'єктом нашого дослідження** обрано один з найпопулярніших романів письменника – «Степовий вовк» (1927 р.). **Предметом дослідження** є розкриття семантичної вагомості сцен у «Магічному театрі» у романі Германа Гессе «Степовий вовк» для розуміння еволюції особистості протагоніста у творі.

Методологія і методи дослідження. Послугуємося психологічним і міфологічним методами наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. В усіх пізніх романах Германа Гессе увага насамперед зосереджується на еволюції особистості головного персонажу. Як стверджує один із найбільш глибоких дослідників творчості письменника Резо Каралашвілі, «акцент в книгах Гессе ніколи не зосереджується на сучасному йому суспільстві, на означеній світобудові, а завжди на особистості, на окремій людині. Та і в людині письменника цікавили аж ніяк не її успіхи і невдачі у світі, не зовнішня кар'єра, а внутрішні, душевні процеси, здатність цієї людини до переродження і душевного оновлення. Про важкий процес «олюднення», про рух від низького емпіричного «я» в напрямку до вищої особистості, схованої в глибинах людини, розповідають буквально усі твори Гессе. Тут що не книга, то історія душі, що не роман, то пристрасна сповідь і душевні виливи про труднощі на шляху від «зовнішньої» до «внутрішньої людини» [3, с. 17–18]. Загалом історію внутрішніх перероджень своїх персонажів письменник будував на основі вчення психолога Карла Юнга, котрий процес внутрішнього переродження особистості назвав «індивідуацією».

Не є винятком і один із найзагадковіших романів письменника «Степовий вовк» (1927 р.), котрий вважається одним із найцікавіших і водночас найбільш закодованим і складним для тлумачення твором. Перед нами на перший погляд дійсно роман – біографія протагоніста Гаррі Галера, старшого самотнього інтелігента, творчої людини високої культури, письменника.

З головним персонажем твору ми знайомимося завдяки молодому чоловікові, у тітоньки котрого якийсь час винаймав кімнату Гаррі Галер і кому залишив свій рукопис після переїзду в інше місце. Племінник господарки будинку і публікує цей рукопис, попередньо

написавши до нього «Передмову видавця», у котрій пояснює свої мотиви публікації і передає свої враження від знайомства з дивакуватим жильцем. Зі слів автора передмови ми дізнаємось, що Гаррі Галер жив самотньо, був замкнутим чоловіком, багато читав, писав, загалом був людиною високоосвіченою та інтелігентною.

Видавець визнає, що сам не належить до когорти інтелігентів, а, скоріше, представляє широку масу звичайних обивателів, називаючи себе звичайним міщанином, бюргером, для якого тип життя людини інтелектуальної і духовної ніби то є чужим і незвичним. І водночас йому вдається проникливо зрозуміти загадкову душу квартиранта: «Я зрозумів, що Галер – геній страждання, що він – у душі деяких тезисів Ніцше, виробив у собі геніальну, необмежену, жажливу здібність до страждань. Одночасно я зрозумів, що підґрунтям його песимізму є не зневага до навколишнього світу, а зневага себе самого...» [2, с. 13]. (Насправді бажання письменника показати оповідача недалеким обивателем здається не цілком виправданим: адже звичайні міщани навряд чи так добре знайомі з працями Ніцше або можуть робити такі глибокі з точки зору психології висновки щодо особистості творчих людей).

Уже у «Передмові видавця» вимальовується одна із провідних суперечностей твору – між смаками і цінностями творчої людини і смаками і цінностями світу недалеких обивателів.

У першій після передмови частині роману – «Записках Гаррі Галера» – згаданий конфлікт ще більше загострюється, розкритий з точки зору творчої особистості. Тепер уже Гаррі Галер розповідає про свою несумісність зі світом міщанства: «...важко знайти божественний слід посеред цього життя, котре ми ведемо, посеред цієї, такої вдоволеної, такої міщанської, такої бездуховної епохи, перед видом цієї архітектури, цих справ, цієї політики, цих людей! Як же не бути мені Степовим вовком і нещасним відлюдником у світі, жодної цілі котрого я не розділяю, жодна радість котрого мене не хвилює». [2, с. 28].

І справді, Гаррі Галер любить класичну музику (В. А. Моцарта, Й. С. Баха), захоплюється визначними літературними творами, добре знає філософські праці (наприклад, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера, Б. Паскаля, Р. Декарта), цікавиться світовими релігіями, особливо Східними, тощо. Звичайно, що його світогляд є чужим для світу обивателів з їхнім інтересом тільки до низькопробних музикальних шлягерів (зокрема, до модного на той час джазу), до газет і хіба що масової літератури. Ось як Галер оцінює сучасну йому музику: «Звичайно, у порівнянні з Бахом, Моцартом і справжньою музикою вона була свинством – хоч свинством було усе наше мистецтво, усе

наше мислення, уся наша показна культура, якщо порівнювати їх зі справжньою культурою» [2, с. 34]. То ж і не дивно, що Гаррі у цьому суспільстві почувається самотнім, нікому не потрібним, що і стає причиною його наміру покінчити життя самогубством.

У третій частині роману – «Трактаті про Степового вовка», котрий Гаррі Галеру вручив чоловік, що носив містом плакат з рекламою «магічного театру», читає ознайомлюється зі спробою узагальнення протиставлення творчої особистості митця і світу міщанства, а також зі спробою розуміння складності внутрішнього світу творчої особистості загалом і Гаррі Галера зокрема. У «Трактаті...» відчуються відгуки ніцшеанської концепції «надлюдини». Саме з ніцшеанської точки зору характеризуються міщани: як середньостатистична більшість людства: «...міщанин за своєю суттю – створіння зі слабким імпульсом життя, злякане, котре боїться хоч скільки – небудь поступитися своїм «я», легко кероване. Тому-то він і поставив на місце влади більшість, на місце сили – закон, на місце відповідальності – процедуру голосування» [2, с. 48]. Тож твердження Галера про антагонізм міщанства і творчої особистості чимось нагадують антагонізм натовпу і надлюдини у творі Ніцше «Так казав Заратустра».

Перед нами ніби вкотре постає варіація певного літературного штампу, особливо популярного у романтичній літературі XIX століття: протиставлення високодуховної інтелектуальної творчої особистості і натовпу пересічних обивателів.

Але автор не розвиває згадане протиставлення, а переінакшує, зміщуючи акцент зі звичного нам надання переваги генію над натовпом на розуміння ущербності образу життя обох сторін названої бінарної опозиції. З одного боку, обивателі живуть «природним життям» з усіма радощами тіла і простих земних благ, але у них відсутні високі інтелектуальні і творчі здобутки, немає високого духу і розуміння і знання високої культури. З іншого боку, Галер піднявся до розуміння високої культури, духовності, але вже не вмє радіти простим проявам життя. Якщо озброїтись термінологією уже згаданого М. Бахтіна, то Галер живе «тілесним верхом», відмовившись від життя «тілесного низу», а обивателі – «тілесним низом», не опанувавши благ «тілесного верху» (голова, інтелект, духовність).

Відомо, що у пізній творчості письменника простежується наявність концепцій знаменитого психолога Карла Юнга, зокрема такі концепції, як процес індивідуації, тобто розвитку особистості до рівня ідеалу – так званої «Круглої особистості» (тобто особистості гармонійної). За вченням Юнга, шлях до такої гармонійної особистості може зробити людина, котра уже піднялась над рівнем життя обивателів до рівня освіченої, творчої особистості. Але знаходиться

на цій сходинці нічим не краще, ніж перебувати на першій, навіть у дечому гірше: і там, і там життя людини – ущербне, неповноцінне, негармонійне, але у другому випадку воно ще й сповнене страждань від відчуття самотності, відчуття, що люди навколо тебе не розуміють, а часто і ставляться вороже. Смісл же розвитку особистості, за Юнгом, і полягає в тому, щоб обов'язково піднятися на ще вищу, третю сходинку – сходинку гармонійної особистості. У своїх пізніх романах Гессе і намагається показати спробу інтелектуала, творчої особистості піднятися на цю «третю сходинку», тобто переродитися у геніальну гармонійну особистість.

У спробі цього переходу і бачимо Гаррі Галера. Він повинен, не втрачаючи надбаної високої культури, інтелектуального рівня і духовного розвитку, повернути собі відкинуті ним як риси життя чужого йому світу обивателів «прості земні радощі життя». Тобто гармонізувати два антагоністичні типи життя. Таке примирення «бінарних опозицій» уже зустрічалося у концепціях Фрідріха Ніцше («Над Добром і злом»), ще більш відоме воно у релігійних вченнях Сходу (поєднання Інь та Ян), у наш час ним послуговується постмодернізм з його «деконструкцією бінарних опозицій»: «замість «або – або» – ставити «і – і»).

У романі наведені приклади таких відомих «гармонійних особистостей» минулого: це насамперед Гете і Моцарт, котрі представляють у творі так званих «Безсмертних». Ці два веселі генії, справді, аж ніяк не були самотніми аутсайдерами, страждальцями-відлюдниками і не демонстрували своїх страждань «від своєї геніальності».

Такий перехід не може не бути складним і болючим. Гаррі про це здогадується: «Цей Степовий вовк повинен був померти, повинен був своїми руками покінчити зі своїм ненависним життям – або ж повинен був переплавитись у смертельному вогні оновленої самооцінки, зірвати з себе маску і рушити в дорогу до нового «я». [2, с. 61]. Гаррі втратив інтерес до життя, усе навколо його дратувало. Тоді він і вирішив не відкладати самогубство.

Оновлення Гаррі починається з моменту знайомства з у барі «Чорний орел» з красунею Герміною, котра проявила надзвичайний інтерес до його нещасного стану, до нього самого. Чому вона його вчить? Повернути відкинуті цінності життя звичайних обивателів, не втрачаючи своїх інтелектуальних смаків та здобутків. Герміна ж підводить його до думки, що справжньої причини відмовлятися від життя у нього не було, а був тільки «незрілий юнацький жаль до себе», тобто, попри всю його інтелектуальну розвиненість, його егоїзм ще залишався в'язницею його справжнього «я». Аналізуючи скандал з молодим професором, сповненим націоналістичної ненависті до

інших націй і прагнення нової війни, що і було останньою краплею, котра спричинила повний відчай Галера і його остаточне рішення самогубства, жінка стверджує: «Був би він розумнішим, то просто б **посміявся** і над художником (автором портрету Й. В. Гете, котрий і став приводом для сварки – примітка автора статті) і над професором. Був би він божевільним, він би жбурнув їм у обличчя їхнього Гете. А оскільки він усього лише маленький хлопчик, він тікає додому і хоче повіситись» [2, с. 81].

Завдяки Герміні Гаррі намагається примирити не тільки свої цінності з цінностями обивателів, але і людину і звіра всередині своєї розколотої особистості. У цьому протиставленні людина, митець виступає як носій культури, духу, інтелекту, певних правил, а Степовий вовк – як природні задатки, інстинкти, хаос і свобода. Герман Гессе у багатьох своїх творах змальовує згадану антитезу між природою і духом, між землею і небом, між емоційним жіночим, материнським началом і чоловічим, «батьківським» інтелектом, «логосом». У такій дихотомії знову можемо побачити відбиток тих начал, котрі Фрідріх Ніцше досить вичерпно і вдало охарактеризував у праці «Народження трагедії, або еллінство і песимізм» як начала Діоніса (Хаосу і темної енергії) і Аполлона (Логоса, Світла і форми).

Головне випробування Гаррі відбувається у так званому «Магічному театрі». До того, як потрапити у театр, він потрапляє на маскарадний карнавал у ресторані «Глобус», у пошуках Герміні збігає сходами у підвальний зал, котрий називають «Пеклом», де музиканти одягнені у костюми чортів. Важливим тут є образ карнавалу, значення котрого у європейській культурі так глибоко охарактеризував відомий літературознавець М. Бахтін у визначній праці «Творчість Франсуа Рабле і народна сміхова культура Середньовіччя».

Рух Галера сходами вниз у зал з назвою «Пекло» натякає на символічну смерть «старої особистості» протагоніста під час переходу на новий рівень. Тут смерть теж є символічною, вона є образом карнавальним. За словами того ж таки М. Бахтіна, «риси її – амбівалентність: в ній у тому чи іншому вигляді даються (або окреслюються) обидва полюси зміни – і старе і нове, і помираюче, і те, що народжується, і початок і кінець метаморфози» [1, с. 31].

Танок з Герміною символізує поєднання Галера, роздвоєного на Степового вовка і інтелігента, зі своєю важливою частиною душі – так званою Анімою, котра і допомагає йому рухатися до своєї Самості. Образи роману чітко вписуються в концепцію Карла Юнга про архетипи особистості. Так, образ Степового вовка може асоціюватися з архетипом Тіні (це зосередження інстинктів, заборонених імпульсів і бажань, хаосу, незрозумілих глибин підсвідомості тощо),

антагоністичний образ Гаррі як інтелектуала – з архетипом Персони (це людина, котра асоціює себе зі своїм соціальним статусом, професією, рисами характеру тощо). Надзвичайно важливим є архетип Аніми (душа, котра у чоловіків відповідає за жіноче начало, природу, емоційність, любов), котра і намагається примирити внутрішні протиріччя, особливо Персону з Тінню.

До «Магічного театру» Гаррі запрошує саксофоніст Пабло. За його словами, цей театр – це внутрішній світ Галера: «Адже ви знаєте, де ховається цей другий світ і що світ, котрий ви шукаєте – це світ вашої особистої душі [2, с. 151]. У «Магічному театрі» Гаррі усвідомлює, що його уявлення про себе як про сукупність двох антагоністичних образів – Гаррі (Персони) і Степового вовка (Тіні) – є помилковим, занадто спрощеним. Насправді він, як і кожна особистість, складається із безкінечної кількості різних внутрішніх «Я»: «Якусь мить я бачив знайомого мені Гаррі, тільки з незвичайно веселим, світлим, сповненим сміхом обличчям. Та не встиг я його впізнати, як він розсипався, від нього відділилася друга фігура, третя, десята, двадцята, і усе величезне дзеркало заповнилось суцільними Гаррі або шматками Гаррі, кожного з яких я бачив і впізнавав тільки долі миті» [2, с. 155]. Усі ці Гаррі різного віку «бігали, скакали» навколо і зникали у різних напрямках. Попростувавши за одним із тих Гаррі, юнаком, Галер разом із ним зупинився перед одними з багатьох дверей. На них був напис: «Усі дівчата твої! Кинь у щілину одну марку». Юнак зник за тими дверима, а наш Гаррі продовжив подорож. Привернули його увагу двері з написом «Запрошуємо на веселе полювання! Велика дичина – автомобілі». У цій залі іде справжня війна між пішоходами і автомобілістами. Гаррі зустрічає товариша дитинства Густава, і той затягує його на дерево, дає гвинтівку, і вони починають полювання на автомобілістів, відстрілюючи тих одного за одним. Миролюбний Гаррі, противник війни і насилля, інтелігент-пацифіст, раптом відчуває насолоду від вбивства, від насилля над іншими. Цей епізод змальовує як те, що в кожній особистості потенційно сплять різні нахили і смаки, різні сили, навіть деструктивні, котрі у певний момент у певних умовах можуть пробудитися несподівано для самої людини. Цей епізод також показує, що причиною ворожнечі і ненависті між людьми, навіть війни може стати розділення за будь-якою ознакою, часто навіть геть дріб'язковою. Тут пародійно змальована війна двох таборів, безглуздо розділених за ознакою «пішохід – автомобіліст», і ми розуміємо, що насправді таке розділення на ворогуючі табори в житті людства відбувалося і відбувається безліч разів за безліччю ознак: бідність – багатство, атеїзм – релігійність, іслам – християнство, католицизм – протестантизм, а

також за національними, політичними, мовними ознаками... Не важливо, що саме береться за основу розділення, головна причина в тому, що люди не готові мирно сприймати «інакшого», точніше «інакших».

Другі двері, у котрі входить Гаррі, мають напис «Урок побудови особистості. Успіх гарантований». Там наш протагоніст бачить чоловіка, що у позі лотоса сидить на підлозі перед шахами, де різні фігурки – це різні «я» того ж таки Гаррі Галера, різні «я» будь-якої особистості, котрі, за словами вчителя гри в шахи, можна складати у різних комбінаціях, кожного разу будуючи трохи інший різновид тої ж особистості: «Тому, хто звідав розпад свого «я», ми показуємо, що свої шматки він завжди може у будь-якому порядку скласти заново і добитися таким чином безкінечної різноманітності у грі життя» [2, с. 166]. Це ніби підказка для Гаррі в тому, що його нещастя в житті є надуманими, що він, як і будь-яка особистість, здатен перебудувати себе і змінити своє життя, змінити ситуації, ставлячись до усього як до гри з безкінечними можливостями варіацій.

У третьому залі, на дверях якого був напис «Диво дресування степових вовків», ми разом з протагоністом бачимо, як приручений вовк, переповнений страху і рабської покірності, слухняно виконує усі команди дресувальника і різні трюки, непритаманні природі хижака. Такий заляканий вовк здається жалюгідним і викликає жаль. Але потім вовк забирає батіг і виступає у ролі самовпевненого і жорсткого дресувальника, а заляканий чоловік виконує всілякі принизливі трюки. Безперечно, тут автор змальовує нам те, як вихована цивілізована людина часто подавляє у собі природу, низькі інстинкти та агресивні чи деструктивні з погляду загальноприйнятих норм і цінностей імпульси, керуючись у житті суспільними нормами поведінки і відповідним соціальним статусом. Але іноді подавлені імпульси проривають заборонні перегородки і починають домінувати, примушуючи людину робити несподівані вчинки, котрі суперечать її вихованню, соціальному статусу чи сформованим поглядам.

За четвертими дверима з написом «Всі дівчата твої» Галер потрапляє у світ втрачених можливостей у стосунках з дівчатами, котрі йому подобались, але з якими він не наважився колись зав'язати романтичні стосунки. Зараз Гаррі отримує можливість «ще раз вступити у ту саму воду», і цього разу він уже не втрачає свого шансу, йому вже не заважає страх, і переживає любовні історії з різними колись втраченими для себе дівчатами і жінками, котрі колись йому подобались. Останні двері, у котрі увійшов Гаррі, мали напис «Як убивають коханням». Він зайшов з ножом у руці, розбив дзеркало, у котрому відображався Гаррі, і побачив на підлозі Герміну в обіймах

Пабло: «На килимах, що заховали підлогу, лежали двоє голих людей, вродлива Герміна і красивий Пабло, поряд, у глибокому сні, глибоко виснажені любовною грою, котра здається ненаситною і, однак, так швидко насичує» [2, с. 180]. Гаррі, переповнений ревностями, всаджує ножа у серце жінки. Насправді він убиває свою Аніму, продемонструвавши цим свою неготовність позбутись егоїзму і піднятися на рівень «Самості». Зрештою, у романі на прикладі долі Гаррі Галера показана невдала спроба так званої індивідуації.

Безперечно, усе, що відбувалося в «Магічному театрі», – тільки уявне дійство, подорож Гаррі в лабіринтах особистого внутрішнього світу, свого «я». Тож він, звісно, не вбивав ніякої жінки, це була лише персоніфікація його імпульсів. Навіть на символічному рівні у театрі він вбиває не Герміну, а її дзеркальне відображення... І усі персонажі у творі, а особливо у «Магічному театрі» – це певні образи архетипів і потенційних «я» Гаррі Галера.

Гаррі чекає покарання на суді. Він бачить десяток панів у мантіях і гілльотину. Його засуджують до вигнання з театру не менше ніж на 12 годин і до безжального висміювання. Вже після суду Моцарт, котрий виявляється одночасно і саксофоністом Пабло, пояснює Гаррі: «З патетикою і вбивствами тепер потрібно покінчити. Схаменіться нарешті. Ви повинні навчитися слухати прокляту радіомузику життя, повинні поважати прихований за нею дух, повинні навчитися сміятися над її метушливістю. Ось і все, більшого від вас не вимагають» [2, с. 187].

Важливими тут є слова «повинні навчитись сміятись над її (музика життя) метушливістю». Тобто письменник наголошує на тому, що важливим на шляху до Самості є гумор, вміння сміятися над собою і своїми проблемами у житті, не ставлячись до всього занадто серйозно. Згадаймо, що і Пабло, запрошуючи Галера до театру, наголошує, що головне завдання при цьому «привести вас у хороший настрій, навчити вас сміятися і є метою всього цього заходу» [2, с. 153]. А пізніше додає: «Ви знаходитеся тепер у школі гумору, ви повинні навчитися сміятися. А будь-який високий гумор починається з того, що ти перестаєш сприймати серйозно особисту персону» [2, с. 153].

Те саме каже йому і Моцарт, котрий так нагадує саксофоніста Пабло: «Наскільки ж ви патетичні! Але ви ще навчитесь гумору, Гаррі. Гумор завжди – гумор повішеника, і у випадку потреби ви навчитесь гумору саме на шибениці» [2, с. 185]. Гумор у даному випадку – це ліки від самолюбства, від занадто серйозного ставлення до своєї персони, до особистих проблем, болі, невдач, негараздів тощо... До речі, як і до своїх досягнень та здобутків...

Зрештою, Гаррі і сам зрозумів, чому йому не вдалося пройти випробування у Магічному театрі – через те, що він не позбувся свого его, самолюбства, піддався егоїстичним ревнощам, не зумів піднятися до справжньої свободи, до котрої приводить тільки сміх.

Випробування Гаррі не витримав, не навчився справжнього гумору у ставленні до свого «я», не виріс повністю із рамок свого «его», не згармонізував свої антагоністичні сили, не дотягнувся до рівня «Безсмертних». Тому його і карають «сміхом»: егоїстичне «я» найбільше у світі боїться сміху над собою.

До речі, Гессе у своїх романах, як правило, і не показує зразків успішного завершення процесу індивідуації. Як цілком слушно зауважує дослідник творчості письменника Резо Каралашвілі, «індивідуація є безкінечним процесом, а «Самість» – недосяжний ідеал, – бо вона є трансцендентною за своєю суттю» [3, с. 94]. Пам'ятаючи цю істину, Гессе ніколи не обмежував свої романи-біографії, свої історії «усамлення» з кінця, ніколи не намагався художньо змалювати досягнення персонажем мети.

Висновки з дослідження. Сюжет роману «Степовий вовк» базується на розкритті еволюції протагоніста Гаррі Галера. Рушійними силами сюжету є два ключові конфлікти: «зовнішній» (між митцем-інтелектуалом і середовищем бюргерів), і «внутрішній» (між людиною-інтелектуалом і «Степовим вовком», тобто між «Персоною» і «Тінню» (за теорією архетипів К. Юнга). Під керівництвом красуні Герміни (архетип Аніми персонажа) протагоніст намагається примирити протилежні сторони обох конфліктів шляхом їх поєднання і взаємодоповнення. Такий рух веде Гаррі Галера до переродження у гармонійну веселу особистість (відповідно до аналітичної психології Юнга такий процес називається індивідуацією), зразками якої у романі виступають образи Безсмертних (наприклад, життєрадісні генії Моцарт і Гете). Кульмінацією такого складного і болісного для «его» протагоніста перетворення є його подорож у так званому «Магічному театрі», котрий насправді є «галереєю внутрішнього світу» головного персонажа, де Гаррі Галер повинен звільнити своє справжнє «я» від тенет егоїзму. Та головного випробування протагоніст не витримує, і основною причиною невдачі є його невміння відкинути занадто серйозне ставлення до себе і до навколишнього світу. Він ще не навчився ставитися до себе і навколишнього світу з гумором, не навчився сміятись над собою і своїми проблемами та ідеалами. А без вміння сміятись над собою позбутись пут свого «его» неможливо. Тому у романі перед нами поки що «невдала спроба» індивідуації протагоніста.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная смеховая культура средневековья и Ренессанса. Москва : Художественная литература, 1990. 525 с.
2. Гессе Г. Степной волк. Москва : Фолио, 2001. 188 с.
3. Каралашвили Р. Мир романа Германа Гессе. Тбилиси, 1984. 259 с.
4. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. Москва, 1995. 624 с.
5. Ницше Ф. Сочинения : в 2-х т. Москва : Мысль, 1990. 830 с.
6. Павлова Н. Предисловие. *Герман Гессе. Избранное*. Москва : Радуга, 1984. С. 5–22.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ
METHODS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING
DIDAKTIK
MÉTHODES D'ENSEIGNEMENT DES
LANGUES ENTRANGERES

Ольга Гвоздяк,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри німецької філології,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
<https://orcid.org/0000-0002-5760-576X>
м. Ужгород, Україна

Леся Шагала,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германських мов і перекладознавства,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0002-3518-0270>
м. Дрогобич, Україна

Творці українського шкільництва у повоєнній Польщі ХХ ст.

The creators of Ukrainian schooling in the post war Poland of the 20th century

Анотація. Метою статті є окреслення основних досягнень культурно-просвітницьких діячів українського походження, що брали участь у створенні мережі навчальних, освітньо-культурних центрів для дітей з українських родин. В умовах полікультурного простору шкільництво розглядається як основа збереження духовності української спільноти, яка виявилася національною меншиною у Польщі у другій половині ХХ ст. Поступовість та складність процесу розгортання мережі українських шкіл пояснюється конкретним історичним тлом – соціально-політичними реаліями повоєнної Польщі, у яких через юридичну неврегульованість статусу української меншини вона опинилася під загрозою репресій. За допомогою конкретно-пошукових, біографічних методів проаналізовано заслуги низки педагогів та вчених, членів осередків української громади у поетапному розширенні можливостей навчання рідною мовою у поєднанні з роботою в освітньо-культурних організаціях. Якісно новий етап співвідноситься з визнанням представників українського етносу як національної меншини та створенням Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ). Аналіз діяльності таких діячів, як О. Колянчук, М. Козак, М. Трухан, М. Шумада, розширює актуальне питання персоналістичного складника педагогіки. Здобувши належний освітній рівень, ставши знаними науковцями та виконуючи статутні засади УСКТ, вони сприяли переходу навчання дітей з українських сімей від так званих «пунктів» до українських шкіл у Польщі. Особливу увагу приділено польському вченому українського походження Ярославу Грицьковяну, засновнику Українського вчительського товариства.

Різнобічна діяльність найсвідомішої частини спільноти українців розглядається як основа набуття українським шкільництвом у Польщі системного характеру, що сприяє збереженню національної ідентичності у полікультурному середовищі.

Ключові слова: українське шкільництво, полікультурне середовище, українська спільнота, національна ідентичність.

Summary. *The article deals with the activities of the Ukrainian origin representatives working in cultural and educational organizations in Poland in the second half of the 20th century. Schooling is regarded as the basis for the preservation of Ukrainian spiritual life under the conditions of multicultural environment. The achievements of Ukrainian teachers and scholars, members of Ukrainian community centers and their contribution to the development of Ukrainian schooling is outlined. With this aim the methods of specific research, analysis, systematization as well as biographical have been used. The work of key public figures, scholars of Ukrainian origin resulted in the systemic character of Ukrainian schools on the territory of the Polish State. It was a step-by-step process in the situation worsened by the postwar social and political conditions in which the active part of the Ukrainian community was under the threat of persecutions and repressions due to the lack of juridical regulations concerning the minorities' status. The creation of the network of Ukrainian schooling centers is linked to the foundation of the Ukrainian Social and Cultural Society. Its most active members with their multi-faceted efforts enabled the transition from Ukrainian language study groups to classes and further on to the complexes of Ukrainian schools. Special attention is paid to the role of Ya. Hrytskopian in the process of Ukrainian schooling system development as the founder of the Ukrainian Teachers' Society. The facts of the life and career growth of other representatives of Ukrainian community in Poland are considered: M. Shumada, O. Kolianchuk, M. Kozak, M. Trukchan. It has been concluded that their efforts resulted in providing education for children of the Ukrainian minority, in realizing their right to cherish the cultural traditions, learn their native language, preserve family customs and practices as well as their national identity in foreign language environment.*

Key words: *Ukrainian schooling, multicultural environment, Ukrainian community, national identity.*

Вступ. Українська національна культура, її самобутність, мова представлені мільйонами громадян своєї держави, а також вихідцями з України та їхніми спадкоємцями. Збереження національної ідентичності досягається завдяки тяглоті традицій. У полікультурному соціумі передумовою підтримання самобутності є послуговування рідною мовою, вивчення якої за рубежом можливе у закладах українського шкільництва.

Через суспільно-політичні обставини у повоєнні роки ХХ ст. в Польщі тисячі українців були примусово виселені з етнічних земель. Українці виявилися національною меншиною, проте сам факт не був юридично врегульованим, а звідси – особливо важкі умови здобуття освіти українською молоддю. Право навчати дітей рідною мовою та

зберігати національні традиції довелося виборювати культурно-просвітницьким, релігійним діячам, педагогам.

Дослідженням проблем українського шкільництва за рубежом присвячено низку праць. Теоретичні питання українського шкільництва досліджували такі вчені, як Д. Герцюк, В. Кемінь, І. Руснак, І. Павлів та інші. Серед досліджень останнього періоду – питання рідномовної освіти українців у західній діаспорі (С. Романюк), організації навчальної діяльності з української мови і літератури у шкільній освіті західної діаспори (Т. Рибак). Проблема становлення української громади в Польщі на тлі кризи 1980-х рр., в тім числі діяльності українських осередків і їхньої позиції щодо ескалації суспільно-політичної кризи у 1980–1981 рр., та взаємовідносин представників української меншини з урядовими й опозиційними колами присвячена праця О. Янчук. У контексті суспільних реалій ХХ ст. розглядається українське шкільництво у дослідженнях польських науковців українського походження Р. Дрозда, В. Мокрого, М. Сирника.

Важливим є вивчення публікацій, спогадів безпосередніх учасників тривалого процесу формування українського шкільництва від часу заснування Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ) та визнання статусу прав нацменшин, а звідси – актуальність збагачення сторінки української педагогічної персоналістики.

Методологія та методи дослідження. Метою статті є окреслення основних досягнень педагогів-новаторів, науковців українського походження, які стали творцями мережі навчальних центрів для дітей з українських родин, що виявилися національною меншиною у результаті примусового виселення з етнічних земель у повоєнній Польщі. Використано такі **методи дослідження**, як біографічний (вивчення процесів крізь призму діяльності представників українства), конкретно-пошуковий (вивчення наукового доробку вчених українського походження), аналізу й узагальнення для формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішальна роль в освітньому процесі належить вчителю. Непростим постає завдання реалізувати навчально-виховні цілі в іншокультурному просторі. Саме так склалися обставини і для українців прикордонних територій, коли у ХХ ст. карта Європи перекроювалася. Вагомий внесок у розвиток українського шкільництва в тогочасній Польщі, формування його системного характеру зробили численні педагоги та вчені, до яких належать М. Балій, Я. Грицковян, Р. Дрозд, О. Кутинський, М. Лесів, І. Співак, М. Сирник, П. Тима, М. Трухан, М. Шумада, М. Чех та багато інших. У нашому викладі пропонується зосередити увагу на діяльності окремих з них – Я. Грицковяна, О. Колянчука, М. Козака,

М. Трухана, М. Шумади. Названі особистості – це представники покоління, якому ще вдалося здобути початкові знання в українських школах, втім згодом, за словами М. Лесіва, судилося «податися з рідних земель на «чужину», хоч і в цій самій державі» [6, с. 262].

Постать Ярослава Грицьковяна є доволі ілюстративною у світлі окресленої проблеми, оскільки він, як представник національної меншини, здобував освіту та займався науковою роботою всупереч численним перешкодам. Відомий польський вчений українського походження Я. Грицьковян є автором сотень публікацій українознавчого спрямування, включаючи праці у галузі освіти, методики викладання української мови. Знаний педагог зробив вагомий внесок у розбудову українського шкільництва на теренах Польщі, зокрема, як автор навчально-методичних видань, присвячених питанню вивчення рідної мови в полікультурному середовищі.

Україністична діяльність Я. Грицьковяна розпочалася у студентські роки з налагодження контактів із тими, хто походив з депортованих у рамках акції «Вісла» родин. Подія цього періоду присвячена книга «Без вини винуваті» [1].

На педагогічній ниві Я. Грицьковян проявив себе як новатор в організації навчально-виховного процесу в комплексних класах, які формувалися з дітей різного віку. Важлива складова частина його педагогічної концепції – поєднання рідномовного навчання та позашкільного виховання в умовах інонаціонального простору. Маючи на меті підсилення дієвості українського шкільництва на землях розселення українців, педагог зосереджує увагу на функціонуванні молодіжних товариств, художніх гуртків, проведенні тематичних вечорів, відзначенні національних і релігійних свят тощо. Така концепція сприяє збереженню надбань, культури народу, підтриманню родинних традицій та знівелює природну асиміляцію закордонних українців. Вагомою обставиною у протидії асиміляції є вивчення рідної мови на належному рівні. Питання рідної мови для українців як громадян Польської держави розглядаються Я. Грицьковяном у багатьох наукових розвідках: «Про розвиток і недоліки українського шкільництва в Польщі» (1960), «Матеріали для методики навчання української мови в польських школах» (1966), «Про розвиток програм і підручників української мови для початкової школи в Польщі» (1990) та ін. Автор подає практичні поради щодо подолання етнічних непорозумінь, виховання поваги до культури інших народів, толерантності, формування культури міжетнічного спілкування. У такому підході простежується його полікультурний характер.

Педагог-науковець є розробником й автором новаторських програм та підручників для навчання українських дітей у Польщі. Як

педагог-практик Я. Грицковян втілює свій досвід у посібниках, підручниках та читанках для українських шкіл: «Перегук віків» (1987), «Любіть Україну» (1992), «Журавлики» (1996), «Виноградник» (1999), «Методика навчання української мови та літератури» (1998). У полікультурному середовищі школярі з українських родин отримали змогу навчатися за підручником нового формату. Для прикладу, у ньому подається зіставлення певних лінгвістичних явищ стосовно мов, які взаємодіють. Загалом, у концепції рідномовного навчання й виховання важливе місце відводиться міжпредметним зав'язкам.

Для національних меншин вагомим є завдання координації роботи різних освітніх відділів. Створення у 1991 році Українського вчительського товариства (УВТ) стало значимим для здійснення такої та інших цілей. Саме Я. Грицковян був ініціатором створення УВТ і його головою впродовж 1991-1999 рр. Діяльність товариства сприяла активізації вчителів української мови на теренах Польщі, створенню регіональних осередків.

Як голова УВТ Я. Грицковян спричинився до зміцнення духовного потенціалу українського шкільництва, стимулював вчителів-методистів розробляти навчально-дидактичні матеріали, організовував методичні семінари, що сприяло поліпшенню стану методики викладання української мови у школах і так званих «пунктах української мови», вдосконаленню викладацької майстерності [7].

З-поміж тих представників, які піднесли рівень українського шкільництва, слід назвати Михайла Шумаду – українця та громадського діяча, який активно долучився до організації рідномовного навчання в інонаціональному середовищі. М. Шумада народився 1 червня 1941 року у селі Руда Журавецька, що згодом увійшло у склад Польщі. Спогади про дитинство пов'язані з облогами, арештами, націленими на знищення української патріотичної молоді. Проте 1947 року його сім'ю виселили у повіт Венгожево в село Заброст Великий, де не було українських шкіл. Дітям переселенців доводилось долати значні відстані, щоб дістатися до навчальних класів. Після закінчення 1955 року початкової школи в Будрах його освіта продовжується в загальноосвітньому ліцеї у Венгожеві. Свою «причетність до українства» заявив ще у 1957 році, коли учні ліцею взяли участь, за словами М. Шумади, в «одинокому страйку українських школярів», які домагалися введення української мови як обов'язкового предмета замість російської. Під натиском учнівської молоді окремі предмети стали проводити українською [4, с. 553].

У 1959 році він вступив на відділення україністики Щецинського університету. Цей період відзначається активною роботою

над відродженням національних ідей під керівництвом М. Трухана у складі УСКТ, і вагомі результати цього призвели до намагань з боку влади згорнути факультет української філології. Після завершення дворічного навчання вчителював у Заброді Великому, де молодий педагог заснував пункт вивчення української мови. Через рік в іншій початковій школі (Пілаки Великі) рідну мову вивчало 30 дітей.

Вищу освіту і кваліфікацію вчителя української філології він здобув після завершення студій у Варшавському університеті у 1968 році. Тоді ж зайняв посаду секретаря правління УСКТ у Вроцлаві. Навчальною працею М. Шумада займався також і в технічних школах, ліцеях, технікумах. Під тиском спецслужб М. Шумаді із сім'єю доводилося змінювати місце проживання, і щоразу він займався організацією навчання української мови та заходів для збереження українських традицій [4, с. 551-559].

Активно М. Шумада працює у складі ОУП, реалізуючи заплановані заходи, друкує низку публікацій, присвячених різним питанням українознавства, зокрема українського шкільництва. Проте його діяльність не раз наштовхувалася на загрози звільнення, відмови у працевлаштуванні, різного роду обмеження. Про це йдеться також у статті «Відповідь Михайла Шумади» [8, с. 4].

Серед знакових постатей української національної меншини в Польщі доцільно виокремити Мирослава Трухана (1925 – 2011). Він належить до особистостей, які були дотичними до позитивних трансформацій українського шкільництва в екстериторіальних центрах Польщі. Я. Грицковян пропонує літературно-критичний нарис про М. Трухана у збірнику «З Україною в серці» [4, с. 71-84].

Письменник, публіцист, інтелектуал зі знанням слов'янських та німецької мов, Мирослав Трухан (1925 – 2011) – ініціатор заходів в українській громаді м. Щецін, знаного центру україністики. Джерельні дані про творчість і життя М. Трухана доволі скупі. Деякі матеріали вдалося зібрати Я. Грицковяну від спілкування з його близькими. М. Трухан виріс у сім'ї свідомого українця, директора Педагогічного ліцею у Камень-Поморському та Мислобожі. У молоді роки його батько потрапив до концтабору за участь в УГА та студії у підпільному Інституті суспільних наук у Львові. Мирослав втратив матір у ранньому віці. Мачуха була німкенею, що позначилось на його подальшій долі. Був на фронтах Другої світової і молодим хлопцем опинився у кавказькому таборі полонених, звідки вдалося повернутися на Лемківщину, де вчителював батько. Мешканці цих земель, які і інших, зазнали депортації. Серед них – і його родина.

Так після виселення М. Трухан проживає у Щецині і тут навчається у Вищій економічній школі. У 1959 році він започатковує цикл

польськомовних передач на радіо, присвячених українсько-польським зв'язкам. З часу заснування УСКТ (1956) М. Трухан долучається до діяльності і пише для його друкованого органу «Наше слово» рідною українською мовою. Під псевдо Юрко Кучерявий з'являються фейлетони, що дає більше можливості обходити цензуру. Проте заклики до спротиву асиміляції виявилися доволі відвертими; після другого обшуку у 1963 р. його заарештовують і засуджують до півторарічного позбавлення волі. Оскільки слідство у «справі Трухана» тривало майже стільки ж, його невдовзі звільняють. Мета фабрикації справи – обмеження націоналістичної діяльності в українських студентських колах.

Після звільнення М. Трухан із труднощами друкується в україномовних виданнях, редакторські правки суттєво змінюють авторські тексти. У 1971 році його прізвище видаляють із редакційної ради «Українського календаря», що був літописом життя української діаспори. Жоден твір М. Трухана не включили і до літературної антології «Гомін». Його не делегують на з'їзди, усувають від роботи у керівних органах УСКТ. Очевидним був факт стеження з боку Служби безпеки. Важко переживає він такі часи, і зрештою припиняється його співпраця з редакторами українських видань через «націоналістичну діяльність».

Творча натура М. Трухана зосереджується на щецинських літературних вечорах, особливий інтерес до яких мали студенти української філології. З його ініціативи організовано зустрічі з літераторами Києва, Львова; у дискусіях беруть участь польські культурні діячі, письменники, перекладачі, в тім числі польські перекладачі української літератури. Такі заходи спрямовувались на подолання національних стереотипів і комплексів.

Деякі огляди було опубліковано у «Нашому слові» після візиту до Львова, та не про усі події і враження міг розповісти автор. Переслідування з боку спецслужб підштовхують М. Трухана емігрувати до Німеччини (1976) [2, с. 309-316]. Там він продовжує інтелектуальну працю, зокрема, пише докторську дисертацію «Українці у Польщі після другої світової війни 1944 – 1984». Проблемні питання освіти депортованих українців знайшли своє відображення у деяких з десяти оповідань, половина з них написана ще в час проживання у Польщі. В еміграції М. Трухан цікавився подіями в Україні, як доброчинець організовував допомогу, надсилав землякам народознавчу, історичну та іншого роду літературу, словом, постійно займався меценатством [4, с. 84].

До кола освітян, з якими тісно співпрацював Я. Грицковян, належить громадський діяч Михайло Козак (1932 р. н.). Після завершення

навчання у Гданській політехніці (1957) та Вищій педагогічній школі в м. Щецін (1976) працював у таких закладах, як Технікум зв'язку, Інститут вдосконалення праці вчителя і дослідження освіти у Щеціні. Був членом УСКТ, подалі – ОУП, товариства «Український народний дім», почесним членом Українського лікарського товариства у Польщі та інших організацій. Він є упорядником і редактором низки видань: «З'їзд Перемишлян» (1997), «У пошуках правди» (1998), що вийшли друком у Перемишлі-Львові та ін. Долучився до укладання другої книги біобібліографічного довідника «Українські лікарі» (Л.; Чикаго, 1996). Перебуваючи від 1985 року на пенсії, продовжує дослідницьку працю і стає автором кількох книг: «Пом'яни, Господи, душі слуг Твоїх» (Л., 2002), «Минуле і сьогодення Кобильниць Волозької і Руської» (Перемишль, 2006), «Невтомний душпастир о. кан. Володимир Боровець» (Перемишль; Щецін; Л., 2007), «Гребенне в Другій світовій війні» (Перемишль, 2010) [5].

Суспільна та професійна активність Михайла Козака ілюструє значимість товариств діаспорних груп для забезпечення реалізації ціннісних орієнтацій українців та збереження національної пам'яті.

У контексті українського шкільництва варто згадати ще одного представника української нацменшини – Олександра Колянчука. Його родинне село Вілька Тарнівська (Холмщина) також зазнало тягар депортації 1947 року. Цього ж року йому вдається розпочати навчання у рільничій гімназії, далі – у середній школі. Ступінь магістра-інженера здобув в Ольштинській вищій рільничій школі [3, 80-82].

Належна кваліфікація дала можливість працювати у мережі кооперативів та будувати кар'єру на ниві сільськогосподарської освіти, а саме як керівник воєводського центру вдосконалення кваліфікації працівників рільництва, вчитель, інспектор рільничих шкіл, заступник директора воєводського центру розвитку сільського господарства, а також і його генеральний директор. Співпраця з інститутом освіти рільничо-технічної академії (Ольштин) забезпечує йому у 80-х роках подальше членство у польській Раді з питань рільничої освіти при міністрі рільництва [3; 5].

Професійна діяльність тісно перепліталася з освітньо-культурною і громадською. О. Колянчук – учасник створення УСКТ в Ольштині, певний період був заступником голови воєводського управління товариства (1957–1967). Він результативно працював у плані розширення мережі пунктів навчання української мови. О. Колянчук – член Головної управи УСКТ (1960 – 1974), а згодом, у 1996–2001 рр., – член Головної ради ОУП [4]. В українськомовних виданнях («Український календар», «Український альманах», «Над Бугом і Нарвою», «Благовіст», тижневику «Наше слово») друкуються його численні

праці. Рідна мова в ефірі та в пунктах навчання української мови – це особливе досягнення для освітньої сфери в іншомовному оточенні. До його заслуг належить заснування систематичних передач українською мовою на радіо Ольштинщини, де працював як диктором, так і відповідальним редактором (1958 – 1976). Ще одним місцем роботи стає радіо Ряшів-Жешув. Тут він займає посаду заступника голови ради (2004 – 2008) [5].

Вагомо представляє Олександр Колянчук українську наукову спільноту як історик. Після успішного захисту у Національному університеті «Львівська політехніка» дослідження «Українська військова еміграція у Польщі (1920 – 1939)» йому присвоєно ступінь кандидата історичних наук [3, с. 86].

Досвід О. Колянчука як педагога, дослідника та громадського діяча є внеском у справу як збереження національної ідентичності у полікультурному середовищі, так і збагачення історичних надбань загалом.

Висновки з дослідження. Отже, праця культурно-просвітницьких діячів, науковців українського походження, спричинилася до факту набуття українським шкільництвом у Польщі системного характеру. Процес відбувався поступово та неоднорідно у складних суспільно-політичних умовах повоєнних років, за яких активістам спільноти українців загрожували переслідування, утиски, зокрема, через неврегульованість статусу нацменшин. Створення мережі центрів українського шкільництва можна співвіднести із заснуванням та діяльністю УСКТ, що позначилося на долях кількох поколінь українців. Перехід від груп вивчення рідної мови до комплексів шкіл став можливим завдяки різнобічній україністичній діяльності найсвідомішої частини спільноти українців. Вона виборолала право на свої навчальні заклади на засадах власних культурних надбань, забезпечуючи умови для вивчення рідної мови, підтримання національних і родинних традицій в іншокультурному просторі.

Згадані персоналії – це лише окремі репрезентанти творців українського шкільництва. Внесок низки інших представників української спільноти за рубежом у справу збереження національної ідентичності може стати предметом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицковян Я. Без вини винуваті. Кошалін : INTRO-DRUK, 2010. 176 с.
2. Грицковян Я. З цим народом не розженешся. Слово про Мирослава Трухана. *Український альманах*. Варшава, 2012. С. 309-316.
3. Зимомря М. Долі в людях. Нариси. Інтерв'ю. Дрогобич : Коло, 2006. 480 с.
4. З Україною в серці. Спогади випускників україністики вчительської студії в Щєціні (1959 – 1963) / за ред. М. Дупляка. Кліфтон, Нью Джерзі, 2015. 693 с.

5. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=7860 (дата звернення: 14.08.2021)
6. Лесів М. Тридцять чотири роки українців у ПНР. *Український альманах*. Варшава, 2010. С. 262-268.
7. Шагала Л. Б. Грицковян Ярослав. *Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія*. / ред. рада: О. Купчинський (відп.) та ін. Київ – Львів – Тернопіль, 2019. Т. 4. С. 316-319.
8. Шумада М. Відповідь Михайла Шумади. *Наше слово*. 2012. № 24. С. 4.

УДК 811.111 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2021.20.261-270>

Наталія Каліберда,

*викладач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0002-9503-8006>*

Олена Осадча,

*викладач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0003-1414-6345>
м. Дніпро, Україна*

Сучасні підходи до вивчення іншомовного академічного письма студентами немовних факультетів

Modern approaches to the study of foreign language academic writing by students of non-language faculties

***Анотація.** З 90-х років минулого століття було переглянуто цілі навчання іноземних мов, внаслідок чого читання і письмо з допоміжних засобів навчання трансформувалися в рівноправні з усним мовленням цілі навчання. Актуальність вибору теми зумовлена модернізацією освіти, зміною вимог до навичок володіння іноземною мовою в школі та вузі, а також ролі письма в процесі навчання іноземної мови. Нині інтернаціоналізація усіх сфер економічного, суспільного та політичного життя робить життєво важливим володіння англійською мовою як засобом міжнародного спілкування для досягнення успіху як у навчанні, так і подальшому професійному житті. Тому проблема розвитку інішомовної комунікативної компетентності взагалі та у письмі зокрема є доволі актуальною в методиці викладання іноземних мов.*

У статті описані труднощі, з якими студенти зустрічаються в процесі оволодіння іношомовною писемною мовою в курсі англійської мови для академічних цілей у контексті специфіки курсу. Проаналізовано методичні підходи до навчання іношомовного письмового мовлення, виявлено їх сильні та слабкі сторони, розглянуто можливість використання завдань, властивих цим підходам, у курсі академічного письма для подолання цих труднощів.

Кожен із зазначених підходів має певні недоліки, які можна компенсувати за рахунок іншого. Під час навчання академічного письма запропоновано інтегроване використання розглянутих підходів, що допоможе студентам навчитися генерувати, структурувати та оформлювати ідеї в письмовій формі, а також забезпечить належні умови для розвитку їхньої лінгвістичної компетентності.

Ключові слова: іношомовне ділове спілкування, професійна підготовка, академічне письмо, підходи до навчання письма, інтеграція.

Summary. Since the 90s of the last century, the aims of teaching foreign languages have been changed. As a result, reading and writing, which were considered the auxiliary teaching aids before, have transformed into educational purposes equal to oral communication. The education reform going on at present and the changing requirements to the second language skills at secondary and tertiary levels as well as the changing approaches to the role of writing in the second language learning have stipulated the choice of topic. These days the internationalization of all spheres of economic, social and political life makes it vital to speak English as a means of international communication to succeed both in education and in later professional life. Therefore, the problem of the development of foreign language communicative competence in general and in writing in particular is quite relevant in the methodology of teaching foreign languages.

The article outlines the difficulties students experience when mastering writing in English for Academic Purposes Course. It considers different approaches to teaching writing, their advantages and disadvantages. It is suggested how tasks peculiar to each approach can be used in academic writing courses to resolve these difficulties.

Each of these approaches has certain imperfections that can be offset by the other. During the study of academic writing, an integrated use of the considered approaches is proposed, which will help students learn to generate, structure and design ideas in writing, as well as provide appropriate conditions for the development of their linguistic competence.

Key words: foreign language business communication, professional training, academic writing, approaches to teaching writing, integration.

Вступ. Останнім часом у зв'язку з активною інтеграцією України до Європи значно зросла роль міжнародної співпраці в освітній галузі. Тому в мовних і немовних ВНЗ величезне значення приділяється вивченню іноземних мов, що дозволяє студенту розвивати свої ділові та професійні якості, розширити коло спілкування, поглибити знання по своїй спеціальності, ефективно займатися

науковою діяльністю. Крім того, вивчення іноземної мови відкриває нові перспективи в плані кар'єрного росту та отримання додаткової освіти.

Також із розширенням ділових та політичних відносин з іншими країнами світу останнім часом значно зросли обсяги письмових контактів як традиційними, так і сучасними електронними засобами. Проте, як показує досвід спілкування зі слухачами курсів та студентами, володіючи на достатньому рівні говорінням, усі вони відчувають певні труднощі в оволодінні письмовим мовленням. Саме тому, а особливо на фоні приєднання України до Болонського процесу, питання розвитку культури іншомовного письмового спілкування в області професійної освіти і науки стають особливо актуальними. Затребуваність фахівців, які володіють навичками і вміннями академічного письма, можна пояснити кількома взаємопов'язаними факторами.

По-перше, в умовах інтернаціоналізації вищої і післядипломної освіти публікація статей у вітчизняних перекладних або зарубіжних виданнях є одним із важливих показників ефективності роботи наукових кадрів.

По-друге, сфери використання академічного письма англійською мовою в Україні не обмежуються науковою діяльністю. Вони постійно розширюються. Так, основний жанр у процесі навчання – есе – міцно увійшов у систему контролю комунікативних умінь в ЗНО з іноземних мов. Отже, виникла потреба у викладачах, які знають специфіку академічних текстів загалом і есе зокрема. Додатково свою кваліфікацію мають підвищувати студенти і викладачі, задіяні в міжнародних освітніх проектах, бо англійський варіант анотації або заяви на отримання гранту, тези виступу в основному є не дослівною перекладною копією оригіналу, а самостійним твором. Крім цього, рівень сформованості умінь цього виду мовленнєвої діяльності є одним з об'єктів контролю під час таких іспитів з іноземної мови, як, наприклад, FCE, IELTS, CAE та TOEFL, що дають змогу одержати Міжнародний сертифікат на підтвердження рівня володіння англійською мовою, який часто є необхідною умовою побудови успішної кар'єри в багатьох престижних компаніях.

Викладач має вміти зорієнтувати студентів у цих вимогах, краще, спираючись на власний досвід. Життя для цього надає багатосторонню практику. Передові вчителі стикаються з необхідністю бути менеджерами свого зростання в професії, що може вимагати знань і умінь писати англійською мовою не тільки статті, а й інші види текстів із професійних питань закордонним колегам, видавництвам, організаціям, адміністраторам конференцій і т.п.

По-третє, академічне письмо як рідною, так і іноземною мовою розглядається нині як засіб заповнення прогалин у логіці усних виступів, супроводжуваних популярними слайдовими презентаціями. У таких виступах зазначається «штучне кадрування» інформації і, як результат, пропуск логічних зв'язок [2, с. 71]. Письмова мова, навпаки, є найбільш розгорнутою формою мови, в якій такі пропуски легко виявляються в процесі редагування або повторного прочитання.

Тобто уміння писати англійською мовою грамотно, при цьому формулювати свої думки чітко, логічно, зв'язно та переконливо їх аргументувати цінується як в академічному, так і професійному середовищі. Писемне мовлення виступає індикатором високого рівня освіченості та культури і стає іміджевою характеристикою конкурентоспроможного фахівця, що відкриває перед ним чимало перспектив.

Методологія та методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань використовувалися такі теоретичні методи: вивчення праць вітчизняних і зарубіжних науковців із проблематики дослідження із застосуванням аналізу, синтезу та узагальнення теоретичних положень; аналіз нормативних і офіційних документів із метою визначення вимог до навчання студентів англійської писемної комунікації; компаративний – для зіставлення та порівняння підходів до навчання письма; прогностичний, застосування якого забезпечило виявлення можливостей ефективного впровадження інтегрованого підходу до формування компетентності в академічному писемному мовленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчання письма іноземною мовою як самостійна складова частина практичної мети утвердилося у вітчизняній методиці навчання іноземним мовам лише останні два десятиліття. Насамперед це було пов'язано з модернізацією мовної освіти відповідно до вимог компетентнісного підходу в освітньому середовищі. Розвиток умінь мовленнєвої писемної комунікації є метою навчання академічного письма студентів вищих навчальних закладів і потребою сучасного суспільства, а розробка нової ефективної методики навчання іншомовного писемного спілкування з урахуванням педагогічних можливостей її реалізації – нагальним завданням.

Навчання академічного письма є нині невід'ємною частиною навчання писемного мовлення англійською в багатьох країнах світу. Під академічним письмом у широкому розумінні розуміють створення письмових текстів у межах академічного дискурсу. Академічне письмо розглядається фахівцями як компетенція, яка дає змогу не

лише розширювати та систематизувати нові знання, а й конструювати їх [5, с. 120]. У зв'язку з виникненням низки труднощів як у викладачів, так і у студентів, навчання академічного письма є актуальною проблемою для вітчизняної освіти.

Можна позначити відразу кілька труднощів, з якими стикаються студенти під час написання академічного тексту іноземною мовою:

- 1) відсутність узгодженості та зв'язності сенсу і змісту;
- 2) вибір стилю тексту, який непорівнянний із цілями академічного письма і передбачуваною аудиторією;
- 3) відсутність вміння організувати текст логічно відповідно до заданих критеріїв;
- 4) відсутність розуміння специфіки жанрів і типів текстів і їх застосування в академічному дискурсі;
- 5) використання лексичних та граматичних засобів і структур, які не відповідають необхідному регістру і рівню мови [1, с. 18].

Особливості академічного тексту та тісно пов'язані з ними складності, що виникають у студентів, накладають відбиток на методику викладання академічного письма. Особливості сучасних підходів до навчання академічного письма англійською мовою зумовлені значною теоретичною та практичною базою досліджень [5–7]. До основних сучасних підходів зараховують такі: «Від контрольованого письма до вільного» (*Controlled-to-Free Approach*), «Вільне письмо» (*Free-Writing Approach*), «Підхід зв'язного абзацу» (*Paragraph-Pattern Approach*), «Граматично та синтаксично організоване письмо» (*Grammar-Syntax-Organization Approach*), «Процесуальний підхід» (*Process Approach*).

Підхід «Від контрольованого письма до вільного» (*Controlled-to-Free Approach*) сягає своїм корінням в аудіолінгвальний метод. У рамках цього підходу письмо розглядається як допоміжне вміння, яке виступає вторинним щодо говоріння, і має на меті відпрацювання граматичних і лексичних структур мови. Процес навчання писемного мовлення чітко структурований, тому кожен етап роботи над текстом співвідноситься з розвитком певних навичок. Спочатку виконуються вправи лише на рівні речень, такі як складання речення за моделлю, об'єднання простих речень у складне, постановка членів речення у відповідному порядку. Подальші вправи сконцентровані на структурі абзацу та узгодженні речень. Тільки після цього приходить черга контрольованого письма, редагування та корекції, а студенти можуть висловити свої думки у вільній формі. Головними цілями підходу є граматична точність та коректність письма; швидкість і оригінальність відіграють другорядну роль. Оскільки наявність опор та тренувальних вправ дає змогу заповнити прогалини в знаннях та

розвинути навички організації писемного висловлювання, елементи цього підходу на заняттях письма незамінні.

Протилежний вищеописаному є підхід під назвою «Вільне письмо» (*Free-Writing Approach*). Студентам пропонується довільно викладати свої думки протягом обмеженого періоду часу (п'яти-десяти хвилин). Вважається, що чим більше студент практикує вільне письмо, тим краще він ним володіє: грамотність та володіння структурами приходять із часом. Безперечно, таким чином знімається страх перед письмом, виробляються звичка та швидкість писемної мови. Однак у ситуації, коли англійська мова є іноземною і відсутнє мовне занурення, для засвоєння граматичних та лексичних форм потрібна цілеспрямована робота.

Існує підхід, у фокусі кого знаходиться формування навичок написання зв'язного абзацу (*Paragraph-Pattern Approach*), що дуже важливо для оволодіння академічним письмом. Вправи на розвиток цієї навички включають розміщення частин абзацу в логічному порядку, вибір або створення речення, що виражає головну думку абзацу (topic sentence), або завершального речення, що підсумовує подану інформацію (closing sentence), аналіз та імітацію моделей. У центрі уваги – граматична точність та орієнтація на створення продукту.

Підхід, що орієнтується на граматичну, синтаксичну та організаційну коректність, – «Граматично та синтаксично організоване письмо» (*Grammar-Syntax-Organization Approach*) – також фокусований на формі, але опорною точкою є кінцевий продукт. Студентам дається завдання, і вони самі мають вирішити, які структури потрібні для його успішного виконання. Форма тут – це можливість передачі необхідного значення. Після відбору лексики та структур студентам пропонується набір питань, що підводять їх до правильної організації тексту. Безперечною перевагою цього підходу є пошукова діяльність, студенти вчаться підбирати лексичні та граматичні структури, необхідні для передачі цього сенсу, одночасно засвоюючи їх.

Необхідно зазначити, що всі вищезазначені підходи орієнтовані на результат (*product-oriented*), оскільки основна увага приділяється саме факту створення тексту іноземною мовою. Однак важливо розуміти, що вміння писемної мови – комплексне вміння, що поєднує в собі кілька навичок, які потрібно розвивати в системі задля досягнення результату. Саме «Процесуальний підхід» (*Process Approach*) орієнтований на відміну інших підходів на процес створення тексту та на розвиток необхідних для цього навичок. У зв'язку з цим у процесуальному підході особлива увага приділяється зв'язності,

оригінальності та організації тексту. Навички відбору лексичного та граматичного матеріалу підлягають окремому відпрацюванню, а також орфографія та пунктуація [8–10].

Процес створення тексту в рамках цього підходу поділяється на кілька етапів [4, с. 155]. На попередній стадії відбувається генерація ідей, збір інформації, актуалізуються знання; тут студенти готуються до письма. Техніки, що застосовуються для цієї мети, включають опитування, дискусії, дебати. На цій стадії може бути корисним вільне письмо, бо воно дає змогу сконцентруватися на генерації ідей, залишаючи осторонь питання якості тексту. Також незамінний мозковий штурм, що дає змогу у графічному вигляді уявити зібрані ідеї та впорядкувати їх.

Стадія планування має на увазі упорядкування змісту. Інструментами цієї стадії можуть бути складання плану, групове письмо, вибудовування тексту в логічному порядку. Графічні органайзери, такі як діаграми Венна, ментальні карти, кластери, також допомагають упорядковувати та ілюструвати думки.

На наступній стадії створюється чорновий варіант тексту. Увага – на розвитку та вдосконаленні ідей та їх мовного уявлення. Далі відбувається доопрацювання змісту та структури, коли важливу роль відіграють само- і взаємооцінка, бо вони дають студентам змогу поглянути на свою роботу крізь призму встановлених критеріїв або порівняти її з роботою однолітка. Текст можна доопрацьовувати необхідну кількість разів, і лише в останній редакції студент концентрується на таких поверхневих характеристиках, як орфографія чи граматична точність.

Підхід до письма, в центрі якого знаходиться процес, готує студента до самостійної роботи над текстом, даючи йому інструменти та послідовність дій щодо його створення. Надалі студент зможе автономно, без підтримки викладача створювати текст та оцінювати його. Серед позитивних сторін цього підходу можна зазначити комунікативний акт на виході, відкриття нових для студента мовних форм, розвиток навчально-пізнавальних навичок, таких як уміння аналізувати та графічно організувати інформацію, планувати текст, працювати з критеріями в процесі само- та взаємооцінки тощо. Проте варто зазначити, що деякі студенти надають перевагу більш структурованому підходу, тобто наявності опор. Робота над чорновими варіантами може займати значну кількість часу, яка індивідуальна для кожного окремого студента.

Таким чином, різні підходи до письма мають свої сильні сторони, які можна використовувати і під час навчання академічного письма (табл. 1).

Таблиця 1

Сильні та слабкі сторони підходів до навчання письма

Підхід	Переваги	Недоліки
<i>Controlled-to-free approach</i>	<ul style="list-style-type: none"> – можливість послідовної практики у створенні елементів тексту; – посилена робота над логічною організацією тексту; – розвиток слабо розвинених навичок; – наявність опор 	<ul style="list-style-type: none"> – зайва увага не змісту, а формі; – шаблонний характер письма, немає можливості для творчості
<i>Free-writing approach</i>	<ul style="list-style-type: none"> – знімається страх письма; – розвивається швидкість письма; – виробляється звичка писати 	<ul style="list-style-type: none"> – не підходить для навчання студентів із низьким рівнем володіння мовою; – ігнорування граматичної сторони мови
<i>Paragraph-pattern approach</i>	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток грамотності; – посилена робота над структурою абзацу 	<ul style="list-style-type: none"> – зайвий фокус на формі; – немає можливості для творчості
<i>Grammar-syntax-organization approach</i>	<ul style="list-style-type: none"> – студенти мотивовані та залучені; – встановлюється зв'язок між формою, значенням та змістом; – відбувається мимовільне засвоєння мовних форм 	<ul style="list-style-type: none"> – недостатня робота над організацією тексту в межах абзацу
<i>Process approach</i>	<ul style="list-style-type: none"> – імітує процес створення тексту в реальному житті; – враховує запити потенційної аудиторії (в тому числі рівень мовної підготовки); – вчить створення тексту у кілька етапів (підготовка – написання – оцінка – переробка – створення чистового варіанту); – розвиває самостійність та інші навчально-пізнавальні навички 	<ul style="list-style-type: none"> – займає багато аудиторного часу; – відсутність опор

Як бачимо, одні підходи дозволяють чітко структурувати навчальний процес, вчать організації тексту, дають змогу розширити словниковий запас і досягти граматичної точності. Інші дають педагогу змогу розвивати навчально-пізнавальні навички та виховувати самостійних письменників. Таким чином, використання комбінації різних підходів під час навчання академічного письма дозволяє зробити його ефективнішим.

Висновки з дослідження. З аналізу підходів стає ясно, що для успішного навчання академічного письма англійською мовою необхідне поєднання елементів відразу кількох підходів. Незважаючи на це, можна виділити компоненти, які мають враховуватися під час навчання академічного письма англійською мовою незалежно від вибраного підходу. Для ефективності навчання процес розвитку вміння академічного письма має враховувати кожен із виділених компонентів:

- змістовний компонент (вибір теми та володіння достатніми фоновими знаннями для її вивчення);
- системний компонент (знання про граматичні та лексичні засоби, які необхідно використовувати в процесі написання академічного тексту);
- процесуальний компонент (розуміння, яким чином можна отримати необхідну інформацію для написання тексту);
- жанровий компонент (вибір типу тексту, розуміння його стилістичних та мовних особливостей);
- контекстуальний компонент (розуміння значення контексту та культурних особливостей).

Таким чином, створення письмового тексту в рамках академічного дискурсу – складний та багатогранний процес, який потребує розвитку цілої низки навичок. Ці вміння – як мовні, так й навчально-пізнавальні – необхідно формувати і розвивати, і завдання педагога – підібрати найефективніші підходи й завдання успішного розв’язання цього завдання. Саме комбінація можливостей різних підходів з урахуванням потреб студентів дає оптимальні умови для розвитку навичок писемного мовлення в контексті курсу англійської мови для академічних цілей, оскільки навчання академічного письма має бути сфокусоване на роботі з усіма його компонентами, що своєю чергою дає змогу зробити процес навчання цілісним та результативним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко Н.М. Інтегрований підхід до формування компетентності в іншомовному академічному письмі студентів 1-го курсу мовних факультетів / Н.М. Карпенко, В.В. Смелянська. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2019. № 2 (29). С. 18–22.
2. Лытаева М. А., Талалакина Е. В. Academic skills: сущность, модель, практика. *Education Issues*. 2011. № 4. С. 178–201.
3. Філіппова Н.М. Англомовне академічне спілкування: актуальність проблеми. *Гуманітарний вісник НУК*. 2009. Вип. 2. С. 60–62.
4. Caplan N.A., Douglas S.R. Q: Skills for Success 5. Reading and Writing. Oxford: Oxford University Press, 2012. 277 p.

5. Coffin C. Teaching Academic Writing / C. Coffin, M. J. Curry, Sh. Goodman. London: Routledge, 2003. 193 p.
6. Hedge T. Writing. Oxford: Oxford University Press, 2005. 154 p.
7. Hinkel, E. Teaching Academic ESL Writing: Practical Techniques in Vocabulary and Grammar. N.J.: Lawrence Erlbaum, 2004.
8. Harmer J. How to Teach Writing. New Jersey: Pearson Education, 2004. 154 p.
9. Robinson P.C. Academic Writing: Process and Product. London: Modern English Publications, British Council, 1998. 165 p.
10. Stanley G. Approaches to Process Writing. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/approaches-process-writing>
11. Yakhontova T.V. English Academic Writing for Students and Researchers. Львів : ПАІС, 2003. 220 с.

Світлана Коваленко,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
<https://orcid.org/0000-0001-5981-9203>
м. Суми, Україна*

Андрій Ворначев,

*кандидат філологічних, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу,
Київський національний торговельно-економічний університет
<https://orcid.org/0000-0003-0342-0601>
м. Київ, Україна*

Оксана Зубенко,

*асистент кафедри іноземних мов професійного спрямування,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
<https://orcid.org/0000-0001-5435-5817>
м. Вінниця, Україна*

Blended learning як інноваційний підхід навчання іноземної мови

Blended learning as an innovative approach to foreign language learning

***Анотація.** XXI століття вимагає нових підходів до навчання іноземних мов. Впровадження сучасних інноваційних освітніх технологій у навчальному процесі закладу вищої освіти створює нові можливості реалізації дидактичних принципів індивідуалізації та диференціації навчання, позитивно впливає на розвиток пізнавальної діяльності студентів, їхньої творчої активності та свідомості. Теорія застосування *blended learning* у закладах вищої освіти потребує подальших суттєвих досліджень, адже сьогодення вимагає змін у навчальному процесі шляхом підлаштування до вимог життя суспільства, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Мета статті полягає у з'ясуванні сутності змішаного навчання під час опанування іноземної мови в закладах вищої освіти на основі навчального комплексу «*Business Partner*» (PEARSON). Для опису теоретичного матеріалу використано основний метод – описовий, із прийомами контекстуального аналізу, класифікації, узагальнення та інтерпретації. У роботі змішане навчання визначене як різновид методики, коли відбувається поєднання онлайн-навчання (студенти опрацьовують теоретичний матеріал само-*

стійно, фіксують незрозумілі нюанси), традиційного (студенти обговорюють пройдений матеріал, з'ясовують незрозуміле раніше) та самостійного навчання (закріплення інформації відбувається в будь-який зручний для студента час за допомогою виконання завдань у додатку MyEnglishLab). Переваги змішаного навчання: залучення Інтернет-технологій, самостійність студента, економія часу, регулярність, швидкий зворотний зв'язок, висока об'єктивність оцінювання, результативність. Недоліки: потреба в Інтернет-зв'язку в будь-якому місці та якісному з'єднанні, необхідність у сучасному обладнанні. Застосування змішаного навчання під час опанування іноземної мови принципово важливе, адже це ефективний розподіл навчального матеріалу у зручному темпі, і в результаті студент отримує повноцінний навчальний досвід. Перспектива подальших досліджень полягає в детальному вивченні моделей змішаного навчання, що можуть застосовуватися для найбільш ефективного опанування іноземних мов.

Ключові слова: змішане навчання, іноземні мови, заклад вищої світи, онлайн, офлайн, самостійність.

Summary. The 21st century requires new approaches to learning foreign languages. The introduction of modern innovative technologies in the higher educational process creates new opportunities for the implementation of didactic principles in individualization and differentiation, has a positive effect on the development of cognitive students activity, their creative activity and consciousness. The theory of blended learning at higher educational establishments requires further substantial research because today needs changes in the educational process by adjusting to the requirements of society, which determines the relevance of the study. The purpose of the article is to clarify the essence of blended learning during the acquisition of a foreign language at higher educational establishments based on the educational complex "Business Partner" (PEARSON). To describe the theoretical material, there is used descriptive method with the techniques of contextual analysis, classification, generalization and interpretation. In the article, blended learning is defined as a kind of methodology, where there is a combination of online (students develop theoretical material independently, record incomprehensible nuances), traditional (students discuss the material, find out incomprehensible things previously) and self-study learning (occurs in any convenient for the student time by performing tasks in the application MyEnglishLab). Advantages of blended learning: involvement of Internet technologies, student independence, time savings, regularity, fast feedback, high objectivity of assessment, effectiveness. Disadvantages: the need for Internet connection anywhere and its high-quality connection, the need for modern equipment. The use of blended learning in studying a foreign language is fundamentally important because it is an effective distribution of educational material at a convenient pace and as a result, the student gets a full learning experience. The prospect of further research is to study the models of blended learning in detail that can be used for the most effective studying foreign languages.

Key words: blended learning, foreign languages, higher educational establishments, online, offline, independence.

Вступ. XXI століття засвідчує надзвичайну динаміку світових змін. Сьогодення приносить суттєві виклики у життя суспільства. COVID-19 яскраво продемонстрував, що всі набутки щодо освіти офлайн виявилися не зовсім ефективними, і довелося вчитися працювати в освітньому просторі по-новому. Впровадження сучасних інноваційних освітніх технологій у навчальний процес вищого навчального закладу створює нові можливості реалізації дидактичних принципів індивідуалізації та диференціації навчання, позитивно впливає на розвиток пізнавальної діяльності студентів, їхньої творчої активності та свідомості. Сучасним та найбільш затребуваним напрямом розвитку освіти вважається змішане навчання (blended learning).

Вітчизняна та зарубіжна наука поняття «змішане навчання» (англ. blended learning) розглядає як об'єднання традиційних формальних засобів навчання: роботу в аудиторіях, вивчення теоретичного матеріалу, – із неформальними, наприклад, з обговоренням дискусійних питань за допомогою електронної пошти та Інтернет-конференцій. Під змішаним навчанням розуміють використання комбінації електронного та аудиторного навчання. Його визначають також як поєднання дистанційного і традиційного спілкування в інтегрованій навчальній діяльності та трактують як підхід, що інтегрує традиційне та комп'ютерно опосередковане навчання в педагогічному середовищі [4].

Blended learning – це цілеспрямований процес здобування знань, набуття вмінь та навичок в умовах інтеграції аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності суб'єктів освітнього процесу на основі впровадження і взаємного доповнення технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання за наявності самоконтролю студента за часом, місцем, маршрутами та темпом навчання [3].

Б. Аккоюнлу та М. Соїлу, досліджуючи ставлення студентів до впровадження змішаного навчання в середовище університетів, зазначають, що змішане навчання – це не просто поєднання традиційного і дистанційного, це використання різних методів шляхом поєднання особистісного навчання і технологій дистанційного під час роботи у класі для найкращого досягнення мети. Автори вказують, що розвиток комп'ютерних технологій і засобів, за допомогою яких учні та студенти можуть вільно користуватися Інтернет-послугами, значно підвищують можливості дистанційної освіти, однак замінити викладача поки що повністю не вдалося [5].

М. Канер визначає змішане навчання як поєднання онлайн-ового доступу до навчального контенту з кращими методиками

безпосередньо в класі й «живого» пояснення, яке дає змогу персоналізувати навчання, побудувати урок для різних груп учнів. Вчений пропонує під час змішаного навчання для досягнення поставленої мети поєднувати: різні вебтехнології (наприклад, живий віртуальний клас, самостійне комп'ютерне навчання, потокове відео, аудіотекст); різні педагогічні підходи (наприклад, біхевіоризм, когнітивізм, конструктивізм) для отримання оптимального результату навчання з цифровими технологіями або без них; будь-яку форму цифрових технологій (наприклад, відеозапис, вебнавчання, фільм) із живим словом вчителя; цифрові технології з реальними практичними завданнями, щоб утворити гармонійний ефект навчання та набути практичного досвіду. Така думка автора підтверджує той факт, що цифрові технології значно впливають на характер, форму навчальних занять, різновид діяльності учнів, проте головне місце, на нашу думку, має відводитися особистій взаємодії між учасниками освітнього процесу, хоча при цьому змінюється характер використання інформаційних технологій для опосередкованих взаємодій [6].

Питання змішаного навчання досліджували також К.Л. Бугайчук, В.М. Кухаренко, О.В. Коротун, К.В. Копняк, О.О. Рафальська, Н.В. Рашевська, А.М. Стрюк, Г.В. Ткачук, Г.А. Чередніченко, Л.Ю. Шапран, Т.С. Шроль. Серед зарубіжних вчених – С. Грехем, С. Моебс, С. Вейбелзах, Д. Пейнтер, Р. Сченк.

Проте теорія застосування *blended learning* у закладах вищої освіти потребує подальших суттєвих досліджень із боку виявлення позитивно-негативних моментів під час вивчення іноземної мови, адже сьогодення вимагає змін у навчальному процесі шляхом підлаштування до вимог життя суспільства у XXI столітті, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає в з'ясуванні сутності змішаного навчання та виявленні суттєвих переваг та недоліків змішаної форми навчання під час навчання іноземної мови в закладах вищої освіти на основі навчального комплексу «Business Partner» (PEARSON).

Методологія та методи дослідження. У нашій роботі було використано основний метод – описовий, із прийомами контекстуального аналізу, класифікації, узагальнення та інтерпретації. Це дало змогу описати теоретичний матеріал стосовно досліджуваної проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашій роботі змішане навчання, або *blended learning*, було визначене як різновид гібридної методики, коли відбувається поєднання онлайн-навчання, традиційного та самостійного навчання (Рисунок 1).

Рис. 1. Змішане навчання

Е. Розетт і Р. Воган Фразе стверджують, що в рамках змішаного навчання поєднуються протилежні, на їхній погляд, підходи: як формального, так і неформального навчання, навчання «віч-на-віч» і спілкування онлайн, керовані дії зі сторони педагога і дії, які самостійно вибирає педагог для досягнення особистих цілей і цілей організації [8].

Вважаємо, що технологія навчання іноземної мови за допомогою змішаного формату має будуватися за схемою: 1) онлайн – під час першого етапу студенти опрацьовують теоретичний матеріал самостійно, фіксують незрозумілі нюанси, які потребують пояснення (приклад 1):

The screenshot shows a video player on the left with a play button and a close button. To the right of the video player is a list of questions and tasks. The first task is to watch a video featuring Haiyan Zhang, Innovation Director at Microsoft Research, and answer questions. The second task is to check if sentences are true or false after watching the video again.

VIDEO 2 **1.1.1** Watch the video featuring Haiyan Zhang, Innovation Director at Microsoft Research, and answer the questions.

- 1 Where is Haiyan based in her current job?
- 2 What is her first top tip for getting a job in technology?
- 3 What does she recommend doing when you are faced with a new challenge?

3 Are these sentences true (T) or false (F)? Watch the video again to check your answers.

- 1 Haiyan gets her best ideas when she's hanging out with her work colleagues.
- 2 She's interested in innovations that make a difference in people's lives.
- 3 She's worked as a teacher, a software engineer and a consultant.
- 4 When she refers to her 'old XT', she means the video game she used to play as a child.
- 5 Project Fizzyo is a gadget that enables people with cystic fibrosis to control a TV using their breathing.
- 6 The Emma Watch has been designed to help a person with the symptoms of Parkinson's disease.
- 7 One of Haiyan's tips is to find people with similar interests who you can talk to and come up with ideas together.
- 8 Haiyan's ambition is for her and her team to help a million people in the world.
- 9 As a woman, Haiyan found it difficult to get into technology, but meet people who helped her.
- 10 Her advice to women is, even if you're unsure what to say in a meeting, it's best to speak up.

Приклад 1. “Business Partner”– Students book, p. 8

2) офлайн – студенти обговорюють пройдений матеріал, з’ясовують незрозуміле раніше (приклад 2, приклад 3):

4 Work in pairs or small groups. Discuss these questions.

- 1 How did Haiyan overcome the problem of being one of only a few women studying computer science and breaking the glass ceiling?
- 2 How easy is it for women to get into technology in your country/region?

Приклад 2. “Business Partner” – Students book, p. 8

5A Match the words and phrases in the box with the definitions.

code gadget
high-tech innovator
insight prototype
researcher unorthodox
well thought out

- 1 someone who introduces changes and new ideas
- 2 write computer programs
- 3 planned and organised carefully
- 4 a sudden, clear understanding of something or part of something, especially a complicated situation or idea
- 5 the first form of a new design, or a model used to test the design before production
- 6 a small, useful and cleverly designed machine or tool
- 7 different from what is usual or accepted by most people
- 8 someone who studies a subject in detail in order to discover new facts or test new ideas
- 9 using the most modern machines and methods in industry or business

Приклад 3. “Business Partner” – Students book, p. 8

3) самостійне навчання – закріплення інформації відбувається в будь-який зручний для студента час та місце за допомогою виконання завдань у додатку MyEnglishLab (приклад 4).

The screenshot shows the MyEnglishLab Business Partner interface. At the top, there is a navigation bar with the MyEnglishLab logo and the title "Business Partner". Below the navigation bar, there is a section titled "Exercise 1" with the instruction "Choose the sentences which use articles incorrectly." There are seven multiple-choice options listed below the instruction.

Exercise 1

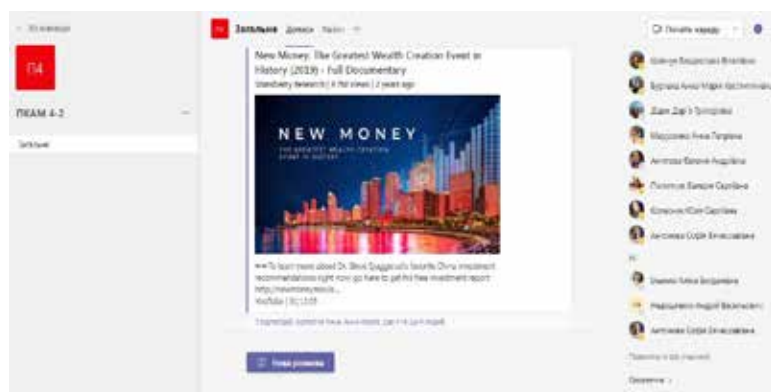
Choose the sentences which use articles incorrectly.

- Sometimes small ideas become great innovations.
- They were given an useful advice about time management.
- It's important to be aware of the potential risk.
- After many meetings, breakthrough was achieved.
- Experts encourage making prototype early on in the process.
- Eventually, we found a solution to the problem.
- An invention can take a time to perfect.
- The best innovators need a lot of the determination.

Приклад 4. “Business Partner” – MEL

Основна відмінність змішаного навчання від звичайного – це активне використання різноманітних технологій, що стають повноцінною частиною навчального процесу. Варто зауважити і про поєднання різних підходів, способів подачі матеріалу, видів роботи. Наприклад, частина

інформації розподіляється на групову роботу, частина – на самостійне вивчення. Для студентів, які навчаються онлайн, змішане або гібридне навчання – це тип навчального середовища, що поєднує «синхронне» та «асинхронне» навчання [2]. Синхронне навчання означає, що студенти та викладачі зустрічаються одночасно онлайн за допомогою віртуальної навчальної платформи, наприклад Zoom чи Teams (приклад 5). Таке навчання часто називають навчанням у «реальному часі».

Приклад 5. Команда на платформі Teams

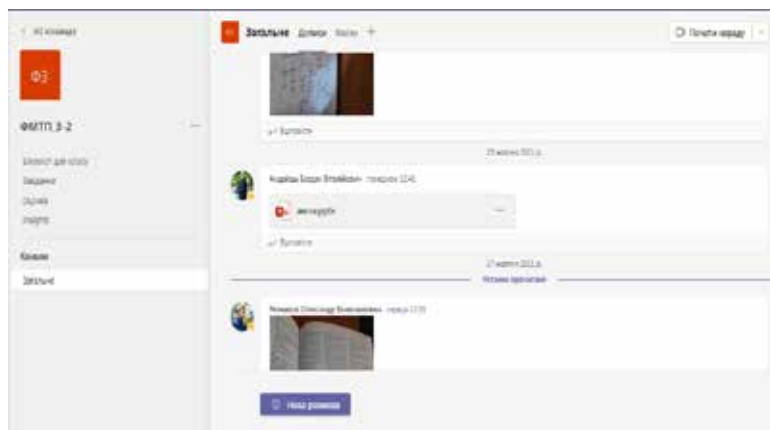
Асинхронне навчання не передбачає зустрічей із викладачем у певний час; студенти працюють в автономному режимі та виконують завдання у встановлений викладачем термін. Виконана робота подається в електронному вигляді. Студенти працюють самостійно над завданнями у власному темпі. Викладачі надають зворотний зв'язок, але не віч-на-віч і не в режимі реального часу [2] (приклад 6, приклад 7).

Аналіз наукових праць свідчить, що змішане навчання має багато переваг [1]: 1) залучення Інтернет-технологій. Зокрема, до числа корисних і цікавих ресурсів можна зарахувати онлайн-ігри, курси, мобільні додатки тощо; 2) самостійність студента. Зважаючи на використання онлайн-формату, студент сам контролює час, місце, регулярність та формат опанування матеріалу; 3) економія часу. Як для студента, так і для викладача, оскільки зустрічі відбуваються на стадіях обговорення матеріалу та його деталізації, а не вивчення з нуля; 4) регулярність. Застосовуючи інструменти змішаного навчання, студент може безперервно перебувати в процесі опанування мови; 5) швидкий зворотний зв'язок для викладача. Саме за умови використання таких методик викладач може швидко побачити чи ефективною є його робота, або ж її потрібно вдосконалити; 6) висока

об'єктивність оцінювання. Різноманітність навчання дає змогу викладачеві побачити прогалини в знаннях студента, а наприкінці навчання – краще проаналізувати його прогрес; 7) результативність. Покращення мотивації та застосування різноманітних технік сти- мулює до кращого засвоєння інформації, що є бажаним для студентів.

Приклад 6. “Business Partner” – MEL

Приклад 7. Виконання завдань на платформі Teams

Як показує практичний досвід застосування змішаного навчання для опанування іноземної мови, окрім великої кількості переваг, також є недоліки, зокрема, потреба в Інтернет зв'язку у будь-якому місці та якісному з'єднанні. Також є необхідність у сучасному обладнанні для використання усіх можливостей змішаного навчання.

Вважаємо, що застосування змішаного навчання під час опанування іноземної мови принципово важливе, адже це ефективний розподіл навчального матеріалу і часу як студента, так і викладача. Це можливість працювати безперервно з новим матеріалом, але в зручному темпі.

Висновки з дослідження. Глобалізаційні процеси спрямовують сучасну молодь до індивідуальної самореалізації, де вагоме місце належить опануванню іноземних мов. XXI століття вимагає нових підходів до навчання іноземних мов. Змішане навчання є найбільш логічним і природним кроком удосконалення традиційної моделі навчання. Blended learning – це новітня методика освіти, де студент засвоює одну частину матеріалу онлайн, а іншу частину матеріалу вивчає разом із викладачем. Водночас усі учасники навчального процесу самостійно керують своїм часом та місцем, проте усі активності впродовж вивчення певної теми логічно пов'язані між собою і, як результат, студент отримує повноцінний навчальний досвід через зручність та гнучкість змішаного навчання.

Перспектива подальших досліджень полягає в детальному вивченні моделей змішаного навчання, що можуть застосовуватися для найбільш ефективного опанування іноземних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Змішане навчання: поєднуємо інструменти та ефективно готуємось до IELTS. URL: <https://studway.com.ua/blended-learning/>.
2. Моделі змішаного навчання для уроків англійської. URL: <https://grade.ua/uk/blog/blended-learning-models-for-teaching-english/>.
3. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / [Кухаренко В.М., Березенська С.М., Бугайчук К.Л. та ін.]; за ред. В.М. Кухаренка. Харків : Міськдрук, НТУ ХПІ, 2016. 284 с.
4. Фандєєва А.Є. Змішане навчання як технологія змін і трансформації. *Народна освіта*. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4544.
5. Akkoyunlu B., Yilmaz Soylu M. A Study on Students Views On Blended Learning Environment. *The Turkish Online Journal of Distance Education*. 2006. 7. Vol. 7, Num. 3. Pp. 43–56. URL: <http://tojde.anadolou.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/274-published.pdf>.
6. Caner M. The definition of blended learning in higher education. *Blended Learning Environments for Adults: Evaluations and Frameworks*. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/288443155_The_Definition_of_Blended_Learning_in_Higher_Education.
7. O'Keeffe M., Dubicka I., Rosenberg M. Business Partner C1 Coursebook with MyEnglishLab. Pearson Educated Limited, 2020. 172 p.
8. Rossett A., Vaughan F. Blended learning Opportunities. Publ. CEO Epic Group, Brighton, 2003. Retrieved from URL: https://www.researchgate.net/publication/228669485_Blended_Learning_Opportunities.

Kvitoslava Matiichuk,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Буковинський державний медичний університет

<https://orcid.org/0000-0002-3164-7937>

м. Чернівці, Україна

Peculiarities of teaching professional English to medical students in mixed ability groups

Особливості викладання професійної англійської мови студентам медичних факультетів у різнорівневих групах

Abstract. *The main goal of the Professional English course for medical students is to teach intending doctors to use the language skillfully and fluently in communication with patients, colleagues, while participating in international conferences, seminars and webinars. This goal involves the formation of foreign language communicative competence of the student. To form students' appropriate speech competencies in listening, speaking, reading, writing, translation and phonetic, lexical and grammatical competencies in professional English, the teacher must carefully select the material and types of tasks taking into account the level of preparation of students, their age and intellectual abilities. When preparing assignments, the teacher must take into account the capabilities of each group of students (advanced, intermediate, elementary), and prepare appropriate multi-level tasks to involve everyone into the work. To organize the work of students in the classroom, such forms of student learning activities are used as individual work, pair work, and group work, which differ from each other by the number of students employed and ways of organizing activities. It is the group work that compensates for all the shortcomings of other types of work and is mainly used to summarize the studied material. The difficulty for a teacher in a mixed ability group is to organize the work of the group in such a way as to meet the needs and interests of all students. The preparation of the teacher for classes in a mix ability group involves several stages: to choose the right interactive method for a particular lesson, which is determined by the purpose of the lesson and the characteristics of the material being studied; to organize correctly students into groups; to consider carefully the structure of the lesson using group forms of educational activities; to choose a problem and outline ways to solve it; to think about the interior of the classroom. When grouping students and planning classes in a mix ability group, the teacher takes into account not only the level of students' language proficiency, but also their psychological characteristics and needs, creating a relaxed and friendly atmosphere in the group.*

Key words: *professional English, medical students, mix ability groups.*

Анотація. *Провідна мета викладання професійної англійської мови для студентів медичних вузів – навчити майбутніх лікарів вміло використовувати мову у спілкуванні з пацієнтами, колегами, під час участі у міжнародних конференціях, семінарах та вебінарах. Саме ця мета передбачає формування іншомовної комунікативної компетентності студента. Для формування у студентів відповідних мовленнєвих компетентностей в аудіюванні, говорінні, читанні, письмі, перекладі та фонетичної, лексичної і граматичної компетентностей з професійної англійської мови викладач повинен ретельно відбирати навчальний матеріал і види завдань з урахуванням рівня підготовки студентів, їхніх вікових та інтелектуальних можливостей. У підготовці завдань викладач повинен враховувати можливість окремих груп студентів (сильних, середніх, слабких) і готувати відповідні різнорівневі завдання, щоб залучити до роботи кожного. Для організації роботи студентів на занятті використовуються такі форми навчальної діяльності студентів, як індивідуальна робота, робота у парах та у групах, які відрізняються одна від одної кількістю зайнятих студентів і способами організації роботи. Саме групова форма роботи компенсує всі недоліки інших видів робіт та виступає заключною формою організації роботи групи під час підбиття підсумків вивченої теми. Складністю для викладача у різнорівневій групі є організація роботи групи таким чином, щоб задовольнити потреби та інтереси всіх студентів. Підготовка викладача до занять у груповій формі навчання передбачає декілька етапів: правильно вибрати інтерактивний метод для конкретного заняття, що визначається метою заняття, особливостями матеріалу, який вивчається; правильно сформулювати студентів у групи; ретельно продумати структуру заняття з використанням групових форм навчальної діяльності; вибрати проблему для розв'язання та намітити шляхи її вирішення; продумати інтер'єр аудиторії. Об'єднуючи студентів у групи та плануючи заняття у різнорівневій групі, викладач враховує не тільки рівень знання мови студентів, а і їхні психологічні особливості та потреби, створюючи невимушену, привітну та дружню атмосферу.*

Ключові слова: *професійна англійська мова, студенти медичних факультетів, різнорівневі групи.*

Introduction. The main goal of teaching professional English to medical students is practical. Intending physicians must be able to use language in communication with patients, colleagues, and in international conferences, seminars, and webinars. This goal involves the formation of foreign language communicative competence of the student.

Knowledge of the language helps people from different countries and different parts of the world to understand each other and promotes their friendly or working relationship. Therefore, today there is an acute problem in finding ways, methods and means of language learning, which in turn contributes to the easy, interesting and most importantly effective learning of professional English.

It should be noted that the content of learning an English language is structured in several components: 1) linguistic competencies (lexical,

grammatical, phonetic), 2) psychological component (speech skills), 3) methodological component (how to learn) [2, p. 19-20].

To form students' appropriate speech competencies in listening, speaking, reading, writing, translation and phonetic, lexical and grammatical competencies in professional English, the teacher carefully selects the material and types of tasks taking into account the level of preparation of students, their age and intellectual abilities. The level of readiness of the student to perform the task corresponds to the degree of complexity of the task itself. Therefore, the tasks set for students should be clear and feasible for them to perform, as overloaded or very complicated educational material reduces the quality of learning. In the opposite, if the material is too simple, the classes become uninteresting for students.

In the learning process, the teacher must monitor how the material is mastered. When preparing assignments, the teacher takes into account the capabilities of each specific group of students (advanced, intermediate, elementary), and prepares appropriate multi-level tasks to involve everyone in the work. The same is applied to determining the scope and content of homework.

That is why we intend to explore the process of learning professional English and activities for effective teaching of students with different levels of language skills who study in one group.

The **relevance** of the topic is caused by the necessity to further seek possibilities to improve the effectiveness of teaching professional English, especially in the context of the spread of viral infection COVID-19, which prompted educational institutions to move to a mixed form of education.

The main **aim** of the research is to study types of work with medical students for effective teaching of professional English in mixed ability groups.

The **objectives**, which have been put forward for the better achievement of the goal, include analysis of the organization of professional English teaching for future doctors and outlining the peculiarities of training in mixed ability groups.

Methodology of investigation. The central research questions in the present study are: How can teachers increase students' productivity while teaching professional English? What are the peculiarities of teaching mix-ability groups of medical students?

As part of our study, we carried out observation of the educational process dealing with English classes for future medical specialists. The surveys took place between 2019 and 2021. Thus we studied the full range of professional practice in teaching professional English in mixed ability groups. Our results are based on a research method that is closely linked

to practice in teaching English for students of different ages and different specializations.

Results and discussion. Observation of the educational process showed that the content of foreign language teaching provided comprehensive, interconnected and balanced mastery of all types of speech activity [1, p. 19].

Listening is used as a means of teaching oral speech and as an independent type of speech activity aimed at understanding coherent texts. Students are offered three ways to use listening: while introducing new material, when attention is paid not only to understanding what is heard, but also to the conscious perception of new language units; as an element of dialogic speech; listening to audio texts. Texts for listening include monologues and dialogues directly related to scientific and practical medical topics. The text is listened to once or twice according to the task. Re-listening is preceded by control of understanding and formulation of a new communicative task, which focuses students' attention. The rate at which the text for listening is delivered is also important. Listening is carried out in three stages: before listening, while listening and after listening.

Speaking, as an active and productive type of speech activity that provides oral communication in a foreign language in dialogic and monologue forms, is carried out on the basis of solving practical tasks, for example, in the hospital, at a doctor's examination, examination, diagnosis of the disease, history taking [3, p. 88]. To ensure the rate of speech, the teacher provides a sufficient number of vocabulary and grammar.

Reading as a receptive type of speech activity, which refers to the written form of speech, develops the ability to read a professional medical text without a dictionary to obtain basic information, or with a dictionary – to fully understand the content of the text, including up to 6% of unfamiliar words. Students develop the skills of writing an annotation (briefly present orally or in a written form the content of what is read), abstracting (identify new information or main ideas in the text) and reviewing (express their opinion, evaluate the content of the text orally or in a written form). Teaching reading is also carried out in three stages: pre-reading stage – directs students' attention to reading and comprehension of the text (for example, key questions, the answers to which are in the text, or statements that students must confirm or refute); while-reading stage – students read the text and perform a communicative task; after-reading stage – control of reading comprehension by performing after-text tasks.

Teaching *writing* includes the ability to make notes, a plan or an annotation to the text read or listened to; to write a short message, an abstract or an essay.

For the balanced development of all types of speech activity, a student-oriented approach is implemented, which takes into account the peculiarities of their individual development. To organize the work of students in the classroom, such forms of student learning activities are used as individual, pair and group work, which differ from each other by the number of students employed and ways of organizing activities.

During *individual work* the teacher prepares and selects for each student an individual task according to their level of language proficiency. Also, when students work individually, the teacher monitors the work of each student, determining their success, efforts and improvements. An important element of this method is the use of material and resource base, because for students with elementary level of language knowledge as well as for advanced students appropriate materials for performing the task are provided in the best way, and at the same time different goals for their implementation are set [5, p. 168]. Students can independently choose tasks with a level of difficulty that they consider appropriate to their knowledge. This allows them to complete the task with minimal teacher's intervention, as the task is clear and requires no further explanation.

Such a way of organizing students' work in the classroom, as *pair work*, develops communication skills. Researchers distinguish two options for organizing students into pairs: heterogeneous pairs and homogeneous pairs [10, p. 132]. However, as Edmund Dudley notes, "even two students who, based on the writing of the test, can 'be on the same level', will certainly have different learning strengths and significant advantages in certain aspects of learning" [8, p. 59].

The work of homogeneous pairs succeeds in tasks in which the roles of partners are interchangeable or of equal complexity. Tasks to complete the sentences with missing information are most often used for such groups. To perform this task, partners need to enquire the missing information from each other, thus practicing communicative skills. Examples of such communicative exercises for homogeneous pairs are dialogues, role-plays or interviews.

The work of heterogeneous pairs in our foreign language class has the character of tutoring. Students in such pairs face different tasks. Students with an elementary level of language proficiency receive the task of giving short exact answers or asking questions according to sample, but more complex requirements are applied to advanced students. In addition to more active participation, the advanced student also plays the role of tutor, namely, they manage the process, help weaker students and correct them.

Group work, performed by six or less students, creates the best conditions for participation of all group members in the activity and the

achievement of effective communicative competence, which is a basic principle in learning a foreign language. The formation of groups, as well as pairs, can be of two types: homogeneous and heterogeneous [11].

The *work with the whole group* is used mainly at the beginning of the lesson as the warming up and at the end of the lesson to summarize the learned material. Sometimes this way of organizing work is also used to do such tasks as group project work, in which each student is responsible for some relevant part of the project.

In our opinion, it is the group work that compensates for all the shortcomings of other types of work. Unfortunately, in the psychological and pedagogical literature there is no single definition of group learning activity. We consider group learning activities a form of organizing learning in small groups of students, united by a common learning goal under the indirect guidance of the teacher and in collaboration with students. "A mixed ability group" is "a group where students with different levels of knowledge and learning needs study" [4].

The difficulty for a teacher in a mixed ability group is to organize the work of the group in such a way as to meet the needs and interests of all students. This means that the teacher must pay attention to both advanced students and to those with an elementary level of language proficiency in the same way. It is clear that students who mastered the language better will be more active during the English lesson, while students who have a lower level of language proficiency will feel insecure and will prefer passive participation in the learning process. The task of the teacher is "to create a favorable environment for learning, where students themselves will be willing to participate in it and will not be afraid to make a mistake" [9, p. 42].

While preparing a class in a mixed ability group, the teacher should follow some certain stages: 1) to choose correctly the interactive method for a particular lesson, which is determined by the purpose of the lesson, the characteristics of the material being studied; 2) to organize correctly students into groups; 3) to consider carefully the structure of the lesson using group forms of educational activities; 4) to choose a problem and outline ways to solve it; 5) to consider the interior of the classroom.

When organizing students into groups and planning a class in a mixed ability group, the teacher takes into account not only the level of students' language proficiency but also their psychological characteristics and needs, creating a relaxed and friendly atmosphere in the group. As noted by A. Tereshchenko and others "mixed ability groups are especially highly valued by weaker students because of their inclusive and cooperative environment" [12]. J. Budden offers two ways to organize

foreign language learning in mixed ability groups: 1) Division of students into subgroups due to the level of their language proficiency (advanced, intermediate and elementary) and selection of level tasks and exercises individually for each subgroup, which work independently of each other; 2) Work due to the plan and materials, which are focused on the average level of knowledge of students in a foreign language and the distribution of common tasks at different levels [7].

We use the second method, as it gives the opportunity to organize joint work of the group during the class, taking into account the individual needs of each student and promotes the full participation of the teacher in the process of teaching a foreign language.

For effective teaching of professional English in a mixed ability group, the teacher selects material of the appropriate level. Students regularly receive feedback from the teacher about the performance of their tasks. The teacher uses positive and neutral comments, as well as constructive comments that encourage changes. In addition, assessment techniques are of great importance. It is important to ask different types of questions to different students. To work with the material, the teacher uses technical aids, supporting materials, available textbooks, manuals and interesting visual aids. Another important point is the location of desks and chairs in the classroom. For individual performance of tasks by students the traditional way of arrangement of furniture in rows should be applied, while during discussion it is better to arrange them in a big circle. To create a favorable environment for cooperative learning, desks should be set up in groups. Students must have the possibility to move freely enough in the classroom to form groups.

In order to unite students into groups properly, the teacher defines different criteria: for example, the creation of a group for educational purposes, that is depending on the level of students' achievements, complexity of educational tasks or for organizational purpose, namely taking into account the dynamics of interpersonal relationships inside the group, for example, how well certain students get on with each other and interact while solving a problem.

The use of various forms of organization of the educational process helps the teacher to take into account the following students' differences in the educational process: 1) level of preparation – by adjusting the rate of learning and the level of complexity of the material; 2) individual learning styles – through the organization of numerous activities so that students have the opportunity to receive and process information in different ways, at different levels; 3) interests – based on the inclinations, interests and desires of the student to master a certain topic or develop a certain skill [6, p. 21].

By monitoring students, the teacher determines their level of preparation, interests, learning style, strengths and needs. It helps in organization of students into groups. Group formation and regrouping is a dynamic process and changes depending on the content, design and results of periodic evaluation of results.

Conclusions. For effective teaching of students with different levels of language proficiency in professional English classes the teacher uses individual, pair and group work. The teacher uses a variety of teaching methods, technical teaching aids, and develops appropriate teaching materials. When planning a lesson in a mixed ability group, a foreign language teacher takes into account not only the level of knowledge proficiency, but also the psychological characteristics of students and their needs. The teacher creates a relaxed and friendly atmosphere in the group. To organize effective work in a mixed ability group, the teacher organizes students into groups correctly, taking into account the level of students' achievements, the complexity of the learned material and tasks, or interpersonal relationships in the group. The formation of mixed ability groups contributes to a positive atmosphere in the group and the development of communicative activities of future doctors. Teaching various types of professional speech in professional English in mixed ability groups requires further investigation.

REFERENCES

1. Карп'юк О. Д. Європейське Мовне Портфоліо: методичне видання. Тернопіль : Лібра Терра, 2008. 112 с.
2. Курс методики викладання іноземної мови : навчальний посібник / укл. Н. Єсипенко. Чернівці : Родовід, 2017. 192с.
3. Методика викладання англійської мови : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / уклад. Холод Ірина Василівна. Умань : Візаві, 2018. 165 с.
4. Нікітюк Л. Методи організації навчання іноземної мови у різнорівневих групах немовних спеціальностей. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 60. С. 45-46. URL: <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2016/n60/19.pdf> (дата звернення: 22.09.2021).
5. Павловська Ю. В. Особливості організації заняття з англійської мови у різнорівневих групах студентів немовних спеціальностей. *Педагогічні науки : збірник наукових праць НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. Київ, 2012. Випуск 102. С. 163-169.
6. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі : навчально-методичний посібник / за загальною редакцією Колупасвої А.А. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ », 2012. 120 с.
7. Budden J. Adapting materials for mixed-ability classes. British Council. Teaching Tips. URL: <http://www.teachingenglish.org.uk/language-assistant/>

teaching-tips/adapting-materials-mixed-ability-classes (дата звернення: 22.09.2021).

8. Dudley Edmund Working with mixed-ability groups. *Teaching Teenagers*. Volume 25, Issue 1, 2020. pp. 59-61. URL: <https://www.modernenglishteacher.com/media/2805/dudley.pdf> (дата звернення: 22.09.2021).
9. Hordienko N. M., Lomakina L. V. *Teaching EFL to Mixed-Ability Classes: Strategies, Challenges, Solutions*. Advanced Education. National Technical University of Ukraine "Kyiv Politechnic Institute". Kyiv, 2015. 3-d Edition. P. 39-43.
10. Hwang Y. Effects of ability grouping on middle school students' affective outcomes. In H. Park & K. Kim *Korean Education in Changing Economic and Demographic Contexts*. New York, NY: Springer, 2014. P. 127-152.
11. Shank C. C., Terrill L. R. *Teaching Multilevel Adult ESL Classes*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics. URL: http://www.cal.org/caela/esl_resources/digests/SHANK.html (дата звернення: 22.09.2021).
12. Tereshchenko Antonina, Francis Becky, Archer Louise, Hodgen Jeremy, Mazonod Anna, Taylor Becky, Pepper David and Travers Mary-Claire Learners' attitudes to mixed-attainment grouping: examining the views of students of high, middle and low attainment. *Research Papers in Education*. Volume 34, Issue 1, 2019. P. 425-444. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02671522.2018.1452962> (дата звернення: 22.09.2021).

Тетяна Харченко,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри романської філології
та порівняльно-типологічного мовознавства,
Київський університет імені Бориса Грінченка
<https://orcid.org/0000-0002-4480-1585>
м. Київ, Україна

Анна Боцман,
здобувачка другого освітнього рівня (магістерського)
освітньої програми Мова і література (італійська),
Київський університет імені Бориса Грінченка
<https://orcid.org/0000-0002-7219-9659>
м. Київ, Україна

Формування італійськомовної компетентності в говорінні учнів з використанням практикуму «L'italiano è facile»

Formation of Italian language speaking competence in students using a manual “L'italiano è facile”

Анотація. У статті доведено, що іномовна компетентність у говорінні є найважливішою складовою процесу підготовки учнів до міжкультурної комунікації й розвиток мовленнєвих навичок є архіскладним і потребує пошуку сучасних інструментів і засобів навчання. Виявлені основні труднощі, що впливають на формування італійськомовної компетентності в говорінні в учнів старшої школи. Серед них: відсутність мотивації; психологічний дискомфорт; дефіцит лексичного запасу; мовний бар'єр; страх висловлення власної думки; надмірне використання рідної мови на уроках з іноземної мови. З метою подолання цих труднощів розроблено практикум «L'italiano è facile», який містить вправи для розвитку італійськомовної компетентності в говорінні на уроках італійської мови в учнів старших класів. Практикум поєднує в собі вправи, які розвивають в учнів навички як монологічного, так і діалогічного мовлення. Структура посібника містить у собі вправи за 6 тематичними блоками, а також лексичні додатки відповідно до кожної з тем: «Viaggio» (Подорожі), «Cucina» (Кухня), «Stare bene fisicamente» (Почуватися здоровим), «Shopping» (Шопінг), «Educazione» (Навчання). У статті представлено методичний експеримент, організований з метою перевірки ефективності розробленої системи вправ з формування італійськомовної компетентності в говорінні в учнів старшої школи у практикумі «L'italiano è facile». Сформульовано гіпотезу експерименту, описано його етапи, проаналізовано зміст та завдання перед- та післяекспериментального зрізів. Представлено та інтерпретовано

результати експериментальних зрізів, які підтвердили загальну ефективність розробленої системи вправ. Доведено, що розробка сучасних цікавих засобів навчання для вивчення італійської мови – це першочергове завдання для популяризації цієї іноземної мови в Україні.

Ключові слова: діалогічне мовлення, іншомовна комунікативна компетентність, міжкультурна комунікація, мовленнєва компетентність, монологічне мовлення, труднощі навчання говорінню.

Summary. *The article proves that foreign language competence in speaking is the most important component of the process of preparing students for intercultural communication and the development of speaking skills is extremely complex and requires the search for modern tools and teaching aids. The main difficulties influencing the formation of Italian language speaking competence in high school students have been identified. Among them: lack of motivation; psychological discomfort; vocabulary deficit; language barrier; fear of expressing one's own opinion; excessive use of the native language in foreign language lessons. In order to overcome these difficulties, the manual «L'italiano è facile» have been developed, which includes exercises for the development of speaking skills in Italian language lessons in high school students. The manual combines exercises that develop students' skills of both monologue and dialogic speech. The structure of the manual includes exercises in 6 thematic blocks, as well as lexical applications according to each of the topics: «Viaggio» (Travel), «Cucina» (Kitchen), «Stare bene fisicamente» (Feel healthy), «Shopping» (Shopping), «Educazione» (Education). The article presents a methodical experiment organized to test the effectiveness of the developed system of exercises for the formation of Italian language speaking competence in high school students in the manual «L'italiano è facile». The hypothesis of the experiment has been formulated, its stages have been described, the content and tasks of pre- and post-experimental sections have been analyzed. The results of experimental sections, which confirmed the overall effectiveness of the developed system of exercises, have been presented and interpreted. It is proved that the development of modern interesting teaching aids for learning Italian is a priority for the promotion of this foreign language in Ukraine.*

Key words: dialogic speech, foreign language communicative competence, intercultural communication, speaking competence, monologue speech, speaking skills development difficulties.

Вступ. Формування іншомовної комунікативної компетентності в говорінні в учнів – складний і багатогранний процес. Розвинуті навички іншомовного мовлення становлять фундамент для міжкультурного взаєморозуміння. Проте на практиці під час навчання іншомовного говоріння ми стикаємося з низкою проблем. Це і низький рівень мотивації учнів, недостатній рівень сформованості лексичної компетентності для вирішення поставленої мовленнєвої задачі, страх зробити помилку, надмірне використання рідної мови на уроках іноземної мови, пасивність учнів тощо. У зв'язку з цим особливого значення набуває пошук і розробка ефективних сучасних методів і засобів іншомовного навчання говоріння.

У методиці навчання іноземних мов велика увага приділяється проблемі формування, розвитку й удосконалення навичок говоріння. Етапи формування і сприймання мовленнєвої діяльності досліджувалися в різні часи психолінгвістами, психологами, мовознавцями (Л. Виготський, А. Лурія, М. Жинкін, О. Леонтьєв, І. Зимня та інші). Багато сучасних науковців зробили вагомий внесок у дослідження проблеми іншомовного говоріння як процесу комунікації (С. Ніколаєва, Н. Бориско, О. Бігич). Проте питання формування саме італійськомовної компетентності в говорінні учнів у сучасних умовах в Україні залишається не досить вивченим і потребує подальшого дослідження. До того ж бракує засобів навчання італійської мови для вітчизняних шкіл. Це й зумовило необхідність розробки та експериментальної перевірки ефективності практикуму «L'italiano è facile», метою якого є розвиток італійськомовної комунікативної компетентності в говорінні в учнів старшої школи.

Метою статті є теоретичне обґрунтування, практична розробка і експериментальна перевірка методики формування італійськомовної комунікативної компетентності в говорінні в учнів старшої школи, представленої в практикумі «L'italiano è facile». Мета статті передбачає виконання таких завдань дослідження: вивчення та аналіз праць з проведення експериментального навчання; визначення гіпотези; опис проведення передекспериментального зрізу, експериментального навчання та післяекспериментального зрізу, аналіз та інтерпретація отриманих результатів.

Методологія та методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та реалізації поставлених завдань було застосовано комплекс методів наукового дослідження: аналіз наукової літератури з методики навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти; емпіричні методи (спостереження за освітнім процесом у школах, опитування (бесіди, анкетування, тестування), експеримент); статистичні методи (аналіз проведеного експерименту; інтерпретація отриманих результатів) тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Говоріння – це одна із найважливіших форм мовленнєвої діяльності під час вивчення іноземної мови, адже саме говоріння забезпечує готовність бути активним учасником міжкультурної комунікації. Формування італійськомовної компетентності в говорінні – це процес передачі та приймання інформації учнями за допомогою мовних кодів. Саме ці мовні засоби є ключовими поняттями, які розвивають іншомовну комунікативну компетентність в учнів, дають їм можливість реалізовувати усно-мовленнєву комунікацію в життєво-важливих для них сферах.

З метою перевірки рівня сформованості італійськомовної компетентності в учнів старшої школи та виявлення труднощів, які заважають ефективному опануванню навичок говоріння як одного з виду мовленнєвої діяльності, було проведено експеримент, а його висновки інтерпретовано у нашій роботі.

На **першому підготовчому етапі** експерименту було сформульовано гіпотезу дослідження, визначено мету та основні завдання експерименту, розроблено інструментарій та підготовчі роботи.

Гіпотеза, яка висувається нами: формування італійськомовної компетентності в говорінні буде ефективним, якщо вправи зосереджуватимуться безпосередньо на розвитку цього типу мовленнєвої діяльності; створення комунікативних ситуацій італійською мовою допоможе розвивати та удосконалювати компетентність у говорінні, оминаючи труднощі у спілкуванні; зменшення використання рідної мови на уроках іноземної мови гарантуватиме продуктивне опанування італійської мови учнями.

Мета експерименту полягала в тому, щоб перевірити ефективність запропонованих вправ у практикумі «L'italiano è facile» для розвитку навичок у говорінні серед учнів старшої школи. Для досягнення мети дослідження передбачено розв'язання таких завдань: визначити рівень сформованості італійськомовної компетентності в говорінні в учнів старшої школи; виявити труднощі, які заважають формуванню італійськомовної компетентності в говорінні на всіх її рівнях; з'ясувати чинники, що впливають на мотивацію учнів до реалізації монологічного чи діалогічного мовлення; проаналізувати доцільність та ефективність розроблених вправ, метою яких є розвиток італійськомовної компетентності в говорінні в учнів старших класів.

Під час підготовки до проведення експерименту ми розробили практикум «L'italiano è facile» із системою вправ, що спрямовані на розвиток італійськомовної комунікативної компетентності в говорінні. Цей посібник розроблений нами для учнів старшої профільної школи і передбачає формування навичок як у монологічному, так і в діалогічному мовленні. Варто зазначити те, що у процесі підготовки до проведення експерименту нами було розроблено вправи для проведення передекспериментального зрізу знань учнів.

Другий, основний, етап експерименту поєднує в собі такі фази:

1. Визначення методики проведення експерименту. Експериментальне дослідження проводилося з 8 березня по 2 травня 2021 року в спеціалізованій школі № 130 ім. Данте Аліг'єрі з поглибленим вивченням англійської та італійської мов м. Києва, серед учнів 10 класу. Важливо зазначити, що у зв'язку з пандемією, спричиненою вірусом

COVID-19, школярі навчались у дистанційному форматі, відповідно, експериментальне навчання проводилось дистанційно.

2. Склад учасників експерименту було поділено на дві групи: експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ). Розподіл на групи всіх учасників експерименту було зроблено з метою порівняння умов навчання, методів, які використовуються під час навчального процесу, а також кінцевих результатів – рівня успішності учнів. Кількість учасників ЕГ – 8 осіб, середній показник успішності учнів склав 7,8 балів; в КГ ввійшло 9 осіб із середнім балом успішності 8,1.

Завдяки відвідуванню уроків італійської мови, проведенню аналізу поведінки та психологічного стану учнів, у результаті спілкування з вчителем італійської мови ми мали можливість скласти психологічний портрет кожного з учасників експериментального навчання. Індивідуальна характеристика учнів включала в себе власне ставлення до предмета «Італійська мова», зацікавленість цим предметом, рівень вмотивованості до виконання вправ та досліджень, бажання висловлювати свої думки та реагувати на прохання вчителя.

3. Проведення експерименту. Під час першого уроку учням 10 класу було запропоновано пройти анкетування для визначення рівня їхньої зацікавленості в цьому предметі та перевірки їхнього бажання працювати. Анкета – це коротке опитування, яке включало в себе п'ять ключових запитань.

Після проведення анкетування нами було отримано такі результати:

Серед сімнадцяти учнів, які взяли участь в опитуванні, на перше запитання анкети «Чи подобається Вам відвідувати уроки італійської мови в школі?» дванадцять дали відповідь «так», це склало 70,6 %, відповідь решти учасників експерименту була «ні» – 29,4 %.

На друге запитання «Чи часто Ви виконуєте вправи для розвитку навичок говоріння (складаете діалоги, інтерпретуєте мовлення відповідно до різних комунікативних ситуацій і т. ін.)?» більшість учасників опитування дали позитивну відповідь: 88,2 % (15 учнів) і лише відповідь двох учнів була негативною.

На запитання «Чи подобаються Вам завдання та вправи, де потрібно давати відповідь в усному форматі, демонструючи власні думки та роздуми?» ми отримали такі відповіді: одинадцять учнів відповіли «так», шість учнів – «ні».

На четверте запитання анкети «Чи траплялись ситуації на уроках італійської мови, коли Ви хотіли щось відповісти, але боялися через ймовірні помилки у своєму мовленні?» чотирнадцять учнів

відповіли, що такі ситуації траплялись; троє учнів дали відповідь, що із ними таких ситуацій не виникало.

На останнє запитання запропонованої анкети отримано різні відповіді: деякі учні вибрали одну відповідь, дехто – кілька відповідей. На питання «Якщо виникають труднощі під час говоріння, на Ваш погляд, що є причиною цих труднощів?» тринадцять учнів відповіли, що вони мають труднощі у говорінні через недостатній словниковий запас; для десятих учнів такою причиною є надмірне використання української мови на уроках італійської мови; шість учнів назвали психологічний дискомфорт; двоє учнів назвали основною причиною, що спричиняє труднощі під час говоріння італійською мовою, неспроможність структурувати свої думки та дати лаконічну, чітку відповідь.

Опитування, яке ми провели серед учнів 10 класу, дає нам можливість зробити висновок, що більшості учнів подобається відвідувати уроки італійської мови. Учні мають практику використання та виконання вправ, що спрямовані на розвиток комунікативної компетентності в говорінні саме італійської мови, проте не всім ці вправи подобаються. Таку відповідь ми можемо пов'язати з тим, що велика кількість учнів мають труднощі в говорінні, вони назвали по декілька факторів, що ці труднощі спричиняють. Майже всі учні мають недостатній словниковий запас. Це заважає їм вільно висловлювати свої думки і, як наслідок, стає причиною психологічного дискомфорту під час висловлювання.

Для основного етапу експериментального дослідження характерно проведення зрізів: передекспериментального та післяекспериментального. Саме вони дають можливість проаналізувати організаційно-методичну базу навчального процесу, зіставити результати дослідження та визначити ступінь підтвердження висунутої гіпотези.

Після проходження опитування обом групам експериментального дослідження було запропоновано завдання дискусійного типу: для учнів були розроблені 4 картки на тему «La cultura d'Italia» (Культура Італії). У кожній з карток було представлено по 3 запитання, які стосуються теми культури Італії. Для виконання цього завдання ми скористалися онлайн кубиком, який генерував номер картки, кожен учень мав по 30 секунд для відповіді на запитання. Це завдання було запропоноване з метою спостереження готовності учнів говорити, ділитися своїми думками. У ході дискусії нами було помічено те, що більшість учнів не проявляла ініціативу через страх публічного висловлення, проте коли кілька учнів дали відповідь, то вже потім один за одним давали відповіді інші. Важливим

чинником полегшення процесу став той факт, що ми наголосили, що допускати помилки – нормально, не помиляється той, хто нічого не робить. Таким чином учні відповідали на запитання, уточнюючи переклад окремих слів, правильність вживання граматичних конструкцій. Тобто в учнів виникали певні труднощі під час говоріння, проте якщо вчитель буде стимулювати їх до подолання труднощів, то формування італійськомовної компетентності в говорінні буде відбуватися значно швидше.

З метою удосконалення італійськомовної компетентності в говорінні нами було розроблено систему вправ, яка стала основою практикуму «L'italiano è facile». Завдання розроблені нами таким чином, щоб учні могли самостійно розвивати себе: виконавши вправу однієї складності, вони розумітимуть, що можуть перейти на інший рівень, оскільки він для них є зрозумілим і т. ін. Під час розробки системи вправ ми зосередили увагу на підборі завдань відповідно до кожної групи. Зокрема, для розвитку монологічного мовлення (ММ) наші вправи поділяються на такі категорії: опис картинок, репродуктивні вправи (переказ написаних текстів), ситуативні вправи (надання власної оцінки відповідно до умов комунікативної ситуації). Для розвитку діалогічного мовлення (ДМ) ми запропонували таку схему вправ: I група – вправи для навчання реплікуванню, II група – вправи для засвоєння діалогічних єдностей, III група – вправи для оволодіння діалогами різних видів. Відповідно до кожної з груп вправ ми розробили практичні матеріали, а також плани-конспекти для уроків італійської мови. Завдання, запропоновані у даному практикумі, спонукатимуть учнів старших класів до розвитку навичок самостійної роботи у процесі удосконалення італійськомовної компетентності в говорінні.

Структура посібника містить у собі вправи за 6 тематичними блоками, а також лексичні додатки відповідно до кожної з тем. Кожна тема нашого посібника включає різні типи вправ та націлена на розвиток як ММ, так і ДМ. Зміст практикуму:

- *Unità 1. Viaggio (Подорожі)* – ця тема містить вправи на розвиток монологічного мовлення: «Brain Storming», визначення відповідності між містами та країнами і їх представлення у вигляді короткої історії, історія-роздум на тему улюбленого місця для відпочинку; а також вправи на розвиток діалогічного мовлення: побудова діалогу відповідно до комунікативної ситуації «Турист-представник авіакомпанії»; створення власної інтерпретації розмови на основі окремих фраз.

- *Unità 2. Cucina (Кухня)* – у цій темі також запропоновані різні види вправ: на запам'ятовування лексичних одиниць, на

повторення граматичної теми, на розвиток ДМ (створення діалогу учнями на тему «Їжа» в різних закладах харчування); збагачення ММ (опис улюбленого рецепту страви, поглиблення знань завдяки кухням світу).

- Unità 3. *Stare bene fisicamente* (Почуватися здоровим) – у цій темі ми зосередили увагу на креативності виконання вправ: менше рамок, більше власних думок. Тут ми пропонуємо взяти участь у дискусії, що допомагає чути та сприймати не лише власну думку, але й думку однокласників. Також ми пропонуємо розвивати монологічне мовлення завдяки аналізу комунікативних ситуацій та уже створених діалогів. У цій темі ми розробили вправу-гру, для якої учням необхідні фішки та кубик; головна ціль цього завдання – запам'ятовування нових лексичних одиниць; таким чином, завдяки грі вони матимуть змогу поповнити власний словниковий запас.

- Unità 4. *Educazione* (Навчання) – вправи цієї теми спрямовані на поглиблення знань про різні сфери, галузі навчання. У цьому блоці учні мають змогу поповнити свій лексичний запас назвами професій; розповісти про свій шкільний розклад; дати аргументовану відповідь на запитання «*Secondo voi è necessario studiare molti anni all'università per la gente?*» (Чи необхідно людям навчатися в університеті протягом багатьох років?), а також створити власні діалоги, давши відповідь на конкретні запитання.

- Unità 5. *Shopping* (Шопінг) – однією із вправ є «Лексичний мікрофон», запропонована з метою повторення лексики. Також ця тема поєднує різні вправи: діалог «У магазині», зіставлення назв магазинів із товаром, який можна там купити, створення своїх діалогів з використанням наведених фраз і т. ін.

- *Appendice lessicale* (Лексичний додаток) – це короткий додаток із корисними фразами відповідно до кожної з тем, за якими ми розробляли нашу систему вправ.

Отже, розроблений нами посібник має на меті, перш за все, розвиток італійськомовної компетентності в говорінні в учнів старших класів на уроках італійської мови. Практикум «*L'italiano è facile*» поєднує в собі вправи, які формують в учнів навички як монологічного, так і діалогічного мовлення; допомагають учням подолати труднощі під час спілкування італійською мовою, а також сприяють розвитку вторинної мовної особистості.

На **третьому, підсумковому, етапі** експериментального дослідження нами були підведені підсумки експерименту та проаналізовані отримані результати. Мета проведеного експериментального дослідження полягала у перевірці ефективності розробленої нами системи вправ для формування італійськомовної компетентності в

говорінні в учнів старших класів. Для того, щоб зробити об'єктивний аналіз рівня сформованості італійськомовної компетентності в говорінні в учнів, ми вирішили продемонструвати отримані результати передекспериментального та післяекспериментального зрізів через формулу В. П. Безпалька: $K=Q:N$ (у якій K – це коефіцієнт навченості, Q – загальна кількість балів, яку отримали учні під час виконання завдання; N – максимальна можлива кількість балів). Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 329 від 13.04.2011 року «Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної освіти», максимально можливий бал – 12. Мінімальний коефіцієнт успішності учнів – 0,6, максимальний – 1.

Після проведення передекспериментального зрізу та аналізу отриманих результатів ми підготували таблицю, в якій зазначені середні показники навченості учнів:

Таблиця 1

**Середні показники коефіцієнта навченості учнів
згідно з результатами передекспериментального зрізу**

Група	Отримані бали		Середній бал	Середній коефіцієнт навченості
	Розуміння окремих запитань	Повнота розуміння цілісного завдання		
КГ	3,95	4,1	8,1	0,79
ЕГ	3,75	4,05	7,8	0,77
Максимальна кількість балів				
	6	6	12	1

Проаналізувавши отримані результати після проведення передекспериментального зрізу, можемо стверджувати, що розвиток навичок говоріння є фактично однаковим та потребує удосконалення. Учні продемонстрували готовність спілкуватися іноземною мовою, проте ми виявили низку чинників, що негативно впливають на рівень навичок у говорінні: сором'язливість, використання української мови, страх і т. ін. Для підвищення рівня формування італійськомовної компетентності в говорінні та розвитку навичок монологічного та діалогічного мовлення ми визначили доцільність використання практикуму «L'italiano è facile» на уроках італійської мови. Розроблені нами вправи орієнтовані безпосередньо на удосконалення навичок говоріння та адаптовані до потреб учнів.

Відповідно до результатів, отриманих у попередньому зрізі знань, наступним нашим кроком стала перевірка висунутої гіпотези. З цією метою ми перейшли до експериментального навчання в обох групах: КГ й ЕГ. У процесі експериментального навчання ми використовували різні види вправ та завдання для формування італійськомовної компетентності в говорінні в учнів.

З метою отримання об'єктивних результатів та враховуючи кращі показники КГ під час передекспериментального зрізу, нами було прийняте рішення використати різні навчальні матеріали під час експериментального навчання у двох групах. Експериментальній групі, яка продемонструвала нижчі показники під час передекспериментального зрізу, було запропоновано виконання вправ з посібника «L'italiano è facile», тоді як учні КГ виконували завдання, передбачені їхнім шкільним підручником «Progetto italiano». Ціллю такого розмежування завдань стала перевірка ефективності вправ, які запропоновані шкільним підручником, порівняно з розробленими нами вправами, що спрямовані на розвиток мовленнєвої компетентності італійської мови, відповідно до сучасних освітніх українських реалій.

Експериментальне навчання проводилось протягом двох тижнів, загальна кількість уроків – 6. Після проведення післяекспериментального зрізу знань нами було отримано результати, представлені у таблиці 2:

Таблиця 2

Середні показники рівня формування італійськомовної компетентності в говорінні згідно з післяекспериментальним зрізом

Група	Отримані бали		Середній бал	Середній коефіцієнт навченості
	Розуміння окремих запитань	Повнота розуміння цілісного завдання		
КГ	3,99	4,16	8,2	0,79
ЕГ	4,88	4,75	9	0,88
Максимальна кількість балів				
	6	6	12	1

Порівнюючи результати передекспериментального та післяекспериментального зрізів, ми бачимо, що показники КГ не зазнали істотних змін, однак дані ЕГ збільшились. Учні контрольної групи не продемонстрували покращення ефективності навчання під час експерименту, учні експериментальної групи значно покращили

свій коефіцієнт навченості. Для більш детального порівняння пропонуємо розглянути таблицю результатів показників після проведених зрізів:

Таблиця 3

Порівняння результатів передекспериментального та післяекспериментального зрізів у 10 класі

Група	Коефіцієнт навченості учнів		
	Передекспериментальний зріз	Післяекспериментальний зріз	Різниця даних
КГ	0,79	0,79	0
ЕГ	0,77	0,88	0,11

Проведення експериментального навчання дало змогу нам зробити такі висновки: розроблений нами посібник з вправами, які спрямовані на розвиток італійськомовної компетентності в говорінні в учнів старшої профільної школи, сприяв отриманню вищого показнику навченості учнів, а отже, є більш ефективним у навчанні порівняно зі шкільним підручником. Попри те, що середнє значення коефіцієнту навченості до проведення експериментального навчання у двох групах суттєво не відрізнялося: КГ – 0,79; ЕГ – 0,77, післяекспериментальний зріз продемонстрував значну різницю: КГ – 0,77; ЕГ – 0,88. Розроблені нами вправи спрямовані, перш за все, на зацікавлення учнів до вивчення італійської мови, вони відрізняються тим, що добре й логічно структуровані та мають креативну інтенцію. Крім того, порівнюючи бажання учнів під час виконання завдань, можемо сказати, що ЕГ протягом експериментального навчання продемонструвала більше зацікавлення у роботі, аніж під час передекспериментального зрізу. В учнів зменшилися напруженість і кількість труднощів, які заважали їм реалізовувати свій продукт мовлення – монолог або ж діалог.

Висновки з дослідження. У результаті дослідження з'ясовано, що основними труднощами під час навчання учнів старшої школи іншомовного говоріння виступають відсутність мотивації; психологічний дискомфорт; дефіцит лексичного запасу; мовний бар'єр; страх висловлення власної думки; надмірне використання рідної мови. Для подолання цих труднощів нами було розроблено практикум «L'italiano è facile», який містить вправи для розвитку італійськомовної компетентності в говорінні на уроках італійської мови в учнів старших класів. Структура посібника містить у собі вправи за 6 тематичними блоками, а також лексичні додатки відповідно до кожної з тем: «Viaggio» (Подорожі), «Cucina» (Кухня), «Stare

bene fisicamente» (Почуватися здоровим), «Shopping» (Шопінг), «Educazione» (Навчання).

З метою перевірки ефективності розроблених вправ нами було проведено експериментальне навчання, яке проводилось у спеціалізованій школі № 130 ім. Данте Аліг'єрі з поглибленим вивченням англійської та італійської мов м. Києва. Експериментальне навчання продемонструвало, що наші практичні розробки можуть бути ефективним та корисним матеріалом для формування італійськомовної компетентності в говорінні в учнів старшої профільної школи.

Отже, ми дійшли висновку, що говоріння як одна із форм мовленнєвої діяльності є важливим комплексом знань, навичок та вмінь, за допомогою якого учні опановують іноземну мову, реалізують своє висловлювання відповідно до мети комунікативної ситуації. Розробка сучасних цікавих засобів навчання для вивчення італійської мови – це першочергове завдання для популяризації цієї іноземної мови в Україні.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування італійськомовної компетентності в говорінні в учнів старшої профільної школи. Перспективи вбачаємо у створенні системи вправ і завдань з розвитку діалогічних умінь учнів старшої профільної школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. с. Практикум з італійської мови для учнів старшої профільної школи «L'italiano è facile» / Т. Харченко, А. Боцман. № 107286 від 13.08.2021 р.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. Москва: «Педагогика», 1989. 192 с.
3. Бурейко Н. Психологічні особливості мовленнєвої діяльності студентів-білінгвів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки»*. 2016. № 1. С. 12–16.
4. Вишневський О.І. Методика навчання іноземних мов : навчальний посібник. Київ : Знання, 2010. 206 с.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / за ред. С.Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
6. Методика навчання іноземних мов: теорія і практика : підручник для студ. лінгв. ун-тів і фак. ін. мов вищ. навч. закладів / О.Б. Бігич та ін.; за заг. ред. С.Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
7. T. Marin, S. Magnelli. Nuovo progetto italiano 1. Libro dello studente. Edilingua. Roma, 2006. 198 p.

Анна Хомик,

аспірант

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

<https://orcid.org/0000-0002-6574-2262>

м. Тернопіль, Україна

Ключові характеристики усного англомовного професійно орієнтованого спілкування ІТ-фахівців

Key characteristics of oral English professionally-oriented communication of IT specialists

***Анотація.** Професійно орієнтоване спілкування є особливою формою взаємодії суб'єктів сфери професійної діяльності, що цілком спрямоване на задоволення професійних комунікативних потреб, а також реалізацію професійних обов'язків та функцій, що надалі забезпечує продуктивне співробітництво з досягненням поставленої мети. Перш за все, варто наголосити на тому, що усне англомовне професійно орієнтоване спілкування ІТ-фахівців реалізується в процесі професійної діяльності з метою виконання професійних обов'язків, реалізації професійних функцій та соціальних ролей відповідно до посад, які вони обіймають у сфері ІТ і поділене на три основні види, а саме: неофіційне як таке, що базується на побутових, сімейних і товариських стосунках, що здійснюються на вільних засадах, напівофіційне як таке, що є діловим регламентованим спілкуванням із соціальною та перцептивною взаємодією, а також офіційне як таке, що передбачає стосунки, опосередковані соціальними професійними ролями та реалізовані в колі колег під час безпосередньої комунікації. Усне англомовне професійно орієнтоване спілкування ІТ-фахівців представлене розмаїттям жанрів, характеризується відповідними лексичними і стилістичними особливостями (зокрема вживанням професійно орієнтованої лексики, термінів ІТ-сфери), граматичними структурами. Усному англомовному професійно орієнтованому спілкуванню ІТ-фахівців, яке часто відбувається у форматі Інтернет-спілкування, притаманні певні норми й правила, дотримання яких забезпечує ефективність комунікативного контакту. Дотримання комунікантами норм мовленнєвого етикету сприяє успішності комунікативного акту й досягненню комунікантами визначеної комунікативної мети. Саме тому навчання усного англомовного професійно орієнтованого спілкування передбачає, перш за все, оволодіння професійною лексикою, що слугуватиме базою для подальшого професійного росту.*

***Ключові слова:** комунікативна компетентність, комунікативні ролі, професійно орієнтоване спілкування, неофіційне спілкування, напівофіційне спілкування, офіційне спілкування, інішомовна комунікативна компетентність.*

Summary. Professionally-oriented communication is a special form of interaction between the subjects in sphere of professional activity, which focuses on the achievement of communicative needs, the implementation of professional responsibilities and functions, the establishment of correct moral and psychological atmosphere, and further productive cooperation with an achievement of the goal. Professionally-oriented communication is divided into three main groups and is being used according to the professional hierarchy. Those groups are informal – which is based on domestic, family and social relations, semi-official – which is used for business purposes and formal- which is implemented in a circle of colleagues during direct communication. The article also forms a set of approaches that regulate the process of formation of oral English-speaking communication of future IT professionals, the importance of mastering information and communicative technologies by future IT specialists and the ability to apply them for their intended purpose, to acquire the necessary knowledge, skills and abilities with their help, which in the future will influence the process of formation of key competencies among these specialists, is also substantiated. The purpose of the article is to highlight a set of approaches that regulate the process of formation of oral English-speaking professionally oriented communication of future IT professionals. One of the most crucial facts is that oral English-speaking professionally oriented communication of IT professionals is realized in the process of professional activity in order to perform professional duties, perform professional functions and social roles according to the positions they hold in the field of IT. Also, based on the analysis done in the article, we can interpret oral English-speaking professionally oriented communication of IT professionals as a process of creating and exchanging oral messages of professionally oriented content in English.

Key words: communicative competence, communicative roles, professionally-oriented communication, informal communication, semi-official communication, official communication, foreign language communicative competence.

Вступ. Професійна діяльність ІТ-фахівців передбачає усне і письмове професійно орієнтоване спілкування в мультинаціональній команді з колегами та адміністрацією, а для окремих професій – із замовниками. У зв'язку з цим зростає необхідність у володінні майбутніми ІТ-фахівцями англійською мовою за професійним спрямуванням. Визначення ключових характеристик англійськомовного професійно орієнтованого спілкування ІТ-фахівців дасть змогу, відповідно, сконструювати зміст навчання англійської мови за професійним спрямуванням із метою надання йому професійно спрямованого комунікативно-ситуативного характеру.

Особливості професійно орієнтованого спілкування досліджували Ф. Бацевич, О. Биконя, Дж. ДеВіто (J. De Vito), О. Селіванова, І. Плотницька, В. Черниш, О. Чорнобай та ін. Специфіку англійськомовного професійно орієнтованого спілкування ІТ-фахівців, у т. ч. програмістів, вивчали Н. Микитенко, Н. Рожак, І. Семеряк, О. Синькоп, Н. Шандра та інші дослідники.

Попри значну увагу науковців до аналізу професійно орієнтованого спілкування IT-фахівців, нині відсутнє дослідження ключових характеристик усного англomовного професійно орієнтованого спілкування IT-фахівців.

Мета статті – здійснити аналіз усного англomовного професійно орієнтованого спілкування IT-фахівців із метою виявлення його ключових характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійно орієнтоване спілкування – особлива форма взаємодії суб'єктів сфери професійної діяльності, спрямована на задоволення професійних комунікативних потреб, реалізацію професійних обов'язків і функцій, соціальних ролей, на обмін інформацією, що сприяє встановленню морально-психологічної атмосфери праці та взаємин партнерства між керівниками й підлеглими, між колегами, створює умови для продуктивного співробітництва, забезпечуючи успіх загальної справи [7].

До конститутивних ознак професійно орієнтованого спілкування дослідники зараховують: вербальність, опосередкованість, офіційність / неофіційність, творчість / стереотипність, діалогічність / монологічність, інформативність / фатичність, об'єднання та комбінування різних жанрів, дотримання норм мовленнєвого етикету / нетикету, відносно статусне рівноправ'я / ієрархія учасників комунікації [12, с. 34; 16; 7].

Науковці виокремлюють кілька видів професійно орієнтованого спілкування [8, с. 469–476]:

- вербальне – усне спілкування, учасники якого обмінюються висловлюваннями щодо предмета спілкування;
- невербальне – обмін інформацією між людьми за допомогою комунікативних елементів (жестів, міміки, виразу очей та ін.), які разом із засобами мови забезпечують створення, передачу і сприйняття повідомлень;
- реальне – форма комунікації, в процесі якої відбувається взаємодія між реальними партнерами;
- уявне – форма комунікації з літературними героями, фотографіями людей, тваринами, рослинами;
- міжособистісне – форма комунікації між двома та більше особами, яка спирається на їхній психологічний і когнітивний зв'язок, що ґрунтується на вже сформованих засадах;
- групове – форма спілкування, яка охоплює всі сфери суспільного буття, де всі члени групи підтримують між собою безпосередні контакти та спілкуються один з одним.

Форми спілкування різняться мовними засобами та мають стильову специфіку.

Критеріями класифікації мовного, у т. ч. професійно орієнтованого спілкування, є [1]:

- форма втілення мовних засобів: монологічна чи діалогічна;
- специфіка каналів спілкування: безпосереднє, опосередковане, телефон, радіо, Інтернет;
- функція та зміст повідомлення: побутове, наукове, естетичне;
- сфери спілкування: дружнє чи антагоністичне.

Науковці акцентують на трьох видах професійно орієнтованого спілкування ІТ-фахівців, а саме [18, с. 52]:

- неофіційне базується на побутових, сімейних і товариських стосунках, що здійснюються на вільних засадах;
- напівофіційне є діловим, регламентованим спілкуванням із соціальною та перцептивною взаємодією;
- офіційне передбачає стосунки, що опосередковуються соціальними професійними ролями та реалізується в колі колег під час безпосередньої комунікації.

Аналіз наукової літератури та опитування працівників кількох відомих ІТ-компаній доводять, що в процесі професійної діяльності ІТ-фахівців домінує усне професійно орієнтоване спілкування, яке в міжнаціональній команді часто відбувається засобами англійської мови.

Із здійсненого аналізу витікає, що усне англійське професійно орієнтоване спілкування ІТ-фахівців реалізується в процесі професійної діяльності з метою виконання професійних обов'язків, реалізації професійних функцій і соціальних ролей відповідно до посад, які вони обіймають у сфері ІТ.

Вторинна мовна особистість у професійно орієнтованому англійськомовному спілкуванні наділена певними ролями (комунікативними, соціальними та психологічними), сукупність яких разом із комунікативною метою створює варіанти комунікативної поведінки, що втілюються в різноманітності висловлювань і дискурсів / текстів із використанням відповідних комунікативних стратегій [14, с. 155].

Комунікативні ролі в процесі англійського професійно орієнтованого спілкування виконують адресант, який генерує повідомлення і, таким чином, демонструє активність у процесі комунікативної взаємодії, та адресат, який сприймає повідомлення і в такий спосіб демонструє пасивну позицію [17].

Соціальні ролі майбутніх ІТ-фахівців диференціюються за напрямками ІТ-діяльності, орієнтовані на виконання професійних функцій суб'єктом у процесі професійної діяльності, передбачають певну комунікативну поведінку, відображають володіння знаннями, навичками й уміннями – компонентами професійної компетентності,

досвід професійної діяльності, лексико-граматичний і стилістичний потенціал в іншомовному професійно орієнтованому спілкуванні й досвід комунікативної діяльності. З урахуванням результатів нашого аналізу, а також наукового аналізу О. Синєкоп та Н. Шандри, визначаємо такі соціальні ролі майбутніх ІТ-фахівців: розроблення програмних продуктів, тестування програмних продуктів, менеджмент діяльності, підтримка, аналітика [10; 18, с. 22, 39].

Визначені соціальні ролі ІТ-фахівців передбачають різні форми усного англомовного професійно орієнтованого спілкування, серед яких усне офіційне, напівофіційне та неофіційне спілкування, зокрема: усний обмін інформацією, перемовини із замовниками, постачальниками, досягнення усних домовленостей, отримання інструкцій, рекомендацій і звітність керівному персоналу, дружнє спілкування з колегами.

Базуючись на здійсненому аналізі, трактуємо усне англомовне професійно орієнтоване спілкування ІТ-фахівців як процес створення й обміну усними повідомленнями професійно орієнтованого змісту англійською мовою. Усне англомовне професійно орієнтоване спілкування ІТ-фахівців представлене розмаїттям жанрів, характеризується відповідними лексичними і стилістичними особливостями (зокрема вживанням професійно орієнтованої лексики, термінів ІТ-сфери), граматичними структурами.

З опорою на результати досліджень Е. Палихатої [6], визначимо низку особливостей, притаманних усному професійно орієнтованому спілкуванню, а саме: присутність або відсутність співрозмовника та його реакції на висловлену думку; окрім вербальних, можливість послуговуватися паралінгвістичними засобами: інтонацією, жестами, мімікою; використання комунікативних стратегій для реалізації комунікативної мети; використання різних видів речень для розгортання висловлювання; притаманність усному мовленню комунікативних властивостей: виразності, точності, логічності в процесі продукування висловлювання; урахування взаємозв'язків між різними видами мовленнєвої діяльності, зокрема між слуханням і говорінням.

Жанрове варіювання усного англомовного професійно орієнтованого спілкування фахівців (у т. ч. й ІТ-фахівців) визначається екстралінгвістичними чинниками: функціональними цілями, якими керуються адресант і адресат, що залучені до професійно орієнтованого спілкування у сфері своєї діяльності; характером взаємодії; соціальним статусом та статусно-рольовими стосунками між комунікантами; спільним досвідом учасників комунікативного акту, темпоральністю [2, с. 186]. Так, до основних жанрів усного англомовного

офіційного та напівофіційного професійно орієнтованого спілкування ІТ-фахівців зараховуємо: усне повідомлення, усне інструктування, усну доповідь, усний звіт, усний виступ, усну презентацію, усні перемовини.

Визначені жанри усного англомовного професійно орієнтованого спілкування ІТ-фахівців вирізняються певною структурно-композиційною організацією, зазвичай, представленою вступом / зачином, основною частиною, завершенням й належать до інституційного типу дискурсу. Змістова організація перелічених жанрів усного англомовного професійно орієнтованого спілкування ІТ-фахівців представлена жанрово закріпленим репертуаром типових тем, які обговорюються в контексті професійної діяльності й детерміновані визначеними екстралінгвістичними чинниками (характером професійної діяльності, професійними функціями, соціальними ролями, статусом комунікантів, характером взаємодії та ін.), присутністю жаргону й широким вживанням жаргонізмів, скорочених форм лексичних одиниць і правильних граматичних структурцій, вербальних заповнювачів, що використовуються для підтримання розмови чи заповнення паузи. О. Селіванова визначає жаргон як сукупність особливостей розмовної мови, що виникає в колі осіб, які знаходяться в певних професійних і побутових умовах й об'єднані спільними інтересами [9]. До жаргонізмів належать емоційно забарвлені лексеми, що виражають позитивне чи негативне ставлення до предмета комунікативної діяльності, жартишливі та зневажливі звертання й характеристики, слова-паразити та ін. Жаргонізми вирізняються нестійкістю й швидкою змінністю часто вживаної лексики.

Усному англомовному професійно орієнтованому спілкуванню ІТ-фахівців, яке часто відбувається у форматі Інтернет-спілкування, притаманні певні норми й правила, дотримання яких забезпечує ефективність комунікативного контакту. Завдяки активному Інтернет-спілкуванню в сучасному суспільстві сформувалась нова комунікативна особистість, яка вирізняється трансформацією свідомості та організацією нового мережевого мислення [3]. Згадані риси притаманні й комунікативній особистості ІТ-фахівців, оскільки в процесі виконання соціальних ролей велику кількість часу вони відводять роботі в новому інформаційному просторі й мережевому спілкуванню.

Саме дотримання комунікантами норм мовленнєвого етикету сприяє успішності комунікативного акту й досягненню комунікантами визначеної комунікативної мети [12, с. 44]. За дотримання комунікантами норм мережевої етики в сучасному віртуальному

просторі, корпоративних мережах, чат-групах і на форумах відповідає нетикет, що є сукупністю правил, покликаних регулювати комунікативну взаємодію у віртуальному просторі, демонструвати ділову ввічливість, створювати позитивний образ мовця і, таким чином, сприяти ефективності спілкування [21; 11].

З посиланням на дослідження науковців [16, с. 154] можемо стверджувати, що усне професійно орієнтоване спілкування охоплює кілька тісно взаємопов'язаних процесів: усне професійно орієнтоване говоріння в діалогічному (у т. ч. – полілогічному) й монологічному мовленні, усне професійно орієнтоване аудіювання в діалогічному й монологічному мовленні. Комунікативні стратегії у професійно орієнтованому спілкуванні ототожнюються з дискурсивними і дають змогу контролювати усне діалогічне та монологічне мовлення.

Професійно орієнтоване говоріння в діалогічному мовленні майбутніх ІТ-фахівців передбачає володіння ними мовними і мовленнєвими знаннями, знаннями моделей міжособистісного спілкування; навичками правильної вимови, семантизації і вживання лексичних одиниць, у т. ч. термінів, граматичних структур, демонстрування інтеракції в контексті професійно орієнтованої комунікативної ситуації, реалізації лінійної, інтерактивної моделей міжособистісної комунікації, укладання мікродіалогів; уміннями реалізації трансакційної моделі міжособистісної комунікації, укладання діалогів, створення і забезпечення відповідного емоційного клімату [19, с. 22; 5, с. 38–39; 16].

Професійно орієнтоване аудіювання в діалогічному мовленні майбутніх ІТ-фахівців охоплює володіння цими фахівцями мовними і мовленнєвими знаннями, знаннями моделей міжособистісного спілкування; навичками семантизації і розпізнавання лексичних одиниць, граматичних структур, розуміння реплік у діалозі, розпізнавання моделей міжособистісної комунікації; уміння розуміння і сприйняття сегментів мовленнєвого ланцюга – смислових частин діалогу та діалогу загалом.

До комунікативних стратегій, що контролюють діалогічне мовлення, науковці зараховують [4]: ініціативність професійного спілкування, розуміння комунікативних намірів співрозмовника, взаємооцінку, взаємоконтроль. Саме інтерактивні стратегії регулюють мовленнєві дії співрозмовників, що своєю чергою забезпечує успішну комунікацію. Серед інтерактивних чільне місце належить таким стратегіям: самоідентифікації й самопрезентації – пов'язані з представленням унікальності особи або групи осіб, професійних здобутків, якостей, особливостей; соціально-інтеракційного

походження – пов'язані з конструюванням соціальних практик у взаємодії суб'єктів; мисленнєво-мовленнєвої сутності; процесуального і результативного аспектів спілкування [15, с. 344].

Монологічне мовлення, як і діалогічне, характеризується ситуативною зумовленістю й мотивованістю, здебільшого мовець демонструє намір повідомити інформацію.

Монолог виконує низку комунікативних функцій, до яких належать [13]: інформативна – повідомлення інформації про предмети чи події; впливова – спонукання до дії чи попередження небажаної дії, переконання щодо справедливості чи несправедливості тих чи інших поглядів, думок, дій, переконань; емоційно виразна – використання мовленнєвого спілкування для опису стану, в якому знаходиться той, хто говорить, для зняття емоційної напруженості.

Професійно орієнтоване говоріння в монологічному мовленні майбутніх ІТ-фахівців передбачає володіння ними мовними і мовленнєвими знаннями, навичками й уміннями.

До комунікативних стратегій, що контролюють монологічне мовлення, належать [13]: стратегії інформування, впливу, зв'язного, логічного, послідовного, мотивованого викладу думок.

Як діалогічне, так і монологічне усне професійно орієнтоване спілкування ІТ-фахівців відбувається в контексті ситуацій професійно орієнтованого спілкування. Отже, процес формування іншомовної комунікативної компетентності та її складової частини – стратегічної компетентності в усному професійно орієнтованому спілкуванні буде ефективним за умови здійснення на засадах ситуативного підходу з орієнтацією на типові й проблемні ситуації усного професійно орієнтованого спілкування майбутніх ІТ-фахівців.

Висновки з дослідження. На основі здійсненого аналізу можемо зробити певні висновки.

Виокремлення ключових характеристик англomовного професійно орієнтованого спілкування ІТ-фахівців забезпечує ефективність формування іншомовної комунікативної компетентності та її складової частини – стратегічної компетентності. Процес конструювання змісту навчання має враховувати види професійно орієнтованого спілкування, основні жанри, комунікативні стратегії для реалізації комунікативної мети в діалогічному та монологічному мовленні, норми мовленнєвого етикету. Навчання усного англomовного професійно орієнтованого спілкування передбачає, перш за все, володіння професійною лексикою, у т. ч. термінологією.

Перспективи подальших досліджень полягають у конструюванні змісту формування стратегічної компетентності в усному англomовному професійно орієнтованому спілкуванні майбутніх ІТ-фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Биконя О.П. Теоретико-методичні засади самостійної позааудиторної роботи з англійської мови студентів економічних спеціальностей : дис. ... д. пед. н. : 13.00.02. Київ : Київ. нац. лінгв. ун-т, 2017. 531 с.
3. Виноградова Т.Ю. Специфика общения в Интернете. Русская и сопоставительная филология : лингвокультурологический аспект. Казань, 2004. С. 63–67.
4. Іванишин Г.Я. Рівні сформованості професійно зорієнтованого діалогічного мовлення в іноземних студентів медичних ВНЗ у процесі вивчення української мови. *Збірник наук. праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 64. С. 242–245.
5. Микитенко Н.О. Теорія і технології формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничих спеціальностей : дис. ... д. пед. н. : 13.00.04, 13.00.02. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2011. 450 с.
6. Палихата Е.Я. Проблема навчання письма і писемного мовлення. *Наукові записки. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2012. № 1. С. 16–21.
7. Плотницька І.М. Ділова українська мова : навч. пос. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
8. Психологія : Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2001. С. 469–476.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля. Київ, 2010. 844 с.
10. Синекон О.С. Ситуаційний підхід до диференційованого навчання майбутніх ІТ-фахівців професійно орієнтованого англомовного спілкування. *Педагогічні науки*. 2019. Вип. LXXXVII. С. 146–152.
11. Столярова М.О. Етикет у віртуальній англомовній комунікації (на матеріалі чатлайнових сесій) : дис. ... к. філол. н. : 10.02.04. Київ, 2005. 209 с.
12. Томащук Ю.О. Дискурсивно-прагматичні характеристики англомовного Інтернет-інтерв'ю (на матеріалі Інтернет-журналів “gUrl”, “Seventeen”, “Teen Vogue”) : дис. ... к. філол. н. : 10.02.04. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016. 243 с.
13. Тулякова Т.Р. Особливості англомовного професійно орієнтованого монологу фахівців у сфері медіації та врегулювання конфліктів. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 20. Т. 3. С. 85–89.
14. Формановская Н. Речевое взаимодействие : коммуникация и прагматика. Москва : Икар, 2007. 480 с.
15. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : монографія. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. 344 с.
16. Черниш В.В. Теоретико-методичні засади формування у майбутніх учителів професійно орієнтованої англомовної компетенції в говорінні : дис. ... д. пед. н. : 13.00.02. Київ : Київський національний лінгвістичний університет, 2015. 621 с.
17. Чорнобай О.Л. Природа, структура і типологія спілкування (комунікації) у професійній діяльності юриста. URL: http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2392/vnulpurn20158_2457.pdf

18. Шандра Н.А. Формування англомовної лексичної компетентності у професійно орієнтованому писемному спілкуванні майбутніх фахівців з інформаційних технологій в умовах магістратури : дис. ... к. пед. н. : 13.00.02. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2019. 274 с.
19. De Vito J. Human Communication : The Basic Course. 8th ed. New York : Longman, 2000. 453 p.
20. Mykytenko N., Rozhak N., Semeriak I. Teaching communication strategies to the computer programming students. *Advanced Education*. 2019. Issue 12. 49–54.
21. Shea V. Core rules of netiquette. *Netiquette*. Virginia – San Francisco: Albion Books, 1994. P. 32–45.

UDC 37.091.12.011.3-051=111

DOI <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2021.20.310-320>

Natalia Chendey,
candidate of Philological Sciences,
associate professor of English Philology Department,
SU “Uzhhorod National University”
<http://orcid.org/0000-0003-4065-5119>
Uzhhorod, Ukraine

Daryna Stanko,
candidate of Philological Sciences,
associate professor of English Philology Department,
SU “Uzhhorod National Department”
<http://orcid.org/0000-0003-7858-8663>
Uzhhorod, Ukraine

The formation of research competence as a professional skill in future teachers of English

Формування дослідницької компетенції як професійного вміння у майбутніх учителів англійської мови

Summary. *Research competence is an important component of the professional competence of a foreign language teacher, is a condition for its development and implementation of the teacher to work. The problem of preparing students for research activities is very relevant. The study of students' readiness to carry out research reveals significant shortcomings: insufficient knowledge of the methodology of research activities, the role of research work*

in the process of becoming a teacher's personality. The predominant use of information-receptive, reproductive methods in working with students and the insufficient use of active ones leads to the fact that students cannot apply knowledge in an unfamiliar situation when solving research tasks that require a non-standard approach. Cognitive interests and motives of research activity are not purposefully formed either.

The formation of students' research competence is based on the optimally acceptable levels of formation of all components of research competence: students' motivational readiness for research activities; students' theoretical readiness for research activities; students' technological readiness for research activities; students' productive readiness for research activities.

The model of formation of the research competence of future foreign language teachers and the program of its implementation, tested experimentally, have shown high efficiency and can be used in the pedagogical process of the university.

Thus, the results of the study of the formation of research competence in future teachers of a foreign language allow us to consider its tasks solved, and the hypothesis confirmed. At the same time, the conducted research does not pretend to solve all the issues related to this problem. These are, first of all, issues of continuity of students' training at different levels of research activity.

Key words: *research competence, model, skill, creative activity, pedagogical education, experiment.*

Анотація. *Формування дослідницької компетенції як складової частини професійної компетенції є важливою умовою підготовки майбутнього вчителя англійської мови до діяльності. Формування дослідницької компетентності майбутніх учителів англійської мови можливе у разі розробки і впровадження її моделі в освітній процес, що являє собою сукупність цілей, принципів, змісту, технологій і результатів.*

Вивчення готовності студентів до проведення дослідження виявляє суттєві недоліки: недостатнє знання методики дослідницької діяльності, ролі науково-дослідної роботи в процесі становлення особистості вчителя. Переважне використання інформаційно-рецептивних, репродуктивних методів у роботі з учнями та недостатнє використання активних призводить до того, що учні не можуть застосувати знання у незнайомій ситуації під час розв'язання дослідницьких завдань, які потребують нестандартного підходу. Цілеспрямовано не формуються і пізнавальні інтереси та мотиви дослідницької діяльності.

Метою цієї статті є вивчення формування дослідницьких навичок майбутніх учителів англійської мови. Об'єктом дослідження є засоби формування дослідницьких навичок, а предметом – розробка системи оцінювання досягнутих результатів.

Таким чином, результати дослідження формування дослідницької компетентності у майбутніх учителів іноземної мови дозволяють вважати його завдання вирішеними, а гіпотезу підтвердженою. Водночас проведене дослідження не претендує на вирішення всіх питань, пов'язаних з цією проблемою. Це насамперед питання наступності підготовки студентів на різних рівнях дослідницької діяльності.

Ключові слова: *дослідницька компетенція, модель, уміння, креативність, педагогічна освіта, експеримент.*

Introduction. Research competence is an important component of the professional competence of a foreign language teacher, is a condition for its development and implementation of the teacher to work. Under the research competence of future foreign language teachers, we will understand the formation of students' knowledge system about research activities at a pedagogical university (cognitive component), mastering research strategies (behavioral component), mastering the experience of creative research activities (creative component) and the formation of value-emotional relationships in the process of research activities (emotional-volitional component) [1, p. 45; 2].

Methodology. To diagnose the level of formation of students' research competence, we have developed criteria and indicators of the levels of formation of the main components of research competence. The formation of motivational, theoretical, technological and productive readiness for research activities can be assessed on a scale of "0–5" using tabulated qualitative characteristics (norms of samples) of the process of developing research knowledge, skills and abilities, which are determined by the following levels: high, medium and low.

Diagnostics of the level of formation of the main components of research competence was determined in the process of preparing students for research activities through the organization of an analysis of their own activities and the organization of an analysis of student activity by experts (teachers). Diagnostic sections were carried out before the introduction of the model of formation of research competence in the educational process, during and after. Let's analyze the results of experimental work on each criterion and indicators.

Results and Discussion. The level of formation of students' motivational readiness for research activities was determined by the attitude of students to research activities, by the degree of awareness of the importance of mastering the necessary knowledge and skills, as well as by the presence of their research activity. The data obtained were summarized in percentage terms in Table 1.

Table 1

Levels of formation	Groups			
	Control		Experimental	
	Before the experiment	After the experiment	Before the experiment	After the experiment
High	23.8	28.6	19.1	42.9
Medium	47.6	52.4	57.1	57.1
Low	28.6	19.1	23.8	0

Expert assessment of the level of formation of students' motivational readiness for research activities (in % of the number of respondents).

The results of the first cut showed that 71.4% of students in the control group and 81% of students in the experimental group are aware of the value of research activities in the educational process, show research activity. The discrepancy between the indicators of all levels in these groups is insignificant. Thus, the data on the high level in the control group is 4.7% higher than in the experimental group. The indicator of the average level is lower than in the experimental by 9.5%. The data on the low level in the control group is 4.7% higher than in the experimental group.

The results of the second cut indicate positive changes in both groups. In the control group, the increase in indicators at a high level was 4.8%, and in the experimental group – 23.8%. In the control group, there was an increase in indicators at the average level by 4.8%, the indicators of the average level in the experimental group remained unchanged. Changes at a low level in the experimental group are higher than in the control group. The results of the final cut indicate the absence of students in the experimental group who did not comprehend the importance of research activities for their further professional activities. In the control group, there is a decrease in low-level data by 9.5%, but 19.1% of students have a negative attitude to research activities. The results of the cross-sections showed that the increase in indicators reflecting the degree of awareness of the importance of mastering research skills and abilities in the experimental group exceeds that in the control group.

The results of the first cross-section presented in Table 2 indicate minor discrepancies between the self-esteem indicators of students in the control and experimental groups. The indicator of self-esteem at a high-level in the control group is 4.7% higher than in the experimental group. The data of the average level in the experimental group is also 4.7% lower than those in the control group. There were no discrepancies in self-esteem at a low-level.

The data of the final cut indicate an increase in self-esteem in both groups. The increase in high-level indicators in the control group was 14.3%, in the experimental group – 23.8%. The indicators of the average level decreased in both groups by 9.5% due to an increase in the indicators of the high-level. Low-level indicators decreased in both groups: in the control group by 4.7%, in the experimental group by 9.5%.

The analysis of the data of the expert assessment of the level of development of students' motivational readiness for research activities and students' self-esteem indicates a discrepancy in indicators of all levels both in the control and experimental groups.

The results of the first cut indicate discrepancies in the expert assessment and self-assessment of the control group students. The

self-assessment index of students at a high level is higher than the real assessment by 9.5%, at an average level – by 4.8%. At a low level, the self-assessment index is 19.1% lower than the real assessment.

Table 2

Levels of formation	Groups			
	Control		Experimental	
	Before the experiment	After the experiment	Before the experiment	After the experiment
High	33.3	47.6	28.6	52.4
Medium	52.4	42.9	57.1	47.6
Low	9.5	4.8	9.5	0

Students' self-assessment levels of formation of motivational readiness for research activities

The data of the first cross-section indicate discrepancies in the expert assessment and self-assessment of the students of the experimental group. The indicator of self-esteem at a high level is higher than the real estimate of 9.5%. There are no discrepancies at the average level. The low-level self-assessment index is 14.3% lower than the expert assessment data.

As a result of the analysis of the data of the final cut in the control group, significant discrepancies were revealed in the data of expert assessment and self-assessment of students at a high and low level. Thus, at a high level, students' self-esteem is 19% higher than the expert assessment, and at a low level, the self-esteem index is 14.3% lower than the real assessment.

Based on the results of the final cut, we found that the discrepancies in the experimental group were not so significant. At a high level, self-esteem is 9.5% higher than expert assessment, at an average level, self-esteem is 9.5% lower than real assessment. No discrepancies were found at a low level.

Comparing the data of expert assessment and self-assessment of students, it is possible to note positive changes in the development of students' motivational readiness for research activities in both experimental and control groups. However, a slight increase in the indicators of high and medium levels in the control group and the presence in this group of students with a low level of development of motivational readiness for research activities, significant discrepancies in the indicators of expert assessment and self-assessment of students do not allow us to speak about the high dynamics of the development of this component of the research competence of students in the control group.

All of the above allows us to judge the higher dynamics of the development of the motivational readiness of students of the experimental group for research activities.

The level of development of theoretical readiness for research activity was determined by indicators reflecting the degree of proficiency in the methodology of scientific research, the depth of understanding of the essence of research activity in professional training.

The level of knowledge was determined by both the teacher and the students themselves. The data obtained were summarized, converted into percentages and were summarized in two tables. Table 3 reflects the level of research knowledge identified based on the assessment of students' responses by the teacher. The results of the self-assessment of knowledge are presented in Table 3.

Table 3

Levels of formation	Groups			
	Control		Experimental	
	Before the experiment	After the experiment	Before the experiment	After the experiment
High	9.5	19.1	14.3	38.1
Medium	52.4	57.1	42.9	61.9
Low	38.1	23.8	42.9	0

Expert assessment of the level of formation of students' theoretical readiness for research activities (in % of the number of respondents)

The data in Table 3 indicate that the results of the first cut did not reveal significant discrepancies in the level indicators in the control and experimental groups. Thus, the high-level indicator in the experimental group is 4.8% higher than in the control group. The data on the average level in the control group is 9.5% higher than in the experimental group. The low-level indicator is 4.8% higher in the experimental group than in the control group.

The results of the final cut indicated an increase in the indicators of high and medium levels in the experimental group. Thus, high-level indicators increased by 23.8%. The increase in the average level was 19%. The final section stated the absence of students with a low level of development of theoretical readiness for research activities. In the control group, it is also possible to note an increase in indicators at medium and high levels. At a high level, it is 9.6%, at an average level – 4.7%. The results of the final cut indicate a decrease in data on the low level by 14.3%, but 23.8% of students have not improved their level of research knowledge. A comparative analysis of the data obtained revealed discrepancies in indicators

of all levels in the control and experimental groups after the experiment. A significant discrepancy was revealed at a high level. The difference in growth here is 19%.

The self-assessment indicators presented in table 10 differ significantly from the data in table 3, representing an expert assessment, in terms of high- and low-level indicators. The results of the first cross-section show that in the control group more than half of the students noted an average and high level of research knowledge. The high-level indicator in this group was 23.8%, and the average level indicator was 47.6%. 28.6% of students noted a low level of development of research knowledge. In the experimental group, only 9.5% of students indicated a high level of proficiency in research knowledge, the average indicator is the same as in the control group. However, in the experimental group, the percentage of students who indicated a low level of proficiency in research knowledge was 14.3% higher than in the control group. The high-level indicator in the control group (23.8%) also exceeds this indicator in the experimental group (9.5%) by 14.3%. Thus, the first section revealed that the students of the experimental group are characterized by a more critical attitude to the level of their knowledge.

Table 4

Levels of formation	Groups			
	Control		Experimental	
	Before the experiment	After the experiment	Before the experiment	After the experiment
High	23.8	33.3	9.5	28.6
Medium	47.6	57.1	47.6	61.9
Low	28.6	9.5	42.9	9.5

Students' self-assessment of the level of formation of theoretical readiness for research activities

The results of the final cut in the control group indicate a decrease in the low-level indicator by 19.1% and an increase in the indicators of medium and high levels by 9.5%.

The final cut in the experimental group revealed an increase in self-esteem at all levels. The increase in indicators at the high level was 19.1%, on average 14.3%. The decrease in the indicator at the low level is significant, it is 33.4%. It should be noted that the self-esteem of students in this group is lower than the expert's assessment by 9.5% at low and high levels.

According to the self-assessment of the level of knowledge of both groups, it is possible to note a stable increase in indicators in the experimental group. In the control group, an increase in indicators was also

detected, but it is less pronounced, in addition, there is a discrepancy between the assessment and self-assessment in the direction of overestimation of the latter.

The level of development of technological readiness for research activity reflects the degree of formation of students' research skills and abilities. This level was determined by both the teacher and the students. The data in Table 5 reflect the level of development of research skills identified on the basis of expert assessment.

The results of the first cut indicate slight discrepancies at all levels in the control and experimental groups. The low-level indicator in the control group is 4.8% less than this indicator in the experimental group. In the control group, the average level is higher than that in the experimental group by 9.5%. High-level indicators differ by only 4.8%.

Table 5

Levels of formation	Groups			
	Control		Experimental	
	Before the experiment	After the experiment	Before the experiment	After the experiment
High	9.5	9.5	14.3	33.3
Medium	57.1	66.7	47.6	66.7
Low	33.3	23.8	38.1	0

Expert assessment of the level of formation of technological readiness of students for research activities (in % of the number of respondents)

Table 5 shows that the results of the second slice indicate a relatively large increase in the high-level indicator in the experimental group compared with this indicator in the control group. In the experimental group, the high-level indicator increased by 19%, and in the control group, no changes at a high level were detected. The average level in the experimental group also increased by 19.1%. This indicator in the control group increased by 9.6%. In the experimental group, a low-level indicator indicates the absence of students with such a level of development of research skills after the experiment.

The data in Table 6 reflect the level of development of students' research skills, identified on the basis of self-assessment. The results of the first cross-section showed that most of the students of both groups noted an average level of development of research skills. The indicators of self-esteem at a high level in the control and experimental groups were the same. The average level in the control group exceeds this indicator in the experimental group by 4.7%. The indicator of a low-level in the control group is less than that in the experimental group by 4.8%. Thus,

in the process of data analysis, it was revealed that the self-assessment indicators slightly differ from the expert assessment data on indicators of all levels of the first cut in the control and experimental groups.

Table 6

Levels of formation	Groups			
	Control		Experimental	
	Before the experiment	After the experiment	Before the experiment	After the experiment
High	19.1	23.8	19.1	38.1
Medium	57.1	57.1	52.4	61.9
Low	23.8	19.1	28.6	0

Students' self-assessment of the level of formation of technological readiness for research activities

The analysis of the results of the second cut indicates significant changes in the self-esteem of the students of the experimental group in terms of high and low levels. The increase in the high-level indicator was 19%. The decrease in the low-level indicator in the experimental group was 28.6%.

In the control group, changes occur at high and low levels. So, at a high level, the increase in indicators was 4.7%, the decrease in the low-level indicator is 4.7%.

The level of formation of students' productive readiness for research activity was determined by both teachers and students themselves. The results obtained were summarized, converted into percentages and summarized in two Tables 7 and 8.

Table 7

Levels of formation	Groups			
	Control		Experimental	
	Before the experiment	After the experiment	Before the experiment	After the experiment
High	19.1	23.8	19.1	38.1
Medium	47.6	52.4	52.4	61.9
Low	33.3	23.8	28.6	0

Expert assessment of the level of formation of students' productive readiness for research activities (in % of the number of respondents)

An analysis of the data presented in Table 7 indicates minor discrepancies between low and medium levels in the control and experimental

groups. The indicators of the average level in the control group are 4.8% lower than in the experimental group. The low-level data in the control group is 4.7% higher than that in the experimental group. Thus, we can talk about an approximately equal level of formation of the effective readiness of students of the control and experimental groups. The results of the second slice indicate a relatively large increase in the high-level in the experimental group, compared with the control group. The high-level indicator increased by 19% in the experimental group. In the control group, the increase was 4.7%. The difference in the growth of the high-level indicator in the experimental group is 14.3% higher than in the control group. The increase in the average level in the experimental group is 4.8% more than in the control group. The results of the final cut indicate a significant decrease in the low-level indicator in the experimental group by 28.6%. The low-level indicator in the control group decreased by 9.5%.

Table 8

Levels of formation	Groups			
	Control		Experimental	
	Before the experiment	After the experiment	Before the experiment	After the experiment
High	28.6	33.3	19.1	33.3
Medium	47.6	57.1	57.1	61.9
Low	23.8	9.5	23.8	4.5

Students' self-assessment of the level of formation of effective readiness for research activities

The results of the analysis of the data presented in Table 8 indicate minor discrepancies between the self-esteem indicators of students in the control and experimental groups at high and low levels.

According to the results of the second cross-section, significant changes in the self-esteem of the students of the experimental group in terms of high and low levels can be noted. The increase in the high-level indicator in the experimental group was 14.2%, and in the control group 4.7%. In the experimental group, the decrease in the low-level indicator was 19%, in the control group – 14.3%.

When comparing students' self-assessment and expert assessment of the development of students' evaluative and reflexive skills, we found discrepancies in the assessments. The self-assessment of the control group students according to the results of the first high- and low-level cut is 9.5% higher than the expert assessment.

Minor discrepancies are also observed when analyzing the data of the self-assessment of students in the experimental group and the real

assessment. Thus, the self-esteem of the students of the experimental group at a low level is 4.8% higher than the expert assessment. There were no discrepancies at a high level.

The results of the final cut in the control group indicate a discrepancy in the indicators of students' self-esteem and expert assessment. The difference in indicators at the high level is 9.5%, at the average level – 4.7%, at the low-level – 14.3%.

A comparative analysis of the results of the expert assessment of the final section and the self-assessment of the students of the experimental group indicates minor discrepancies. Self-assessment indicators at high and low levels are 4.8% lower than the indicators of these levels of expert assessment.

Thus, the data obtained on the final cut by evaluating and self-evaluating students, indicate a higher dynamics of the development of the effective readiness of students of the experimental group for research activities. In the control group, there is also an increase in indicators, but these changes are less pronounced.

Conclusions. Experimental work to identify the effectiveness of the model we developed for the formation of students' research competence confirmed the hypothesis we put forward. The study of the features of the existing practice of professional training, conducted at the preparatory stage, revealed an insufficient level of formation of students' research competence. During the formative experiment, a model of the formation of the research competence of future foreign language teachers was introduced into the educational process. The analysis of the obtained data revealed an increase in indicators for the period between the first and final slices in the experimental group according to all criteria. The dynamics of the development of motivational readiness for research activities in this group is observed in the growth of the high-level indicator by 23.8% and the decrease of the low-level indicator to 0%. In the control group, the increase in indicators at a high level was 4.76%. According to the results of the second cross-section in the control group, we noted the presence in this group of students with a low level of development of motivational readiness.

REFERENCES

1. Bell Judith. *Doing Your Research Project. A Guide for First-Time Researchers in Education, Health and Social Science.* New York : Open University Press, 2010. 292 p.
2. Maley Alan. *Advanced Learners. Resource Book for Teachers.* Oxford : Oxford University Press, 2009. 141 p.
3. Sharp John G. *Success With Your Education Research Project.* Cornwall : Learning Matters Ltd, 2009. 144 p.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Ольга Алієва.</i> Семантичне ядро полісемічної структури, реалізація його внутрішніх резервів у процесі функціонування терміносистем	7
<i>Маргарита Бережна.</i> Психолінгвістичний образ Ельзи (у фільмі Frozen).....	16
<i>Андріана Воробель.</i> Корпусний підхід до аналізу артефактних метафор у циклі творів Террі Пратчетта «Дискосвіт».....	25
<i>Natalia Holowtschak, Olena Kuschnirtschuk.</i> Phraseologismen in der deutschen Publizistik: Rolle und Funktionen	34
<i>Артур Гудманян, Галина Єнчева.</i> Структурні особливості авіаційних полілексемних термінів та їх переклад.....	46
<i>Ірина Нуменіук.</i> Phraseological units with color names by types of idiomaticity.....	56
<i>Дишлева Ганна.</i> Своєрідність семантичної структури фразеологізмів з антропонімічним компонентом «ім'я людини».....	67
<i>Валентина Діброва.</i> Категорія заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі в діловій комунікації.....	75
<i>Alla Kalyta, Vladyslava Klymenyuk.</i> Systematization of holophrastic constructions' properties.....	85
<i>Наталія Коваль.</i> Електро-акустичний аналіз деяких просодичних маркерів.....	93
<i>Myroslava Ladtschenko, Olena Yuliya Kolinko.</i> Hybridbildungen Englischer abstammung im Deutschen wortschatz.....	107
<i>Ольга Осова.</i> Тенденції фемінінних інновацій у науково-академічному дискурсі німецької та української мов.....	116
<i>Леся Розач.</i> Contrastive semantics of profession nominations.....	125
<i>Юлія Томчаковська.</i> Англомовний окультний дискурс: структурний аспект.....	136

Myroslava Fabian. Verbalization of positive emotions in English and Ukrainian (comparative aspect)	144
Емілія Швед, Оксана Дацьо. Специфіка лексико-фразеологічного потенціалу образності мови промов історичних осіб твору Т. Лівія «Історія».....	155
Аліна Шканар. Особливості функціонування англіцизмів у текстах регіональних новин.....	169
Наталія Шкворченко. Репрезентація токсичного іміджу політика в медійному просторі США, Великої Британії й України.....	178
Ірина Шуляк. Непрямий мовленнєвий акт як засіб маніпуляції в контексті технології рефреймінгу (на матеріалі англomовного художнього дискурсу).....	192

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ігор Гаврило, Тетяна Славич, Михайло Рошко. Літературний текст із грою, направленою на процес.....	206
Тетяна Гарасим, Наталія Гоца, Ольга Довбуш. Особливості текстотворення крізь призму семіотики літератури.....	215
Юрій Голобородько. Творчість А. Аверченка періоду еміграції: розвиток жанру комічного.....	225
Михайло Рошко, Ігор Гаврило, Тетяна Славич. Магічний театр та його семантичне навантаження у романі Германа Гессе «Степовий вовк».....	237

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Ольга Гвоздяк, Леся Шагала. Творці українського шкільництва у повоєнній Польщі ХХ ст.....	252
Наталія Каліберда, Олена Осадча. Сучасні підходи до вивчення іншомовного академічного письма студентами немовних факультетів.....	261
Світлана Коваленко, Андрій Ворначев, Оксана Зубенко. Blended learning як інноваційний підхід навчання іноземної мови.....	271

<i>Kvitoslava Matiichuk.</i> Peculiarities of teaching professional English to medical students in mixed ability groups.....	280
<i>Тетяна Харченко, Анна Боцман.</i> Формування італійськомовної компетентності в говорінні учнів з використанням практикуму «L'italiano è facile».....	289
<i>Анна Хомик.</i> Ключові характеристики усного англомовного професійно орієнтованого спілкування ІТ-фахівців.....	301
<i>Natalia Chendey, Daryna Stanko.</i> The formation of research competence as a professional skill in future teachers of English	310

CONTENTS

LANGUAGE STUDIES

Olha Aliieva. Semantic core of polysemic structure, its internal sources realization in terminological systems functioning.....	7
Marharyta Berezhna. Psycholinguistic image of Elsa (in the film Frozen).....	16
Andriana Vorobel. Corpus approach to analysis of artefact metaphors in Terry Pratchett’s “Discworld” series.....	25
Natalia Holowtschak, Olena Kuschnirtschuk. Phraseologisms in german publicism: their role and functions.....	34
Artur Hudmanian, Halyna Yenchewa. Structural features of the aviation polylexem terms and their translation.....	46
Iryna Humeniuk. Phraseological units with color names by types of idiomaticity.....	56
Dyshleva Hanna. The peculiarity of the semantic structure of phraseological units with the anthroponymic component “human name”.....	67
Valentyna Dibrova. The category of negation in the English and Ukrainian official business discourse in business communication.....	75
Alla Kalyta, Vladyslava Klymenyuk. Systematization of holophrastic constructions’ properties.....	85
Nataliia Koval. Electro-acoustic analysis of some prosodic markers.....	93
Myroslava Ladtschenko, Olena Yuliya Kolinko. Hybrid formations of English origin in the vocabulary of the German language.....	107
Olha Osova. Tendencies of feminine innovations in German and Ukrainian scientific and academic discourse.....	116
Lesya Rohach. Contrastive semantics of profession nominations.....	125
Yuliia Tomchakovska. The English occult discourse: structural aspect.....	136
Myroslava Fabian. Verbalization of positive emotions in English and Ukrainian (comparative aspect)	144

Emiliia Shved, Oksana Datso. Specificity of the lexico-phraseological potential of the imaginery of the language of historical figures speeches of T. Livy’s work “History”.....	155
Alina Shkapar. Peculiarities of using anglicisms in the texts of regional news.....	169
Nataliia Shkvorchenko. Representation of the toxic image of politicians in the media space of the USA, Great Britain and Ukraine.....	178
Iryna Shuliak. Indirect speech act as manipulative means in the context of reframing technology (based on English literary discourse).....	192

LITERATURE STUDIES

Ihor Havrylo, Tetiana Slavych, Mykhailo Roshko. Literature text with the game aimed at the process.....	206
Tetiana Harasym, Nataliia Hotsa, Olha Dovbush. Text-creation in the light of literary semiotics.....	215
Yurii Holoborodko. A. Averchenko’s works of the emigration period: development of the comic genre.....	225
Mykhailo Roshko, Ihor Havrylo, Tetiana Slavych. Magic theatre and its semantic role in Hermann Hesse’s novel “Steppe wolf”.....	237

METHODS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Olha Hvozdiak, Lesia Shahala. The creators of Ukrainian schooling in the post war Poland of the 20 th century.....	252
Nataliia Kaliberda, Olena Osadcha. Modern approaches to the study of foreign language academic writing by students of non-language faculties.....	261
Svitlana Kovalenko, Andrii Vornachev, Oksana Zubenko. Blended learning as an innovative approach to foreign language learning.....	271
Kvitoslava Matiichuk. Peculiarities of teaching professional English to medical students in mixed ability groups.....	280

<i>Tetiana Kharchenko, Anna Botsman.</i> Formation of Italian language speaking competence in students using a manual “L’italiano è facile”.....	289
<i>Anna Khomyk.</i> Key characteristics of oral English professionally-oriented communication of IT specialists.....	301
<i>Natalia Chendey, Daryna Stanko.</i> The formation of research competence as a professional skill in future teachers of English	310

НОТАТКИ

Наукове видання

**СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
З ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

Збірник наукових праць

Випуск 2(20)

**CONTEMPORARY STUDIES
IN FOREIGN PHILOLOGY**

Research Paper Collection

Issue 2(20)

Підписано до друку 22.12.2021 р. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Наклад 300 примірників. Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 19,07. Обл. вид. арк. 19,95.
Замовлення № 1121/452.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел. +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.